

JINEOLOJÎ

3 Aylık Bilim Kuram Dergisi, Sayı:5

JINEOLOJİ

Üç Aylık Bilim ve Kuram Dergisi

Yerel Süreli Yayın / Sayı: 5
Mart-Nisan-Mayıs 2017

JİNGEH Basın Yay. Mat. Dağ. Tas. Ve
Reklam Org. Film Eğt. Tic. San. LTD
ŞTİ. Adına sahibi: Rojda Yıldız

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ayşe Berktaş

Sayı Editorleri

Elif Berk, Mekiye Ormancı

Yayın Kurulu:

Elif Kaya, Emine Özmen, Meral Çiçek,
Nagihan Akarsel, Nahide Ermiş,
Laleş Çeliker, Nesrin Orun, Rojda Yıldız,
Sakine Esen

Danışma Kurulu:

Aksu Bora, Candan Yıldız,
Dılar Dirik, Feryal Saygılıgil,
Gönül Kaya, Havin Güneşer,
Hülya Osmanağaoğlu,
Kayuş Çalıkman Gavrilof,
Malalai Joya, Nazan Üstündağ,
Nükhet Sirman, Rabab El-Mahdi,
Rabab İbrahim Abdulhadi,
Remziye Arslan, Ronahi Önen,
Ruken Şengül, Saira Zuberi,
Sara Aktaş, Seda Altuğ, Shiler Amini,
Silvia Federici,
Silvia Marcos, Şemsa Özar,
Şenel Karakaş,
Valantine M.Moghdam,
Yakın Ertürk, Yüksel Genç,
Zeynep Feyza Akın Erdem,
Zeynep Kıvılcım

Abonelik Koşulları:

Yıllık abonelik bedeli: 50 TL
Yurtdışı abonelik bedeli: 60 Euro
Türkiye Ziraat bankası Diclekent Şubesi
Hesap No: 74457524-5002
IBAN:
TR 66 0001 0020 0074 4575 2450 02

Yazışma Adresi:

JİNGEH Basın Yayın
Yenişehir Mah. Prof. Dr. Selahattin
Yazıcıoğlu Cad. No:24/ 70 Karakoç
Plaza
Yenişehir/ Diyarbakır
Tel: 0412 229 63 89
e-posta: jineolojidergisi@gmail.com
internet adresi:
http://www.jineolojidergisi.com
twitter: @jineolojidergi

**Jineoloji dergisinde yayımlanan tüm yazıların
sorumluluğu yazarına aittir. Dergide yer alan
yazılar kaynak gösterilmek kaydıyla kullanı-
labılır. Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp
yayımlanmaması yayın kurulunun kararına
bağlıdır.*

Kapak Resmi

Jiyan Erdinç

Görsel Yönetmen

Nazemin Çap

Basımevi

Gün Matbaası
Beşyol Mah. Akasya Sok. No: 23
Küçükçekmece-İSTANBUL
Tel: 0212 580 63 81

BU SAYIDA...

5 | Editörden

9 | Ortadoğu'da Zihniyet Devriminin Koşulları / Emine Erciyes

21 | Bir Kapitalist Modernite Kavramlaştırması: Ortadoğu /Solin Kemanger

37 | Ortadoğu Kaosundan Çıkış: Demokratik, Komünal Kadın Ekonomisi /Zeynep Esengül

52 | Modernitenin İdeolojik Hegemonyası: Oryantalizm/ Zozan Sima

61 | Feminizm ve Farklılık: Bir Kadın Olarak Cezayirli Kadınlar Hakkında

Yazmanın Tehlikeleri / Marnia Lazreg

79 | Kördüğümüne Dönüşen Kimlik Ortadoğu / Hüsna Emek

89 | Ortadoğu Krizinin Kökenlerini Çözümlemede Din Olgusu / Meryem Ali

97 | Ana Tanrıçalardan Pîr Analara Alevî Kadınların Praksisi / Gülfer Akkaya

111 | Anlamı Anlam İle Koruyanlar: Êzidiler / Nagihan Akarsel

124 | Hakikatini İncide Saklayan İnanç: Yaresan / Nurhak Gülbahar

130 | Sümer Rahip Devleti'nden Günümüze Erkekliğin Kurgulanış Biçimleri / Hêvî Nimet Gatar

146 | Ortadoğu'da Kadın Kırımı / Arın Viyan

153 | Kadının Direngen Damarları: Kendini Savunan Kadın / Fatma Kaşan

184 | Mülteciliği Yeniden Düşünmek: Feminist Bir Müdahalenin Gerekliliği / Tebessüm Yılmaz

191 | Bellek Oyunları: Zorlu Coğrafyaların Tekil Ve Çoğul Tarihleri / Karin Karakaşlı

200 | Rojava'daki Kadın Devrimi ve Kadın Kanunları Diyalektiği / Andrea Benario

209 | Bölgesel ve Küresel Dönüşümler Işığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Kadın Hareketleri:

Tunus Deneyimi /Saloua Guiga

229 | Afgan Kadınların Baskı ve Köktencilığe Karşı Tarih Boyu Direnişi / Selay Ghaffari

232 | Botan'ın Gülüşüne Devrim Sığdıran Kadınları: Sêvê ve Asya / Fatma Koçak

“Ortadoğu’da zihniyet kazanmak demek; Rönesans heyecanıyla doğaya koşmak, insanı sevmek, bilime susamak; reformasyonla dinsel dogmaları delip geçmek, özdeki gerekli inancı elde etmek; aydınlanmayla bilimi, felsefeyi ve sanatı halka taşımak, grup grup aydınlar hareketini özgürlük uğruna seferber etmek demektir. Ortadoğu’da yürürken düşünmek, düşünürken yürümek ancak böyle tanımlanabilen bir zihniyetle birlikte olursa anlam taşır.”

Abdullah Öcalan

Ortadoğu diye
bir coğrafya
tanımlamak
ne kadar
sorunluysa,
hele sosyolo-
jik olarak
yekpare bir
Ortadoğu
toplumundan
bahsetmek
ne kadar
imkansızsa,
bir uçtan diğer
uca bizi birleş-
tiren bağların,
toplumsallığın
kendisi o
kadar gerçek.

Yayın hayatında birinci yılımızı doldurduğumuz şu günlerde yeni bir sayıyla sizlerle buluşmanın heyecanını yaşıyoruz... İlk sayımızda “sosyal bilimlerin krizi ve jineoloji”, 2. sayımızda “kadın gerçeğine dayalı yöntem ve hakikat”, 3. sayımızda “kadın devrimi ve jineoloji”, 4. sayımızda “öz savunma olarak jineoloji” dosya konularını ele almıştık. “Ortadoğu krizine çözüm arayışları”nı ele alan 5. sayımızla ikinci yılımıza adım atıyoruz. Kadınların bütün tahakküm biçimlerine, bütün yok saymalara hayır diyerek yaşama direnişiyle nefes olduğu zamanlardan geçiyoruz yine. Bu günlerde 8 Mart’ı yaşamak, Newroz’u karşılamak, kadınların birlikte sadece güçlü değil, yaratıcı da olduğunu, sağaltıcı da olduğunu en güzel yanından gösterdi. Amed’ten İstanbul’a, Şengal’den Şili’ye meydanlarda olan kadınların mücadelesinden aldığımız güçle merhaba diyoruz!

“Sarsılmak iyidir. Sarsılmak, varlığını sorgulamaz hale geldiğimiz rutini, üzerimize boca edilen ve mutlak değer gibi kuşandığımız önyargıları yerle yeksan etmeye yarar. Elbet bu, hiç de kolay bir süreç değildir.” Böyle diyor **Karin Karakaşlı**, kadim Ermeni halkının soykırımından arta kalan parçalanmış, yitirilmiş izlerini edebiyat üzerinden sürdüğü Bellek Oyunları: Zorlu Coğrafyaların Tekil Ve Çoğul Tarihleri yazısında.

Zorlu bir coğrafyanın insanıyız! Yaşadığımız keder dahi ölümcül. Adeta umutsuz vakayız görmesini bilmeyenlerin nazarında. Ancak Ortadoğu coğrafyasını kan, gözyaşı, savaş, katliam, kaos

imgeleri olmadan düşünemez hale gelen varlığımızdan silkelenmek gerekiyor. Şüphesiz ki burada yaşadığımız gerçekliğin kendisiyle karşılaşmak sarsılmak için yeter sebep.

Sarsılmak iyidir eğer ki toz duman içinde belirsizleşmiş hakikatimizle buluşacaksak. Ortadoğu adı verilen coğrafyanın toplumlari, kadınları olarak, üstelik biz de Ortadoğu demeye başlamışken, bütün bu karanlık tariflerle ne yapacağız? Ortadoğu'yu ele aldığımızda krizin görüngüsü üzerinden mi tanımlayacağız yoksa krizin nasıl oluştuğu üzerinden mi? Kölelikten mi bahsedeceğiz yoksa özgürlükten mi? Muktedirlerden mi bahsedeceğiz toplumlardan mı? Kör dogmalardan mı değişimden mi?... Şüphesiz sonuçlar önemlidir. En nihayetinde yaşadığımız bir krizdir. Ancak bu sonuçlara yol açan süreçleri çözümlemek daha da önemlidir. Ortadoğu olarak adlandırılan coğrafya içinde bulunduğumuz yüzyılın siyasal, sosyal, kültürel, ekolojik krizinin somutlaştığı bir alan olarak duruyor. Bu, Ortadoğu'nun krizi olarak vücuda gelen ama esasında temel insani değerlerin, toplumsal ölçülerin kırılmasının adıdır. Ataerkil sömürünün başlangıcından günümüze sömürgeciliğin kendini büründürdüğü kılıflarla, en başta da dogmatizm ve pozitivizmle, tarihsel olarak bu coğrafyalarda açığa çıkan değerleri özünden boşaltarak nasıl da kendine yönelen bir silaha çevirdiğini görüyoruz.

Solin Kemanger'in de söylediği gibi *"Hegemon güçlerin yeni sömürgeci politikalarını sürdürbilmelerinin koşulu, denetim altında tutmak istedikleri alanları sürekli kriz içinde tutmaya, öz savunmasız bırakmaya dayanır."* Peki cinsiyetçi, milliyetçi ve dinci politikalarla sürekli bir krizin içinde tutulan Ortadoğu, bu krizi tanımlamanın neresinde duruyor? Kendi gerçeğini doğru temellerde tanımlayabiliyor mu? Dogmatizmin esiri haline gelen anlam ve inanç dünyamızın kördüğümüne ilişkin yerinde bir belirleme yapıyor **Hüsna Emek**: *"Kendi gerçeğini tanımlayamayan, verili olan üzerinden zihniyet dünyasını oluşturanlar, devletli sistemin sınırlarında seyreder, onun kavram ve kuramlarına mahkum olur, bir uzantısı durumuna gelirler. Köksüzleşmeyi yaşarlar."* Peki binlerce yıldır ana-toplumuna dayanarak geliştirdiği toplumsallığını bütün iktidar saldırılarına rağmen korumuş halklar, nasıl oluyor da bu yaratımların çalınması, çarpıtılması üzerine kurulu devletli sistemin uzantısı haline gelebiliyor? Nasıl oluyor da kadının en güzel yaratımlarını sunduğu bu topraklar kadının en çorak mevsimine dönüşebiliyor? Nasıl oluyor da bilimin, teknolojinin, felsefenin ilk filizlendiği, boy verip serpildiği bu topraklar Batı'nın entelektüel ve ideolojik boyunduruğuna girebiliyor? Köleciliğe, sömürüye bir cevap olarak çıkış yapan peygamberlerin diyarı nasıl oluyor da kökten dinciliğe saplanıyor? Tunus'tan yazan **Saloua Guiga**, kadınların öncülüğünde gelişecek alternatif örgütlenme ve kuramsal çıkışlarla insanları gerçekten etkileyecek kültürel bir devrim için gereken umuda olan ihtiyacımızı vurgulayıp ekliyor: *"Ne yazık ki tüm dünyada, özellikle Ortadoğu'da gündün günden artan bölünme ve mezhepsel bölünmeyle, etnik ve dini kimliklere sınıksız sarılmaktan başka bir durum göremiyoruz."* Haklıdır. Ancak, demin uzunca sıraladığımız sorulara cevabımızı bu tespitle değil, **Zozan Sima**'nın *"bu coğrafyanın boydan boya kana bulanmasının sebebi mezhepler, kimlikler ve inançlara*

bağlı kalmakta mı yoksa ulus-devletle ya da dincilikle derinleştirilen çelişkilerde mi aranmalı?" sorusuyla birlikte aramak Ortadoğu hakikatiyle oryantalizmin modernist tuzaklarına düşmeden buluşmamızı sağlayabilir belki.

İhtiyacımız olan umudun tam da kendi tarihimize ve bitirilemeyen direngen damarlarımızda olduğunu görmek, başta zihniyet yapılarımızı sorgulamaktan geçiyor. **Meryem Ali**'nin din ve kadın olgusunu ele alırken yaptığı vurguyla *"Hakikatin bu kadar ters yüz edildiği, toplumsal bunalım ve krizden sonra toplumsal çöküşlerin yaşandığı bir coğrafyada tüm bu gerçekliklerden kopmadan, geçmiş, geleceği ve anı içine alan bir bakış açısı geliştirmek gerekiyor."* Bu bakış açısının önündeki engel erkeği ve devleti tanımlayan, iktidar uğruna süreklileştirilen savaşları tanımlayan tarihtir. Ki bu tarih, kadınla birlikte yarattığı tüm değer yapılarını, bu değerlerle kimliklenen toplumsal bilincin kök saldığı tüm coğrafyaları tarih dışı ilan etmiştir. Kadın kırımını ele alan yazısında **Arın Viyan** Ortadoğu ve kadının bu anlamdaki kader ortaklığını ifade ederken, parçalanmış toplumsal bilince işaret ediyor: *"Devlet bekası ve çıkarları adına yapılan savaşların Ortadoğu'da parçaladığı toplumsal bilinçtir."* Öyleyse zihniyet devrimlerine odaklanmak gerekmiyor mu?

Ortadoğu, zihniyet devrimlerinin coğrafyasıdır. Bugün tüm operasyonlara rağmen teslim alınamıyor olmasının, direniş merkezi olmasının tılsımı **Emine Erciyes**'in dediği gibi *"Ortadoğu zihniyetinin kök karakterinin toplumsallığa dayalı olmasıdır."* Bu toplumsallığın inşa gücünü ise kadın oluşturmıştır. Zeynep Esengül'ün ekonomik sömürgeleştirmeyi ele alırken *"...azami kar kanunuyla bölgeyi talan etmek için her tür yol-yönteme başvuran kapitalist modernitenin etkisini kırmaktadır"* dediği değerlerin yaratıcısı ve taşıyıcı olan kadın. Devlet, erkek, bircümle iktidar yapıları kendilerini bu gücü kırmak, egemenliklerini baki kılmak üzerine şekillendirmiştir. Ve **Hêvî Nimet Gatar**'ın erkekliğin kurgulanışını ele aldığı makalesinde bahsettiği şekliyle *"hegemonik alanı tabakkum politikasıyla yani devletleşme, militarizm ve erkini salık vereceği diğer alanlarda (din, eğitim, ordulaşma, politika vb.) meşru kıldığı kadar muktedir olmuştur."* Bu alanlara bir yenisi olarak 'mültecileştirme'yi ekleyebiliriz. **Tebessüm Yılmaz** *"Şehirlerde yaşamaya çalışan mülteci, sığınmacı ve göçmenler ise her birimizin 'korunaklı' saydığı mekanların ve statülerin hiç de korunaklı olmadığını, ...herbirimizin eşikte bir hayat sürdüğüne işaret ediyor."* derken, egemenlerin içinde olduğu meşruiyet krizinin Ortadoğu'yla tercüme edilerek üzerinin örtülmesinin bir başka yönünü açığa çıkartıyor. Bu tespitten yola çıkarak tarih, toplum, devlet ilişkisinin yeniden özgürlük lehine ele alınmasının ancak kadının ve kadınla birlikte sessizleştirilenlerin tarihi müdahil olması ile gerçekleşebileceğini biliyoruz. Ve hissediyoruz ki toplumsal hafızanın ilk merkezine, en yoğun biriktiği yere baktığımızda parçalanmış toplumsal bilincimizi sağaltmanın yolunu bulacağız.

Ne yaramız kabuk bağlamış ne de köklerimiz kurumuş. Bu yüzden hakikati bu coğrafyanın insanların gerçeğinde aramak, bizi kaybolan anlamlarımıza götürecektir.

yöntemlere odaklanmak durumundayız. Tekrar Karin’e dönersek “*Bizimki gibi tarihi ters-ten anlatılmış coğrafyalarda, ders kitaplarının örttüğü romanlar, anı kitapları açar. Ve bellek, siir-gün edilemeyeceğin tek yurdun olarak kalır. Sana seni anımsatır.*” Bu kitaplara yansıyan sözün kendisidir. Tarih dışı bırakılanların sözlerinin yükü ağırdır, kök hücrenin karakterini taşır, krizden çıkışın anahtarını verir eğer duyulabilirse! Bu yüzden belki **Nurhak Gülbahar**, Yaresanlar’da bir kum tanesinden inciye dönüşen hakikatin peşine düşerken, **Gülfer Akkaya** “*Ta ezelden nur-u kandil / Fatma Anamızdır bil*” sözündeki sırrı aradı, **Nagihan Akarsel** “*İlmê me li ser dilê me*” diyen Êzidi kadınların taşıdığı hakikatin peşine düştü. Bu yüzden **Fatma Kaşan**’dan Şahmaran hikayesini her okuduğumuzda bir kez daha kendimize döndük. Bize bizi anımsatan bu hakikatleri taşıdığımız belleğimizi evrenselle buluşturmanın zamanıydı ki Gülfer’in şu cümlesi her bir yazarımızda yankısını buluyor: “...*bilmek sadece bilgi sahibi olmak demek değildir, geleceği oluşturacak yıkıcı ve yapıcı eyleme geçebilmenin ön koşuludur, zeminidir.*” **Fatma Koçak** ele aldığı portede Sêvê Demir ve Asya Yüksel’in yaşamları bilmenin yıkıcı ve yapıcı eyleme dönüşmesinin gücünü ne güzel somutlaştırıyor.

Tarih dışı bırakılanlar adına konuşmanın ürettiği iktidarın yörüngesinde başkasının sesiyle kendimize seslenmemizin şiddetini çözümleyen **Marnia Larzeg**’in “*Kuşey Afrika ve Ortadoğu toplumları kabul edildiğinden daha karmaşık ve çeşitlidir; yekpare, birleştirici kavramlarla açıklanamaz.*” uyarısıyla birlikte Ortadoğu’ya yani kendimize dair anlam gücümüzü, farklarımızdan çok bizi birleştiren bağlarda aramaya çalıştık. Saloua Guiga Tunus kadın hareketinin dinamiklerini yazarken, **Andrea Benario** Rojava Kadın Kanunlarını inceleyen, **Selay Ghaffari** Afgan kadınlarının mücadelesiyle dayanışma çağrısı yaparken, hangi duygularla yazdılar bilemiyoruz ancak biz okurken şunu hissettik: Ortadoğu diye bir coğrafya tanımlamak ne kadar sorunluysa, hele sosyolojik olarak yekpare bir Ortadoğu toplumundan bahsetmek ne kadar imkansızsa, bir uçtan diğer uca bizi birleştiren bağların, toplumsallığın kendisi o kadar gerçek. Bizi birleştiren bağların kendisine, toplumsallığın kök hücreğine dönüş, en yerelle en evrenseli buluşturduğu oranda yaralarımız sağalacak, evrensele taşıma gücümüz tekrar açığa çıkacaktır. Tarihin başından yani toplumsallaşmanın başlamasından itibaren toplumsal, kültürel, düşünsel yaratımlarını kendinde hapsetmeyen, evrensele taşıyan Ortadoğu coğrafyasının insanları olarak yeni bir zihniyet devrimini, toplumsal devrimi gerçekleştirmemizin mümkünatıdır tartışmaya açtığımız.

Siz yazıları okumaya geçmeden önce, onca kısıtlamaya rağmen bin bir uğraşla Bakırköy cezaevinden kapak resmimizi gönderen Jiyan Erdinç şahsında bu sayıya katkıda bulunan, emek veren herkese teşekkürlerimizi ve sevgilerimizi iletiyoruz.

İyi okumalar.

Ortadoğu’da Zihniyet Devriminin Koşulları

Emine Erciyes

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliği aklını kullanabilmesi ve bu akıl gücüyle kültürler, uygarlıklar, sistemler inşa edebilmesidir. Aklın gelişimi ise toplumsallaşmanın gelişimiyle paralel olarak gelişir ve insanlığı ayakta, bir arada tutan temel bir güç dinamiği olarak somutlaşır. Akıl hem toplumun ortak tecrübesinin bileşimi olarak somutlaşmıştır, hem de toplumsallığı inşa etmiştir. Akıl gücü olmadan toplumsallaşmanın gelişmesini düşünemeyiz. Ama bir o kadar da toplum olmadan aklın ürünü olan kültürel birikimler, uygarlıklar, teknolojiler oluşturulamazdı. Tek kişinin akıl gücü ne kadar gelişkin olsa da toplumsal havuza akıyorsa, toplum havuzundan beslenmiyorsa, kendi yatağında kurumaktan başka şansı yoktur. Böyle bir akıl top-rağa ulaşmayan su gibidir, toplumu bir arada tutan yaşam tohumlarının yeşermesine katkıda bulunamaz. Toplumsallığa akmayan akıl ancak bir hayal gücü anlamı ifade eder. Yaşama yön veriyorsa akıl olarak adlandırılır, yaşamsal etkisi yoksa ancak kişinin hayal gücü iç dünyası olarak kalır. İster bir sanat eserine dönüşsün, ister felsefe bilinci, dinsel inanç olsun, ya da bir ekonomik üretim anlayışı, politika çizgisi olsun, maddi manevi yaşama yön veren her şey akıl ürünü olarak insan yaşamının inşasının harcıdır. Tüm bu inşa alanları insanın zihniyet yapısının toplam ifadesidir. Aklın damla damla ürettikleri birleşir ve toplumsal yaşamın ihtiyaçlarını belirler, buna göre projeler, kurgular oluşturur, bunları inşa eder. Tüm bunların ortak adı ise toplumsal hafızadır. Toplumsal hafıza bir toplumun zihniyetinin dile gelişidir. Akıl, düşünce, zihniyet birbirini yaratan, iç içe olgulardır. Bunların ortak havuzu ise toplumsal hafızadır. Toplumsallaşma öncelikle zihniyet devrimi ile başlar. Toplumsallığı sağlayan ise yaşamı sürdürülebilir kılmak için aklın ürettiği maddi manevi olguların bütünüdür. Bir şey önce zihniyette oluşmadan pratikte somutlaşamaz. Bir toplumsal ihtiyacı önce beyin tasarlar, sonra eller, elbirliğiyle inşa ederler.

Ortadoğu ise insanlığın kültürleşmeyi ilk sağladığı alandır. Akıl gücünün bir araya geleerek toplumsal yaşamı, komünaliteyi yarattığı memleket. Aklın ilk kullanıldığı yer olarak toplumsal aklın gücünün toplumsal hafıza olarak ilk birikmeye başladığı yer. Bu nedenle de toplumsal hafızanın ilk merkezi, en yoğun, birikmiş olduğu yer. Aynı zamanda tüm tarihe ve dünyaya yayılmış kökün ana damarı. Bugün dünyaya yayılmış olan, insanlığa yön veren tüm düşünce biçimleri ve zihniyet yapıları kökenini Ortadoğu'dan almaktadır. Homo Sapiens sürecini de esas alarak bakarsak, Ortadoğu üç yüz bin yıl insanlığa kültürel ve zihinsel olarak öncülük etmiştir. Büyük neolitik devrimi, insanlık adına kültürleşmenin başlangıcıdır, yani ilk zihniyet devrimidir. Neolitik devrim, kadının ve kadın aklının öncülüğünde gerçekleşmiştir. Daha sonra erkek egemen zihniyetin gelişmesiyle, kadın emeğinin sömürüye tabi tutulması, topluma köleliğin dayatılması yaşanmıştır. Bundan sonra ise Ortadoğu bir direniş alanı olmuş ve direniş kültürü o günden bugüne hiç durmamıştır. Bu direnişler hep bir zihniyet devrimi arayışı olarak yaşanmıştır.

Ortadoğu, insanlığın ilk şekillendiği ana beşiğidir. İnsanlığın diğer canlılardan ayrılmasını sağlayan biricik özelliği akıl gücünü harekete geçirebilmesi, örgütleyebilmesi ve zihniyet devrimleri yapabilmesidir. Buradan baktığımızda, Ortadoğu tarihi zihniyet devrimleri tarihidir. Mitoloji, din, felsefe ve bilim, dört düşünce yöntemi olarak insanlığın toplumsal zihniyet yapılarına çağsal olarak biçim vermişlerdir. Bu yöntemlerin her birinin köken olarak Ortadoğu'da temelleri atılmış ve daha sonra bir zihniyet akışı ve paralelinde kültürel akış olarak tüm dünyaya yayılmışlardır. Felsefe ve bilimin sistemleşmiş olarak çıkışları Batı'da somutlaşmış olsa da Ortadoğu'da atılmış olan temel olmasa, Batı bu düzeyi asla yakalayamazdı. Ortadoğu zihniyet devrimleri sonucunda kültürlerin inşa edildiği, toplumsal sistemlerin kurulduğu bir coğrafya olduğu kadar, yaşanan toplumsal sistem krizlerini yeni zihniyet çıkışlarıyla aşmayı başararak, halklara her zaman umut veren bir mekândır.

Diğer taraftan, Ortadoğu, dünyanın orta yerinde olmanın bedelini hep saldırılar altında tutulmakla öder durumda tutulmuştur. Coğrafik konumundan da öte, aslında, tüm kültürlerin ana beşiği evrensel köken olduğu için saldırıların merkezi olmuştur. Özgür düşünce üzerine ideolojik çarpıtmaların ve gaspların geliştirilmesine, hakikatin çarpıtılarak insanlık aleyhine kullanılmak istenmesine tanık olmuştur. Başta kadın emeğine dayatılan sömürü olmak üzere insanlığa dayatılan kölecilik ve sömürüye karşı, zihniyet çatışmalarına, hakikat çatışmalarına mekan olmuştur. Hakikate yalan katmak isteyenlere karşı direnişin diyarı olmayı, kendi özüne bağlılığın gereği bilen bir coğrafyadır bu durum karşısında. Hakikatten çarpıtılmış toplumsal zihniyetlerle Ortadoğu hiçbir zaman uzlaşmadı, bunlara hiçbir zaman teslim olmadı. Bu zihniyet yapıları ne kadar ideolojik propagandalarla kendilerini baskın, haklı, biricik, tek doğru, evrensel ilan etseler de Ortadoğu'nun kafasına yatmadılar. Ortadoğu'nun toplumsal hafıza birikimi karşısında bunlar, yeni yetme egemen uygarlıkları doğuran düşünce kalıpları, zihniyet çarpıtmalarından başka bir şey değildirler.

Peki Ortadoğu'yu bu kadar direngen kılan nedir? Bunun cevabı, Ortadoğu zihniyetinin kök karakterinin toplumsallığa dayalı olmasıdır. Ortadoğu'da zihniyet yapıları toplumsal ihtiyaçlar gereğince inşa edilmiştir. Toplumsallık; komünalite demektir, birlik, barış, eşitlik, paylaşım, emek, kutsallık demektir. Ortadoğu zihniyetinin ana karakteristik özellikleri bunlar ekseninde inşa edilmiştir. Bu nedenle toplumsallıkla çelişen düşünce yapılarıyla buluşmaz, çelişir, bunlara karşı mutlaka bir şekilde direnir.

Şu anda da Ortadoğu bir kaos sürecinden geçerken, hala teslim olmamakta ve direnmektedir. Diğer taraftan dünya hegemon güçleri onu esir almak için her türlü oyunu oynayarak saldırı hareketleri düzenlemektedirler. Ortadoğu'nun öz dinamiği olan zihniyet yapılarını ona karşı kullanma çabasıdadırlar. Ortadoğu kökenli zihniyet yapılarını kendi liberal ideolojilerinin renkleriyle boyayarak Ortadoğu'nun üzerine sürüyorlar. Adeta onun direniş gücünü ona karşı kullanmaya çalışıyorlar. Onun inşa ettiği zihniyet yapılarının rengini bozarak hain örgütler kurup onu vurmak istiyorlar. İşte İslam adına oluşturulan El Kaide, Daış gibi örgütler tam da Ortadoğu düşmanı oluşumlar olarak en fazla Ortadoğu'ya zarar vermekteler. Ortadoğu kökenli bir zihniyet yapısı olan İslam'a düşman örgütlerdir. Ama sözde İslam adına yola çıkmışlar, Ortadoğu'yu acımasızca, vahşice, haince talan ediyorlar. Sadece insanlara katliam uygulamakla yetinmiyor, Ortadoğu'nun toplumsal hafızasını da yıkma peşindeler. Sokakları, her bir karış tarih kokan, tarih anlatan, tarihe tanık, kadim kentleri yıkıyorlar. Tarihten, Ortadoğu'nun özünden, kökünden kopmuş olmanın hıncıyla, tarihi eserleri büyük bir öfkeyle yok ediyorlar.

Oysa Ortadoğu kökenli tüm zihniyet yapıları gibi dinler de Ortadoğu zihniyetinin direniş geleneğinin temel dinamiklerindendir, toplumsal hafızanın ahlaki vicdani özünü ifade ederler. Toplumsallıktan, dolayısıyla özgürlükten kopuk zihniyet arayışlarına denk gelmeyiz Ortadoğu tarihinde. Toplumsallıktan kopuk olanlar da sonradan dıştan dayatmalardır, aşı tutmamışlardır bu nedenle. Zerdüşt'ten Mani'ye, Hallacı Mansur'a Karmatiler'e kadar hep bir arayış ve özgürlük direnişi olarak somutlaşır Ortadoğu'da zihniyet arayışları. Tüm çıkışlar insanlığın ilk oluşum karakteri olan komünal toplum karakterini tekrar canlandırma, o öze dönüş, toplumsal hafızanın bir köşesinde hep canlı olan o zihniyeti tekrar tüm yaşama hakim kılma eğilimindedir.

Tüm tek tanrılı dinler kölecilik sistemin ideolojik hegemonyasına karşı bir reform ve devrim rolü oynamıştır. Dinlerde zihniyetin manevi dünya üzerinden inşası ön plandadır. Manevi dünyaya daha fazla ağırlık verilir. Maddi kültür alanında bir yumuşatma sağlasalar da asıl amaçları yeni zihniyet inşasıdır. Zaten yeni zihniyet kendisiyle maddi yaşam kültürünün anlayışını da doğurmuştur. Sonradan egemen güçlerin bu toplumsal direniş odaklarını kendilerine bir meşruiyet aracı olarak kullanmaya çalışmaları, zihniyet arayışının kesintiye uğramasıyla ilgilidir. Tüm zihniyet devrimleri, ortaya konulan ana öz ne kadar hakikate yakın olsa da devamcılar tarafından bu hakikatin savunması yeterince yapılamazsa, karşıtların sızmasına ve işgal hareketlerine maruz kalır. Hakikatin savunulması onun sürekli daha da geliştirilmesi ve yaşamda somutlaştırılmasıdır.

Nasıl ki toplum organik bir oluşum olarak sürekli gelişim halinde ise, toplumla paralel olarak hakikat arayışı da sürekli gelişim halinde olmalıdır. Geliştikçe de yaşamda yansıma bulacaktır.

Resmi tarih anlayışları, felsefe tarihi, dinler tarihi, bilim tarihi vs. kadının zihniyet devrimlerindeki yerini yazmazlar. Mitoloji bu noktada daha gerçekçidir. Mitolojide dile gelen tanrı ve tanrıçalar savaşı, döneminin kadın emeği ve gittikçe bunu gasp ederek tanrılaşan erkek egemen zihniyeti anlatır. Ortadoğu direniş geleneğinden bahsederken bunun en temel dinamiğinin kadınlar olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Egemenlerin tarih anlayışı kadınların öncülük ettiği tarih aşamalarını tarihten saymazlar, tarihi kendi ataları olan egemenlerin tarih sahnesine çıkışıyla başlatırlar. Bu onlar açısından en mantıklı olandır elbette. Kendi ataları ne zaman kadın emeğini gasp etmeye başlamışsa onların ilerde var olma koşulları bu şekilde doğmuştur. Onların anlatacakları tarih egemenlik tarihidir.

Oysa demokrasi, eşitlik, komünalite tarihi kadınların öncülük ettiği doğal toplum yaşamıyla başlar. Asıl Ortadoğu tarihine damga vuran temel karakter de bu dönemde atılmıştır. Sonraki tüm direnişçi çıkışlara da kadın kültürünün komünal özü yansımıştır. Bu, zaman geçtikçe üstü örtük bir hal alsa da hiçbir direngen çıkış kadın kültürünün toplumsal hafızadaki ve zihniyetteki mirasından bağımsız olmamıştır. Bağımsız olsalardı çıkamazlardı zaten. Adları tarihe yazılmasa da kadınlar zihniyet devriminin merkezindedir. Zerdüşt, kadın ve erkeğin eşitliğini savunur; Mani, kadını kadının saçlarını örece kadar yakından anlamaya çalışır. Hz. İsa'nın çıkışında annesi Meryem'in tanrıça kültürünün son temsilcilerinden olmasının önemli bir etkisi vardır. Hz. Muhammed'in dinini ilk benimseyenin Hz. Hatice olması bir tesadüf değildir, Hz. Hatice'nin bu çıkıştaki düşünsel ve maddi rolünü ifade etmektedir.

Tüm zihniyet devrimlerinin yaşanmış olduğu süreçlere baktığımızda, döneme damga vuran toplumsal cinsiyetçilik krizi bu devrimi gerekli kıldığı gibi, yeni çıkışta da kadının rolü belirleyici olmuştur. Zihniyet devrimini gerekli kılan kriz, toplumun temel birimi olan kadın ve erkek toplumları arasında cereyan eder. Çünkü egemen sistem kadını köleleştirme üzerinden kendini inşa etmiştir ve sistemi sırtında taşıyan kadına dayatılan sömürüdür. Sistem beş bin yıldır iliklerine kadar sömürdüğü erkeği, onun da kadına egemen olmasıyla idare etmekte, kendisiyle uzlaştırmaktadır. Kadına dayattığı kölelikle erkeği, toplumun en küçük birimi olan ailede kendi uygulayıcısı olarak tutmaktadır. Evde direnci kırılan kadının sokağa çıkmaya, örgütlenmeye sistem kurmaya zaten mecali olmayacaktır. Bu açıdan evde kadına dayatılan kölelik en derinleşmiş köleliktir. Buna karşı kadınlar tarih boyunca hep direngen bir duruş sergilemekten geri durmamışlardır. Ortadoğu tarihi bir anlamda direnen kadın tarihidir. Coğrafyaya karakter veren içinde yaşayan insanlarıdır. Ortadoğu'ya toplumsallaşmanın ilk gününden itibaren kadınlar karakter vermişlerdir. Bir kadın ülkesidir Ortadoğu. Kadına dayatılan kaderdir, Ortadoğu'ya da. Oysa ne kadınlar, ne de Ortadoğu bu kaderi hiçbir zaman benimsememişlerdir.

Bugün kadına karşı saldırılar 3. Dünya Savaşı'nın adım adım yükseltildiği Ortadoğu'da çok açık bir şekilde yürütülürken, bu tüm dünyadaki kadına yönelimden bağımsız değildir. Asıl yaşanan uygarlık krizidir, kapitalist sistemin yaşadığı tıkanma ve krizdir. Kapitalist sistemin krizi derinleştikçe kadın üzerindeki cinsiyetçi politikaları da derinleşmektedir. Kapitalizm erkek egemen sistemin zirvesidir ve kadın emeğinin sömürülmesinin, kadına karşı şiddetin zirveye ulaştığı, kadına yönelik katliam ve saldırıların kadın kırımını noktasına ulaştığı bir çağdır. Kapitalizmin cadı avcılığı üzerine inşa edildiğini hiçbir zaman unutmamalıyız. Kapitalizm ne zaman kriz ve bunalım yaşarsa, hıncını kadından çıkarmak isteyecektir. ABD'nin seçilen yeni başkanının cinsiyetçi karakteri ileride dünyada nasıl bir kadın politikası izleneceğini göstermektedir. Avrupa'nın birçok ülkesinde kadınların mücadele ile kazandığı haklar iptal edilmektedir. Asya'da kadın ve kız çocuklarına yönelik cinsel şiddet yaygınlık kazanmakta, toplu tecavüzler yaşanmaktadır. Latin Amerika'da kadın katliamları devam etmektedir. İran'ın kadın düşmanı ve cinsiyetçi politikaları idam, recim, muta nikahı ve uyuşturucuya bağımlı kılma uygulamalarıyla üst düzeydedir. Kapitalist modernite en krizli dönemini yaşadığı bu süreçte yine en fazla kadın bedenini, emeğini, iş gücünü, duygu ve düşüncesini sömürerek ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik, kapitalist modernitenin dört yandan topluma yaptığı zihniyet saldırısı alanlarıdır. Toplum bunlar tarafından adeta bir ahtapot gibi sarılmıştır. Bunlarla hiçbir zorun başaramayacağı derecede finans kapital sürecinde toplum zihni fethedilmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Zihniyetin bu düzeydeki sömürüsü toplumu her türlü sömürüye açık hale getirmiştir. Aslında yaşanan milliyetçilik adına ulusallığı, dincilik adına inançları ve maneviyatı, bilimcilik adına bilimin yaratımlarını istismar etmek ve sömürmektir. Kapitalizm, milletlere, dinlere, bilimlere, cinslere, sanata, bir bütünen bu olguların özüne yapılan bir saldırı, bir tecavüzdür. Tecavüz kültürü sadece kadına dayatılan, kadının bedenine yapılan saldırı değildir. Sistem toplumun tüm birikimlerine farklılıklarına tecavüz eder durumdadır. Ulusal bilinç, dinsel inançlar, yaşamın bilimsel felsefi yorumu, sanat, insanların tarihsel toplum boyunca yaptığı zihniyet devrimlerinin ürünüdürler ve kültürel birikimlerler, toplumsal farklılıkları, zenginlikleri ifade ederler. Oysa ulus devlet zihniyeti bu zenginliği tek tipleştirmek için sürekli bunları özünden boşaltma savaşı vermektedir. Doğalarına müdahale etmektedir. Bunun adıdır tecavüz kültürü. Kadının emeğine, bedenine ve aklına yapılan saldırının tüm toplumsal alanlara yayılmasıdır. Bu nedenle kadına dayatılan tecavüz kültürü tüm toplumsal gasp ve talanların temelidir. O yıkılmadan, aşılmadan hiçbir toplumsal özgürlük sağlanamaz. Cinsiyetçiliği aşmayan hiçbir zihniyet devrimi devrim sayılamaz, sonuç alamaz.

İçinde bulunduğumuz süreç somutunda, kapitalist modernitenin yarattığı manevi boşluk toplumu amaçsız ve boşlukta yüzen, ne istediğini bilmeyen insanlar yığınına çevirmiştir. Boşluktaki insan yığını sistemin ihtiyacını da karşılayamayacak durumdadır.

Sonuçta sisteme hizmet etmek için de bazı bağlayıcılıkların olması gerekir. Örneğin 3. Dünya Savaşı yaşanırken, milliyetçiliğin artık içinin boşalmış olması sistemin ihtiyacı olan “*vatan için ölmeye hazır!*” insanlar yığınınından onu yoksun bırakır. Bu nedenle tekrardan dünyada milliyetçiliği körükleyen politikalar gündemdedir. Egemen sistem maneviyatsız bıraktığı toplumu nasıl kendine bağımlı hale getireceğinin yollarını aramaktadır. Egemen sistem bir zihniyet krizi yaşamaktadır. Halkları nasıl bir ideolojik hegemonya altına alacağını bunalımını yaşamaktadır. Boşlukta sürüklenen toplumlar manevi bir çıkış aramaktadır. Buna karşı kapitalist modernite milliyetçilik, dincilik, bilimcilik, cinsiyetçiliği tekrar gürlendirip topluma pompalamak istemektedir.

Günümüz açısından, Ortadoğu’da zihniyet devrimini kim başlatacak? Bu sorunun cevabı bugün de en fazla kadınları işaret etmektedir. Savaşların en ağır bedelini bugün de kadınlar ödemektedir. 3. Dünya Savaşı bir kadın soykırım savaşı olarak gelişmektedir. Dünyanın her yerinde muhafazakar hükümetler iş başına geçerken, kadın hakları her yerde kısıtlanmaya çalışılmaktadır. Bu savaşta hegemon güçler kendi aralarında bir denge kurmaya çalışırken arada halklar ve en fazla da kadınlar oradan oraya sürüklenmekte, katledilmekte, tecavüzlere uğramaktadır. Bunun somutlaşmasını en acı ve ağır bir şekilde Şengal katliamında gördük. Diğer taraftan direnişin kadınları nasıl özgürleştirdiğini Minbiç’te gördük. Tüm çağların bileşimi derecesinde bir sömürü ve egemenlik ifade eden kapitalizm kendi içinde yaşadığı krizi, Ortadoğu’yu daha da sömürgeleştirerek aşmak istiyor. Bu demektir ki kadınlara da daha yoğun bir sömürü, soykırım, kültür kırım dayatılmak istenecektir. Buna karşı kadınlar tarihlerinin en büyük çıkışını yapma şansına sahip oldukları bir çağı yaşamaktadırlar.

Tarih kadının sömürüye tabi tutulması açısından iki önemli cinsel kırılmaya tanık olmuştur. Birinci cinsel kırılma mitolojik çağda kadının toplumdan dışlanması temelinde olmuştur. Toplumun kurucusu ve besleyeni kadın emeği erkek tarafından gasp edilmiş; kadın tanrıçalık katından indirilmiş ve erkek tanrıların egemenlik çağı başlamıştır. İkinci cinsel kırılma ise tek tanrılı dinler aşamasında kadının lanetlenmesi ile yaşanmıştır. Kadının artık toplumsal yaşamda bir değeri kalmamış, bütün belaların nedeni olarak görülmüş ve lanetlenmiştir. Kısaca vurguladığımız bu cinsel kırılmalar kadının köleleştirilme tarihini ifade etmektedir. Üçüncü cinsel kırılma ise kadınlar tarafından özgürlük temelinde gerçekleşecek olandır. Kadının tarih boyunca elinden alınan hakları kadın direnişiyle geri alınacak, kadın özgürleştiği oranda toplumun özgürlüğünü inşa edecektir. Bu da kadının sağlayacağı zihniyet devrimine bağlıdır. Üçüncü cinsel kırılma kadının demokratik moderniteyi inşa temelinde yapacağı ahlaki politik zihniyet devrimine bağlıdır. Şimdi çağ kadının özgürlük çağıdır. Kadına dayatılan köleliğin, tecavüz kültürünün intikamını özgür yaşamı inşa ederek alma çağıdır. Kadına saldırıların tırmandığı çağımızda kadınlar da egemen sisteme karşı büyük bir öfke ile doludur. Kadının öfkesi alternatif yaratıcıdır. Yıkılması ve aşılması gerekene açılacak büyük savaş ile birlikte, kurulması gereken yeni yaşamın engin renkleri kadının zihniyet devrimiyle açığa çıkacaktır.

Kadının gerçekleştireceği zihniyet devrimi ahlaki, politik, estetik ve bilimsel ölçülerde olacaktır. Bilimsel bir temelde gerçekleştirilecek olan ahlak ve politika, estetik ölçülerde bir yaşamı inşa etmenin temeli olacaktır. Bunun öncülüğü Jineoloji tarafından yapılacaktır. Jineoloji, kadın tarafından gerçekleştirilecek zihniyet devrimi sonucu açığa çıkacak kadın bilimi olacaktır. Bilimin kapitalizm tarafından yaşadığı gasp ve talan karşısında bir zihniyet devrimine ihtiyaç vardır. Bilimsel alanda bir zihniyet devrimi yaşanmadan bilimin toplumsal öze dönüşü sağlanamaz. Jineoloji bu anlamda kadın ve toplum adına bilimsel öze dönüşü ifade edecektir. Kadının yapacağı zihniyet devrimi, kendisini Jineoloji olarak bilimsel temellere oturtturarak toplumsal devrime temel olacaktır.

Kadınların kendi kendine yetebileceklerinin, ne fiziksel ne zihni ne kültürel ne de bilimsel anlamda erkekten eksik olmadıkları, ama farklarının olduğunun zihniyete oturması kadın açısından zihniyet devriminin ilk adımı olacaktır. Kadınlar kendine yetebilecekleri gibi tüm toplumu yürütebilecek akla ve emeğe sahiptirler. Kadını küçük gören zihniyet kadını hep erkek şiddetine ve saldırısına açık bırakmıştır. Hem kadın bu nedenle kendine güvensizleşmiş, hem de erkek kendini abartmıştır. Kadının kendi gücüne güveni en büyük öz savunması olacaktır. Saldırlara karşı kendini nasıl savunacağını bilecek ve bunun örgütlenmesini geliştirecektir. Kendine güvenen kadın her alanda zihniyet devrimi yapma gücünü açığa çıkaracaktır. Kadın için ‘xwebûn’ yani ‘kendi olmak’ zihniyet devriminin başlangıcıdır. Kadını kendi olmaktan çıkarmış cinsiyetçi zihniyete karşı özgür kadın zihniyeti ‘xwebûn’ olabilmektir. Kendi olamayan kadın biyolojik olarak var olsa da ya köle olmaya mahkum olacak ya da erkek egemen zihniyetin gölgesinde bir taklit olacaktır. Kadın, zihniyette kendi olabildiği kadar, kadın kültürünü yaşadığı kadar kadın toplumsallığını yaşayabilecektir.

Kapitalizmin dayattığı kriz ve kaostan hem kadın hem Ortadoğu olarak çıkış için hangi alanlarda zihniyet devrimi olmalı buna kısaca bir göz atarsak, aşağıdaki ana başlıkları sıralayabiliriz.

Zihniyetin parçalanması ahlak ve politikanın dağılmasıdır. Bir toplumu sömürüye açık hale getirmenin ilk şartı toplumsal zihniyeti dağıtmak ve parçalamaktır. Böyle bir toplum kendini savunamaz hale gelmiştir. Ahlak; toplumsal bütünlüğü sağlayıp, toplum aleyhine olan her türlü saldırıya karşı duyarlılıktır. Politika ise toplumun günlük ihtiyaçlarından tutalım uzun vadeli olanlara kadar toplumsal gerekliliklerin belirlenmesi ve karşılanması için yapılması gerekenleri ortak planlama ve pratikleştirmedir. Bu temelde ahlak ve politika toplumu bütünlüklü, canlı ve duyarlı tutar. Oysa bunların olmadığı toplum dışardan dayatılanlarla yönlendirilir. Bu haliyle her yerinden her an saldırıya açıktır. Her saldırı toplum bedenini yaralar, canından bir parça çalar. Sağlığını bütünlüğünü yitiren toplum, sağlığını kaybeden bir insanın gündemi nasıl ki sadece hastalıklarıysa öyle bir hale gelir. Hasta beden, hasta ruhtur. Toplum kendi ahlak ve politikasıyla hastalıkların bünyesine nüfuz etmesine izin vermez. Bir toplum kendi ahlaki ve politik yapıyla hastalıklarını iyileştiremezse, yavaş yavaş can

verecektir. Sistemin bugün dayattığı soykırım, kültür kırım tam da bunu ifade ediyor. Kültür kırım soykırımdan daha beter bir tablo yaratıyor. Ruhu çekilmiş, uyuşturulmuş insanlar kalabalığı sistemin en iyi uygulayıcısı olarak uyurgezer gibi ortalıkta dolaşıyor. Sistem toplumun tüm değerlerini yok ederken, toplum sanki bunlardan habersizmiş gibi yaşıyorsa bu ahlaktan ve politikadan kopuş düzeyini gösteriyor. Kendi fiziksel varlığını bile savunmak için bu saldırılara karşı tavır koyması gerekiyor. Ortadoğu toplumları ahlak ve politika gücüyle ayakta duran toplumlardır. Bu nedenle kapitalist sistemin bugün Ortadoğu'ya en büyük saldırısı, toplumsal ahlaki tüketme ve egemenlerin elinde topluma hükmetme aracı olarak kullanılan politika ile kaos yaratarak toplumu tamamen teslim almadır.

Ahlak ve politika kadının topluma öncülük ettiği doğal toplum aşamasının temel toplumsal dokusudur. Bu nedenle günümüze kadar toplumsal dokunun derinliklerinde kadınlar ahlakın ve toplumsal politikanın ayakta durmasını sağlayan kesim olmuşlardır. Kadınların zihniyet devrimiyle inşa edilecek olan demokratik modernite öncelikle ahlaki ve politik toplum demektir ve bu toplumun yeniden canlandırılmasını gerektirmektedir. Demokratik modernite tarihsel, toplumsal hiçbir temeli olmayan bir yenilik değildir. Köklerini tarihin ve toplumun ilk inşa oluş karakteri olan özgür özünden alır. Tüm tarih boyunca egemenlikli uygarlıklara karşı direniş kültürü, toplumun ahlaki ve politik dokusu olarak hep var olmuştur. Kapitalist modernite toplumu ne kadar atomlarına kadar parçalamak istese de, toplum var oldukça mutlaka vicdan, ahlak ve politika toplumsal doğanın zihni dokularında var olacaktır.

Demokratik moderniteyi inşa edecek zihniyet devrimi, toplumsal doğanın öz zihni değerleri olan ahlaki ve politik yapısını canlandırmadır. Ahlak ve politikanın canlanması yaşama toplumsallık ekseninden bakmakla gelişecektir. Bu da ortak akıl, vicdan ve ahlakla bağlantılıdır. Ortak aklın ilk ürünü vicdandır ve bunun toplumsallaşmış hali ahlaktır. Nasıl ki toplum düşünce ile kendini var etmiş, kendini düşündükçe toplumsal vicdanı ve ortak aklı geliştirmişse, bugünde toplumsal pencereden bakış ahlaki ve politik özü açığa çıkaracaktır. Kadınların öncülük edeceği zihniyet devriminin ilk adımı ahlaki ve politik toplumu canlandırmak olacaktır. Ortadoğu toplumlarının ve kadınların en çok ahlaki ve politik öze dönüş ihtiyacı vardır ve en büyük devrimsel çıkış bu alanda olacaktır.

Zihniyet devriminin inşa edeceği diğer bir alan demokratik ulustur. Demokratik modernitenin toplumsal yapısı demokratik ulustur. Demokratik ulus öz olarak; ulusların, halkların, etnisitelerin, inançların, dillerin yani her türlü toplumsal farklılık ve renklerin, birlik, barış içinde özgürce yaşadıkları toplumsal dokudur. Demokratik ulusun inşası öncelikle devlet ve iktidar zihniyetinin aşılmasını gerektirmektedir. Devlet ve iktidar toplumsal doğanın özsel özellikleri değildirler. Uyum, özgürlük ve eşitlik içinde yaşayan toplumu zihniyet hegemonyası ve zor yöntemleriyle sömürerek üretilen değerleri gasp etme organıdır. Oysaki beş bin yıllık egemen anlayış halkların zihnine sanki devletsiz toplum olunmaz algısını yerleştirmiştir. Devlet demek iktidarın kurumlaşmış

halidir. İktidar salt bir yönetim olgusu gibi ortaya konulurken devletin asıl ruhu olduğu gizlenmiştir. Devlet, iktidarı pratikleştirme kurumudur. İktidar ise devletin toplumun en ince dokularına kadar sızmış halidir. Birbiriyle etle tırnak gibi iç içedirler. Ezen ve ezilen sınıflar, sömürgeci sınıf bürokrasisi, kanserleşme aşamasına ulaşmış kentleşme devlet sömürsünün temel organlarındandır. Bunları tarihsel gerçekleri temelinde doğru çözümlemek aşılmasının şartıdır.

Aslında halklar devletin hiçbir zaman onlara yararı olmadığına bilincindedirler. Devlet, toplumsal hafızada, zor, sömürü aygıtı, yalan aygıtıdır. Ama asıl sorun nasıl aşılabacağı ve yerine neyin getirileceğidir. Devlet, iktidar, sınıf, bürokrasi ve kentleşmenin yarattığı tahribatları aşacak zihniyet yeni bir modernite sisteminin doğuşu demektir. Kadın ruhunun inceliği ve yaratıcılığı demokratik modernitenin renkli ve zengin toplumsal doğasını inşa edecektir. Yeni toplumsal doğa olacak olan demokratik ulusa en fazla kadın kültürü, zihni yatkındır. Erkekler iktidarı aralarında paylaşma savaşı yaşadıkları için parçalıdır, birbirlerine kinlidirler. Birleşmeleri daha zordur. Kendi yaratımları olan iktidar ve devletten vazgeçmeleri daha zordur. Oysa kadınlar devlet ve iktidar tarafından dünyanın neresinde olsalar aynı acılara maruz kalmışlardır. Hep ezilen sömürülen cephe olarak tutulmak istenmişlerdir. Bu nedenle kadınların iktidar ve devletten bir umudu yoktur. Bunlardan kurtuluş, zincirlerinden kurtuluştur. Kadınların demokratik ulusu inşa etmedeki asıl temel olan zeminleri tarihsel karakter olarak insanlığın eşit, özgür yaşadığı ilk toplumsal dokunun inşacıları olmaları ve bugüne kadar içten içe bunu hep yaşıyor olmalarıdır. Bu kültürün kökü Ortadoğu olduğu için demokrasiye, özgürlüğe öncülük Ortadoğu kadınları şahsında gelişecektir.

Kapitalizmin milliyetçilik ideolojisine karşı demokratik ulus anlayışı en büyük zihniyet devrimini ifade etmektedir. Özellikle Ortadoğu'da uluslar kendi içinde dahi parçalanmış, mezhepler dinler adına savaşlarla Ortadoğu kaosunun temeli örülmüştür. Oysaki Ortadoğu kültürler cennetidir. Halkların, inançların, kültürlerin, dillerin iç içe yaşadığı, birbirini besleyip zenginleştirdiği bir ortak yaşam alanıdır. Ortadoğu'nun özü demokratik ulusun temelidir. Halkların birlikteliğiyle birbirlerinin dillerine, dinlerine saygının geliştiği, kültürlerin birbirlerini güçlendirdiği barış içinde bir Ortadoğu ancak demokratik ulus temelinde yeniden inşa edilebilir.

Zihniyet devriminin en önemli bir ayağı da ekoloji anlayışıdır. Evrende biricik miyiz bilmiyoruz. Fakat gerçekten çok güzel, zengin ve bize güzel yaşam vadeden bir dünyamız var. Doğayla ve evrenle uyum içinde yaşamak ve doğanın canlı ruhunu hissetmek, kendini onun bir parçası olarak görmekten geçer. İnsanlar olarak evren üstü değil, bir parçasıyız. Evren, insanlığa akıllı varlık olmayı evreni ve insanlığı anlaması için bahşetmiştir. Mevcut haliyle bu akıllı kullanma tarzımız evreni pişman etme düzeyine varmaktadır. Ya doğayla barışık, uyumlu bir ekolojik yaşama döneceğiz yada evren bizi cezalandırmaya gidecektir. Doğayla hep bütünlük içinde bir tarih ve toplumsallık yaşamış olan toplumsal kesim olarak, ekolojik zihniyet dev-

rimine öncülük de yine kadında somutlaşmak durumundadır. Bilim, teknoloji bu ekolojik zihniyet devrimi üzerinden hem doğayla barışık bir rotaya girecek, hem de sömürüye değil insanlığa hizmet temelinde yeniden inşa edilecektir.

Doğaya saldırının temelinde ekonomi adına yürütülen sömürgecilik sistemi olduğuna göre doğayla barışma, **beraberinde komünal ekonominin inşasını getirmek durumundadır.** Doğayla barışıklık insanlığın kendisiyle barışmasının şartıdır. Birbiriyle yaşayan insanlar doğayla barışık olamaz. Aynı şekilde, doğaya saldıran, sömüren bir zihniyet hiyerarşiyi, iktidarı, devleti aşamaz ve bu insanlar arası savaşların hep sürmesi demektir. Komünalizmin ilk başladığı alan ekonomi alanıdır. Çünkü insanlar ilk olarak doğa koşullarına karşı ayakta kalabilmek, korunabilmek için bir araya gelmişlerdir. Bunun için birlikte üretim, barınma koşullarını inşa etmişlerdir. Yaşama tutunma temelinde bir araya geliş, insanlığın ilk büyük zihniyet devriminin temeli olmuştur. Bu nedenle insanlığın var olma arayışı komünalizme dayanır. Toplum olmadan var olunamayacağı anlayışına dayanır. Toplum olunmadan yemeğin, giyimin, barınacak yerin olmayacağı bilincine dayanır. Yaşam koşulları zihni etkiler, zihin ve koşullar birbirini şekillendirir. İnsanların toplumsal öze dönmeleri için kapitalizmin çarpıttığı ekonomi anlayışının aşılması komünal ekonomi temelinde zihniyet devrimine ihtiyaç vardır. Ekonominin ilk şeklini veren kadınlar bugün ekonomi adına yürütülen sömürü çarkının en çok sömürülen kesimidir. Buna karşı komünal ekonomiyi tekrar canlandıracak olan kadın emeği, kadının kolektif ruhudur.

Bugün, kapitalizmin kendinden çaldığı toplumsal gerçeklik karşısında zihniyet devrimi, insanlık yaşamının yeni baştan örgütlenmesi demektir. Kadınların bunu başarabilmeleri için en fazla kendilerini yeniden inşa etmelerine ihtiyaç vardır. Özgür toplumun inşası için gerekli olan tüm zihniyet alanlarında kadınların öncelikle kendilerini sistem alışkanlıklarından arındırmaları gerekir. Bu da kendini an be an eğitmekten geçiyor, her davranışa ve adıma sinmiş olabilecek olan sistem alışkanlıklarının etkilerini sorgulamaktan çözümlenmekten geçiyor.

Toplum en zekalı doğadır. Bu zekanın esnekliği insanın yaratıcılığının temelidir. İnsan akli ışık hızından bile akışkan ve hızlıdır. Oysa bu gün bu zeka, dogmatizm nedeniyle buz kalıpları gibi dondurulmuş, yaratıcılığını kaybetmiş. Dogmatizmin aşılması zihnin akışkan yapısını açığa çıkarılması zihniyet devriminin en önemli yönetsel gerekliliğidir. Dogmatizmin düşüncemizi sıkıştırdığı kalıplardan kurtulmadan hiçbir zihniyet yenilenmesi adımı atamayacağımız kesindir. Kuşkusuz Ortadoğu deyince akla ilk dogmatizm gelmektedir. Oysa aslında Ortadoğu zihniyeti özünde renkli ve akışkan bir yapıyı ifade etmektedir. En yaratıcı ve akışkan zihin yapısından nasıl oldu da bu dogma kalıplarına sıkışmış noktaya geldik, bunu doğru çözerek tekrar akışkan ve yaratıcı zihin yapımızı inşa edebiliriz. Bugün zihnimize dayatılan kalıpları parçaladıkça Ortadoğu'nun yaratıcı evlatları olma gücümüzü tekrar açığa çıkarabiliriz.

21.yüzyıl bir kadın yüzyılı olmaya gebedir. Erkek egemen sistem artık topluma ve tüm doğaya dayattığı sömürüyle kendi zeminini kurutmuştur. Toplum, kadınlar, doğa, erkek egemen zihniyetin sömürü hırsını kaldıramamaktadır. Zihniyet devriminde erkeğin başlayacağı noktaya dair bir şeyler söyleyecek olursak, sistem erkeği o kadar kendisine benzetmiştir ki erkeği oradan kurtaracak olanda ancak kadın olacaktır. Erkeğin sisteme dışardan bakabilmesi için tüm cinsiyetçi zihniyetten sıyrılması gerekmektedir. Erkeğin sistem içinde olduğu yerden sistemin gerçeklerini ayırt etmesi zordur. Çünkü sistem kadın üzerindeki egemenliği erkeğe yeten bir özgürlükmüş gibi erkeği biçimlendirmiştir. Bu nedenle kadının yaşadıklarını anlamayan bir erkek sistemden kopamaz, özgürlüğe adım atamaz. Sistemin sömürü çarklarının nasıl döndüğünü anlayamaz. Sistemi çözmek kadına dayatılan sömürüyü anlamaktan geçer. Kadına dayatılan sömürüyü anlarsa ancak o zaman erkeğe dayatılan sömürüyü ve kandırmayı da anlayabilir. Bir erkek vicdanlı olmak istiyorsa önce kadına dayatılan sömürüyü kavramak zorundadır. Kadına ve kendisine dayatılan köleliğe karşı sisteme savaş açma cesaretini göstermelidir. Kadına dayalı bir özgürlük arayışı temelinde olmadan sisteme açılacak her savaş, sistemle bütünleşme olarak bitecektir.

Sonuç olarak; içinde bulunduğumuz dönem bir zihniyet devrimi anı olmaya gebedir. Savaş anları kaotik anlardır. Kimin kazanacağı verilecek doğru politik mücadeleyle olacaktır. Dünya savaşlarının karakteri egemen güçlerin dünyayı kendi aralarında paylaşmaya çalışmalarıdır. Resmi tarih kayıtları dünyayı egemenlerin nasıl paylaştıklarını sadece yazar. Oysa geçmiş dünya savaşlarında sadece egemenler lehine sonuçlar doğmamıştır. Halklar adına da önemli tarihi dönüşümler yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonucu Sovyet Rusya'sında Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesidir. Ekim Devrimi sonrası sosyalizm, dünyanın üçte birine yayılacak kadar dünya halklarının kabulünü görmüştür. İkinci Dünya Savaşı faşizmin tırmandığı bir dünya gerçeğini ifade ederken, savaş sonrası gençlik hareketlerinin örgütlenmesi, feminist, kültürel, çevreci hareketlerin gelişmesi ve dünyaya yayılması yaşanmıştır. Bu da faşizme karşı halklar cephesindeki tepkinin örgütlenmesidir. Bunlar dünya halkları açısından sistemle mücadele dinamikleri olarak toplumsal yaşamda değişimler yaratmışlardır.

Dünya savaşından halklar adına kazanımla çıkmak doğru politika ve pratikleşmeye bağlıdır, bu ise güçlü ideolojik temele bağlıdır. Mevcut ideolojiler kapitalist moderniteden kendilerini kurtaramadıkları oranda onun tamamlayıcısı ve benzeri olmaktan kurtulamamışlardır. Bu nedenle bu savaştan toplum ve kadınlar lehine zaferle çıkmak, zihniyet devrimi ve onun ışığında inşa edilmiş bir ideoloji gerektirmektedir. Dünya ve özellikle Ortadoğu 3. Dünya Savaşı'nın tırmandığı günlerde aynı zamanda bir zihniyet devriminin filizlendiği günleri de yaşamaktadır. Bu zihniyet devriminin doğuş beşiği Kürdistan'dır. Kürdistan devrimi şahsında Ortadoğu, insanlığa yeni bir çıkış yaptıracak düşünce ve zihniyet devrimine gebedir. Kürdistan devrimi sadece Kürt halkının özgürlüğünün inşası olmayı aşmıştır.

Tüm Ortadoğu halklarının umudu haline gelmesinin nedeni, demokratik ulus anlayışı temelinde tüm toplumsal sorunlara çözüm üretebilecek güçte olmasındandır. Kürdistan özgürlük hareketinin kırk yıllık mücadelesi bu devrimin temellerini atmış ve gittikçe evrenselleşen bir düzey açığa çıkmaktadır. Evrenselleşme, zihniyette açığa çıkan devrimin yaşama geçmesi ve toplumsal kaosa cevap oluşturmasıdır. Rojava devriminin daha ilk adımlarını atması bile, tüm Ortadoğu ve dünya halklarına bu kriz ve kaostan nasıl çıkılacağına umudunu vermeye yetmiştir. Ortadoğu ve dünya halkları Rojava devrimi ile halkların kendi iradesiyle nasıl ayakta kalabileceğini görmüştür. Rojava devrimi tüm sistemin saldırılarına rağmen halk iradesinin kendini savunabileceğini, kendi toplumsal sistemini inşa edebileceğini ve kendi kendini yönetebileceğinin sembolü olmuştur. Kadınların öncülüğü ise Ortadoğu'yu ayağa kaldıracak devrimci çıkışın öncülerinin kadınlar olduğunun somutlaşması olmuştur.

Şunu unutmamak gerekir, zihniyet devrimi yaşanmadan hiçbir devrim sonuç almaz. Demokratik modernitenin zihniyeti kapitalizmin zihniyet kalıplarının tamamen aşılmasıdır. Tamamen bir antitezdir. Abdullah Öcalan, Ortadoğu'yu mevcut uygarlığa karşı bir antitez olarak tanımlarken, Ortadoğu'nun kendi öz değerleri temelinde yeni uygarlıksal doğuşa beşiklik edebilecek özünden ve potansiyelinden bahsetmektedir. Bu anlamda Ortadoğu insanlığın umut diyarıdır. Ortadoğu nasıl ki tarihin başından beri evrensel bugünde gerçekleşecek olan zihniyet devrimi ve toplumsal devrim de evrensel olacaktır. Kendi öz değerlerine dönüş aynı zamanda onun evrensel gücünü tekrar açığa çıkaracaktır.

Batı'nın tüm düşünce versiyonları Doğu zihniyetini işgal etmek istemiştir. Özellikle kapitalist çağın zihni hegemonyasını ifade eden oryantalizm, doğu renklerinin gasp edilmesi ve kapitalist renklerle boyanıp yeniden Doğu'ya satılması anlamını ifade etmektedir. Yani maddi sömürü yönteminin aynısının zihniyet alanına uygulanmasıdır. Buna karşı Ortadoğu kendi rönesansına gebedir. Ortadoğu rönesansı, Ortadoğu'nun öz kültürlerini yeniden canlandırmadır. Ana tanrıça kültürünün temel özellikleri olan eşit, demokratik, barış içinde bir yaşam, yaratıcılık, emek Ortadoğu rönesansının temelleri olacaktır. Her şey oryantalizme karşı kendi gücüne kültürüne güvenmekle başlayacaktır. Bunun için öncelikle Batı'nın bize bakışıyla kendimize bakmaktan kurtulmalıyız. Kendi gözlemlerimiz ve yüreğimizle kendi tarihimize toplumsal birikimimize, geleneklerimize bakmalıyız. Kendi hatalarımızı kendimiz tespit etmeli, kendi derdimizin çaresini kendimiz bulmalıyız. Bizim toplumsal yapımızın zihniyet yapımızın kendine has yanlarını ancak biz kendimiz anlayabiliriz. Kadının kendi olmaya ihtiyacı olduğu gibi Ortadoğu olarak da işe başlanacak yer kendi olmaktır. Öcalan'ın deyimiyle 'her otun kendi köklerinden bitmesi' misali özgürlük, barış ve toplumsal eşitlik, uyum Ortadoğu'da tekrardan yeşerecek ve tüm dünyaya yayılacaktır. Ve bu yeniden doğuşu, egemen sistemden ve kapitalizmden en çok çekmiş olan kadınlar başaracaklardır.

Bir Kapitalist Modernite Kavramlaştırması: Ortadoğu

Solin Kemanger

Ortadoğu köklü kültürlerin, halkların, uygarlıkların yaşadığı kadim topraklardır. Bin yıllarca dünyanın merkezi olmuştur, orijinaldir ve tarihidir, bir o kadar da günceldir. Merkez olmasının sebebi sadece coğrafi olarak dünyanın ortasında olması değil, tarihi ve kültürel değerleriyle bağlantılıdır. Toplumsallığın karakter kazandığı topraklardır. Kadın öncülüklü doğal toplumun köklü yaşandığı ve arkasında kalıcı izler bıraktığı yerdir. Tanrıçaların yurdudur. Birçok uygarlığın kuruluşuna ve yıkılışına tanık olmuştur. Sümer'e, Babil'e, Asur'a, Hitit'e, Medler'e ve Persler'e ev sahipliği yapmıştır. Üstünde yaşadığımız bu topraklar hem ahlaki politik toplum yaşamının vücut bulduğu yer hem de tarihteki ilk iktidarların ve devletlerin kurulduğu yerdir. İlk kapitalistler dahi bu topraklardan çıkmıştır. Mitoloji, din, felsefe, bilim bu kadim coğrafyanın yaratımlarıdır. Edebiyatın ve sanatın ilk nüvelerini buralarda görebiliriz. İnsanlığın ilk destanları ve efsaneleri bu coğrafyada dile gelmiş ve yazıya dökülmüştür. Kısacası insanlık için birçok ilk bu topraklarda yaşanmıştır. Ortadoğu bu yüzden bu kadar orijinaldir, evrenselin kök hücresi gibidir. Abdullah Öcalan'ın da belirttiği gibi tüm uygarlıkların anasıdır.

Peki, sonrasında neler oldu da insanlığa beşiklik etmiş bir coğrafya, bu kadar kendi gerçekliğinden uzak düşürüldü? Tüm insanlığa analık etmiş bu topraklar, kendi evlatları tarafından unutulmaya yüz tuttu? Bir zamanların görkemli toplumları, bir zamanların öncü toplumları için hayat nasıl bu kadar kısır bir döngü ve yavan hale geldi? Neden bu kadar savaşın, göçlerin, fakirliğin, ortasına çekildik? Nasıl bu kadar 'şimdisi' ve 'tarihi' birbirine tezat duruma düşürüldü, dev bir tarihi gerçeklik karşısında bu kadar zayıf bir şimdi açığa çıktı? Ne oldu da tarihte Mezopotamya, Anadolu, Pers diyarı, Acem diyarı, Şam, Hicaz ya da daha başka birçok adı olan bu topraklar Ortadoğu olarak adlandırılmaya başlandı? Bu Ortadoğu adı nasıl çıktı? Ya da gerçekten Ortadoğu diye bir yer var mı?

Zira tarihi incelediğimizde Ortadoğu diye bir kavram ile karşılaşmıyoruz. Örneğin Mezopotamya vardır tarihte ya da Anadolu ya da Bağdat. Ancak Ortadoğu diye bir yer yoktur. Bu gün Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede tarihten günümüze birçok halk, etnisite, inanç ve kültür yaşıyor. Bir halklar mozaigi bu topraklar. Kimi halklar kültürel olarak, dil olarak birbirine yakın iken, kimi halklar ise kültürel olarak birbirinden farklı özelliklere sahipler. Bu topraklar Kürtler, Araplar, Farslar, Türkler, Süryaniler, Ermeniler, Azeriler, Afganlar, Lazlar, Türkmenler, Çerkezler gibi daha başka birçok halktan oluşuyor. Nasıl oluyor da sadece bir tek isim -o da sadece bir asırlık bir geçmişe sahip- bu toprakların binlerce yıllık halklar mozaigini anlatmaya yetiyor? Bugün dünyada bunun insanlarını adlandırmak için çoğu zaman sadece “Ortadoğulu” demek yetiyor. Ortadoğulu denince Fars, Türkmen ya da Asuri demeye gerek yokmuş gibi. Peki, bu nasıl bir mantık ki bu kadar zengin bir kültürel bileşimi görmezden geliyor? Bu yüzden Ortadoğu kavramlaştırmasının nedenlerini iyi anlamak lazım. Ortadoğu diye bir adlandırma kapitalist modernite ile beraber çıkan bir adlandırma. Mevcut modernitenin oluşturduğu birçok kavram kendi içinde sorunlar barındırıyor ve Ortadoğu ismi de bunlardan bir tanesi. Bunun sebebi ise elbette ki kapitalizmin düşünme biçimi ile bağlantılı. İlerleyen bölümlerde bu düşünme biçimini daha derinlikli çözümlemeye çalışacağım.

Kişi olarak yazımın başlangıcını da bu kavramla yaptığının farkındayım. Maalesef yazının birçok yerinde de bu kavramı kullanmak zorunda kalacağım. Benimsediğimden değil elbet, biraz literatüre oturmuş olması ile bağlantılı fakat önemli olan Ortadoğu olarak adlandırılan bu toprakların nasıl bir gerçekliğe sahip olduğunu bilmek. Coğrafik olarak dünyanın orta yerinde duran, birçok insani değer yaratıcısı ve merkezinde yaşayanlar olarak şunu bilmeliyiz ki hakikati tersine çevirmek toplumsal hayatın akışına vurulan bir darbedir ve büyük acılara sebep olur. Bu yazının amacı da bu kavramlaştırmanın tarihsel süreçlerini değerlendirirken hakikatin nasıl ters yüz edildiğini daha iyi anlayabilmektir.

Ortadoğu Kavramının Ortaya Çıkışı

20.yy’da yaygın kullanılmaya başlayan Ortadoğu kavramı bir İngiliz ve Amerikan icadıdır. 20.yy’a kadar kullanılmamış bir kavramdır. 20.yy’ın başlarına kadar da Fransızlar Osmanlı için ‘Yakın Doğu’ kavramını kullanmışlardı. Özellikle de Birinci Dünya Savaşı ile kavram daha yaygın kullanılmaya başlandı. Ortadoğu kavramın ortaya çıkışını kronolojik olarak inceleyelim:

Ortadoğu kavramını ilk olarak 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan, National Review adlı gazetede yayınlanan “Pers-Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler” adlı makalesinde kullanmıştır. Arabistan ile Hindistan arasındaki

bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır. “Yüzyılın başlarında Basra Körfezi’nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman imparatorluğu, İngiltere ve Rusya’nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan Mahan, bu kavram ile Süveyş’ten Singapur’a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü kapsayan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktadır.”¹ Bununla birlikte ‘Orta Doğu’ teriminin ilk olarak İngilizler ve Fransızlar tarafından kullanıldığını söyleyenler de vardır. 19.yy’da Osmanlı Devleti ile iktidar kavgası içinde bulunan Avrupa Krallıkları yaşanan sorunları ‘Şark Meselesi’ olarak adlandırıyorlardı. Bu kavram ilk olarak 1815 yılında Viyana Kongresinde kullanılmıştı. Geçmişte ‘Şark Meselesi’ olarak bilinen kavram zaman içinde Ortadoğu sözcüğü ile ifade edilmeye başlanmıştır. Bu sözcük de Osmanlının çöküşünün ardından ortaya çıkmıştır. Ortadoğu sözcüğü İngilizler tarafından 9 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ve Osmanlı’nın parçalanmasını öngören gizli Sykes-Picot Antlaşması’nda da kullanılmıştır. İngiltere, daha önce Osmanlının hakim olduğu topraklar için ise Near East (Yakın Doğu) sözcüğünü kullanıyordu. Osmanlının çöküşünden sonra Middle East (Orta Doğu) terimini kullanmaya başladı. İngiltere Middle East kelimesini Irak, Türkiye ve Suriye’yi içine alan topraklar için kullanmaktaydı. Ortadoğu terimi, İkinci Dünya Savaşı içinde ve sonrasında da özellikle askeri nitelikli olarak da kullanılmıştır. Savaştan önce, yeni keşfedilen ve Avrupa’dan çok uzak olan bölgelere ‘Uzak Doğu’, burası ile Avrupa arasında kalan yerlere de ‘Yakın Doğu’ denmekteydi. Bu gün ise en geniş haliyle Ortadoğu denilen bölge, Suriye, Irak, Katar, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen, Mısır, Afganistan, Pakistan, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan ve Fas’tan oluşmaktadır.

Mahan’ın Ortadoğu’suna geri dönecek olursak; Mahan bu kavramı jeostratejik bir konsept dahilinde kullanarak, Britanya Krallığı’nın güçlü bir devlet olabilmesi için bu bölgeye hakim olması gerektiğini söylemiştir. Ortadoğu kavramını oldukça benimseyen The Times’in dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi’nin stratejik önemini, Almanya’nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra’ya kadar uzatılmasının İngiltere’nin bölgede ve Asya’daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına “Ortadoğu’nun Problemleri” başlığını koyarak kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmıştır. Ortadoğu kavramı asrın başlarında sözlüklere girerken kitap adlarında da görülmeye başlanmıştır. Angus Hamilton, 1909 yılında Londra’da yayınladığı “Problems of the Middle East” adındaki kitabı ile kavramı bilim dünyasına taşıyarak, Basra Körfezi bölgesinin İngiltere’nin uluslararası menfaatleri ve sömürgeci devletler arasındaki rekabet çerçevesindeki önemini anlatmaktadır. Aynı yıllarda Hindistan’da Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911’de Hindistan’a

¹ Davut Dursun, Ortadoğu Neresi, İstanbul, İnsan Yay., 1995

yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde Ortadoğu kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramı daha da resmîyet kazanmıştır. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" adıyla bir idari teşkilatın oluşturulmasıyla söz konusu resmîyet gerçekleşmiş olmuştur. Bu arada İngiltere'deki Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu adlı kuruluş, 'Yakın Doğu'yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken 'Ortadoğu' kavramını da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde sınırlarını belirlemiştir. Böylece 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge 'Ortadoğu' olarak isimlendirilmiş oldu. Batıdaki üniversitelerin pek çoğunda Middle East Center veya Near East Center adında araştırma merkezleri bulunmaktadır. Bölgesel inceleme ve araştırmaların artış gösterdiği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu merkezlerde bölge ülkeleriyle ilgili sosyal, siyasal, ekonomik, tarihi, kültürel, stratejik, coğrafi ve diğer yönleriyle ilgili incelemeler yapılmaktadır.

Bu kelimeye sahip çıkan diğer bir önemli güç de Amerika'dır. Ortadoğu kelimesi, 1957 Süveyş Kanalı Krizi zamanında ABD'ye ait resmi bir belgede ilk kez zikredilmiş, sonra ABD başkanı David Eisenhower, hazırladığı Eisenhower Doktrini'nde kavramı tekrar kullanmıştır. Bu belgede bölge Ortadoğu olarak tanımlanırken, Ortadoğu'da ekonomik, askeri konularda daha da yetki sahibi olmak için Amerikan Kongresi'nden tam yetki istenmektedir.

Tüm bu gerçekler göz önüne getirildiğinde Ortadoğu Batı merkezli, daha çok Batı Avrupa'yı dünyanın merkezi görerek dünyanın diğer bölgelerini buna göre tanımlayan bir zihniyetin oluşturduğu bir kavramdır. İngiltere, kendini dünyanın merkezine koymuş ve dünyayı kendine göre ayırmıştır. Dünyayı Doğu-Batı olarak adlandıran ve Batıyı dünyanın efendisi olarak gören bir düşünüş biçiminden doğmuştur. Çünkü İngiltere için Ortadoğu bir çıkar bölgesidir. Süper güç olabilmesi için Ortadoğu'nun imkanlarına sahip olmalı ve bölgeyi yeniden şekillendirmelidir, adlandırmalıdır. Londra devleti Mahan ve Chirol gibi oryantalistlerin tezlerinden yola çıkarak Ortadoğu'yu yeniden kurgulamıştır. Ortadoğu'nun Avrupa, Asya, Afrika arasında hem kültürel, hem tarihi hem de ekonomik bir aracı olması yüz yıllar boyunca onu hep önemli bir aktör haline getirmiştir. Tarih boyunca tüm işgalci güçlerin gözü bu topraklarda olmuştur. Kapitalizm ile beraber değişen dünya sistemi ile Ortadoğu maddi ve manevi kaynaklar açısından daha da cazip bir sömürge olmaya başlamıştır. Elbette ki Ortadoğu'nun dünya petrolünün %60'na sahip olması, dünyanın önemli su yollarının ve kanallarının da burada olması -Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Çanakkale Boğazı, Hürmüz Boğazı vb.- sömürgeci güçlerin ilgisini burada yoğunlaştırmıştır.

Doğu-Batı Ayrışmasından Ortadoğu'ya Avrupa Merkezçilik

Ortadoğu kavramının tarihsel sürecini değerlendirirken, daha da geçmişe gitmek, yaşananların tarihi arka planı ile birlikte dönemin konjonktürel gerçekliğini değerlendirmek daha anlamlı olabilir. *"Şimdi veya güncellik ile tarih arasındaki bağa sıkça değinmenin gereği vardır. Tarihten kopuk yapılan güncel somutun, yaşanan şimdinin analizi ne kadar yanlışlıklara açıksa, şimdileşmeyen tarih analizleri de o kadar hatalara açıktır. Gerçeğin şimdideki hali tarihsiz çok eksik kavranır."*² Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama sürecinden itibaren Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyaya dair hayallerini 'Şark Meselesi' adı altında tanımladıklarını ve Doğu'nun ele geçirilmesi gereken veya baş edilmesi gereken bir siyasal-kültürel coğrafya olarak ele alındığını biliyoruz. İmparatorluğun dağılmasıyla birlikte coğrafyanın yeniden tarifi edildiği, toprakların yeniden pay edildiği görülüyor. Ortadoğu adı verilen coğrafyada Osmanlı'nın etki alanı dışında bir sömürgeciliğin gelişimi bu döneme denk gelir. Bölgeyi ele alırken Osmanlı tarzı sömürgeciliği, hükmettiği alanlarda geliştirdiği iktidar ilişkilerini ayrıca ele almak gerekiyor ancak sömürgecilik ve oryantalizm/ şarkiyatçılık politikalarının bu coğrafyadaki tarihini Osmanlı-Batı ilişkilerine dayandırmak yetersiz kalacaktır.

Dünyanın Avrupa merkezli olarak kategorize edilmesi geleneği yeni bir uygulama değildir. Tarihin önceki aşamalarında da böyle bir ayrıştırma vardır. Bu gün oryantalizm olarak adlandırılan bu zihniyet tarihin çok eski dönemlerine kadar gitmektedir. Örneğin Avrupa kültürünün şekillenmesinde önemli bir role sahip olan Eski Yunanlılar, 'dünyayı medeni güneyli' ve 'barbar kuzeyli' şeklinde ikiye ayırıyorlardı. Bu ikili ayırım Romalılarda 'Doğulu ve Batılı' şeklini almıştır. Hristiyanlığın Roma'da resmi olarak kabul edilmesi ile Roma İmparatorluğu da ikiye ayrılır. İmparatorluğun doğu kısmına Bizans İmparatorluğu adı daha sonra verilmiş bir addır. Daha önceleri Doğu Roma İmparatorluğu şeklinde anılıyordu. Greko-Romen yayılmacılığı döneminde de doğu ve batı arasında bir çekişme mevcuttur. Örneğin Akhaların Troya ile (M.Ö.1200'ler) on yıl süren savaşı buna bir örnektir. Troya, dönemin cazibe merkezidir. Sonrasında Büyük İskender ile başlayan Helenizm süreci de Doğu kültürünün fethi amacını taşır. M.S. 1096-1389 tarihlerinde yapılan Haçlı Seferleri de doğunun zenginliklerini elde etme amaçlıdır. Ancak en kapsamlı saldırılar ve sonuçları kapitalizmin sistemleştiği dönemlerdir. *"Başta Venedik, Cenova ve Floransa olmak üzere İtalyan kentlerinin 11. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleriyle birlikte giriştikleri muazzam ticari hamle sadece kâr amaçlı olmamış; Ortadoğu dünyasında binlerce yılda oluşan tüm kapitalist gelişmeleri (tarım, para, ticaret, endüstri) kârla birlikte bir kültür olarak da taşımasını bilmiştir. Mallarla birlikte o malları üreten tüm usul ve teknikleri de aktarmıştır. Çin uygarlığından yapılan (kâğıt, barut, matbaa, top vb teknikleri) aktarımları da buna dahil etmek*

² Abdullah Öcalan, Ortadoğu'da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü, Aram Yay., 2009

gerekir. Özellikle 'Moğol Yoluyla' üçüncü sırada siyasi düşünce ve askeri tekniğin aktarılması söz konusudur. Avrupa kendiliğinden iktidar ve devlet tekniklerini ve arkasındaki düşünceyi inşa etmemiş, büyük oranda miras olarak almıştır. Kendi katkılarını ancak 16. yüzyıldan itibaren yapmaya başlamıştır.”³ Elbette ki Batı'dan Doğu'ya dönük bu tür saldırılar gelişirken, Doğu uygarlıkları da buna cevapsız kalmamış, karşı saldırılarda bulunmuştur. Aslında her iki coğrafyanın kültürleri de çokça etkileşim içerisinde olmuştur.

16.yy itibarıyla Avrupa'da sistemleşmeye başlayan kapitalist modernite kendisi ile farklı bir dünya algısı oluşturmaya başlamıştır. Reformasyon, Rönesans, Aydınlanma gibi dönemin büyük zihinsel çıkışlarını kendi çıkarı için kullanmıştır. 16. yy sonrası ancak Neolitik dönemde yaşanan gelişmelere denk bir gelişim gösteren bilimsel ve teknik gelişmeleri kendisi için kullanmaya başlamıştır. Bilim yerine pozitivist bilimciliği geliştirmiştir. Toplumsallık karşısında bireyciliği şahlandırmıştır, iktidarı tarihte hiç olmadığı kadar toplumun tüm gözeneklerine yedirmeye çalışmıştır. Pozitivist bakış açısıyla liberal ideolojileri geliştirerek cinsiyetçiliği, dinciliği, bilimciliği, milliyetçiliği, oryantalizmi bir hastalık gibi insanlığa bulaştırmıştır. Aydınlanma dönemi Avrupa'da yaşanan düşünsel gelişmeler kendisi ile önemli bir gelişim zemini açığa çıkarabilecek bir potansiyele sahipken, kapitalist modernitenin bakış açısının etkisine girmesi sonucu olgucu, ötekileştiren, nesnelleştiren bir bilgi birikim de yaratmıştır. Burjuva sınıfının düşünce yapısı aydınlanma sürecinin gidişatını iktidarın kollarına yönlendirmiştir. İktidarın dönemin zihinsel gelişmelere el atması sonucu ise gerçek bir toplumsal aydınlanma yerine, kapitalizmin meşrulaşmasını sağlayan bir düşünce ekolüne dönüşmüştür.

Pozitivizm&Sömürgecilik&Oryantalizm İlişkisi Bağlamında Ortadoğu

Bacon, Descartes ve Newton'un çalışmalarında geliştirdikleri yöntemler, pozitivist bilimin abecesini oluşturmuştu. Newton, Bacon'ın gözleme ve deneye dayalı tümevarımsal bilgi yöntemiyle Descartes'in akla ve analize dayalı rasyonel tümdengelimci bilgi yöntemini birleştirmiş ve tüm bilimlerde kullanılabilen ortak bir bilim anlayışını geliştirmiştir. Bu dönemden sonra da artık bilim dendiğinde geçerli yaygın tanımlama "fiziki ve doğal evrenin yapısının ve hareketlerinin birtakım yöntemler (deney, düşünce ve/veya gözlemler) aracılığıyla sistematik bir şekilde incelenmesini de kapsayan entelektüel ve pratik çalışmalar bütünüdür."⁴ biçimindedir. Bu düşünce akımları zihniyet alanında yeni bir dünyanın şekillenmesi anlamına gelmektedir artık. Bu yöntem ilk olarak madde üzerinde uygulanır ve madde üzerinde istenilen sonuçlar alındıkça doğru olan tek bilgi yöntemi olduğu biçiminde

görölmeye başlanır. Tekniğin geliştirilmesinde başarılı sonuçlar alınınca, toplumsal olguya da aynı yöntemin uygulanabileceği düşüncesi doğar. Mekanik bir doğa anlayışına dayalı gelişen bu bilim anlayışı, toplumu ele almada da aynı yöntemlere başvurarak sonuç alınabileceğini varsayar. Pozitivizm kavramını akademik literatüre koyan August Comte gibi düşünürlerin, aynı yöntemi toplum için deneyerek bir sosyoloji kuramına gitmesi bu mantığın bir devamıdır. Böylece devlet yapılanmasından tutalım yeni toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine kadar, bütün gelişmeler bu bilim anlayışıyla şekillenir hale gelir. Bilim bu şekilde nesnelleşirken, toplum üstü bir bilgi anlayışı açığa çıkmakta, toplumun kendisi kobay haline getirilmektedir. Kapitalist sınıflar bilgi güçtür anlayışından yola çıkarak kendi kazançları için her şeyi deneyecek ve kendi dünyalarını inşa etme yarışına gireceklerdir. Aydınlanmanın dogmatizme karşı geliştirdiği zihniyet mücadelesi, artık kapitalist modernite için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Kapitalist modernite tüm sapkınlıklarının bilimsel kılıfını bu şekilde oluşturmaya başlar. Bilim demokrat ve toplumsal olan özünden saptırılarak iktidar güçlerinin çıkarlarını koruyan araç haline getirilir. İktidarın bekası ile tanımlanan ve sınırlanan bilim böylece iğdiş edilmiş, adeta kapitalist modernitenin emrindeki bir orduya dönüştürülmüştür. Bu ordunun test edildiği en önemli saha sömürgecilik/kolonyalizm olmuştur.

Bundan sonra açığa çıkan durum Batı Avrupa'nın zihniyet değişiminde yaşadığı gelişimden dolayı yükselişe geçmeye başlamasıdır. Elbette ki bu gelişimi doğunun bin yıllara dayalı tecrübesinden faydalanarak yaşamıştır. "Farkında olmak gerekir ki, çağdaş hegemon Avrupa kültürü bile esas itibarıyla Ortadoğu kültürünün bir varyantıdır. Gelişkin bir bilimsellik aşamasını oluşturmaya rağmen, Ortadoğu kültürü halen bu kültürün önünde kader belirleyici bir rol oynamaktan geri durmamaktadır. Günümüzde kültür veya uygarlıklar arası çatışma ve uzlaşma denince akla hemen bu iki kültürün gelmesi boşuna değildir."⁵ Avrupa kendisini çözümlediği oranda dünyayı, özellikle Ortadoğu'yu da çözümledi. 19. yüzyıla geldiğimizde kapitalizm artık doğrular üzerinde etkisini kurmuştu. Ortadoğu'ya da bu düşünüş biçimiyle giriş yaptı. İlk başta misyonerler bölgenin yeniden keşfini başlattılar. Daha sonra gezginler ve bilimsel araştırmacıların bölge hakkındaki algılamaları, oryantalizm olarak bir düşünce ekolüne dönüştü. Burada karşımıza şöyle bir gerçeklik çıkıyor ki Francis Bacon'un meşhur "bilgi güçtür" sözü, sömürgeci faaliyetlerin meşrulaştırılmasında temel bir ilke gibi rol oynamıştır. 1798'de Britanya'nın sömürgeleriyle bağlantısını kesmek için Mısır'ı işgale karar veren Napolyon Fransa'sının donanmasında askerlerle birlikte 200 civarında bilim adamının da bulunması 'bilgi güçtür' tespitin ne kadar içten yapıldığını kanıtlıyor adeta. Bu bilim adamları "Mısır'ı baştan sona dolaşarak dünyanın ilk kapsamlı bölge çalışmasını, Description D'Egypte'i yazdılar. Demografiden coğrafyaya, zoolojiden botaniğe, siyasetten tarihe, dinden arkeolojiye birçok açıdan didik didik araştırılan ve envanteri çıkarılan Mısır,

³ A.g.e.

⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilim>.

⁵ Abdullah Öcalan, a.g.e.

⁶ Koray Çalışkan, Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 39, Ekim, pp. 1 – 21

20 büyük ciltlik, bu çalışma ile belirlenmiş bir nesnellikle görünür kalandı. Ülke artık hükme uyumlu hale getirilmiş, iyice “anlaşılmış” bir objektif nesnellığe kavuşturulmuştu.”⁶ Burada dikkat çeken sadece askeri güçle bölgeye hükmedemeyeceklerini baştan kabul etmiş olmalarıdır, çünkü karşısında muazzam bir uygarlık olduğunun farkındadır. Batının bölgeye olan ilgisi sadece doğal kaynaklarının çok zengin olmasından değil, evrensel uygarlık için taşıdığı önemdendir. O zaman tüm bunları ele geçirmelidir. Bu gerçekliği iyi bilen oryantalistler Ortadoğu’ya dair ‘Şarkiyatçılık çalışmaları’ kapsamında birçok araştırma yapmıştır. Filoloji ile başlayan ilk Doğu araştırmaları daha sonra tarih, din ve coğrafi incelemelerin de eklenmesi ile daha da geniş bir araştırma sahasına dönüşmüştür. İşgalci karakteri gizlenen bu alan sadece Batılıların değil Doğuluların da Doğu üzerlerine yazdığı bir alana dönüşmüştür. Örneğin Edward Said’in Doğu hakkında 60.000 eser yazıldığını söylemektedir. 19. yy’dan itibaren Doğu’nun zihniyet bağimsızlığı giderek kaybolmaya başlamıştır. Oryantalist fikirler hakim kılınmaya çalışılırken, Doğulu entelektüel ve elit tabakanın kendisi de oryantalizmin etkisi altına girmiştir. Edward Said gibi şarkiyatçılık çalışmaları içinden eleştirel bir yaklaşım geliştirenler olsa da Doğu’ya Batılı gözlüklerle bakma hastalığı entelektüel alanın iktidar yörüngesinde kalmasını da sağlamıştır.

Ortadoğu’da Oryantalist Bakış Açısının Etkisi

Yukarıda belirttiğimiz bu hususları konumuz ile yakından bağlantısı olduğu için ele alma ihtiyacı duydum. Çünkü bugün dünyayı yöneten insanlar bu zihniyete sahipler. Dünyayı yönetenlerin evrene, kadına, topluma, insana, doğaya yaklaşımları bu şekildedir. Dünyayı yönetenler kendilerini her şeyin merkezi ve sahibi olarak görüyorlar. Onlar özne, geri kalanlar ise nesne. İşte kendini öznel olarak gören bu grup bu topraklarda yaşayan bizlere de bu şekilde yaklaşıyorlar. Doğulu aklı ve yaratımlarını küçük görerek, buranın kendi öz kültürünü, adını, tarihini silmek istiyorlar. Dünyadaki konumlarından yola çıkarak bizlere sadece coğrafi olarak bir yönü belirten bir kavramı sanki bu toprakların gerçekliği sonucu bir isimmiş gibi kullanıyorlar. Bu şekilde bize bir yönmüş gibi, basit bir coğrafi adlandırma olarak yaklaşırken, iktidardaki konumlarını ise herkese hakikat olarak aşılamaya çalışıyorlar. Bu zihniyete sahip kişiler için bizler sadece “geri kalmış Ortadoğulularız”, bin yıllardır süre gelen geleneklerimizin, tarihimizin, kültürümüzün bir anlamı yok. Bizim kendimizi nasıl tanımladığımızın bir önemi yok, önemli olan onların bizi nasıl tanımladıkları. Kendilerinde her şeyi yapabilme hakkı gördükleri için bizlere de istedikleri isimleri verebilirler. Bu yüzden Ortadoğu tanımlaması

sonuna kadar egemenlik kokan, ötekileştiren bir tanımlamadır. Bir oryantalizm ürünüdür, yapaydır ve bu topraklara zorla giydirilen dar bir elbise gibidir.

İçinde yaşadığımız dünyada yerleşim yerlerinin isimlerini incelersek orası için önemli olan bir olayın, halkın, kültürün ya da farklı bir toplumsal etkenin sonucu olarak bir isimleştirmeye kavuştuğunu görürüz. Orada yaşayan insanlar kendi yaşadıkları yerin ismini koyarlar. Yani bir tarihi, toplumsal kökeni vardır. Bir anlam ifade eder, insanların zihninde bir yeri vardır, insanların duygularını ifade eder. İnsanların yaşadıkları yer için harcadığı emeği, yaratımlarını, umutlarını, kederlerini ifade eder. İnsanın yaşadığı yer onun için sadece bir toprak parçası değil, geçmişi ve geleceğidir. Bu yüzden yaşadığımız mekanın önemi bizler için büyüktür. Peki, bu topraklarda yaşayan bizler olarak Ortadoğu ismi bize neyi ifade ediyor? Bu ismi burada yaşayanlar olarak bizler kendi yaşadığımız yerin adı olarak belirlemedik ki! Ortadoğu ismiyle bu toprakları adlandıranlar burayı kendilerine ait görmekte idiler. Ancak bu aidiyet kendini buralı olarak görmek ya da kendini buraya ait olarak görmekten değil, burayı kendi mülkü olarak görmekten gelmektedir. İktidarın karakteri böyledir. Her şeyi nesne olarak gördüğü için mülkleştirmek en iyi egemenlik kurma biçimidir. Ortadoğu kavramını geliştirenlerin belki de birçoğu bu diyarları bir gün dahi olsun görmemiş, havasını solumamış, suyundan içmemişlerdir. Bura kültürlerine yabancıdırlar ancak burada yaşayan halkların kaderi hakkında hüküm vermek gibi bir rolü üstlenmişlerdir. Neyin olup, neyin olmamasına bu kesimler karar vermektedir. Tarihte görülmüş en büyük anlam çarpıtması ile karşı karşıyadır Ortadoğu bugün.

Tüm bu yaklaşımların sebebi ise Ortadoğu’nun zenginlikleri, tarihi, kültürü, tam olarak sistemiçileşmemiş yapısı, kendi iç dinamiklerinden doğan alternatif sistem olma gerçekliğidir. Tarihten günümüze bu topraklar her türden iktidar kaynaklı saldırıya maruz kalmış olsa da, ahlaki politik toplum gerçekliğini tümünden kaybetmemiştir. Hala güçlü toplumsal argümanlara sahiptir. Sistemin bu coğrafya ve toplumlarına bu kadar yönelmesinin bir sebebi de karşısında alternatif bir güç bırakmak istemeyişiyse de bağlantılıdır. Bu yüzden Ortadoğu’yu sürekli bir krizin içinde bırakmak istemektedir. Bunun için cinsiyetçi, dinci, milliyetçi ideolojileri her zaman canlı tutmaktadır. Doğu zihniyetini bu düşünüş biçimleri ile istila etmektedir.

Bu düşünüş biçiminde özellikle İngiliz oryantalistlerin büyük etkisi olmuştur. Oryantalizme göre dünyanın merkezi Avrupa’dır. Avrupa’da da Britanya Krallığı’dır. İngiliz devleti kendisini dünyanın merkezine koyarak çevresindeki diğer coğrafyaları da doğu, batı, kuzey, güney gibi adlandırmalarla tanımlamıştır. Dünyanın geri kalan kısmını kendisine olan uzaklık ve yakınlığa göre adlandırılmıştır. Örneğin Yakın Doğu ya da Uzak Doğu gibi adlandırmalar buna örnek verilebilir.

⁶ Koray Çalışkan, Ortadoğu Siyaseti ve Toplamlarını Anlama Yolları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 39, Ekim, pp. 1 – 21

İngiltere'nin Ortadoğu Politikası

Ortadoğu toplumlarına bu kadar sorun yaratan zihniyetin temel uygulayıcı gücü İngiltere devleti nam-ı diğer *Güneş Batmayan İmparatorluk*tür. Tarihsel olarak Ortadoğu kavramını ilk kullananlar her ne kadar Amerikalılar olsa da politik olarak esas yerleştirenler İngilizler olmuştur. O dönem açısından daha çok İngiltere'nin hayati çıkarlarını kapsayan bir bölgedir Ortadoğu. Öncelikle Hindistan sömürgeleriyle bağlantı yolu olması itibarıyla önemlidir. Daha sonra, petrol sanayisinin ihtiyaçları nedeniyle önemli bir yer tutar. Çünkü dünyanın en geniş petrol rezervleri Ortadoğu'da bulunmaktadır. Özellikle savaş gemilerinde kömür yerine petrol kullanılmaya başlanınca bölgenin önemi daha bir artmıştır. İngiltere'nin Ortadoğu kavramı Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Mısır'a kadar genişlemiştir. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgedeki hakimiyeti ABD'ye kaptırmış olsalar da sonuç olarak bölgede ve dünya genelinde kapitalizmin bu kadar etkili olmasının sebebi İngiltere İmparatorluğu'nun tüm dünyada egemen olma politikalarıdır. Bir yönüyle bu konuda başarılı da olmuştur. Bu açıdan İngiltere'nin Ortadoğu politikaları incelendiğinde görülecektir ki bu topraklarda kimin hakim güç ve kültür olacağı dünya genelinde hegemonyanın kimin elinde olacağını belirler bir gerçekliktir. *"İngiltere İmparatorluğu'nun Ortadoğu'ya yayılımında aynı stratejik gerekçelere göre hareket edilmiştir. Sistemin küresel ihtiyaçları bölgeye yaklaşımını belirlemiştir. Başta Hindistan olmak üzere Uzakdoğu'daki sömürgelere giden yol üzerinde taşıdığı stratejik değer, kutsal mekânlar ve bölgenin sunduğu ekonomik kaynaklar hâkimiyet kurma gerekçeleridir. 19. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan hâkimiyeti adım adım geliştirilmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi bölgenin egemen güçlerini öncelikle kendine bağımlı kılmayı, bunun başarılabilmesi halinde parçalamayı öngörmüş; eski uygarlığın ayakta kalan son iki gücü olan Osmanlı İmparatorluğu ile İran Şahlığı'na bu temelde yaklaşmıştır."*⁷

Ortadoğu kavramının kullanılmaya başlandığı süreçte dünya emperyalist güçler tarafından paylaşılmış bir durumdadır. Sömürgecilik her yerde başarılı olmuş, dünyanın maddi-manevi tüm zenginlikleri Avrupa'daki merkezlere akmıştır. İngiltere sömürgecilikte başı çeken güç durumuna gelmiştir. Bu durumdan Ortadoğu olarak adlandırılan coğrafya da fazlasıyla nasibini almıştır. İşgal edilmeyen yeri kalmamış gibidir. Bölgede, Rusların tabiriyle *'hasta adam'* olarak adlandırılan Osmanlı imparatorluğu zayıf bir şekilde ayakta kalmaya çalışmaktadır.⁸ Osmanlı son iki yüz yılda ancak yabancı büyük devletlerin arasındaki denge politikaları çerçevesinde ayakta kalabilmiştir. Ayakta kalmasından en fazla çıkarı olan güç İngilizler olmuştur. Dönemin Osmanlısı demek, Ortadoğu demektir.

⁷ Abdullah Öcalan, a.g.e.

⁸ Hasan Tahsin Fendoğlu, Osmanlı-Amerika ilişkileri, 1786-1929, Beyan Yay., 2002

Osmanlı toprakları çok geniş sınırlara sahiptir. İngilizler, Osmanlıyı kendisi sömürmek istemektedir. Osmanlı devletinin bu zayıf halinden başka güçlerin de nemalanmaya başlayacağını anlayan İngilizler ilk darbeyi kendileri vururlar. 1877-1878 yıllarında Ruslar ve Osmanlılar arasında 93' Harbi olarak da bilinen savaştan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini ağır bulan İngiltere, yerine Berlin Antlaşması'nı geçirir. Bunu yapmasının sebebi Osmanlıyı bu yükün altından kurtarmak değildir elbet. Rusların Balkanlar ve Kürdistan topraklarında hakimiyet kuramaması için bu antlaşma yerine, hükümleri biraz daha hafifletilmiş Berlin Antlaşması'nı⁹ evreye koyar. Berlin Antlaşması göstermelik bazı serbestlikler sağlasa da aslında İngilizler bu yolla Rusların özellikle Balkanlar üzerindeki etkisini kırmıştır.

İngilizler sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı birçok komplo kurmuştur. Kürdistan'ın Botan alanında yaşayan ve Hristiyan olan Nasturileri Bedirxan Bey'e karşı kışkırtmış, oradaki Hristiyan halkları Bedirxan Bey'e kırdırtmışlardır. Ardından da Osmanlıya Hristiyanların yaşamları korunmadığı gerekçesiyle baskı yapmış, bu sefer de Osmanlıyı Kürtlerin üzerine sürmüştür. Bu şekilde Kürtler ve Türkleri günümüze kadar süren bir çatışmanın içine sokmayı başarmıştır. Sonrasında Ermenilere destek sözü vererek, Osmanlıya karşı ayaklandırmış, 1894-1896 yılları ve sonrasında Birinci Dünya Savaşı yıllarında iki kez Ermeni katliamı yapılmasına neden olmuştur. Ermenilere yaptığı aynı şeyi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rumlara da yapmış ve bu sefer de Rumların katledilmesine sebep olmuştur. Halkları birbirine düşman eden bu politikalar bölge açısından bu gün de en yakıcı sorunlardan birisidir.

Osmanlı Devleti açısından bu şekilde yıkımı hazırlayan İngiltere genel bölge açısından da birçok farklı politikayı harekete geçirmektedir. Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle geliştirdiği yakın ilişkiler sonucu Hicaz demiryolları projesi ile bölgede üstünlük sağlaması İngiltere'yi tedirgin etmektedir. Durumu kendi lehine çevirmek için bölgedeki yerel halkların liderlerini Osmanlıya karşı kışkırtır. İngilizlerin kışkırtmaları sonucu Hicaz Emiri Şerif Hüseyin kendini Arap ülkelerinin kralı ilan eder. Ancak itilaf devletleri onu sadece Hicaz kralı olarak tanırlar. Şerif Hüseyin'i devirerek başa geçen Necd Emiri Abdülaziz İbn-i Suud kendini Hicaz ve Necd kralı ilan eder. İngilizler bu krallığı tanırlar ve günümüzün Suudi Arabistan Krallığı oluşmuş olur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak bölgede büyük topraklara hakim olan İngiltere Yemen, Mısır, Ürdün, Irak gibi devletlerin kurulmasında etkileyici olmuştur. Arapların 22 ulus devlet kurmalarında İngilizlerin büyük payları vardır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde

⁹ Osmanlı İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu, Büyük Britanya, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya Krallığı ve Fransa'nın taraf olduğu anlaşma 13 Temmuz 1878 tarihinde yapılmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın gizlice yaptıkları Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde manda yönetimi¹⁰ kurdukları yerlerde kendilerine bağlı monarşiler oluşturdıkları görülmektedir. Bu antlaşma sonucu Ortadoğu'nun önemli limanları İngilizlerin denetimine geçmiş, Filistin'de bir uluslararası yönetim kurma kararı alınmıştır. Bu karar sonrasında Filistin'de bir Musevi devletinin kurulması politikalarına kapı aralamıştır. Balfour Deklarasyonu'yla başlayan Filistin'e Yahudi göçü, İngilizlerin denetiminde devam etmiştir. İngilizlerin Yahudilere verdiği destek sonucu Yahudi sermayesi de İkinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletlerini desteklemiştir. Sonuç olarak bu güne kadar devam eden Arap-Yahudi çatışması Ortadoğu'nun temel sorunlarından biri olmaktadır.

İngiliz devletinin böl-yönet politikası tüm bölgeye hakim kılınarak bölgedeki önemli güçlerin bir çoğu etkisiz hale getirilmiştir. Kendi işgaline oryantalist söylemler ile kılıf bulmaya da başlarlar. Balfour Deklarasyonu'nun mimarı Arthur Balfour İngiltere'nin Mısır'daki işgalini meşrulaştırmak için *"Her şeyden önce olgulara bakın. Batılı ulusların tarihten beri kendilerine özgü erdemleri vardır, kendi kendilerini yönetme yeteneğine sahip toplumlardır. Genel deyişle doğudaki şarklıların tarihine bir göz atın. Kendi kendini yönetmenin izine rastlayamazsınız. Tüm önemli yüzyılları (pek önemli yüzyılları bunlar) zorbalık altında mutlakıyetçi yönetimler altında geçti... Bu mutlakıyetçi yönetimin bizim tasarrufumuzda olması hayırlı mıdır? Hayırlıdır, derim ben. Sanırım bu deneyim onların tüm dünya tarihi boyunca idaresine girdikleri diğer yönetimlerden çok daha iyi bir yönetim altında olduklarını, bunun yalnız onlar için değil, kuşkusuz tüm uygar Batı için bir kazanç olduğunu gösteriyor."* der. 1882-1907 yılları arasında Mısır'da işgalci konumda olan İngiltere'nin orada yirmi beş yıl yöneticilik yapmış temsilcisi Lord Cromer doğru insanları konusundaki gözlemlerini şu sözlerle aktarır; *"Şarklı mantıksızdır, ahlak-sızdır, çocuksudur, farklıdır, buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun ve normaldir... Şarklı zihniyet kesinlikten nefret eder. Kolayca doğruluktan caymaya kayabileceği bu kesinlik yoksunluğu şarklı zihniyetin ana niteliğidir."* Bu tarz söylemleri ideolojikleştirerek Ortadoğu'yu sömürmenin gerekçesini oluşturmakta, kendilerini haklı göstermektedirler. Onlar Ortadoğu'ya medeniyet götürerek, Ortadoğu insanını yaşadığı illiklikten kurtarmaktadırlar aslında. Ortadoğuluya daha modern, rahat bir yaşam sunmaktadırlar. Oryantalizmin en büyük yalanlarından biri, Batılı toplumları diğer halklara göre ileri, gelişkin, özgür ve zengin göstermek olsa gerek. Bir aldatmacadan başka bir gerçekliği olmayan bu bakış açısı, bu toprakların kadim kültürlerini ve halklarını ilkel ve tehlikeli göstererek, her zaman denetim altında tutulması gerektiğini empoze etmektedir.

¹⁰ I. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erişirip, bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar Milletler Cemiyeti adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen yetki.

Bu gün Ortadoğu'nun sömürülmesi ABD'nin elindedir. ABD, Ortadoğu petrolleri ile ilgilenmeye Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, 1920'li yıllarda başlamıştır. Amerika için Ortadoğu petrolü, azalmakta olan Amerikan rezervlerini karşılayacak ve Batı'nın petrole bağlı olan ekonomik gelişmesinde ucuz bir kaynak olacaktı. Suudi Krallığı'nın 1936'da Amerikan şirketi Aramco'ya petrol ayrıcalığı vermesiyle Amerika bölgeye girmiş olur. Petrolün stratejik bir boyut kazanması İkinci Dünya Savaşı ile daha fazla artar. Ortadoğu petrolünü elinde tutmak zorundadır, çünkü ABD halen alternatif bir enerji kaynağına sahip değildir. *"ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik politikalarını belirleyen temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir. Petrol ve enerji kaynaklarının fiyatlarını kontrol etmek ve dünya pazarlarına kesintisiz ulaştırmak, İsrail'in güvenliğini garanti altına almak, İsrail'e tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri zayıflatmak, bu çerçevede Irak, Suriye ve İran'ı kontrol etmek, radikal İslam tehlikesini azaltmak."*¹¹

Ortadoğu'da Bitmeyen Sömürgeciliğin Yarattığı Kriz ve Çıkış Yolları

Ortadoğu olarak tariflenen coğrafyanın tarihsel toplumsal ilişkiler bir tarafa bırakılarak yönetilebilir birimlere bölünmesiyle manda yönetimleri yerini bağımsız ulus-devletlere bıraktı. Tabii ki sömürgeci güçlerin tasarrufunda gelişti bu süreç. Sömürgecilik ve manda yönetimleri bugün resmi olarak ortadan kalkmış durumda. Diğer taraftan sömürgeci güçler fiziki güçlerini bu coğrafyadan çekip, yerlerine ehlileştirildikleri elit-bürokratik kesimi sömürgeci zihniyetin yerli bekçileri olarak koymuşlardır. Askeri ve idari olarak sömürgeciliğin sona ermesi, yayılmacı politikaların sona ermesiyle sonuçlanmadı. Bugün de tüm petrol, su ve diğer doğal kaynaklar, iş gücü, insan gücü, arkeolojik araştırmalar, Ortadoğu'nun tarihine dönük araştırmalar Amerika ya da Avrupa devletlerinin denetimi altındadırlar. Buna bir örnek verecek olursak; yıllardır devam eden Göbekli Tepe arkeolojik araştırmalarının Amerikan ve Alman üniversiteleri tarafından yapılmasıdır. Ortadoğu kültürüne ait birçok tarihi eser British Museum ya da Louvre gibi müzelerde sergilenmektedir. Ortadoğu'daki halkların tarihsel gerçekliklerine ait birçok eser, belge, bilgi Avrupa ve Amerika'daki stratejik araştırma kuruluşlarının elinde, istihbarat örgütlerinin elinde saklı tutulmaktadır. Ortadoğu halklarının kendisinden kendi tarihi, hakikati çalınmış ve bunlar tüm dünyadan gizlenmiştir.

Kapitalist modernitenin geliştirdiği bu yeni sömürgeciliğin Ortadoğu'ya vurduğu en büyük darbelerden bir tanesi de hiçbir şekilde bölgenin gerçekliği ile uyuşmayan ulus devlet yapılanmasıdır. Ulus devletin Ortadoğu'da örgütlenmesi ile Osmanlı İmparatorluğu birçok küçük ulus devlete ayrılmış, 22 Arap ulus-devleti oluşturulmuştur. Yüzlerce

¹¹ Armağan Kuloğlu, Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları, Stratejik Analiz, Cilt 4, Sayı 44, Aralık 2003,

kabile, mezhep paramparça edilmiştir. Kürtler gibi tarihin en eski halklarından biri yok sayılarak, her türlü inkar ve imhaya tabi tutulmuştur. Sonuçta bugün Kürt sorunu bölgenin en büyük sorunlarından biri olmuştur. Asuriler de aynı akıbete uğramışlardır. Ortadoğu çok zengin bir kültürel yapıya sahip bir coğrafyadır. Yüzlerce farklı kültüre ev sahipliği yapmaktadır. Farklı inançlara ev sahipliği yapmıştır. Diller cennetidir. Babil için boşuna 72 dilli denmemiştir. Tüm bu zenginliği ulus devlet denilen kafesin içine hapsetmek; kültürleri kısırlaştırmak, savaş, açlık, sefalet, yurtsuzluk, soykırım demektir. Ulus devlet için birçok halk kurban edilmiştir ve bu kurban törenleri devam etmektedir. Kapitalizmin hegemon gücü olan İngiltere'nin, sonrasında ise Amerika'nın Ortadoğu politikası tabiri caizse 'iti ite kıldırma' politikasıdır. Cinsiyetçi, dinci ve milliyetçi politikalar ile Ortadoğu'yu sürekli bir kaosu içinde tutmaktadırlar. Bölgede radikal İslamcı, özünde oldukça oryantalist taşeron örgütlenmeler yaratırken, Avrupa'da ise İslam'ı sürekli terörize ederek İslamofobiği geliştirmektedir. Birçok farklı inanç ve mezhep arasında sürekli savaşı canlı tutmaktadır (Şia-Sünni çelişkisi). Dinin yanında milliyetçiliği de (Arap-Yahudi, Türk-Kürt çelişkisi) sürekli kullanarak, farklı halkları birbirine düşman etmiştir. Bu durumdan en çok zarar görenler elbette ki kadınlar, çocuklar, gençler olmaktadır.

Yaşanan bu kaosu sebebi kapitalist modernitenin emperyalist politikaları ve zor aygıtlarıdır. Bununla birlikte ideolojik sömürü aygıtları ve zihinsel saptırmalarıdır. Kapitalizmin hakikat algısını kendi tekeline alması dilediği gibi düşünce inşa etmesi, yanlışları doğru olarak lanse etmesidir. Hakikati çarpıtmasıdır. Kapitalizmin en büyük başarısı yalanı gerçekmiş gibi göstermesidir. Sanki sözler eylemi yalanlamak, eylemler de sözleri boşa çıkarmak içindir.

Fikir, zikir ve eylem arasındaki bu korkunç kopukluk Ortadoğu toplumlarında her zaman canlı tutulan bir uygulamadır. Ortadoğu kavramı da bu çarpıtılan hakikatin bir ürünüdür. Burada yaşayan insanlardan da kendisine bu mantık ile yaklaşmasını istemektedir. Ortadoğulunun kendisi dahi içinde bulunduğu bu kahırlı hayatı kabul etmektedir. Kadermiş gibi yaklaşmaktadır. Başka bir çıkışı yoktur. Nasıl ki liberalizmin meşhur *"bırakınız geçsinler, bırakınız yapınlar"* sözü burjuva sınıfının önünü açmak için bir anlayışa dönüştüyse, bu gün de Ortadoğu halkları için *"bırakınız hep krizin ortasında kalsınlar, hep savaşsınlar, ölsünler, aç kalsınlar, tecavüze uğrasınlar, asimile edilsinler, yurtsuz kalsınlar"* mantığı bu toprakları kavuran, yıkıma uğratan bir anlayışı dönüştü. Demokles'in kılıcı gibi kafasının üzerinde krizler hep canlı tutuldu.

Hegemon güçlerin yeni sömürgeci politikalarını sürdürebilmelerinin koşulu, denetim altında tutmak istedikleri alanları sürekli kriz içinde tutmaya, öz savunmasız bırakmaya dayanır. Bu kriz tanımlaması dönemine ve bölgeye göre değişse de kriz bakidir. Ortadoğu sürekli krizin içinde olmalıdır ki her zaman kendilerine bağımlı halde olsun.

Bu yüzden hakikat çarpıtması en fazla kullandığı yöntemdir. İçinde yaşadığımız coğrafyayı da sürekli olarak açlıkla, cinsellikle, savaşla, baskıyla terbiye etmektedir. Belki de biyo-iktidarın en acımasız uygulamaları bu topraklarda yapılır. Biyo-iktidar bu topraklarda sosyo-iktidara dönüşmüştür. 3S'ler kullanılarak toplum ahlaki ve kültürel olarak sömürülürken, insanlar sanal bir yaşamın içine çekilmektedirler. Ortadoğu'nun güçlü toplumsal özünden intikam alırcasına sistem her geçen gün bireyciliği daha fazla bu topraklara empoze etmektedir. İnsanların toplumsal sorunlarla uğraşmaları için, bireysel özgürlük öne sürülerek *"bana neci, anı yaşamaya hevesli"* bir yaşam felsefesi oluşturulmaktadır.

Diğer taraftan kendi tarihinden ve kültüründen kaçan bir gençlik yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu sayede sistem insanların ilgilerini kendi istediği noktaya çekerek, *"bakın burarlarda yaşam adına bir şey yok, burarlarda sadece sefalet var, ama eğer bizim istediğimiz gibi olursanız hayalinizdeki hayata kavuşursunuz"* anlayışını geliştirerek yaşamın kendisinden intikam almaktadır. Bu konuda Hollywood kültürü oldukça etkilidir. Rahat ve konforlu bir yaşamın ancak Avrupa, Amerika gibi ülkelerde olabileceği propagandası yapılan gençler, sahte özgürlük hayalleri ile bu yerlere akın etmektedirler. Birçoğu hayal ettiği hayatı bulamamakta, sadece ucuz bir iş gücü olarak sistemin aracı haline gelmektedir. Yaşanan sistemsel krizden en çok etkilenen kesimlerden biri de kadınlardır. Ortadoğu toplumlarında öteden beri gelen sorunlara, kapitalizmin baskı ve sömürü aygıtlarının yol açtığı sorunlar da eklenince, kadın için yaşam bir işkenceden ibaret olmaktadır. Kadın olmak her türlü baskıya maruz kalmak, en kahırlı yaşamı yaşamak olmaktadır.

Ortadoğu'daki insanların büyük bir bölümü açlık ve işsizlik, evsizlik ile cebelleşirken, çok küçük bir kısmı ise sisteme işbirlikçilik yapmanın sonucu olarak tabiri caizse 'krallar gibi' yaşamaktadır. Toplumun elit tabakası olan bu kesimler büyük kitleleri her şeyi ile sistemin cenderesine atmada her zaman rol sahibidirler. Bu kesimler sistemin de göz bebeğidirler. İhtiyaç duyulduğu her an hazırdırlar. Ortadoğu'da yaşayan bir kısım entelektüel ve akademik çevre de oryantalist bakış açısını benimsemiş olup, kurtuluşu sisteme benzeşmekte görmekte, gelişmişliğin ölçüsü Avrupai bir yaşam tarzı olarak algılanmaktadır. Bu kesimler çoğu zaman kraldan daha kralcı bir anlayış ile sistemden daha fazla bu toprakların öz kültürünü inkarı yaşayabilmektedirler.

Sonuç itibariyle, Ortadoğu kavramının kendisinin kullanılıp kullanılmamasından çok bu kavramın politik olarak hangi ilişkiler sonucunda dile yerleştiğini, hangi gerçekliği yansıttığını anlamak önemli oluyor. Tüm bu değerlendirmeler sonucu Ortadoğu adının gerçekliği neye tekabül ediyor diye soracak olursak, Ortadoğu eşittir kaos, sefalet, savaş, tecavüz, inkar ve daha bir çok sorun...

Bu adın altında sistemin bu topraklara reva gördüğü yaşam biçimi budur. Bu yüzden bu coğrafyada yaşayan insanlar olarak bize dışarıdan dayatılan bu tür kavramlaştırma-ları kabul etmeyerek, kendimizi nasıl anladığımızı ve tanımlıyorsak tüm dünyanın da bizi böyle tanımasını ve anlamasını sağlamalıyız. Bunun için bu topraklarda yeniden devrimsel çıkışlara ihtiyaç vardır. Sistem ne kadar bu coğrafyaya yüklenirse yüklenir bu gün hala Ortadoğu alternatif bir çıkış yapma potansiyelini korumaktadır. Çünkü bu topraklar evrenselliğin ana damarıdır. Buralarda toplumsallık hala güçlüdür. Tarihten beri var olan direniş unsurlarını korumaktadır. Ortadoğu toplumlarında hala güçlü olan direniş unsurları ahlâkî ve politik toplumun sanıldığı kadar zayıf olmadığını kanıtla-maktadır. Demokratik uygarlığın güçlü kültürel, inançsal, halkçı damarları Ortadoğu’da atmaya devam etmektedir. Sistemin bu kadar yoğun ideolojik ve fiziksel saldırılarına karşı ayakta durmayı başarmasının sebebi bu gerçeklerdir. Kapitalist modernite tüm sal-dırılarına rağmen Ortadoğu toplumlarını tam olarak sistemiçileştirememiştir. Sistem karşıtı güçlerin kendisine zemin yapabileceği toplumsal değerler ve fikirler bu toprak-larda hala çok güçlüdür. Kapitalizm bu gerçeklikten ürkmektedir.

Elbette ki önemli olan demokratik modernitenin bu güçlü damarlarını her zaman canlı tutmak ve güncel gerçeklik ile bağını kurmaktadır. Ortadoğu eğer önümüzdeki süreçte kadın öncülüklü bir Rönesans gerçekleştirebilirse yaşadığı mevcut kaostan büyük bir çıkış yaşayabilir. Kapitalizmin aslında en zayıf olduğu böylesi bir dönemde, hakikat aş-kıyla sorunlara yüklenmek muazzam bir toplumsal devrimin önünü açabilir. Bunun için kapitalist modernitenin ideologlarının bize öğrettiklerinden şüphe duyarak, sistemin ar-gümanlarını sorgulamamız ve sistem dışı düşünmeyi başarmamız gerekmektedir. “Or-tadoğu’da zihniyet kazanmak demek; Rönesans heyecanıyla doğaya koşmak, insanı sevmek, bilime susamak; reformasyonla dinsel dogmaları delip geçmek, özdeki gerekli inancı elde etmek; aydınlanmayla bilimi, felsefeyi ve sanatı halka taşımak, grup grup aydınlar hareketini özgürlük uğruna seferber etmek demektir. Ortadoğu’da yürürken düşünmek, düşünürken yürümek ancak böyle tanımlanabilen bir zihniyetle birlikte olursa anlam taşır. O zaman neolitik çağların doğal canlılığı, her şeye kutsal coş-kulu yaklaşım gücü kazanılır. Uygarlık çağlarının derslerle dolu mitolojik düşüncesi, yine hikmetle-rin kitapları bir bir açılır önümüze. İnsanlaşmanın, uygarlaşmanın o korkunç ve kutsal, donduran ve heyecanlandıran, yaşamı yücelten ve aşağılatan tarihi okunur. Kutsal kitapların o büyük peygam-ber tecrübelerinin gerçek anlamı canlanır. Kurmuş uygarlık derelerinin bir bir canlanması, harabelerin kentleşmesi, höyüklerin canlanmış saf köylülüğü belirir. En zaliminden en zenginine, Nemrut’undan Karun’una, Eyüp’ünden Mazlum’una, Ferhat’ına ve Kemal’ine kadar kara ve ak değerler dökülür ortaya. Zihniyet savaşı tüm bu değerlerin dile gelişidir. Kafamızda ve yüreğimizde yeşermesidir.”¹²

¹² Abdullah Öcalan, Bir Halkı Savunmak, Çetin Yay., 2004

Ortadoğu Kaosundan Çıkış: Demokratik, Komünal Kadın Ekonomisi

Zeynep Esengül

Çocukluğumuzda bizlere öğretilen en temel tanrı sıfatı ‘yoktan varı, vardan yoku yaratan’ olma-sıydı. Bu ‘tanrısal’ özelliğin yaşamın her alanına nüfuz ettiğini büyüdüğçe iliklerimizde hissettik. Bu hüküm özünde kadın varlığı ve yaratımları üzerinden deneyimlenerek tüm toplumsal alana uyarlanmıştı. Yani çok sonraları öğrendik ki biz kadınlar “sömürgecinin ilk ve son” halkalarıydık.

Çocukluğumuzda bizlere öğretilen en temel tanrı sıfatı ‘yoktan varı, vardan yoku yaratan’ olmasıydı. Bu ‘tanrısal’ özelliğin yaşamın her alanına nüfuz ettiğini büyü-dükçe iliklerimizde hissettik. Bu hüküm özünde kadın varlığı ve yaratımları üze-rinden deneyimlenerek tüm toplumsal alana uyarlanmıştı. Yani çok sonraları öğrendik ki biz kadınlar “sömürgecinin ilk ve son” halkalarıydık.

Kadın etrafında gelişen toplumsallık ve değerler sistemiyle insanlığın ilk ana yurdu olan Ortadoğu’nun bugün yaşadığı kaos ve bunalımın kökleri, hiç kuşku yok ki çok eskilere dayanmaktadır. Belki en yalın haliyle ifade edecek olursak bunun başlangıcı kadının yarattığı değerlere ilk ihanete, kadın emeği ve bedeni üzerindeki ilk sömürüye kadar uzanır. Bu nedenle Ortadoğu’daki krizi analiz ederken, salt son beş yüz yıllık kapitalist modernite ile izah etmek yeterli olmaz. Bu bizi, sorunu doğru tespit etmekten uzaklaştırır. Sorunun kökenlerine inmek, kopuşun yaşandığı halkaları tespit etmek, sağlıklı çözüm üretmenin temel koşuludur. Bugünü anlamak için tarihsel gelişim süreçlerini ve bu sü-reçler boyunca yaşanan sapmaları ortaya koymaya ihtiyaç var. Bununla birlikte Ortadoğu’nun bugün yaşadığı kaostan çıkışın çözüm önerilerini, ekonomi ala-nındaki arayışları ve deneyimleri vermeye çalışacağız.

Bu bağlamda yazımızın birinci bölümünde Ortadoğu’da ekonominin gelişimini ve sorunlarını, ikinci bölümde ise son yüzyılda yaşanan durum ve bu durumu aşmanın çözüm yol ve yöntemlerini ortaya koymayı esas alacağız.

Ekonominin Doğuşu

Ortadoğu (özelde Mezopotamya), ekonomi diyebileceğimiz ilk faaliyetin ana yurtdur. İlkler hep ardıllarını belirler. Yani ilk oluşum ilkeleri, zamanla müdahalelerle bozuma uğrasa da kök hücre gibi ilk halin izlerini taşır. Bu nedenle çözüm geliştirmede hep önemli yol göstericidirler.

Yapılan tarih araştırmalarında ortaya çıkan temel tespit, ekonomi diyebileceğimiz ilk faaliyetin kadın etrafında gelişen toplumsallık sürecinde boy verdiğidir.¹ Yerleşik yaşama geçiş, tarıma dayalı üretimin yapılması ve hayvan sürülerinin evcilleştirilmesiyle birlikte topluluk ‘artı ürünle’ tanışır. O güne kadar doğaya bağımlı yaşayan insanlar için bu kuşkusuz kutsaldır, devrim niteliğindedir. Ekonomiye, yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan beslenme, korunma, barınmaya dair işler ve süreçler bütünü olarak tanımlarsak bu faaliyetin öncülüğünün kadında olması anlaşılırdır. Kadının çocuğuyla kurduğu bağ ve sorumluluk duygusu toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde yön gösterici olduğu gibi, toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan ekonominin gelişimini de belirleyendir. Ahlak, hakkaniyet, en temel yaşam ilkesi olarak bu dönemde gelişip şekillenir. Topluluk yaşamı belli değerler etrafında örgütlenir, toplulukta kalmak bu değerler çerçevesinde yaşamayı kabul etmeyi gerektirir. Birlikte olmanın asgari koşulu toplumun kabul ettiği ortak değerler sistemi olan ahlaki ölçülere göre yaşamayı kabul etmek olur. Ahlak özünde güzel huylu olmayı, birbirinin haklarına saygı duymayı, iyiliği, erdemi ifade eder. Bu nedenle ekonominin ilk şekillenişinde toplumsallığın temel ilkesi olan ahlak, temel belirleyici değerdir. Örneğin artı ürünü biriktirmeye iyi gözle bakılmaz; kötülük kaynağı olarak görülüp, çeşitli kut törenleriyle, armağanlarla birikimin önü alınır. İlk ekonomik faaliyet olan armağan ekonomisi de bu süreçte gelişir. Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte artı-ürünün ortaya çıkışı ve bunun armağan yoluyla dağıtılmasını ilk ekonomik faaliyet kabul etmek kanımca daha yerinde bir tespittir.² Çünkü ekonomi üretim, tüketim ve üretimden tüketime uzanan işlemler ve süreçler bütünüdür ifade etmektedir.

¹ Abdullah Öcalan, Ortadoğu’da Uygurlik Krizi ve Demokratik Uygurlik Çözümü, Aram Yay., 2009

² F. Braudel ekonominin doğuşunu Pazarın gelişimi süreciyle başlatır. A. Öcalan ise kullanım değerinin tek değer ölçüsü olduğu artı ürünün birbirine değer vermenin bir ölçüsü olarak sunulduğu armağan ekonomisi dönemiyle başlatır. Bkz. Abdullah Öcalan, Kapitalist Uygurlik: Maskesiz Tanrılar ve Çıplak Krallar Çağı, Aram Yay., 2009

Bu dönemde insanlar ürettiklerini karşılıklı etkileşim içinde tüketmek üzere birbirleriyle alıp-vermektedirler. Bu malların karşılıklı verildiği takas yöntemi değil, armağan yöntemidir. Yani kullanım değerinin tek değer ölçüsü olduğu, karşdakine değer vermenin bir göstergesi olarak armağan yoluyla üretenden tüketene geçen bir el değiş-tirme işlemi var. Bu dönem ekonominin başlangıcı neden olmasın? Ekonomiye sadece değişim değerinin başladığı süreçle başlatmak, kadın etrafında gelişen bu süreci yok saymak anlamına gelir.³ Ekonomiye salt pazara indirgemek, birbirini tamamlayan işlemler ve süreçler bütünü olarak ele almamak yanıltıcı bir durumdur.

Kuşkusuz pazarların gelişimi ekonomik faaliyetlerin daha örgütlü, sistemli ve canlılık kazanmasına yol açar. Toplumsal ilişkiler yeni bir boyut kazanır. Uzak yerlere mal götürüp getirme ile birlikte kültürlerin etkileşimi yaşanır. Yeni bir iş alanı olan ticaret, dolayısıyla yeni bir sınıf olan tüccarlık gelişir. Bu aynı zamanda ataerkil sistemin giderek gelişip-kurumsallaşmaya başladığı dönemdir. Yerleşim yerinin dışına mal götürme, uzun dönem yerleşim yerinden uzak kalma zorunluluğu gibi etkenlerden dolayı pazarın şekillenmesinde kadınlar fazla rol almazlar. Pazarın temel karakterinin belirlenmesinde avcı-erkek kültürü daha belirleyici olur. Kadın bu sürecin gelişiminden sonuna kadar yer alsaydı, pazarın ve dolayısıyla ekonominin şekillenışı hiç kuşkusuz başka bir seyir alacaktı.

Diyebiliriz ki günümüze kadar gelen süreçte de kadının ekonomik faaliyet dışında kaldığı, belirleyici olmadığı alan pazar alanıdır. Pazar, kuşkusuz sadece malların alınıp satıldığı yerler olma özelliğini değil; emeğin değerinin belirlendiği yerler olma özelliğini de alır. Yani emek üzerinde kararlaşmanın, özgür iradeyi ortaya koymanın yeri haline gelir. Kadının pazarda etkin rol alamaması emeği üzerinde söz söyleme yetisini ve karar alma gücünü yitirmesiyle sonuçlanır. Diğer bir ifadeyle emeğine yabancılaşma süreci bu alan üzerinden gelişip, derinleşir.

Pazar, başlangıçta toplumsal ahlak ölçülerinin temel belirleyiciliğinde gelişse de giderek avcı-erkek kültürün pazarın temel kanunlarını belirlemede etkili olduğunu yaşayan gelişmelerden görmek mümkün. Özellikle ataerkil kapitalist dönemle birlikte pazar, adeta kendi oluş sebeplerine ters düşecek boyuta gelir, bunun yerine emeğidoğayı talan, hırsızlama, gasp kanunları yer alır. Bu sonucun doğmasına hiç kuşku yok ki kadın kültürüne sırt çeviren ataerkil kültürün tek belirleyen olması yol açmıştır. F. Braudel kapitalizmin bu durumunu, ‘pazar karşıtlığı’⁴ olarak ortaya koyar.

³ Ataerkil sistemin, kadın yaratımlarını değersizleştiren ya da yok hükmünde sayan yaklaşımının bu alanı yansımaları olduğunu belirtmek abartı olmasa gerek.

⁴ Fernand Braudel, Maddi Uygurlik, İmge yay., 2004

Ancak belirtmek gerekir ki, pazarın şekillenmesinde avcı-erkek kültürü baskın olsa da, uzun bir dönem kadın kültürünün şekillendirdiği toplumsal değerler pazar ilişkilerinde belirleyici olur. Örneğin, ahlaki ilke temel bir değer olarak uzun yıllar bu alanda adalet sağlayıcı rol oynar. Hırsızlık, gasp, talan gibi girişimlerde aşırılıkların gelişimini önler. En azından frenleyici ve baskılayıcı bir mekanizma olarak işlev görür.

Abdullah Öcalan'ın *"Ekonomik sorun esas olarak kadının ekonomiden dışlanmasıyla başlar."*⁵ tespiti ekonomi alanında yaşanan sorunların temel noktasına işaret etmektedir. Aslında kadın ekonominin tüm süreçlerinden değil, ekonomi faaliyetinin temel belirleyeni konumunda olan pazardan dışlanmıştır. Yani kadın emek değerinin tespit edildiği temel kararlaşma alanından dışlanmıştır. Emegi üzerinde söz söyleme yetisini kaybetmiştir.

Kadın Eksenli Ekonominin Avcı Erkek Tarafından Talan ve Gasp Edilmesi

Artı ürünün ortaya çıkışı aynı zamanda kendisiyle birlikte ilk talan ve gasp olaylarını, köleleştirme ve sömürü uygulamalarını getirmiştir. Yapılan çalışmalardan açığa çıkan sonuç, komşu köylere artı-ürün için yapılan talan akınlarında erkekler öldürülürken, kadınların evlenmek amacıyla kaçırıldığıdır.⁶ Avcı erkek 'zor' deneyimini artı ürünü gasp etmek amacıyla kullandığı gibi, kadının üreme ve emek gücüne el koymak amacıyla da kullanır. Avlanmak için pusu atma, hile yapma, saldırma, öldürme ve ürüne el koyma deneyimini, artı ürünü ele geçirmek ve toplumsal ilişkilerin yeniden kurulmasında da kullanır. Bu anlamda ilk köleleştirilen ve 'sömürge' haline getirilen kadındır. Bu aşamadan itibaren kadının geliştirdiği toplumsal değerlerin her geçen gün biraz daha özünden boşaltılıp, ataerkil sömürü sisteminin derinleştirmesinde kullanıldığını tarihin gelişim seyirinden görebiliyoruz. Ataerkil sistem kadının değerlerini kadına karşı tersinden bir silah olarak kullanır. Örneğin ekonomi özünde toplumun kolektif, komünal değerlerini paylaşma, dayanışma, birlikte eyleme ritüellerini içeren faaliyetlerin tümünü kapsarken; ataerkil-kapitalist sistem talan, el koyma, sömürme, tekelleştirme ve nihayetinde kapitalist modernite aşamasıyla birlikte toplumsal değerleri ortadan kaldıran ve her şeyi bireyle izah eden bir düzeye varmıştır. Belirtmek gerekir ki Karl Marx dahi sömürü analizinde ataerkil sistemi görmez ve emek-değer tanımlamasını 'an' ve bireyle sınırlı tutarak aynı tuzağa düşer.⁷ Bu durum ekonominin toplumsal özelliğinin göz ardı edilmesini dolayısıyla emek sömürüsünün sadece işçi-patron ilişkisine indirgeyerek gizlenmesine yol açar.

⁵ Abdullah Öcalan, a.g.e.

⁶ Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni, Sol Yay., 2010

⁷ Marx'ın emek değer teorisine eleştirel bir yaklaşım için bkz. Maria Mies, Veronika Bennholdt-Thomsen ve Claudia Von Werlhof, Son Sömürge: Kadınlar, İletişim Yay., 2014

Ataerkil sistem, önce kadının bedenine daha sonra da emeğine el koyarak gelişmiştir. Tüm bu uygulamaları geliştirirken de kadını, güç aldığı temel kaynaklar olan değerlerinden yalıtarak yapmayı esas almıştır. Kadının en büyük gücü hiç kuşku yok ki toplumsallık ve topluma kazandırdığı değerlerdir. Evlilik yoluyla kadının eve kapatılması toplumsallıktan gelen gücün elinden alınmasının en etkili ve sonuç alıcı yöntemi olmuştur. Her ev aynı zamanda kadının bir başka kadından yalıtılması ve dolayısıyla tecrübelerinin bir birlerine aktarılmasının önünün alınması anlamını taşımıştır. Bu durum 'zor'un her tür yöntemi ve kurumsallaşmalarıyla örgütlenen ataerkil sistem karşısında kadının savunmasız ve zayıf kalmasına yol açar.

Pek çok araştırmanın ortaya koyduğu gibi ataerkil sistem kadın üzerinde geliştirdiği egemenliği ve sömürü sistemini toplumun farklı kesimlerinin egemenlik altına alınmasında yöntem olarak izlemiştir.⁸ Ekonominin gerçek yaratıcıları ve sürdürücülerini saf dışı ederek, emeklerine el koyarak, talan ve gaspa dayalı bir sömürü sistemi geliştirilmiştir. *"Kadından sonra başta çiftçiler olmak üzere gerçek ekonomiyle ilgilenen çobanlar, zanaatkarlar ve küçük tüccarlar da iktidar ve sermaye tekel aygıtları tarafından adım adım ekonomiden dışlanarak tam bir ganimet ortamı yaratılmıştır."*⁹

Toplum üzerinde geliştirilen hiyerarşik, iktidarsal, sömürü içerikli tüm ilişki ve kurumsal yapılanmalar kadın ve doğa üzerinden geliştirilen sömürgeleştirme deneyimden uyarlanmıştır. Erkek nasıl ki kendini kadının efendisi görüp her açıdan kadını sömürgeci haline getirmişse devletli-iktidar da toplumu aynı şekilde ele alıp, egemenlikçi yaklaşımı dayatmıştır. Efendi-köle ilişkisinden, ağa-maraba ilişkisine, patron-işçi ilişkisine bu egemenlikçi ilişki devam eder. Kapitalist modernite ile birlikte egemen ulus, kendi dışındaki uluslara aynı ilişkiyi dayatır. İktidar, egemenlik alanını ve ilişkilerini geliştirirken ekonomi alanını merkezine alır, bu alanda geliştirdiği sömürü ilişkisiyle toplumsal ilişkileri biçimlendirmeye çalışır. Aynı zamanda bu yolla ekonomi üzerindeki sömürü sistemini sürdürmeyi esas alan bir ilişki geliştirir.

Her Sömürü Zor İçeriklidir

*"Zor içermeyen bir toplumsal artık-birikim yoktur."*¹⁰ Bu bağlamda iktidar, sömürü amacıyla zoru temel bir araç olarak kullanır. Uygarlık tarihi boyunca yaşanan savaşlara bakalım, özünde artı ürüne el koymak için yapılan talan savaşları ve bunun karşısında direnenlerin savaşından öte bir şey değildir. Bunun için her

⁸ Erich From, Sahip Olmak ya da Olmamak, Say Yay., 2016

⁹ Abdullah Öcalan, a.g.e.

¹⁰ A.g.e.

ülke büyük orduları yetiştirme ve önceliği savaş ihtiyaçlarına vermeyi esas almıştır. Uygarlık süreci büyük oranda gasp ve talan savaşlarının tarihidir. Daha verimli toprakların işgali, yer altı ve yer üstü zenginliklerine el koymak için yapılan talan savaşları Akadlar'dan, Asurlar'a, Babiller'den Haçlı Seferleri'ne, Moğollar'ın istilasından, 1. ve 2. Dünya Savaşları'na, bugün Ortadoğu'da yaşadığımız 3. Dünya Savaşı'na kadar olan savaşlar süreci aynı amaçla verilmiştir. Ne yazık ki ekonomik toplumun ilk doğuşuna tanıklık ettiğimiz Ortadoğu'da son iki yüz yıldır kesintisiz devam eden bir sömürü savaşı yaşanmaktadır.

Kapitalizmin Ortadoğu'yu İşgali

Kapitalist modernitenin Ortadoğu'yu işgal hareketi tüm dönemlere göre çok daha fazla yıkıcı ve tahripkar olmuştur. Kapitalist modernite saldırıları sadece artı ürüne el koyma amacını gütmemiş, aynı zamanda zihinleri işgali de hedefleyerek adeta toplumu mankurtlaştırıp kendi varlığından kaçan bir pozisyona getirmeyi amaçlamıştır. Toplumun varoluşunu sağlayan kültür ve toplumsal değerlerle kurduğu bağ oryantalizm ve pozitivist düşünceyle zayıflatılmış; bireycilik propagandasıyla toplumsal örgütlülüğün zayıflatılması hedeflenmiştir. Böylece kapitalizm, hem halkların kendi kendini yönetemeyeceği fikrini yaymış, yönetim iradesini elinden almış hem de ülke ekonomisini talan etmenin yolunu açmıştır.

Uygarlığın binlerce yıl önce geliştiği topraklara ulus devlet kılıfıyla gelen kapitalist modernite, bölge halkının kendini yönetme yeteneğinde olmadığından hareketle işgal ve mandacılık rejimi ile son yüz yılın ilk yarısını geçirmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın büyük oranda, 2. Dünya Savaşı'nın ise kısmen geçtiği Ortadoğu coğrafyası bugün 3. Dünya Savaşı'nı tüm yoğunluğuyla yaşıyor. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçiliğin en üst düzeyde körüklediği ve devletlerarası savaşların büyük oranda halklar, gruplar, inançlar arası savaflara indirildiği son yıllarda, sömürü sistemleri daha fazla derinleşmiştir. Emperyalist işgalin bölgede yarattığı tahribatlara karşı gelişen tepkileri örgütleyen, manipüle eden ve bu yolla bölge dengelerini kendi amacı doğrultusunda şekillendirmek isteyen emperyalist devletler, bu örgütler aracılığıyla bölgede savaşı sürdürmektedir. Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan El-Kaide, BOP'un (Büyük Ortadoğu Projesi) gerçekleştirilmesi için milliyetçiliğin, dinciliğin, cinsiyetçiliğin en üst raddede temsilciliğini yapan DAİŞ bu örgütlerden sadece bir kaçıdır.¹¹

¹¹ 2016 ABD seçim sürecinde açıklanan Wikileaks belgelerinden. Dönemin ABD dış işleri bakanı olan H. Clinton'un hacklenen hesabından 2012'ye ait yazışmalarda DAİŞ'in nasıl kurdurulduğuna dair yeterince açıklayıcı bilgi var.

Toplumun Direnen Damarı; Demokratik Komünal Hareketler

Kuşkusuz neolitik devrimin yaşandığı Ortadoğu coğrafyasında tarihsel süreç boyunca, üretime, paylaşım, dayanışmaya, komünal yaşama dayalı toplumsal hareketler hep olmuştur. Ataerkil-sömürü sistemini merkezileştiren, derinleştiren yayılcı uygulamaları karşısında bu direniş hareketleri de yaygın tarzda çıkmıştır. Ana kültürün öncülüğünde şekillenen doğal toplum özelliklerini yaşatmayı, bu ekseninde bir ekonomik yapılanmayı hedefleyen ve bazıları yüzyıllarca etkili olan bu hareketlerin bu gün toplumsal yaşamda etkilerinin olmadığı söylenemez. Manizm, Mazdekizm¹², Hüremizm¹³, Babek İsyanı¹⁴, Hariciler, Karmatiler¹⁵, Zenç Hareketi, Şêx Bedrettin hareketi farklı yerlerde, farklı önderlikler öncülüğünde çıkmış olsa da özünde komünal, özgürlükçü, eşitlikçi yaşam değerlerini savunan hareketlerden bazılarıdır. Bu hareketlerde komünal yaşam temelinde ortakçı üretim ve tüketim olgusu ele alınırken, kadınlar toplumda belirleyici rol oynarlar. Ataerkil sistemin bu çağda yaşadığı kurumsallaşmalar düşünüldüğünde bu hareketlerde kadının eşit düzeyde ele alınması oldukça önemlidir. Hüremizm hareketinin kadın öncülüğünde ve onun adıyla anılması bu geleneğin hala güçlü olmasıyla ilgilidir. Kuşkusuz egemen ataerkil sömürü sistemini en çok korkutan kadın-erkek ilişkisindeki özgürlükçü tutum ve komünal yaşam tarzı olur. Bunun tüm toplum üzerindeki etkisini azaltmak için egemen sistem itibarsızlaştırma çalışmalarını bir özel savaş yöntemi olarak hep kullanmıştır. Bu kara propaganda günümüzde de benzer yöntemlerle devrimci yaşam değerlerini savunanlara karşı aynı tarzda sürdürülmektedir.

Kapitalist sömürünün yüz yıllara yayılan savaşı bu toplumsal kültürün direnişinden kaynaklıdır. Uygarlığın ilk doğduğu bu topraklar hala neolitik devrimin toplumsal değerlerini güçlü yaşatma özelliğindedir. Bu değerler aynı zamanda toplumun öz savunması

¹² Mazdek, Hamedanlı olup 499 tarihinde katledilen reformcu bir halk önderidir. Mazdek, erkek egemenlikçi devletçi sisteme karşı eşitlikçi, ortakçı ve özgürlükçü bir düzeni savunmuştur. Bu temelde de;

a-Mal ve servetlerin paylaşılması anlamında ortakçılığı

b-Kadın-erkek arasında eşitliği

c-İnsanlar üzerinde iktidar ve tahakküm kurulamayacağı düşüncesini felsefesinin merkezine alan bir hareket geliştirmiştir.

¹³ Mazdek'in eşi Hürrem tarafından Mazdekizm sürdürülmüş ve daha sonra Hürremizm adını alacak olan harekete de kaynaklık yapmıştır. Hürremizm, kökenleri Zerdüşti felsefeye dayanan komünalist bir mücadele çizgisidir.

¹⁴ 9. yy'da Hüremiler'in lideri Cavidan öldüğünde onun yerine Babek geçer. Abbassiler'e karşı güçlü bir halk hareketi başlatır. Daha sonra 837'de Abbassiler'e esir düşer, vahşi işkencelerle öldürülür.

¹⁵ Bugünkü Irak'ın güneyinde 9.yy sonlarında Hamdan ve Abdan öncülüğünde gelişen yaygın bir halk hareketidir. Hamdan komünist modele çok yakın, mükemmel bir ekonomik sistem geliştirdi.

niteliğinde olup, azami kar kanunuyla bölgeyi talan etmek için her tür yol-yönteme başvuran kapitalist modernitenin etkisini kırmaktadır. Kapitalist modernite bu nedenle sadece kaba zor ile değil, aynı zamanda zihinleri işgal amacıyla ideolojisiyle de bölgeyi hedeflemiştir. Derin sömürüyü, ancak kapitalist merkezleri kiblegah yapan yönetici ve yığınlarla sağlayabileceğinin farkındadır. Bu nedenle ekonomik işgalle zihinlerin işgalini paralel yürütmektedir.

Son Yüzyılda Ortadoğu'nun Ekonomik Yapılanması

Yüzyıllarca Osmanlı devletinin egemenliğinde kalan Ortadoğu coğrafyası 1. Dünya Savaşı'na kadar eyalet sistemiyle yönetilen, ekonomik ve yönetsel açıdan özerk alanlardır. Bu anlamda merkezi egemenlikçi yapının artı ürünün bir kısmına el koyması dışında yerel ekonomi üzerinde bir etkisi yoktur, ekonomide yerel politikalar belirleyicidir. Ulus devletin tekleştirilen ve tüm ekonomik faaliyetin temeline milli burjuvaziyi güçlendirmeyi koyan, Milli Ekonomi-Ulusal Pazar anlayışı son iki yüz yıla kadar da gelişmemiştir. Bölgede, gümrük sınırlarına takılmadan devam eden canlı bir ticaret faaliyeti ve yerel pazarların canlı olduğu bir süreç yaşanır.

Bu dönemde ekonominin temel üretim alanı kırsaldır. 20. yy'ın başına hatta ortalarına kadar tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel üretim biçimi başat olmayı sürdürür. Bu dönem *"nüfusun %70-80'i büyük kentler dışında yaşıyor ve geçimini ya tarımdan ya çobanlıktan ya da bunların her ikisini birden yaparak sağlıyordu."*¹⁶ Tarımda makineleşme henüz gelişmediğinden tarıma açılan alan sınırlı ve üretim biçimi doğayı tahrip edici değildir. Toprağı nadasa bırakma kültürü, doğanın canlı olduğuna ve fazla üretim için zorlandığında tükeneceğine dair toplumsal bir düşüncenin sonucu olup, doğayla uyumun sürdürülmesinde önemli bir uygulamadır. Dicle-Fırat havzası ve Nil nehrinin geçtiği topraklar dışında, tarım yağmur sularına bağlı olarak yapıldığından mevsim koşulları üretim üzerinde büyük etkiye sahip. Makinanın yaygın kullanılmamasından dolayı üretime açılan alan ve elde edilen üretim sınırlı düzeydedir. Üretim daha çok vergilerini verme ve kendi ihtiyaçları için tüketim amaçlıdır. Toprak, büyük oranda toprak ağalarının mülkiyetinde bulunup, işletmesi ise maraba-ağa ilişkileri temelinde ya da kiralama yöntemiyle yapılmaktadır.

19. yy ile birlikte endüstrinin ham maddesi olan ürün çeşitlerinin ekiminde artış yaşanır. Bu üretim iç pazardan ziyade endüstrileşmeyi yaşayan kapitalist ülkelerin ham madde

¹⁶ Robert Owen, 20. yy'da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi, Sabancı Yay., 2002, syf. 9

ihtiyacını karşılama amaçlıdır. Örneğin, Mısır ve Türkiye gibi ülkelerde dokuma endüstrisi için temel ham madde olan pamuk üretiminde büyük artış yaşanır. Genel anlamda ihrac amaçlı tarımsal üretim yaygın olarak yapılır.¹⁷

Sanayileşme çok sınırlı bir durumdadır. Enerji gücüyle çalışan makinelerin kullanıldığı sanayi çoğunlukla şeker, sigara, ipek ipliği gibi ihracata yönelik ürünler üreten ya da iç piyasa için çimento, un, bira gibi ürünleri üreten küçük fabrikalar düzeyindedir. Toprağa dayalı üretim temel üretim alanı olmayı sürdürür.

Ortadoğu'da ekonomik yaşamın gerilemesinde savaş ve çatışmalar çok ciddi etki yapmıştır. Bölgenin pek çok yerinde 1. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan çatışmalardan dolayı ekonomi büyük zararlara uğramıştır. 1930'lu yıllara kadar bölge 1. Dünya Savaşı'ndan önceki düzeyini yakalayamamıştır. Bu dönem savaşta yaşanan ölümler, yerinden sürgün edilme (Rumlar, Ermeniler, Süryaniler) gibi etkenlerden dolayı Ortadoğu nüfusunda büyük düşüşler yaşanır. Savaşla birlikte yetişkin erkeklerin orduya alınması, savaşta yaşanan binlerce can kaybı nedeniyle tarımda ve küçük işletmelerde kadınlar ve çocukların çalışması yaygınlık kazanır. Üretilen ürünlere savaş ihtiyaçları öne sürülerek ordu tarafından el konulur. Açlık, yoksulluk, hastalık ve ölüm yaygınca yaşanan durumlar olur.

1. Dünya Savaşı'yla Ortadoğu siyasi haritası bir bütünen değişti. Osmanlı imparatorluğun dağılmasıyla birlikte emperyalist ülkelerin aralarında paylaşımına bağlı olarak pek çok ulus devlet yapılanması ortaya çıktı. Bu ulus devlet yapılanmaları tarihsel, toplumsal temellere dayalı olmayıp, büyük oranda Sykes-Picot Antlaşmasıyla İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında sömürge paylaşımının bir sonucu olarak şekil alır. Bu ülkeler Türkiye ve Mısır (Mısır manda yönetimi olmasa da İngiltere Yüksek Komisyonu aracılığıyla yönetilmekteydi) hariç uzun dönem manda yönetimi olarak Fransa ve İngiltere tarafından doğrudan yönetildi. 20. yy'ın ortalarına kadar manda yönetimi yaygın bir yönetim biçimi olarak uygulandı. Ancak sömürgecilığe karşı gelişen halk hareketleri nedeniyle klasik sömürge biçimi bırakılıp yeni dönem sömürgecilği devreye konuldu. Ulus-devlet yapılanmalarıyla tüm ülkelerin ekonomik yapısı tek tip hale getirilip, merkez kapitalist ülkelerin ekonomisinin hizmetine koşuldu. Ulusal pazarlar kurumsallaştırılıp, tümü Londra ve Paris piyasalarına bağlı hale getirildi.

Kapitalizmin ağır tahribatları en çok 1. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte görülür. Azami kar yasası toprağa, doğaya, insana kısacası kar elde edilebilecek tüm alanlara uygulanır.

¹⁷ A.g.e, syf.10

Bunun sonuç alıcı olabilmesi için geleneksel üretim biçimi ve toplumsal ilişkilerde çözülme sağlanarak yeniden yapılanmaya girilir. Tarımda üretimi artırmak amacıyla sulu tarım, makine kullanımı ve suni gübre kullanımı geliştirilir. Fırat nehri üzerine kurulan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile Nil nehri üzerine kurulan ASWAN barajları sulama amacıyla kurulan devasa projelerdir. Bu barajlardan sulama yöntemiyle ilk süreçlerde tarımsal üretimde büyük artış sağlansa da bir süre sonra aşırı sulama nedeniyle toprakta tuzlanma yaşanmış ve topraklar çoraklaşıp, ekilemez duruma gelmiştir. Barajlar hem tarihi dokuya hem de iklimsel değişime, insanların yerinden göçertilmesine kadar pek çok olumsuzluğa yol açmıştır. Tarımda makineleşmenin yaşanmasıyla birlikte topraktan geçimini sağlayan insanların işsiz kalması ve iş bulmak amacıyla kent merkezlerine göç etmesiyle işçileşme süreci yaygınlık kazanmıştır. Kent merkezlerinde büyük sanayi faaliyetlerinden ziyade küçük ve orta ölçekli imalathaneler-fabrikalar göçle gelen bu iş gücünü istihdam etmekten uzaktır. Türkiye ve Mısır gibi bölgenin iki büyük ülkesinde “1950 yılındaki nüfusun yüzde 80’e yakın bölümü kırsal alanlarda yaşıyordu, bu oran 1990 yılına geldiğinde yüzde 50’nin altına gerilemiştir.”¹⁸ Kırsaldan kentlere yönelik bu denli yaygın bir göç olayı yaşanmıştır.

Kırsal alandan kentlere göç kendisiyle birlikte yapısal değişimi de getiren bir süreç başlattı. Toprağa dayalı üretimden kopmak, ya sanayi alanında işçileşme ya da işsizlik sorunuyla yüz yüze kalmak gibi bir sorunu da beraberinde getirdi. Kırsal alanda üretim yetersizliğinden kaynaklı sorunlar yaşansa da işsizlik sorunu yoktur. Kol gücüyle üretimin yapıldığı tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde her kişinin yaşına göre yapacağı işler vardır. Kadınlar üretimin içinde önemli bir yer alır. Kaynakların tarım alanından imalatçılık ve sanayi alanına kaydırılması aynı zamanda geleneksel toplum değerleri ve yapılanmasının dağılmasına yol açar. Yarı komünal tarzda üretim yapan, bir biriyle dayanışan, paylaşan, yardımlaşan köy toplulukları yerine kapı komşusunu bile tanımayan kent toplulukları ur gibi büyümeye başlar. Şehirleşme aynı zamanda kapitalizmin toplumsal-ıktan kopuşun ifadesi olan bireyciliğin şahlanması anlamına gelmektedir. “Her koyun kendi bacağından asılır”, “büyük balık küçük balığı yutar”, “köşeyi dönen kaptandır” sözleri, bireyciliğin yol gösterici temel ilkeleri gibi eğitim ve iş yaşamında altın kural olur. Toplumsallaşmanın temel ve ilk ilkelerinden olan AHLAK ilkesi en çok bu dönemde bozuma uğratıldı. Kaldı ki kapitalizm, bunu yapmadan kendisine yaşam alanı bulamayacağını biliyordu. Üretim tüketim ilişkisine rehberlik yapan ve bireyi aşırılıklardan alıkoyan ahlaki ilkeyle oynanmasıyla birlikte ancak ‘kurt kanunu’ kendine yaşam alanı bulabilirdi.

1930’lu yıllarla birlikte Ortadoğu’da bulunan petrol yatakları bölgenin önemli bir gelir kalemini oluştursa da bugün hala bitmeyen savaşların en önemli nedeni olduğunu

belirtmek yerinde bir tespit olur. Günümüzün temel enerji kaynağı olan petrol hiç kuşku yok ki bölgenin önemli bir yer altı zenginlik kaynağıdır. Ancak aşırı üretiminin doğaya verdiği zarar ve her şeyden önemlisi emperyalist güçlerin bu zenginliği ele geçirme kavgası bölgeyi süreklileşen savaşlarla yüz yüze bırakmıştır. Petrol gelirleri belli ailelerin ve yöneticilerin tekelindeyken bundan tüm halkın eşit düzeyde yararlanamaması gelir dağılımında ciddi uçurumlara sebep olmuştur. Petrol gelirleri yüksek olan Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Katar, Bahreyn gibi pek çok ülkede yaşamsal ürünlerin üretimi ve yerel sanayi faaliyetleri zayıf kalmış, ekonomi üretim olmaktan çıkıp, petrolden gelen gelirle yaşamsal ihtiyaçların ve lüks tüketim mallarının dışarıdan ithal edilmesine dayanmıştır. Petrol gelirleri, toplumun emekten kopması ve gerçek ekonomik faaliyetlerden uzaklaşması gibi dezavantajlı bir duruma yol açmıştır. Petrol kaynaklarının sonsuz olmadığı ve önümüzdeki yüz yılda rezervlerin tükeneceği varsayılırsa toplumu üretmekten ve emekten koparan bu tüketim kültürü Ortadoğu toplumu için bir felaket olur. Ayrıca aşırı üretimin yarattığı çevre kirliliği ve doğa dengesini bozması, çölleşen topraklar, kirlenen hava yaşamı tehdit eden temel tehlikeler konumundadır.

1980’lerden itibaren neoliberal politikaların uygulanması yeni yıkımları beraberinde getirdi. Özellikle ulus-devlet politikalarının ulusal pazarı korumacı yaklaşımları küreselleşen sermayenin hareketi önünde engel oluşturmaya başladı. Bundan ötürü ulus-devlet yapılanmalarını aşma ve neoliberal politikaları pratikleştirilme savaşı verilmeğe başlandı. Bu gün Ortadoğu’da süren 3. Dünya Savaşı özünde neoliberal kapitalizmin paylaşım savaşı ve bunun karşısında yürütülen eşit-özgür-adaletli bir yaşam savaşıdır. Kapitalizmin en tortu haliyle yerleştiği bu bölgede neoliberal politikaların kolay yaşam bulması beklenemez. Üstün yönetici elit bir kesimle yürütülen politikalar halkın kültüründe ve yaşamında koruduğu toplumsal değerlere çarpmakta, kendine kolayca alan bulamaktadır. Ortadoğu, köklü toplumsal kültürü ve komünal yaşam değerlerini halen yaşama ve yaşatma kapasitesine sahiptir. Doğru bir öncülük, örgütlü ve güçlü bir hareketle toplumsal özgürlük ilkelerine yeniden yaşam verme gücü ve de tarihte oynadığı ilk rolüne denk bir çıkış yapabilme potansiyeli vardır.

Ortadoğu Kaosundan Çıkış İçin Alternatif Arayışlar

Yukarıda da belirtmeye çalıştığımız üzere Ortadoğu, hala toplumsallığın dolayısıyla ekonominin ilk değerlerini yaşatma ve sürdürme gücündedir. Tarih boyunca demokratik toplum kültürü ve ortakça yaşam arayışları hep olagelmiş ve bu gün toplumsal yaşamın içinde hala belirleyici etkiye sahiptir. Ancak kapitalist sömürü sisteminin çarkında her gün biraz daha örselendiği de bilinmektedir. Tarihten gelen bu demokratik yaşam geleneği öncülüğe kavuşup örgütlenilebildiği oranda, yaşam bulma şansına ve kapitalizmin yıkıcılığına karşı durabilme gücüne sahiptir.

¹⁸ 20. Yy’da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi- Robert Owen. Sy:134

Ortadoğu, ataerkil-kapitalist sömürü sisteminin yarattığı bu kaostan kurtulmak için tarihsel geleneğinden de güç alarak çeşitli deneyimler geliştirmiştir. Kırsal kesimlerde halkın yaşamında komünal değerler, dayanışma ve ahlaki ilkenin belirleyiciliğinde bir arada yaşama kültürü halen yaygın bir durumdur. Doğaya saygı ve doğayla denge halinde sürdürülen yaşam özellikleri canlıdır. İmece usulü, köylerde başvurulmuş dayanışma ve ortaklaşma kültürünün bir yansıması olarak günümüzde halen sürdürülen yaşam kültürüdür.

Ortaklaşa komünal ekonomik yaşam deneyimlerinden biri de İsrail’de kurulan Kibutzlardır. Kelime anlamı; topluluk ya da birlik olan Kibutzlar, ilk olarak 1909 yılında kurulmuştur. Daha sonra İsrail devletinin kuruluşunda büyük etkileri olmuştur. Kimi farklılıkları olsa da kibutz, özel mülkiyetin değil, topluluk mülkiyetinin olduğu, çalışmaların birlikte örgütlenilip, yürütüldüğü, doğrudan demokrasinin uygulandığı, meclis tarzı örgütlenmeye sahip, topluluk içinde çocuklar dahil yaşamın birlikte örgütlenildiği köylerdir. Günümüzde 1.000 kişinin yaşadığı 250 kadar kibutz var. Bu ise İsrail nüfusunun %3’üne denktir. İlk kibutzlar sadece tarım çalışmaları eksenliydi. Ancak daha sonra fabrika ve sanayi üretim alanlarında da benzer kibutzlar yaygın olmaya başladı. Komünal yaşam geleneğini yaratan ve sürdüren bu üretim alanları kendine has önemli alternatif üretim biçimi olmayı sürdürmektedir.¹⁹

Kolektif üretim alanlarının bir kısmı da 1950’li yıllarla birlikte devlet eliyle geliştirilen kooperatiflerdir. Mısır, Irak, Suriye gibi yönetime el koyup iktidara gelen, sosyalist ülke deneyimlerinden etkilenen yönetimlerce kooperatif çalışmaları teşvik edilip, desteklenmiştir. Ancak hedeflenen başarıyı göstermemişlerdir. Yeni dönemin kolektif üretim alanları olarak düşünülmesine rağmen hem komünal-demokratik yaşam değerlerini yeterince önemsememesi ve en önemlisi kadını ekonomik faaliyetin ve karar mekanizmalarının temel bileşeni haline getirmemesi nedeniyle sürdürülebilir bir başarıya sahip olamadılar. Daha doğru bir ifadeyle yaygınlık kazanıp bir toplumsal sisteme dönüşerek kapitalist sistemi aşacak bir yapıya dönüşemediler. Çünkü devlet eliyle kurulan bu yapılanmalar doğası gereği bunu yapma gücünde ve hedefinde olmazlar. Merkezi hükümetlerin bürokratik işleyişinin hakim olduğu, demokratik işleyişin güçlü işletilmediği bu tür ekonomik yapılanmaların sisteme soluk aldirmaktan öte gitmediği bu deneyimde çok iyi açığa çıkmıştır.

Bu konuda önemli bir deneyim Abdullah Öcalan’ın felsefesiyle Kürt Özgürlük Hareketi’nin geliştirdiği demokratik komünal ekonomi modelidir. Öcalan, bölgenin derin bir tarihsel analizini yaparak sosyalizme yeni bir yorum getirmektedir.

¹⁹ Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi, Demokratik Komünal Ekonomi, Aram Yay., 2015

Demokratik komünal ekonomi modelini bu sosyalist tez üzerinden geliştirmektedir. Kırk yıla yakındır mücadele eden Kürt Özgürlük Hareketi sosyalist değerlere göre bir örgütlenme modeli geliştirmiştir. Komünal-demokratik yaşam ilkesinin esas alındığı, mülkiyet ilişkisinin topluluğa ait olduğu, kadın özgürlükçü paradigmanın tüm örgütlenme mekanizmalarında işletildiği, özgün- özerk örgütlenmelerle her yapının kendi özgünlüklerini koruyarak yönetim mekanizmalarına katıldığı, ekolojik dengeyle uyumlu komünal topluluklar tarzında yaşamaktadırlar. Son on beş yıllık süreçte meclis tarzı örgütlenmelerle demokratik komünal ekonomi örgütlenmeleri yaygınlık kazanmıştır. Ortadoğu ve dünya geneli açısından alternatif komünal-demokratik yaşam arayışında önemli bir deneyim olmuşlardır. Tekellerin sömürüsüne karşı halkların demokratik komünal yaşamını öngören, toplumsal cinsiyetçiliğin aşıldığı, kadının ekonominin temel belirleyeni olduğu, ihtiyaç temelli üretimi esas aldığı örgütlenme modeli ve felsefesiyle kapitalist sömürü sistemine karşı önemli bir alternatif olma özelliğindedir.

Kürt Özgürlük Hareketi’nin deneyiminden yararlanan ama kendine has özellikler taşıyan yapılanmasıyla, hareketin ekonomik modeline katkı sunan Kürt kadınlarının geliştirdiği ekonomik model önemli bir deneyimdir. Ataerkil sistemin ilk kurulduğu andan bu yana giderek tek yanlı gelişen avcı-erkek kültürünün şekillendirdiği sistem karşısında kadını merkezine alan özgür-komünal ekonomik faaliyetleriyle yeni bir model sunmaktadır. Ekonomi özünde kadın etrafında gelişen ve bir kadın çalışmasıdır. Kadının içinde yer almadığı hiçbir modelin toplumsal özgürlük ve adil paylaşım iddiasında bulunmadığı ve başarılı olamadığı yaşanan deneyimler ortaya koymuştur. Bu durumu tespit eden Kürt kadınları, sömürünün ilk ve son halkası olan kadının emeği özgürleşmeden sömürünün ortadan kalkmayacağı tespitinde bulunurlar. Toplumsal anlamda demokratik, komünal, sömürsüz ve özgürlükçü bir modelin ancak kadının ekonomi faaliyetlerinin her alanında başat olduğu ve kendi özgün deneyimini geliştirebildiği oranda mümkün olabileceğine inanırlar. Bu bağlamda Kürt kadınlarının geliştirdiği özgün-özerk ekonomi örgütlenmesi önemli bir deneyimdir. Üretimin her alanında örgütlenmeyi esas almak kadar, kendi pazarını yaratmak ve çok fazla aracıya yer vermeden tüketiciye ulaştırma, örgütlenme ağlarını geliştirmektedirler. Kadının iradi güç olmasını hedefleyen bu ekonomik örgütlenmede karar mekanizmalarında kadınlar aktif yer almaktadır. Üretim alanları komünal yaşam alanlarıdır aynı zamanda. Bu bağlamda oldukça mesafe aldığı belirtilebilir. Kendi çalışmalarını meclis tarzında örgütleyen, kooperatif örgütlenmelerini komünal ruhla işleten bir ekonomik anlayışa sahipler. Yapılan çalışmaların değerlendirildiği ve ekonomi bilimini tanımlayacak, bilgisini yayacak akademiler oluşturulmuş, kararlaşmaların ve ortak deneyimlerin açığa çıkarıldığı konferanslar düzenlenmiştir. Kadın yaşam alanlarından, kadın parklarına, kadın işletmelerine, tarımsal üretim alanlarına kadar uzanan pek çok çalışma bu perspektifle örgütlenilmiştir.

Demokratik- Komüenal Kadın Ekonomi Sistemi

Tüm bu yaşanan deneyimler ışığında açığa çıkan sonuç kadının içinde yer almadığı, öncülüğünü yapmadığı hiçbir ekonomik sistemin sömürüyü bir bütün ortadan kaldırma, demokratik, komüenal bir sistemi yaratma kudretinde olmadığıdır. Kadını merkezine alan bir ekonomik faaliyet ve kuramsal çerçeve ile ancak sömürü sisteminin yarattığı köklü sorunlara çözümler geliştirilebilir.

Ortadoğu, toplumsallığın kadın etrafında geliştiği, ilk ekonomi faaliyetinin, kullanım değerinin, değişim değerinin, ticaretin geliştiği köklü geleneğe sahip bir coğrafyadır. Kapitalizmin son iki yüzyıl boyunca bölgede geliştirdiği derin tahribatlara rağmen kaos durumundan çıkışı sağlayacak demokratik komüenal ekonomi sistem inşası için hala güçlü potansiyele sahiptir. Özellikle kadın öncülüğünde gelişen toplumsal hareketler bu konuda umut veriyor. Kadının her alanda örgütlenmesini geliştiren, kadın biliminin (Jineoloji) geliştirilmesi gerektiği düşüncesine ulaşan kadın örgütlenmeleri, bunun gelişebileceği yönlü umutları güçlendiriyor. Bu deneyim dünya kadın mücadelesinde deneyiminden beslendiği gibi aynı zamanda tüm dünya kadınları için önemli bir deneyim ve umut kaynağı haline gelmiş durumdadır.

Bunun için her şeyden önce ekonomi bilimini ve kavramlarını emeğin kadın yanını, kolektif, komüenal yanını kapsayacak tarzda yeniden tanımlamaya ihtiyaç vardır. Kavramların kapsama ya da dışlama özelliği tanrısal hüküm gibi varı yok, yoku var kılma özelliğindedir. Kadın emeğini, kolektif emeği, kümülatif emeği içeren yada içermeyen tanımlama tarzı değer olgusunu da belirlemektedir. Bu nedenle alternatif her arayışın öncelliği ya da daha doğru bir ifade ile özgürlükçü bir ekonomi model arayışının anahtarı, ekonomiyi tanımlamaktan geçer. Ekonomi özünde toplumun birlikte ürettiği, tükettiği yaşamsal faaliyetlerin tümünü kapsayan işlemler ve süreçler bütünüdür. Bu anlamda toplumun-topluluğun tüm bireylerini ilgilendiren bir çalışmadır. Özgürlükçü olması işin doğası gereği olmazsa olmazdır, yaşamsaldır. Bu da ancak katılımcı demokrasinin uygulanmasıyla mümkündür.

Ekonominin temel ilkesi sanıldığının aksine hukuk değil, toplumsallığın ortak değerlerini ifade eden ahlakıdır. Ahlaki ilkeyi yeniden ekonomik faaliyetin temel belirleyeni haline getirecek olan bir ekonomik yapılanmaya ihtiyaç var. Kadın ekonomi sistemi, ahlaki ilkeyi yeniden ekonominin temel line koyabilir.

Ekonomi özünde toplumsal bir faaliyet olup örgütlülüğü gerektirir. Bu nedenle kadının demokratik komüenal ekonomisi yaygın ve derinliğine toplum örgütlülüğüne dayanır. Kapitalizmin toplumu atomize etmesi sömürüyü derinleştirme amaçlıdır. Kapitalizm bir yandan bireyciliği özgürlüğün temel sloganı

haline getirip toplumsallığı ve toplumsallıktan gelen gücü dağıtırken, kendisi sömürüyü daha fazla derinleştirmek için sonuna kadar örgütlenmektedir.

Doğada hiçbir varlık, hiçbir oluşum öz savunmasız değildir. Hele hele sömürü amaçlı zor tekniklerinin bu denli kullanıldığı bir dünyada ekonomi öz savunmasız düşünülemez. Ekonomi, kendini koruma ve savunma mekanizmalarına kavuşmak durumundadır. Ekonomi faaliyetinin kendisi de özünde varlığı koruma amaçlı bir öz savunma çalışmasıdır. Bu bağlamda örgütlülükle birlikte ekonomi faaliyeti mutlaka öz savunma mekanizmalarıyla donatılmalıdır.

Demokratik-komüenal ekonominin kurumsal yapılanmalarını ve pazar anlayışını geliştirmek alternatif sistem örgütlenmesinde önemlidir. Pazarın, emeğin değerini belirlediği bir ekonomik yapılanmada pazar anlayışını geliştirmeden, alternatif sistem geliştirmek pek mümkün olmaz. Kullanım değerini gözetten bir pazar anlayışı emeğin değerini doğru takdir etmede rol oynayabilir. Azami kar amaçlı girişimleri önleyecek, en güzelini yapmayı, dayanışmayı, paylaşmayı teşvik edecek sosyal pazar anlayışıyla demokratik-komüenal ekonomi gelişebilir.

Endüstrileşmenin yarattığı doğa tahribatına karşı ekolojik üretim tekniklerini kullanmayı esas alan bir üretim çalışmasını geliştirmeyi esas almak demokratik-komüenal ekonominin önceliği olmak durumundadır. Gelişen teknolojinin üretim ilişkilerindeki kolaylaştırıcı yanlarını reddetmemekle birlikte doğaya zarar veren, çevreyi tahrip eden tüm üretim biçimleri ve teknolojiden uzak durmak, demokratik-komüenal ekonominin amacı olmalıdır. Bu bağlamda HES yapımına, nükleer santrallere, GDO'lu ürünlere karşı olmayı ve bu tür çalışmaların alternatifi olan üretim alanlarına yönelmeyi esas alan bir anlayışı benimseyip, yaşamsallaştırır.

Sonuç olarak Ortadoğu'nun yaşadığı bu kaos tek yanlı gelişen ataerkil sistemin geldiği düzeyle bağlantılıdır. Bundan çıkış ataerkil sömürü sisteminin bu döngüsünü durduracak ve toplumsal değerlere can verecek, toplumsal cinsiyet rollerini aşacak, kadının toplumsallık ve ekonomideki başat rolünü geri verecek bir toplumsal sistemle mümkündür. Bu anlamda demokratik toplumsal hareketler, kadın özgürlük mücadelelerinin öncülüğünde bunu başarma gücüne sahip olabilir. Ortadoğu'da uygarlık krizinin derinleştiği bu dönemde, bu çıkışı yapabilecek potansiyel ve güç vardır. Umut tüm zamanlara oranla çok daha büyük ve yakındır.

Modernitenin İdeolojik Hegemonyası: Oryantalizm

Zozan Sima

Algılarımızı kötürümleştiren, doğduğumuz toprakları turist edasıyla, kültürel değerlerimizi müze ziyareti bakışları ile inceler hale getiren bir zihinsel hegemonya oryantalizm. O kadim topraklar ve üzerinde şekillenen varlığımızı geçmişte kalmış nostaljik bir hatıraya dönüştürür. Oryantalizmle sakatlandığımızdan beri varlığımızı oluşturan kültürel değerleri mirasyedi misali satmanın derdine düştü sanatçılarımız. O kadim ezgiler, öyküler, tarihsel olaylar modernitenin şekil verdiği yaşam kültürünün kenar süslerine dönüştü. Kendimizi dışımızdakilere anlatma ve kabul ettirme kaygısı bir çoğumuzu varlığımıza ve onu şekillendiren kültürümüze onların gözleriyle bakar hale getirdi. Batıların gelip yabancı gözlerle baktığı topraklara, bu toprakların insanların öyle bakmaya başlaması zihni hegemonyanın derinliği ve acımasızlığının sonucu. Oryantalistlerin yazdıklarını ilgiyle okuyoruz. Ne de olsa kimliğimize dair kırıntılar taşıyor yazılanlar. En çok Amin Maaulof'un kitapları bırakır bende bu tadı. O ölümcül diyor kimliklere, evrensellik adına terk edilmesi ya da asimile olmasının sakıncası olmadığını düşündürüyor. Elbette saf bir kimlik ve onun üstünlüğüne dayalı ırkçı, cinsiyetçi, dinciliğin şekillendirdiği kimliğe karşı olmakta haklı. Ancak bu coğrafyayı boydan boya kana bulanmasının sebebi mezhepler, kimlikler ve inançlara bağlı kalmakta mı yoksa ulus-devletle yada dincilikle derinleştirilen çelişkilerde mi aranmalı? Bir Ortadoğu şehrini gezmeye çıksanız bir arada yaşamın izlerini bulursunuz. Birbirinin dillerini bilen, hatta doğal iş bölümü ile her halkın şehrin belli işlerini yaptığı doğal işbölümü husumetten daha fazla demokratik kültürün yaşandığına delalet eder. Halklar arasında kültürel, ticari, sosyal ilişkilerle etkileşimler doğal seyrindeyken ortaya çıkan sentezler ciddi sorunlar yaratmaz. Hatta zenginlik kaynağı olur. Ancak hepimiz tanıyız ve biliyoruz ki kimliklerin yaşam alanı bulmasına dair farklı mekanizmalar işliyor. Bir kimliğin diğerine üstünlüğünü kanıtlayıp mozaikleri tek renge boyamak için fiziki, beyaz soykırımların her biçimi uyguluyor.

Oryantalizm, bu toprakların aydın ve sanatçıların beyaz kırımlara sessiz, fiziki kırımlara kayıtsız kalmasını sağlıyor. Oryantalizmin öğütüp posasını üzerimize attığı Ortadoğulu aydınlar, kimlikleri ölümcül kılan mekanizmaları sorgulamak yerine kimliği, varlığı anlamsızlaştırmayı, bunlara mesafeli durmayı salık verirler. Kürtler katliama uğrarken bunu Kürt hareketinin sorunu olarak gören, kendisi bu kimlik siyasetini aşmış evrensel kimliği ile yüksek perdeden değerlendirme yapanları da örnek kabilinden bu kategoride ele alabiliriz. Şu günlerde yine katliamla yıkılıyorken Kürdistan coğrafyası, bir anekdot olarak belirtmek için söylüyorum bunu. Kanımca bu savrulma oryantalizmin mahareti.

Bir fikrin savunucusu olmak, bir şeyden yana olmak anlamındaki bir -izm değil oryantalizm. Hatta tam da bunun tersini iddia etmek için daha fazla gerekçemiz ve kanıtımız var. Foucault ve Gramsci'nin kavramlarından faydalanarak ilk kez Edward Said tanımladı oryantalizmi: *"Oryantalizm Doğu'nun Batı tarafından, Batı'nın kültürel ve ideolojik kurumları, bu kurumların dil ve doktrinleri kısacası Batı anlatıları yoluyla temsil edilmesidir. Bu temsilde Doğu suskundur."*¹ Geçen onlarca yılda bu kitap ve onun tanımladığı oryantalizm üzerine çokça tartışıldı ve konuşuldu. Doğu'nun suskun hale getirildiği doğru da, bu suskunluk hangi savaşın yenilgisi, hangi talanın sonucu? Zihnimizin üzerine örtülmüş bu kara perdeyi kim ilmek ilmek dokuyup örttü diye çıksak bir zaman yolculuğuna nereye ulaşır, kimlerle tanışırız ona kaynaklık eden? Maceracı seyyahlar, ajanlar, misyonerler, haçlılar, işgalci ordular... Oryantalizmi sömürgecilik faaliyetleri ile başlatanlar için işgale giden gemilerin pruvazındaki aydınlardan başlamak gerekir. Napolyon 1798'de adını Şark koyduğu gemisi ile Mısır'a geldiğinde yanında mühendis, teknisyen, arkeolog ve dil bilimcilerden oluşan 165 'bilim adamını' getirmişti. Onların çalışmaları ile Mısır'a dair 25 ciltlik ansiklopedi yazılarak Mısır hakkındaki bilgi tekeli Fransızların eline geçmiş oluyordu. Mısır tarihine ait en geniş koleksiyonun bulunduğu Louvre müzesi bu ganimeti hala gururla sergiler. Mısır tarihine ait en geniş koleksiyonun sahibi olmakla övünür. Sömürgecilik temel dayanaklarından birini F. Bacon'un bilgi güçtür söylemiyle oluşturmaya başladıktan sonra İngiltere ve Almanya geri kalmadılar bu yarışta. Her biri emperyalist amaçlarına paralel Şark Araştırma Enstitülerini kurmakta gecikmediler. Ne kadar arkeolojik kalıntı, bilgi, belge ve söz varsa alıp götürdüler bu topraklardan. Bunun sonucudur ki Ninova'nın kalıntılarını Mezopotamya'da değil British Museum'da buluruz.

1882-1907 yılları arasında Mısır'da işgalci konumda olan İngiltere'nin 25 yıl yöneticilik yapmış temsilcisi Lord Cromer'in *"Şark'lı mantıksızdır, ahlaklıdır, çocuksudur, farklıdır, buna karşılık Avrupalı aklı başında, erdemli, olgun ve normaldir"*² sözleri de çınlatıyor

¹ Edward Said, Şarkiyatçılık, Metis Yay., 2016

² A.g.e

kulaklarımızı bu tarihi yolculukta. Sömürgeciliği meşru görenler ne yazık ki sadece emperyalistler değildi. Marks ve Engels'te aynı derecede oryantalistler. Engels, Fransızların Cezayir'deki, Amerika'nın yerlilere dönük emperyalist savaşlarını ilerleme olarak değerlendiren; Marks çalışkan, ataerkil ve zararsız toplumsal örgütlenmeler olarak tanımladığı Asya toplumlarının emperyalist devletlerce işgal edilmesine olumlu bakmıştır. Bunu şu sözlerle ifade eder büyük usta: *"İngiltere'nin Hindistan'da bir toplumsal devrime neden olurken, sadece aşağılık çıkarlarla harekete geçtiği, bu çıkarları dayatış biçiminin aptalca olduğu doğrudur. Ama mesele bu değil. İnsanlık, Asya'nın toplumsal durumunda temel bir devrim yapılması-zın yazgısını gerçekleştirebilir mi? Mesele bu. Cevabımız olumsuz olduğuna göre, ne suç işlemiş olursa olsun, bu devrimi yaratmak konusunda tarihin bilinçsiz aracıydı İngiltere."*³ Liberal, sosyalist, anarşist, feminist yada İslamcı hangi ideoloji olursa olsun konu Ortadoğu hakkında bir şeyi değerlendirmek olunca analiz yapmak için oryantalizmden başka kılavuz bulamamışlar.

Hamamların ve haremelerin çıplak kadınları, romanlarda kumaşların arasına gizlenmiş şehvetli kadınları anlatan edebiyatçılarda oryantalizme ve oryantalizmin yarattığı kadın algısına çokça katkı sunmuşlar. Hiç görmemiş oldukları haremeleri, hamamlardaki kadınları hatta hiç görmedikleri coğrafyaları ballandıra ballandıra anlatan eserler yazmışlar. Ressamların atölyeleri ve fotoğrafçıların stüdyolarında mankenlere giydirdikleri doğu kıyafetleriyle ortaya çıkan tasvirler uzun süre Ortadoğulu kadın imgesinin kaynağı olagelmıştır. Sinema da bu furyanın devamcısı olmuş. Vahşi, anlaşılmaz, sevimli, savunmasız, çekici kadınlar bu eserlerin vazgeçilmez malzemesidir.

Modernleşmesi, eğitilmesi, geleneklerin boyundurduğundan kurtarılması gereken kadın imgesi öylesine net yerleşmiş olmalı ki zihinlere oryantalist bir liberal feminizmden de bahsetmek durumundayız. Ortadoğulu kadınların asıl sorunu cehalet, gelenekler, inanç ve ekonomik özgürlüğe sahip olamamak olarak tanımlanınca çare olarak sunulan modernleşmek olmuş. Modernleşen Ortadoğu kadının özgürleştiğine büyük bir inanç duyulmuştur. Modernleşen Ortadoğulu kadınların ilk işi kendi toplumlarını horgörmek olmuş. Bu nedenle kadın özgürlüğünün en yakıcı sorun olduğu bu topraklarda modernleşme projelerine dayalı kadın mücadelesi yer bulamamaktadır.

Oryantalizmi misyonerlik faaliyetleri ve Haçlı seferleri ile başlatanlar da vardır. Roger Bacon'un (1214-1294) *"Hristiyan dünyasını büyütmek ancak misyonerlikle, misyonerlik de ancak toplumların dillerini öğrenmek, inkar çeşitlerini bilmek ve bunları birbirinden iyice ayırt edebilmek ve de bunları çürütmek için karşı delilleri incelemekle mümkündür"*⁴ sözü 'kilise oryantalizmi' denilen süreci işaret eder. Haçlı seferleri ile çalınıp götürülen felsefe ve bilim kitaplarını biliyoruz. Artık kimse inkar etmiyor Antik Yunan kaynaklarının Arapça ve Farsça kitapların tercümelemleri ile keşfedildiğini.

³ A.ge

⁴ A.ge

Onların tercümesinin Avrupa Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerine katkısı ve ilk üniversitelerin temel çalışmalarının tercüme olduğu düşünüldüğünde oryantalist düşünceyi şekillendiren süreç konusunda bir fikre varmak hiç de zor değil. Edward Said ve şimdilerde siyasal İslamcılığı meşrulaştırmayı anti-oryantalist tutum olarak ortaya koyanların başlangıç noktası burası. Onlara göre oryantalizm İslam ve Arap düşmanlığı ile sınırlıdır. Elbette inkar edilemez bir hakikattir İslamiyet'in Ortadoğu kimliğine ekledikleri, dönüştürdükleri. Ama binlerce yıllık bir mekan ve tarih 1500 yıllık bir geçmişle sınırlandığında Ortadoğu tarihine dair bir başka inkara başvurulmuş olur.

Oryantalizme kaynaklık eden fikirlerin daha eski bir geçmişi olduğuna dair başka veriler de bulmak mümkün. İskender ve Helenizm de bu kapsamda değerlendirilebilir. İbni Haldun el-Ulumu'l-akliyye adlı eserinde *"İskender, İran'ı istila ettikten sonra sayıları bilinmeyecek kadar fazla kitabı ülkesine göndermiştir"*⁵ demektedir. Bu, düşünsel hegemonya konusunda bizi daha eski tarihlere götürür. Başlangıcı M.Ö. 1200'lere, o meşhur şehrin düşüşüne kadar götürmek gerekir, *"Sümer kaynaklı Mezopotamya uygarlığının Hurriler ve Hititler kanalıyla Avrupa kıtasına taşınmasının boğazdaki kapısı"*⁶ Troya'ya. Batı kaynaklarında Troya'nın bu kadar yer bulması bu bilincin bir yansıması olmalı. Oryantalizm Ortadoğulu aydınları köklerinden uzaklaşarak, dışardan bakarak aydınlanacakları ve aydınlatacaklarına ikna ederken; Batılı aydınlar, düşünsel üstünlüğü nereden aldıklarının farkındalığı ile köklerine bağlı kalmışlardır. Öyleyse Batı'nın Doğu kültürü üzerindeki hegemonyasının başlangıcını Hesaidos, Homeros ve hala temel bilgi kaynaklarımızdan olan Herodot Tarihi'ne kadar götürebiliriz. Yunan mitolojisinde yer alan destan ve hikayelerin büyük bölümünün kaynağı Mezopotamya'dır. Arkeoloji, her geçen gün bunu doğrulayacak yeni eser ve belgeler sunmaya devam ediyor. Homeros'un İlyada'sının Gılgamesh Destanı, Hesaidos'un Teogonia'sının Hitit-Hurrilerin Kumarbi Efsanesi ile benzerlikleri⁷ açıktır. Ancak konu felsefe, edebiyat, demokrasi ya da politika olduğunda kaynak olarak hep Atina'nın gösterilmesini de oryantalist bir yaklaşım olarak değerlendirebiliriz. Bunun sebebi de demokratik siyasetin verisi olabilecek herhangi bir yorumlamanın *barbar ve despot Doğu* imajına zarar vereceği düşüncesinden geliyor olabilir. Daha Herodot Tarihi yazıldığından bu yana despotik şark yönetimlerinden bahsedilegelir. Kimse bu topraklarda bir kadın kültürü, demokratik geleneğin yaşandığına inanmamalı ki kendi elleriyle onu yeniden inşa etmenin arayışına da yönelmesinler diye düşünülmüş olabilir. Herodot Tarihi'nde Yunanlılar dışındaki tüm halklar 'barbar' olarak tanımlanır ve en fazla kullanılan kelimelerden biri barbardır. Oysa bu kelimenin kendisi bile Sümerlerden alınmış, Sümerce de yabancı anlamına gelen 'bar'

⁵ Mihrdâd Bahâr, Ez Ustûre Tâ Târih (yay. Ebu'l-Kâsım-i İsmâilpûr), Tahran 1377 hş., s. 560.

⁶ Abdullah Öcalan, Uluslararası Komplo - Atina Savunması, Amara Yay., 2016

⁷ Hesiodos'un Eseri ve Kaynakları, çev: Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977

bugünün barbar kelimesine kaynaklık etmiş. Ünlü tarihçi şöyle der kitabında: “Yunanlıların barbarlardan öteden beri çok daha ince düşünceli olmakla ayrıldıkları ve onlar kadar bön olmadıkları göz önünde tutulursa”... Lord Cromer’in hocası Heredot’muş anlaşılan. Bu da gösteriyor ki söylendiği gibi İslam ve Arap karşıtlığının ötesinde bir temele sahip oryantalizm. Kökleri çok derinlerde bir yaklaşım. İslam ve Arap düşmanlığına dayalı oryantalizm tariflerinin altında da başka maksatlar aramak gerektiğine inanıyorum. Hele de iktidarcı İslam yükselişe geçerken en temel argümanlarının anti-oryantalizm olduğu düşünülürken daha da temkinli bir yaklaşım gerekiyor.

İmmanuel Wallerstein Batı eksenli sosyal bilim eleştirileri kapsamında oryantalizmi, “Batı sosyal bilim anlayışında tarih, iktisat, siyasal bilimler ve sosyolojinin hepsi hemen hemen sadece Batı ile ilgileniyordu. Diğer ülkelerin çoğu, Batı-dışı, antropolojinin ve Şarkiyat araştırmalarının alanıydı. Şarkiyat araştırmaları esas olarak geçmişte bir noktaya kadar büyük bürokratik imparatorlukların kontrolü altındaki bulunan bölgelerde bulunan yerlerle ilgileniyordu: Özellikle Çin, Japonya, Hindistan, Arap dünyası, İran, Türk dünyası ve Bizans. Bu ‘yüksek uygarlıklar’ modern değildi ve onların modern-dışlığı analiz için merkezi odak noktasıydı. Niçin modern olmadıkları, daha doğrusu, niçin modern hale gelemedikleri Şarkiyat araştırmalarının çözmeye koyulduğu bulmacaydı.”⁸ diye tanımlar.

Bu bulmaca hala da çözülebilmemiş değil aslında. Ancak oryantalizmin yarattığı zihniyet artık bu soruyu sadece Batılı oryantalistlerin sorduğu bir soru olmanın ötesine taşımış durumda. Çünkü Ortadoğu’nun güncel ve tarihsel tüm toplumsal sorunlarının kaynağında modernleşmemenin yattığına ikna olanlar artık büyük oranda Ortadoğu aydınları. Türkiye’de Kemalizm, Suriye ve Irak’ta BAAS rejimleri, Afganistan, İran ve Mısır’daki rejimler Batı eksenli modernleşme projelerine yöneldiler. Bu ülkelerin hepsinde de siyasal İslamcı hareketler yükselişe geçerken en fazla da bu modernleşme projelerine dönük tepkilerin yarattığı toplumsal tabanı değerlendirdiler: İran’da İslam devrimi, Afganistan’da Taliban-El Kaide, Mısır’da Müslüman Kardeşler, Türkiye’de AKP rejimi, Suriye’de DAİŞ. Anti-oryantalist ya da anti-modernist görünseler de sonuçta modernizmin üç sacayağı olan ulus-devletin üniter yapısını, endüstriyalizm ve kapitalist yaşam tarzını İslami renge büründürüp daha da güçlendirenler bunlardı. Geleneksel Ortadoğu ya da İslami temelde dahi ümmet anlayışı üzerinden böylesine milliyetçi, tekçi bir tutum ortaya çıkmamıştır. Silahlanma, kimyasal silah üretme, doğanın talanı konusunda kapitalizmin çarklarına en fazla katkı sunanlar, endüstriyalizm canavarını daha da azdıranlar bunlarken nasıl bir anti-modernizm yada anti-oryantalizm öne sürdükleri sorgulanmaya muhtaçtır.

⁸ Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yay., 1996

Bu konuda da en iyi gözlemi Ortadoğulu kadınlara dönük değerlendirmelerde somutlaştırabiliriz. Oryantalist düşüncede kadınlar harem, peçe, çok evlilik, çocuk yaşta evlilik, kamusal alanda görünür olmamaları üzerinden temsil edilmiştir. Bu nedenle modernleşme projelerinde bu konudaki değişimler modernite projesinin meşrulaştırmasında kullanılır. Peçesi açılan, hukuki alanda hakları olan kadınların özgür olduğu, geleneksel değerleri taşıyanların ise köle olduğu gibi sıg bir yorumlamaya en fazla tanık olanlardanız. Türkiye ve Mısır örneğinde en fazla öne çıkan vurgu budur kadın hakları mücadelesi dile geldiğinde. Mısır’da bir Avrupa seyahati sonrası peçesini açan Hüda Şarawi ve Türkiye’de kara çarşaflarını çıkarıp modern görünüme geçen Kemalist kadınların temsil ettiği bir oryantalist feminizmden de bahsetmeliyiz. Diğer cephede ise Batılılaşmaya tepki adına türbanın ve İslami değerlerin yüceltilmesi adı altında tamamen biçimsel temelde farklı bir modernite anlayışı geliştirilmektedir. Aslında gelenek ya da kültürel değerlerle alakası olmayan bir başka cilalı modernleşme projesi de demek mümkün buna.

Şimdilerde ‘abdestli kapitalizm’⁹ tanımlamasıyla ifade edilen tam da böylesi bir modernleşme projesinin yansıması. Batılılaşma hevesi içinde ilerlemenin Avrupalı olmada görüldüğü dönemlerde, Fransız modası kadınların modernleşmesinin yansımasıydı. Kadınlar kısa etekleri, şapkaları, kürkleri ile modern pozlar verirdi ve bu özgürlük olarak tanımlanırdı. Bununla şimdilerde ise türbanın modernleşmesi, moda sektöründe muhafazakar giyim adına geliştirilenler arasındaki farkı anlamak zor. Jakoben zihniyete karşı bir isyan olarak modern türban, şimdilerde yükselen trend olmuş durumdadır. Kadın bedeni yine nesne, yine erkeğin iştahına göre şekillendirilmiş. İnanç gereği sadeliğin ifadesi olması gereken kıyafetler göz alıcı tasarım ve renkleri ile tam da o oryantalist iştahı kamçılıyor. Eşarbin altında kabartılmış saçlar yada ek olarak bağlanmış eşarpların içinde eşarp açıldığında dalga dalga açılacak saçların hayallerini kurdurtuyor erkeklerle. Tam bir oryantalist tasarım. Ortada ne gelenek ne de inançla ilgili bir durum yok. Bu yaklaşımı teşvik için geliştirilen bir argüman ise türbanı kadınların kamusal alanda temsil edilmesinin aracı olarak ele alma yaklaşımıdır. Bu da üzerinde tartışılması gereken bir konu. Kamusal alan bir erkek alanıyken türban kadınların saldırıya uğramasının önündeki bariyer olarak ne kadar rol oynayabilir. Erkek egemen kamusal alanda dönüşüm yaratmak yerine kadınlara biçim verilmesinin savunulması ne kadar anlamlı. Laik ve kökten dincilerin yaşam ve ideolojilerinde oryantalizmin damgası hemen belli eder rengini. Çok uç görünse de DAİŞ’in canlandırmaya çalıştığı harem, cariyeye tam da oryantalistlerin Ortadoğu tasavvuruna uygun. Bu kurgu hep ölümü gösterip sıtmaya razı etme tarzında, ya laiklik ya kökten dincilik arasındaki tartışmalara sıkıştırılmak gibime geliyor. Bu sıkışma Ortadoğu’nun kültürel ve toplumsal dinamiklerinin görülmesini önüyor. Anti-ortyantalist tutum geliştirmek tam da bu dinamiklerin neler olduğunu görebilmeye saklı.

⁹ Eren Erdem, Abdestli Kapitalizm, Destek Yay., 2012

Bu açıdan oryantalizmin tanımını daha da genişletmeye ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. *‘Edward Said’den Hizbullah’a kadar anti-oryantalist ve modernite düşmanı kesilen bu yaklaşım ve eylem örgütleri, tıpkı Marksist gelenek gibi modernite içi oluşumlar olup, sonuç itibarıyla ona onursuzca hizmet etmekten kurtulamazlar. Çıkaşları bizat modernite sayesinde olduğu gibi, ister başarılı ister başarısız olsunlar, aç kalmış gibi moderniteden dilenmek ve aynı yaklaşımla moderniteyi savunmak doğaları gereğidir. Geleniğin sadece elbise ve sakallarını kuşanırlar. Ruh ve bedenleri en gerici modernite artıklarıyla yüklüdür.’*¹⁰

Anti-oryantalizmin dayanaklarını oluştururken Ortadoğu rönesans ve aydınlanmasının dinamiklerini konuşmaya ihtiyaç var. Batı’ya yönelik Doğulu önyargısı anlamında Ok-sidentalizm’e savrulmak değil elbette. Çünkü oryantalizm ve oksidentalizm birbirine dönüşmeye meyillidir. Örnek kabilinden oryantalist, jakoben M.G. Kırıkkanat ile oksidental Alev Alatl’ı ele alabiliriz. Biri beyaz Türk faşizminin diğeri şimdilerde yeşil AKP faşizminin meleği. Bir süredir yerli oryantalizm kavramı altında Türkiye’de Kürtler ve dini kesimlere dönük beyaz Türk yaklaşımının eleştirisi yapılıyor. Bu açıdan Kürtlere yaklaşımı bakımından bu iki kadını değerlendirdiğimizde meramımızı daha iyi anlatmış oluruz diye düşünüyorum. M. G. Kırıkkanat, kıro, geri, tarih ve kültür sahibi olup olmadıkları belli olmayan bir halk olarak tanımlar Kürtleri. Babası Doğu’ya gittiğinde oradaki kadınların yüzleri görünmesin diye eteklerini kafalarına geçirdiğine dair anekdotlar aktaran Fransız hayranı bir yerli oryantalist. Alev Alatl ise oryantalizme bir de güzel şiir yazıp Batı’yı Doğu’yu nasıl nesneleştirdiklerine dair eleştirmiştir. Ama kendisi *‘Ben Kürt Aydını Olsam’*¹¹ deyip bir yerli oryantalizme engin katkılarını sürdürmekte de bir çelişki görmemiştir. Kürt sorunun nedenini sosyolojik evrimle feodalizmden kurtulmaya ve din kardeşliği ile AKP politikalarına yamanmaya bağlar. İki uç yaklaşım ama aynı modernitenin ve faşist ulus-devlet projesinin yansımasıdır tutumları. Konu ulus devlet olunca oryantalist ve oksidentalist tutum aynı cephededir. Ulus devletin yüceltiği yaşam biçimi, inanç, ırk hangisi ise onu savunup diğerlerini ötekileştirip, aşağılamakta bir sorun görmezler.

Anti-ortyantalist tutum geliştirmek zihni alanda çok yoğun bir mücadeleyi gerekli kılar. Farkında olmadan kimi zaman bizler de oryantalist yaklaşabiliriz varlığımıza. Eğer bilinç, tarih, toprak, kültür yani varlığının unsurlarıyla doğru bir bağ kurmazsa bu savrulma kaçınılmaz olur. Kimliklerimiz sürekli beyaz ve fiziki katliamlardan geçmiş ve geçmektedir. Bu nedenle ısrarla toplum, tarih vurgusu, modernite çözümlemesini yapmak oryantalizme karşı bir savunma mekanizmasıdır. Kürdistan kadın özgürlük hareketinin argümanlarında her konuyu neolitik toplum, doğal toplumla başlatması bu tutumdan kaynaklanır. Kadın özgürlük mücadele tarihini

Fransız devrimi ile başlatmak da oryantalist bir yaklaşım olur. Örgütlü kadın mücadelesinde önemli ve çok değerli bir mirastır 300 yıllık tarih; ancak bu bir parçasıdır, tümü değildir. Kadınların 300 yıllık değil onbinlerce yıllık bir direniş kültürüne dayandıklarını görebilmeliyiz. O zaman İslamcı-laik, geri-ileri, aydın-cahil vb. ikiliklerle değil demokratik uygarlık-devletli erkek egemen uygarlığın analizi temelinde anti-oryantalist bakış açısı ile bu toprakların kadın özgürlük mücadelesini kendi dinamikleri üzerinden geliştirme olanağına kavuşabiliriz.

Kadınların politikleşmesini seçimlerde oy kullanmak yada eğitim hakkına sahip olmak olarak tanımladığımızda, Ortadoğu’da kadın mücadelesini Batıda eğitim görmüş aydınların dünya deneyimlerinden etkilenerek bu topraklara taşıdığı kadın-erkek eşitliği tartışmaları ile başlatırız. Türkiye’de feminizmin Atatürk’le, Mısır’da Kasım Amin’le başlatılması bunun sonucudur. Kürtler açısından da bu süreç hep Bedirhan ailesi ile başlatılır. Aynı modernleşme projesinin yansımasıdır. Oysa asıl dinamik demokratik komünal toplum kalıntılarının direnişine dayalı geliştirmedir. Aydınlanma ve bilinç yaratmada bu zemine dayandığında anlamlı sonuçlar yaratabilir. Modernitenin bu alandaki en büyük başarısı tarihlileştirme, tarihi kendisinden başlatmasıdır. Kadın tarihi açısından da böylesi bir yaklaşım vardır. Devlet dışı komünal örgütlenme, ekolojik ekonomi ve demokratik ulus, Ortadoğu kültüründe en az despotik devletler kadar yer bulabilmiştir. Üstelik bu direnişlerde kadınlar düşünce ve eylemleriyle etkin bir rolün sahibi olmuşlardır. Hala komünal yaşamın kalıntıları kadınlar tarafından savunulmakta ve korunmaktadır. Ortadoğu’da olmadığı söylenen sivil toplum örgütlenmeleri de farklı kurumlaşmalar biçiminde yer bulmuştur. İktidarlaşan ve devletleşen İslam karşısında kültürel İslamı yaşayan mezhep ve tarikatlar bu dinamik içerisinde sayılabilir. Alevilik, Êzidilik, Nusayrilik, Yaresan, Ehlihak binlerce yıllık komünal geleneğin ve kadın direnişinin izlerini taşır. Aşiretlerin mertlik, cömertlik, misafirperverlik, öz savunma bilinçlerini de buna eklemek mümkün. Toplumun komünal ekonomik yaşamını ifade eden gelenek, ritüel ve bayramları da bunun içerisinde değerlendirebiliriz. Masal, öykü, mitoloji, sözcükler, bedenlere ve kilimlere işlenmiş ancak artık ne anlama geldiği unutulmuş öykülerde kadın özgürlüğü ve komünal yaşamın izlerini sürebiliriz. Tarikatlar, aşiretler, farklı kültürlerde yansımasını bulan devlet dışı kurumlaşmalar toptan gerici, erkek egemen diye damgalanmasalar içlerindeki demokratik potansiyelin örgütlenmesi sağlanabilir. Kadın özgürlüğü ve kadının kamusal alanda temsili konusunda da bakış açımızı değiştirebilirsek önemli bir potansiyelin olduğunun farkına varabiliriz.

Kültürel tarih derlenip yorumlanırken, ortaya çıkacak olan bir kültür rönesansı olacaktır. Ortadoğu kültür gerçekliğinde bu görev henüz başarıyla yerine getirilmemiştir. Dinci ve milliyetçi tarih görüşleri dogmaları sergilemekten öteye bir anlatı sunmuyorlar.

¹⁰ Abdullah Öcalan, Uygarlık: Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı, Aram Yay., 2009

¹¹ <http://www.izdiham.com/alev-alatl-ben-bir-kurt-olsaydim/>

Ortadoğu kültürünün sosyolojisinin yapılması ne denli önemliyse, ortaya çıkacak sonuçların sosyoloji bilimine katkısı da o denli büyük olabilecektir.¹² Ortadoğu sosyolojisini yapabilmek için bu toprakların demokratik geleneğinin farkındalığı ile onun üzerinden şekillenecek demokratik ortadoğu konfederasyonunu hedefleyecek bir zihniyete ihtiyacımız var. Ne altı boş bir Batı karşıtlığı ne de Batı özentisi. Bu bir sentezi ifade edecektir. Tarih yaklaşımından, kadın özgürlüğüne, ekonomiden, özsavunma, iktidar ve devlet çözümlemesinden dine kadar Ortadoğu sosyolojisinin geliştireceği cevaplar Batının kördüğümüne de çözüm üretebilir. Bunun için bazı temel konuları sıralarsak; birincisi, yarım kalan Ortadoğu aydınlanmasını sağlayacak ve siyasal İslam karşısında kültürel İslamı esas alan, içtihat kapısının açılmasını sağlayacak teoloji tartışmalarının başlamasıdır; ki bu tartışmalara kadın bakış açısının yansıtılması devrimsel sonuçlar yaratabilir. İkincisi, ulus devlet karşısında somutlaşan demokratik ulusu -ki kuzey Suriye’de somutlaşmaktadır-, kültürel, inançsal ve ulusal sorunların kendi dinamiklerine dayalı çözüm gücünü geliştirmek. Üçüncüsü, kapitalist olmayan komünal yaşam kültürü ve ekolojik ekonominin yaşam bulması. Dördüncüsü, Ortadoğu’da ikinci kadın devriminin imkanlarını ortaya çıkarmak -ki jineoloji ile bunun sosyolojik alt yapısını hazırlama iddiamız var- için bilinç, örgütlenme, mücadeleyi geliştirmek. Özcesi, anti-oryantalizm modernitenin ideolojik hegemonyasından kurtulmayı sağlayacak düşünsel üretimden geçiyor.

¹² Abdullah Öcalan, Ortadoğu’da Uygurlik Krizi ve Demokratik Uygurlik Çözümü, Aram Yay, 2009

Feminizm ve Farklılık: Bir Kadın olarak Cezayirli Kadınlar Hakkında Yazmanın Tehlikeleri¹

Marnia Lazreg
Çeviri: Elif Ege

Doğu’da ve Batı’da feminist projenin temelinde hali hazırdaki düzeni bozmak ve ihtiyaçlarımız doğrultusunda yeniden oluşturmak arzusu vardır. Bu arzu, en iyi Ömer Hayyam’ın şu haykırışında anlatılmıştır:

"Eğer bir gücüm olsaydı kaderimin üzerinde tanrı gibi

Kaldırırđım aramızdan ben bu kaderi

Yeni baştan öyle bir kader yaratırdım ki

Özgürce muratlarına ersin diye kolayca."

Fakat yine Doğu ve Batı’da feministler bu ‘kader’den ne anladıkları ve onu ‘param-parça etmek’ için hangi araçları kullanacakları konusunda ayrışır. Ayrıca bir şeyleri yeniden yapılandırmanın gerçekten mümkün olup olmadığı konusunda da farklı fikirlere sahiptirler. Doğrusu, Batılı akademik feministler kadınlıklarını yeniden keşfedebilir, onu yeniden tanımlama girişiminde bulunabilir ve birçoğunu erkek egemenliğinin engellediği bilinen kendileri hakkında kendi bilgilerini üretebilirler.³

¹ İlk olarak, Feminist Studies, Vol. 14, No. 1 (Spring, 1988), pp. 81-107 İngilizce olarak yayınlanan makale, Jineoloji Dergisi okuyucuları için kısaltılarak Türkçe’ye çevrilmiştir.

² Farsça orijinalinden çeviren Kenan Karabulut

³ Burada "Batı" terimi, belirli bir ontoloji içermez ve esasen yetersizdir. Bu metinde, coğrafi ve kültürel açıdan "Batı" ya da "Birinci Dünya" olarak adlandırılana ait olmasıyla tanımlanan kadınlara atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Yine kullanacağım "Doğu" terimi kadar yetersizdir.

Sonuçta, Batılı feministler kendi sosyal ve entelektüel zeminlerinde ve kendi toplumlarının mükemmelleştirilebilir olduğu varsayımıyla hareket ederler. Bu açıdan feminist eleştirel pratik bir normallik kazanır. Böylece, (zorlu olsa bile) toplumsal cinsiyet eşitliği için makul bir projenin parçası olarak görülür.

Buna karşın Cezayirli ve Ortadoğulu feminist proje bir dış referanslar çerçevesi içinde ve aynı şekilde dışsal standartlara göre ortaya çıkar. Bu şartlar altında kişinin kadınlık bilincini edinmesi, bunun zaten hali hazırda öyle ya da böyle yabancı kadın ve erkek Ortadoğu uzmanları tarafından zimmetlendiğinin farkına varmasıyla aynı ana denk gelir. Bu anlamda feminist proje saptırılmıştır ve çok nadiren burada ve Avrupa'da olduğu gibi bir kişisel özgürleşme potansiyeli taşır. Doğrusu Cezayirli feministlerin kullandıkları ifade biçimleri, birbiriyle örtüşen üç söylem arasında sıkışmıştır. Bunlar, cinsiyetler arası farklılıklar hakkındaki erkek söylemi, Kuzey Afrika ve Ortadoğu halkları hakkındaki sosyal bilimler söylemi ve yine bu toplumlardaki kadınlar hakkında üretilen (feminist ya da protofeminist) akademik söylemdir.

Bu makale ilk olarak Amerikan feminist teorisinin doğası, özgüllüğü ve feminist bir epistemoloji arayışları hakkındaki ön düşüncelerden ortaya çıktı. Amerikan feminist bilgi üretimine yönelmem, özellikle de feminizmin krizden geçtiği bir zamanda, akademik feminizmin güçlü bir şekilde sorguladığı felsefik ve teorik mirastan halen kurtulamadığını anlamamı sağladı.⁴ Bilgi sadece bir sosyoekonomik ve politik çerçeve içinde değil ayrıca söylenen ve söylenmeyen varsayımlarıyla bir entelektüel miras dahilinde üretiliyor. Geleneksel varsayımları sorgulasa da, akademik feminizm çoğu zaman kendi ön kabullerini sorgulamayı ihmal etti. Eğer bunu yapsaydı, 'geleneksel' sosyal bilimler kategorilerinin henüz dönüştürülmediği, onun yerine sadece farklı bir cinsiyet atandığı görünür olabilirdi.⁵

Örneğin dikkatimi feminist teori ve epistemolojinin merkezinden, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki çevresine doğru çevirdiğimde ilginç üç fenomen dikkatimi çekti. Birincisi, Amerikalı feministlerin dünyanın bu tarafındaki kadınlara olan ilgisi, teori ihraç etmeksizin büyüyen bir literatürü teşvik etti. Birkaç istisna dışında, Kuzey Afrika ve Ortadoğulu kadınlar hakkında yazan kadınlar kendilerini feminist olarak tanımlamıyor fakat yine de onların çalışmaları akademik feminizmin çalışma konuları

⁴ Marnia Lazreg, "The Epistemological Obstacle of Experience: A Critical Neo-Rationalist Approach" (Brown Üniversitesi Pembroke Merkezi'nde Feminizm, Teori ve Politika Konferansına yapılan sunum, 14-16 Mar. 1985).

⁵ Bu konu en iyi feminist bilimin neyin olduğu üzerine yapılan tartışmalarda gösterilmektedir. Bkz. Sandra Harding, *The Science Question in Feminism* (Ithaca: Cornell University Press, 1986); Myra Jehlen, "Archimedes and the Paradox of Feminist Criticism," *Signs* 6 (Summer 1981)

hakkındaki bilgi ihtiyacı içinde meşruiyet kazandı.⁶ İkinci olarak, 'Doğulu' feministler Batılı okuyucuya kendi ülkelerindeki kadınlar hakkında yazarken genellikle üstü örtük bir "*Amerikan feminist bilgisi genişletilebilir ama çok nadir sorgulanabilir*" varsayımıyla yaptılar.⁷ Amerikalı azınlık kadınlar ise tam tersine tutarlı bir şekilde akademik feminist projelere çeşitli şekillerde meydan okudular. Bunu yaparak feminist bilginin 'geleneksel' bilgiye alternatif olmayı iddia etmeden önce dikkate alması ve çözmesi gereken sorunları işaret ettiler.⁸ Üçüncü olarak da Amerikalı ve Avrupalı feministler eleştirilerini temellendirebilecekleri bir alan tanımlamak ve yaratmak için uğraşsalar da, 'Doğulu' feministler çalışmalarını yalnızca Amerikan feminist liberalizminin onlara sunduğu coğrafik dağılımdaki boşlukları dolduracak şekilde belirlediler.⁹ Doğu ve Batı'daki feminist bilgiye dair bu gözlemlerim, beni Cezayir örneğinin somut analizi üzerinden bariz olan Batılı feminist bilgi ve yerleşik bilgi arasındaki bağlantıları aramaya itti. Ortaya çıkardığım şey, Fransız kolonyal epistemolojiye dayanan geleneksel sosyal bilimlerin Kuzey Afrika ve Ortadoğu toplumlarını anlama biçimleri ve bu toplumlardaki akademik kadınların değerlendirmeleri arasında bir süreklilik olduğuydu. Mesela bu sürekliliklerden biri, dine imtiyazlı açıklayıcı bir güç atfeden 'dinsel paradigma'nın hakimiyeti olarak kendini gösterir.¹⁰ Çoğu akademik feminist pratik bu paradigma içinde gerçekleşiyor, dolayısıyla da bu paradigmanın ön kabullerini yeniden üretiyor ve baskın pozisyonunu sağlamlaştırıyor. Bu süreç, feministler paradigmanın eksiklerinin farkında olduklarını iddia ettiklerinde dahi gerçekleşmeye devam ediyor.¹¹

⁶ Özellikle 'Ortadoğu' kendi kendini sürdürebilen politik ve ekonomik bir güç olarak etkisiz hale getirildiği bir zamanda 'Orta Doğu kadınları' na yoğun ilgi ortaya çıkıyor.

⁷ bkz. Mervat Hatem, "The Politics of Sexuality and Gender in Segregated Patriarchal Systems: The Case of Eighteenth- and Nineteenth-Century Egypt," *Feminist Studies* 12 (Summer 1986). Yazar, 'patriarka' kavramı etrafındaki eleştirilerden bihaber, Amerikan feminist teorisin patriarkaya ilişkin genelleyici savlarını doğrulamak için Mısır'ı kullanıyor.

⁸ Azınlık kadınlarının akademik feminizmi eleştirdikleri örnekler: 'This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color', 'Feminist Theory from Margin to Center', 'Have We Got a Theory You? Feminist Theory, Cultural Imperialism, and the Demand for the Woman's Voice'

⁹ Şimdiye kadar, kadın sorununa işaret eden girişimler İslam'ı bir din olarak kabul etme ve reddetme arasında bocalamakta. Nitekim, 'Doğulu' feminist yazın da Batılı feminist analiz biçimlerini sahiplenme ve reddetme arasında bocalamaktadır.

¹⁰ Kolonyal söylem ile çağdaş kadınların ve /veya Üçüncü Dünya kadınları üzerindeki feminist söylemler arasındaki bağlantı, Chandra tarafından ayrıntılı olarak incelenmektedir: Chandra Talpade Mohanty, "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses," *Boundary 2* 12 (Spring/Fall 1984): 333-58; Gayatri Chakravorty Spivak, "French Feminism in an International Frame," *Yale French Studies* 62 (1981): 154-84.

¹¹ "Paradigma" ile "herhangi bir bilimsel başarıya dahil kurallar, ampirik ve teorik yasalar, deneysel teknikler, metodolojik direktifler ve hatta metafizik ilkeler"i kastediyorum.

Ayrıca kadın (çoğunlukla protofeminist) söylemi ve feminist söylem arasında zamansal ve kavramsal bir devamlılık keşfettim.¹² Bu yüzyılın ilk yarısında Cezayirli kadınlar hakkında kadınların yazdığı her şey, o ya da bu şekilde çağdaş Fransız kadınlarının ve Amerikalı feministlerin aynı konuda yazdıkları yazılarda yeniden üretildi. Daha da önemlisi, Fransız kolonyal ve neokolonyal söylemin Cezayirli kadınları anlamak için önemli gördüğü temalar neyse, bugün Doğulu feministlerin yazılarında görülen temalar da oydu.¹³

Makalenin geri kalanında bu sürekliliklerin bazılarını izah edeceğim ve post-yapısalcılığın bunlar üzerinde nasıl etkiye bulunduğunu ortaya koyacağım. Ayrıca feminist projeyi humanist/etik bir çerçevede yeniden değerlendirmenin gereğini tartışacağım.

Sosyal Bilimler ve Feminist Paradigmalar

Ortadoğu ve Kuzey Afrika toplumları hakkındaki çalışmalar, İngiliz sosyolog Brian S. Turner'a "bu çalışma diğer alan çalışmalarından teorik ve maddi anlamlarda geride kalır" deritecek birçok kavramsal ve yöntemsel problemle lanetlenmiştir. Gerçekten de 'az-gelişmiş'tir.¹⁴ Kuzey Afrika ve Ortadoğu üzerine çalışmalar, tipik biçimde bir ayrıcalıklı araştırma alanı olarak, ister kültürel ister dini açıdan ele alınsın, İslam üzerine odaklanırlar. Bu toplumsal incelemelerin altında birçok sorunlu varsayım yatar. Birincisi, İslam kusurlu, kendine yeten, değişimden etkilenmez bir inanç sistemi olarak görülür. Bu varsayım teorik meşruiyetini sosyolojide Max Weber'in çalışmalarında bulur.¹⁵

¹² Cezayir sömürgeci hakimiyet, sosyal bilimler ve kadınlara olan ilginin bağlantılarını sergileyen "ideal bir tip" olarak görülebilir. Geleneksel / Avrupa merkezci İslam anlayışlarını reddetmek feminist yazarlar arasında bir ritüele dönüşmesine rağmen ifşa ettikleri bu dili kullanmaya devam ederler.

¹³ Cezayir ya da "Ortadoğu" kadınları hakkında yazan Batılı kadınlar arasında, kimin feminist olup olmadığı bir ayrım yapmak, neredeyse nafi. Akademik feminizmin "Ortadoğu kadınları" için pazarı öyle ki feminizme inanmayan yazarlar bile feminist dili kullanmaktan çekinmiyor. Örneğin "özel alan", "cinsel ayrımcılık" ve "kadınların tabi kılınması" gibi. Burada, "protofeminist", Cezayir bağlamında, yüzyılın başında kadın çalışmalarını, sosyal politika önerileri yapmak amacıyla ele alan kadın yazarları ifade eder. Örneğin, Hubertine Auclert, sömürge yönetimlerine çekeşliliğin yasaklanması için dilekçe vermede mahirdi. Ama, oy kullanma hakkı olmayan Fransız kadınlarının eşitsiz konumunun o kadar da farkında değildi. Bkz. Hubertine Auclert, Les Femmes arabes en Algérie.1900.

¹⁴ Doğu kadınları hakkında yazan Amerikan kadınları sömürgecilikle doğrudan bağları olmasa da söylemleri tahakküm altına alınmış insanların entelektüel ve sosyoekonomik yaşamlarının her alanındaki dolaysız egemenliği yansıtıyor. 'İslam'a karşı yerleşik önyargıları olmasa,bazı eleştirilere gerek olmazdı.

¹⁵ Bryan S. Turner, Marx and the End of Orientalism (London: George Allen & Unwin, 1978), 1.

İkincisi, İslam medeniyetinin çöküşte olduğu ve çökmeye devam ettiği varsayılır. En iyi biçimde H.A.R. Gibb ve Harold Bowen'ın¹⁶ çalışmalarında görülen 'çöküş teorisi' David Waines'i "İslam'ın doğuşu onun çöküşünün başlangıcıdır" demeye itmiştir.¹⁷ Yerli halkların kendi kurumlarını değiştirmeye yönelik attığı adımlar sıklıkla İslam'a dönüş olarak açıklanmıştır. Bu en iyi Clifford Geertz'in çalışmalarında, onun tabiriyle 'scripturalism' (kutsal kitabın sözlerini esas alan yaklaşım) ifadesinde görülür.¹⁸ Sonuncu fakat bir o kadar da önemli varsayım şudur: "İslami toplumların siyasi durumları eleştirel ve bağımsız çalışmaları engellediği için İslam kendine dair yeterli ve bilimsel bilgi üretemez; İslam dünyasının kültür ve toplumsal örgütlenmesi hakkında geçerli bilgi üretebilmesi için İslam'ın Batı bilimine ihtiyacı vardır."¹⁹

Bu bilim anlayışı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu hakkındaki çalışmaları, ana akım sosyal bilimlerde gerçekleşen teorik ve yöntemsel gelişmelerin uygulanamaz ilan edildiği bir çeşit entelektüel gettoda tutmayı başarır. Örneğin yakın zamana kadar Ortadoğu'da toplumsal sınıflardan değil sadece toplumsal hiyerarşilerden ya da halklar mozaikinden bahsedilebilirdi. Devrimlerden değil yalnızca darbelerden ve isyanlardan bahsedilebilirdi. Hatta hala 'kendini bilme'den, kendi bilgisinden değil sadece 'yerel bilgiden' ya da 'yerlinin bakış açısı'ndan bahsedilebiliyor.²⁰

İyi niyetli araştırmacılar tarafından diğer alanlardaki teorik/yöntemsel gelişmeleri uyarlama çabası gösterilse de, bunlar eski sorunlu varsayımları güçlendirmekten başka bir şeye yaramıyorlar. Mesela son zamanlarda popüler kültüre olan ilgi İslam'ın ortodoks ve mistik olarak ikiye ayırdığı varsayımını besler. Benzer şekilde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika çalışmalarına dahil edilen sınıf kavramı, bazen teologlardan ya da dini mezhep üyelerinden proleter isyancıların yaratılmasına neden olmuştur.²¹

Kadınlar tarafından -ister feminist olsunlar ister sadece kadın sorunlarıyla ilgileniyor olsunlar- üretilen çalışmalara dair genel bir inceleme, bu çalışmaların çoğunlukla Ortadoğu ve Kuzey Afrika saha çalışmalarının altında yatan sorunlu varsayımları yeniden ürettiklerini gösterir.

¹⁶ Bkz. Max Weber'in Ekonomi ve Toplumda İslam çalışması ve Turner'ın buna eleştirisi Weber ve İslam: Eleştirel bir Çalışma

¹⁷ H.A.R. Gibb and Harold Bowen's Islamic Society and the West, eleştirisi için bkz. Roger Owen, "The Middle East in the Eighteenth Century: An "Islamic Society" in Decline?" Review of Middle East Studies 1 (1975): 101-12.

¹⁸ David Waines, quoted in Turner, Weber and Islam, 6.

¹⁹ Clifford Geertz, Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia (New Haven: Yale University Press, 1968), esp. 56-89.

²⁰ Turner, Weber and Islam, 6-7.

²¹ Clifford Geertz, Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology (New York: Basic Books, 1983), chap. 8

Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı kadınlar hakkındaki akademik çalışmalar, din/gelenek paradigmasının hakimiyeti altındadır ve C. Wright Mills'in 'soyut ampirisizm' dediği değişkenin bir türü tarafından nitelendirilir.²² Bu demek oluyor ki araştırma için seçilen sorular, onları araştırmak için belirlenen metod tarafından sınırlandırılmıştır. Örneğin araştırmacılar işlevselci/kültürcü metodu kullanmaya karar verdiklerinde, din ve gelenek dışında hiçbir şeyi irdelleyemezler. Bunun genel sonucu da indirgemeci ve tarih-dışı bir kadın kavramsallaştırmasıdır. Oryantalist²³ ve evrimci varsayımların kombinasyonu olan din/gelenek paradigmasına yapılan vurgu, onu eleştirenleri ya onun parametrelerinden bahsetmeye ya da o parametrelere uyum sağlamaya zorlar. Bu durumda gelenek, örtünme, kapanma ve kadın sünneti ile örneklendirilir.

Tabii ki tarihsel olarak başörtüsü birçok yazarın takıntılı biçimde ilgisini çekmiştir. Örneğin 1829'da Charles Forster, *Mohemmetanism Unveiled* [Örtüsüz Muhammetçilik] kitabını yazdı. Devrimci Frantz Fanon, 1967'de Cezayirli kadınlar hakkında *Algeria Unveiled* [Örtüsüz Cezayir] başlığıyla bir yazı yazdı.²⁴ Bu saldırgan imgeleme karşı yazılan öfkeli yanıtlarda dahi bu tanımlamanın cazibesinden kaçınılamadı, öyle ki Faslı bir feminist kitabını "Beyond the Veil"²⁵ [Başörtüsünün Ötesinde] diye adlandırabiliyordu. Özünde kadınları temsil eden bir sembol olarak başörtüsünün sürekliliği, araştırmacıların alışık olmadıkları bir gerçeklikle uğraşırken nasıl zorlandıklarını gösteriyor. Bu ayrıca kuşku bir tavır da ortaya çıkarıyor. Örtü bir saklama aracıdır; şüphe uyandırır. Bunun yanında örtünme maskeli baloya öylesine benzer ki örtünmenin olduğu toplumlardaki kadınları incelemek bir tür tiyatrodur! Bazı yerli (örneğin 'Doğulu') feministler örtüyü kadının karakterinin öylesine ayrılmaz bir parçası haline getirdiler ki teatral betimlemeleri en uç noktasına çektiler.²⁶

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kadınlar hakkındaki düşüncelerin çoğuna rengini veren evrimci eğilim, din olarak İslam'a karşı bir önyargı olarak ifadesini bulur. Amerikalı feministler Hristiyanlık ve feminizmi, Yahudilik ve feminizmi uzlaştırmaya teşebbüs etmiş

olmalarına rağmen, İslam kaçınılmaz surette anti-feminist olarak sunulmuştur.²⁷ Burada olan sadece ilerleme ve aklın özgürlüğü önünde engel olarak görülen dine karşı gelişen makul ve rasyonel bir önyargı değil, fakat dinler arasında bir hiyerarşi olduğunu ve bazılarının diğerlerine göre değişime daha açık olduğunu kabul eden bir düşüncedir. Buna göre Ortadoğulu kadınlar Batılı kadınlar gibi olmak istiyorlarsa gelenek gibi dinden de vazgeçilmelidir. Argümanın temeli, kusursuz olarak belirlenen dışsal bir standarda referans verilmediği sürece değişim olamayacağıdır.

Batı toplumlarında din, birçok kurum arasından sadece biri olarak görülse de, İslam'ın yaşandığı toplumlarda toplumun temeli olarak görülür. Yazarın dini, tıpkı modernizasyon teorisinde gelişmemişliğin kaynağı olarak belirlediği gibi, cinsiyet eşitsizliğinin nedeni olarak gördüğü bir gelenek yerleştirilmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kadınlar hakkındaki feminist söylem tekensiz biçimde teologların İslam'daki kadın yorumlarıyla örtüşür. Akademik feministler bu durumu kendi sorunlu tanımlamalarını ekleyerek çoğalttılar. İslam'ı cinsiyet hiyerarşisi ve aldatan kadınların cezalandırılması (ki bu erkeklere de uygulanmaktadır) gibi konularla ilgili olan bir iki sureye ya da emire indirgerler.²⁸

Bu paradigmanın genel etkisi kadınların kendi duruş ve varlıklarından yoksun bırakılmasıdır. Kadınlar köktenci biçimde sunulan din içinde sınıflandırıldıkları için kaçınılmaz olarak tarihselliği olmayan bir zamanda evriliyormuş gibi görülürler. Onların tarihi gerçekte yoktur. Bu nedenle herhangi bir değişim analizine tabi tutulamazlar. Feministler tarih 'yaptıklarında' gelişimin her şeyin başladığı, her şeyin çözüldüğü zamana geri sayım olarak ölçüldüğü bir anti-tarih yapımında yer alıyormuş gibi görünürler. Bu kadın yazar için Kuran'ın zamanıdır, tıpkı erkek yazar için Geleneğin zamanı ve Kuran'ın zamanı olduğu gibi.²⁹ Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da kadın hakkında akademik çalışmalarda dine olan ısrarlı ilgi, dini mitolojide ve erken bilimsel düşüncedeki ateşin muadili yapar.

²⁷ Bkz. Leila Ahmed, "Islamic Women in Middle Eastern History"

²⁸ Feminist teoloji de dini ön yargılara bulaşmıştır. "Yahudi-Hristiyan tanrı birdir sözünü" yazmaya pek bir hevesliyen, İslam'ın da aynı şeyi söylediğinden bahsetmez. Bkz. Sexism and God Talk: Toward a Feminist Theology (Boston: Beacon Press, 1983).

²⁹ Eliz Sanasarian, The Women's Rights Movement in Iran, 1982. Feminizmi sosyal bir hareket olarak çalışır. Dini reddeden radikaller bile kadınları heteroseksüel aşka yer olmayan geri kalmış kültürün çaresiz kurbanı olarak görür hala. Türk feministler toplumu sekülerleştiren devletten gurur duyarlar, ancak çoğunlukla din-devlet arasındaki karmaşık etkileşimin, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapılandırılmasında rol oynayabileceklerini göremiyorlar. Bkz. Deniz Kandiyoti, "Sex-Roles and Social Change: A Comparative Appraisal of Turkey's Women," Signs 3 (Autumn 1977): 57-73; Binnaz (Sayari) Toprak, "Religion and Turkish Women," in Women in Turkish Society, ed. Nermin Abadan-Unat (Leiden, The Netherlands: E.J. Brill, 1981), 281-93

²² Jacques Berque, başka şeylerin yanı sıra "kurulu düzenin hatalarını" keşfetmek için, "en azından geçici olarak, marjinal, yerel, çevre'de olana ayrıcalıklı bir yer vermek" istemektedir. Bkz. Ulemas, fondateurs, insurgis du Maghreb (Paris: Sindbad, 1982), 16.

²³ C. Wright Mills, The Sociological Imagination (New York: Oxford University Press, 1959), chap. 2.

²⁴ House of Obedience: Women in Arab Society (London: Zed Press, 1980). Görünüşe göre oryantalist kadın yaklaşımını canlı tutma çabasıyla yazılmıştır. 'Oryantalizm', 'Doğu' 'nun' 'Batı'ya aykırı ve kökten farklı olduğu görüşünü ifade eder. Dolayısıyla, Minceş, farkın özünü yakalamak için indirgemeci ve toptancı bir kategori olan 'itaat' kullanabilmiştir.

²⁵ Edward W. Said, The World, the Text, and the Critic (Cambridge: Harvard University Press, 1983), 268; Frantz Fanon, A Dying Colonialism (New York: Grove Press, 1967), 34-67.

²⁶ Bkz. Mernissi, Beyond the Veil.

Ateşin gizemli gücüne dair benzer bir takıntı/hayranlık 18. yy'ın sonuna kadar hem 'genel' hem de 'bilimsel' akla hakim olmuştur.³⁰

Bu noktada sorulacak soru şudur: Akademik feminizm Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kadınlar üzerine kurulan genel söylemin zayıf yönlerini neden açığa çıkarmamıştır? Makalelerde ve antolojilerin önsözlerinde Elizabeth Fernea'nın ve B.Q. Bezirgan'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kadınlar hakkında 'astigmatik yazım' diye ifade ettiği şeyi ifşa eden yazılar yer aldı.³¹ Bazı çalışmalar da hakim paradigmadan, onu yerinden edemeseler de, ayrılmaya teşebbüs etti. Ayrıca şu da hatırlanmaya değerdir ki çatışan paradigmalar birbirlerine 'kıyaslanamaz', zira onların ilgili faziletlerini değerlendirme kriterleri değerden bağımsız kurallarla değil, 'uzmanlıklarıyla' Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu üzerine çalışılacak bir bilgi alanı olarak *üreten* araştırmacı topluluğu tarafından belirlenmiştir.³² Yine de kadın hakkındaki çalışmaların epistemolojik ve teorik varsayımlarına sistematik olarak meydan okuyacak sürdürülebilir bir çaba gösterilmemiştir.³³

Genel olarak kültürel, etnik ya da ırksal olsun farklılık, Batı sosyal bilimlerinin oluşturmundan beri engel yaratmıştır. 19. yy Avrupa etnolojisi ve antropolojisi tam da farklı halkları ve kurumlarını araştırmak için kurulmuştur. Oysaki birçok klasik antropolog ve etnologun işlerindeki kavramsal, teorik ve yöntemsel eksiklikler ve belirsizlikler ne olursa olsun, 'farklılığa' ilgileri kendi kurumlarını daha iyi anlama arzularının bir işlevi olurdu. Emile Durkheim'in din üzerine, Marcel Mauss'un takas üzerine, Bronislaw Malinowski'nin Oidipus kompleksi üzerine çalışmaları bunlardan bir kaçıydı. Her ne kadar Batı antropolojisinin Avrupa merkezçiliğini aklama niyetinde değilsem de, en azından ortaya çıkışında, farklı kültürlerin insanları arasında ortak payda, *insani* bir bağ olduğu konusunda farkındalık gösterdi. Her ne kadar sorunlu olsa da 'kültürel evrensellikler' ya da 'insan aklı' denilen kavramlar farklı halklar arasındaki böylesi ortak bağların ifadesidir.

³⁰ Bkz. Margaret Smith, Rabi'a Al Adawiya and Her Fellow Saints in Islam (Amsterdam: Philo Press, 1974) Ahmed, tasavvufun kadınlara "ortodoks" olarak adlandırdığı İslam'ın kısıtlamalarından bir nevi kurtuluş alanı sağladığını öne süren Smith'in Tasavvufla ilgili çalışmalarının sadık bir şekilde (Ahmed'in "Orta Doğu Tarihinde İslam Kadınları" na bakınız) izledi. Fakat tasavvuf köklerini ve gerekçelerini Kur'an'da görür ve öyle hemence "İslam" karşısına konamaz.

³¹ Gaston Bachelard, La Psychanalyse du feu (Paris: Gallimard, 1949)

³² Bkz. Fernea and Bezirgan, xvii-xxxvi

³³ Hakim paradigmadan bilinçli olarak kopmaya çalışan eserler vardır. 13. Dipnotta örnekleri görülebilir. Aralarından en dikkat çekici olanları are Andrea Rugh's Family in Contemporary Egypt (Syracuse: Syracuse University Press, 1984); and Judith Tucker's Women in Nineteenth-Century Egypt (Cambridge: Cambridge University Press, 1985). Ancak hakim paradigmayla baş edebilecek bir paradigma oluşturulmadı.

Çağdaş akademik feminizm kendi entellektüel mirasının bu kısmını unutmuş görünüyor. Tabii ki feminist çalışmaları sosyal bilimlerle karşı karşıya koymak anlamsız görünebilir. Kadın sosyal bilimciler erkeklerle aynı toplumun ve çevrenin insanı değiller mi? Öyleler tabii ki. Ama akademik feministler geleneksel sosyal bilimleri teori ve pratiğinde kadınlar hakkındaki önyargıları nedeniyle genel olarak ifşa ettiler. Özellikle kadınları hayatlarının bir boyutuna (üreme ve ev işi gibi) indirgediğini ve onların toplumdaki statülerinin tarihsel olarak nasıl dönüştüğünü kavramsallaştırmakta başarısız olduğunu gösterdiler. Dolayısıyla akademik feminizm, sosyal bilimlerin kadınlar hakkındaki söylemine taze bir nefes getirdi; daha eşit ve az önyargılı bir uygulama vaat etti. Bundan ötürü, akademik feministlerin Cezayirli kadınlarla (ya da Üçüncü Dünyanın başka yerlerindeki kadınlarla) kendilerinin ele alınmayı istemedikleri biçimde ilgilenmeleri şaşırtıcı olmaktadır.

Cezayirli kadınlar yansız olmayan 'İslamcı kadınlar', 'Arap kadınlar' ya da 'Ortadoğulu kadınlar' etiketleri altında sınıflandırılır. Dil isimlendirdiği gerçekliği ürettiği için 'İslamcı kadınlar' zorunlu olarak İslam ile özdeşleşen anlamların biçimine uygun hale getirilmelidir. Etiket, sorunlu görülmesi gerekeni olumlar. 'İslamcı kadınlar' gerçekten dindar mı, içinde yaşadıkları toplumlar teokratik mi soruları bu etiketlerle örtbas edilir.

Farklılık üzerine olan bu söylemin tek taraflılığı, eğer terimleri tersine döndürür ve örneğin çağdaş Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da kadınların Hristiyan kadınlar olarak çalışılmasını önerirsek, acayip bir hal alır! Benzer biçimde, 'Ortadoğulu kadın' etiketi 'Avrupalı kadın' etiketiyle karşı karşıya konulduğunda genellemenin haksızlığı ortaya çıkar. Ortadoğu bazı benzerlikler ve çok sayıda farklılıklar gösteren en az yirmi ülkeyi (eğer 'Arap' Doğu ile kısıtlanırsa) kaplayan bir coğrafik alandır. Feministler, Viktoryen İngiltere'deki ya da Fransız Devrimi'ndeki kadınlar hakkında çalışmalar yaparlar; fakat çok azı Fransız ve İngiliz kadınları 'Avrupalı kadınlar' ya da Kafkasyalı kadınlar gibi kategoriler altında sınıflandırma cüreti gösterirler. Ama Mısırlı kadınlar hakkındaki bir kitabın alt başlığı 'Arap Dünyasında Kadınlar' olabiliyor.³⁴ Michel Foucault, "*Bilgi anlamak için değil parçalamak için yapılmıştır*" derken haklıdır.³⁵

³⁴ Metodolojik ve teorik konuların daha detaylı ele alındığı çalışmalar: Rosemary Sayigh, "Roles and Functions of Arab Women: A Reappraisal," Arab Studies Quarterly 3 (Autumn 1981): 258-74; Judith Tucker, "Problems in the Historiography of Women in the Middle East," International Journal of Middle East Studies 15 (1983): 324-36; and Nikki Keddie, "Problems in the Study of Middle Eastern Women," International Journal of Middle Eastern Studies 10 (1979): 225-40. Sayigh, oryantalizmin pratiğini "Arap kadınları"nın çalışılmasına içkin önyargılarla ilişkilendiren tek yazardır. Oryantalist çalışmaların çoğunda tipik dine odaklanma yazarların bu fikirlerin Orta Doğu tarihinin motoru olduğunu iddia ettikleri anlamına gelmez. Argüman şudur: Dini inançlar Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki kadınları, erkekleri ve kurumlarını Batı tipi sekülerleşmeye ve "modernleşmeye" doğru evrilmesini engeller.

³⁵ Nawal Saadawi, The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World (Boston: Beacon Press, 1980).

Toplumsal cinsiyette farklılık konusunda, Amerikan toplumu içinde ya da dışında, Amerikalı feministlerin yaklaşımında devamlılık vardır. Fiziksel de (ırk ya da renk) olsa, kültürel de (din ya da etnisite) olsa, her türlü nitelik ontolojik anlamda kullanılır. Fakat Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan kadınları temsil eden feminist yönetime ek bir özellik de vardır ve bu yöntem küresel politikanın dinamiklerini yansıtır. 'Merkez' devletlerin politik tutumları, 'çevre' ülkelerdeki kadınlara karşı olan feminist tutumlara yansır. Elly Bulkin doğru biçimde ifade ettiği gibi "*kadınların bayatları ve kadınların ezilmeleri bölgesel çatışmaları dikkate almaksızın düşünülemez*". Bulkin'in işaret ettiği gibi, Arap kadınları öyle farklı temsil edilir ki hiçbir tür feminizmi anlayamaz ya da geliştiremezler. Arap kadınları kendileri için konuştuklarında "*Arap erkeklerin kuklası*" olmakla suçlanır.³⁶ Çıkarım şudur ki Arap kadınları kendilerini Arap erkeklerden ve onları destekleyen kültürden ayırmadan (artık her ne anlamdaysa) feminist olamazlar! Sonuçta, küresel politikalar önyargı ile el ele verir ve farklılığı yanlış ele alan Batılı kadın merkezci çemberi kapatır.³⁷

Farklılık temsiliyetlerindeki politik önyargı en iyi şekilde birçok feministin sansasyonel ve tuhaf olanı arayışında açıklanır. Farklılık kavramını nesneleştirilmiş ötekilik olarak sağlamlaştıran bu itibarsızlığı arayış genellikle Ortadoğulu ve Kuzey Afrikalı kadınların katkısıyla yürütülmüştür. Feminizm, bu kadınlara kendilerini ifade edebilecek bir alan verir ve zaman zaman toplumlarına öfkelerini açığa vurmalarını sağlar. İfade özgürlüğünü kullanmanın genellikle baş döndürücü bir etkisi var ve bazen toplumsal eleştiri atında kişisel günah çıkarmaya dönüşür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan konuşulan kadınlar, feministler arasında kendi toplumlarından milyonlarca kadının temsilcisi olarak görünürler. Fakat üzerine yazma ve konuşma hakkı talep ettikleri bu kadınlara nasıl bir şiddet uyguladıkları çok nadir sorgulanır.

Üçüncü Dünya kadınları hakkında yazılanlar konusunda Gayatri C. Spivak, Birinci Dünya kadınlarının ve Batı eğitiminden geçmiş kadınların, gerçekte ulaşmalarının olmadığı 'mikroloji'lerini yorumladıkları Üçüncü Dünya kadınlarının aşağılanması sürmesinde suç ortağı olduklarını işaret eder. Spivak doğru bir yerden ele almış olsa da bu görüş, suç ortağı olmanın çoğunlukla sosyal sınıf pozisyonunu, psikolojik tanımlamaları ve somut çıkarları içeren bilinçli bir hareket olduğu gerçeğini örtbas eder. Tabii ki bütün 'Batılı eğitim görmüş' kadınları 'Birinci Dünya'yı da kapsayan çoğul bir 'biz'e dahil etmek, Batılı ve Batılı olmayan kadınlar arasındaki feminist karşılaşmanın gerçekliğini basitleştirmek olur. Maalesef ki akademik feminist pratik, tıpkı bütün entellektüel öncelleri gibi, farklılığın hiçbir tarafında kusursuz değildir.

³⁶ Michel Foucault, Language, Counter-Memory, Practice ed. D.B. Bouchard (Ithaca: Cornell University Press, 1977), 154.

³⁷ Elly Bulkin, "Semite vs. Semite/Feminist vs. Feminist," in Yours in Struggle: Three Feminist Perspectives on Anti-Semitism and Racism, ed. Elly Bulkin, Minnie Bruce Pratt, and Barbara Smith (Brooklyn: Long Haul Press, 1984), 167, 168.

Başta ben, metaforik bile olsa, devrimci kadın karakter 'Dopti' ile anılan devrimi bastırmak için kendi uzmanlık bilgisini ödünç veren Hindistanlı anti-kahraman karakter Senanayak ile özdeşleştirilmeyi reddederim.³⁸ Suç ortaklığının varlığını kabul etmek yeterli değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu kısa Hint öyküsünü Amerikalı okuyucuya çevirmek kültürel farklılıklar arası uçurumları birleştirmez. Bu tam da Gaston Bachelard'ın 'korku müzesi' diye tarif ettiğine uyar. Hintli erkeklerin kötü davranışlarını ve Hintli kadınların mağduriyetlerini belgeler. Batılı ve Batılı olmayan kadın okuyucunun mağduriyet süreci ile bağlantılandırılması farklılıklar üzerinden oluşan uçurumları azaltmak için yaratıcı bir yöntemdir, fakat bu aradaki o boşluğu doldurmaz. İşte Üçüncü Dünya kadınlar hakkında yazan Üçüncü Dünya kadınların ikilemi burada yatar.

Cezayir'deki Kadınlar

Belirttiğim gibi, Cezayirli kadınlar hakkındaki Avrupalı-Amerikalı ve/veya akademik feminist söylem, sosyal bilimler paradigmasının önde gelen ana öğelerini yeniden üretir. Buna ek olarak, feminist/protofeminist pratik ve geleneksel jeopolitik, ki bu da kolonyalizm ve uluslararası entellektüel iş bölümünün önemli bir parçasıdır, arasındaki bağları görünür hale getirir. Ayrıca Cezayirli kadınlar hakkındaki 19. ve 20. yy'daki feminist/protofeminist yazılar arasında da bir devamlılık vardır. Genel olarak, Cezayirli kadınlar hakkında 19. ve 20. yy'da yapılan çalışmalarda fazlasıyla çelişki var. Erkek yazarlar bulabilecekleri her yerde kadınları aradılar. İnziva olarak gördükleri şeyden yakınsalar da, karşılaştıkları serbest düşünceli insanları hor görüp, örtünmeyen köylü kadınlar karşısında onaylamadan ziyade şaşkınlık gösterdiler. Sosyal bilimler perspektifinden yazan kadınlar kendi kararsızlıklarını biraz daha değişik biçimde, aşağı gördükleri Cezayirli kadınlarla görünüşte empati kurarak ve Cezayirli erkeklerle küstah bir aşağılama göstererek ifade ettiler.³⁹

1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca kadınlar üzerine Cezayir kadınlarını ideal Fransız kadınlığına doğru 'yönlendiren', kadınların din ve geleneklerini alçaltan çeşitli monografiler yazıldı, üstelik (1950'li yıllarda) tam da Fransız kadınların öveceği davranışları sergiledikleri bir dönemde. Bu bakımdan dikkat çeken,

³⁸ Brown Üniversitesi'nden Pembroke Merkezi'nin yardımcı müdürü Elizabeth Weed'in önerdiği gibi "gynocentric/kadın merkezci" terimini bazı kadınların bir grup olarak, referans çerçevelerinden dışladığı diğer kadınlara karşı söylemsel iktidar uyguladıklarını belirtmek için kullanıyorum.

³⁹ Senanyak'ın uzmanlığı, muhtemelen Üçüncü Dünya kadınları üzerine akademik feministlerin çalışmalarına benzer: aynı derecede zarar verebilir. Gayatri Chakravorty Spivak, "Darupadi" by Mahasveta Devi," in Writing and Sexual Difference, ed. Elizabeth Abel (Chicago: University of Chicago Press, 1982), 261-82.

iki Fransız kadının devrimci bir Cezayirli kadın hakkında yaptıkları çalışmanın tek örnek olmasıdır, o da 1954-62 savaşı sırasında bir kutlama sebebine dönüşmüştür.⁴⁰

Yazarların Cezayirli kadın ‘Öteki’ne bakışı, kadının hareketleri, duruşu, kıyafetleri üzerinde yoğunlaştı; titizlikle kadının kıyafetlerinin temiz mi kirli mi olduğuna odaklandı. Bu süreçte okuyucu üzerinde çalışılan kırsal toplumları etkileyen sosyal dönüşümlerin karakteri hakkında bilgilendirilmedi ama bu değişimlerin neredeyse tüm işaretleri yazarın iradesine rağmen bol miktarda yer alıyordu.

1980 yılında Juliette Minces (tabii ki ‘Arap Dünyası’nı ele alan bir kitapta) Cezayirli kadınlar üzerine, bu kadınların kişiliklerini ya da düşünme kabiliyetlerini inkar eden, bir makale yazdı. Bu makalede kadınların savaşa katılımı erkeklerin iradesinin ve manipülasyonunun sonucu olarak sunulur. Kadınlara karşı küçümseyici tavrı Cezayirli kadınların İslam’ı kolonyalizme tercih ettikleri yönündeki ifadesinde görünür olur. Minces, bir bilim kadını olarak, kadınlara “onların içinden geçtikleri çifte yabancılaşmaya dair hiçbir bilinçlenmeleri yok” der! Fakat buna şunu da ekler: “Fransız toplumuna erişimleri vardı ve yeni fikirlerle açıldılar”!⁴¹ Minces gibi, Amerikalı feminist Judith Stiehm de şöyle yazar “Fransızlar, Müslüman kültürünü kadınlara olan muamelesinden dolayı aşağı görür.” Ana kaynağı olarak İçişleri Bakanlığı’nın Cezayir el kitabını kullanan Stiehm, konusuna dair cahilliğini yanlış açıklamalarıyla ortaya koyar. Mesela “Müslüman kadınlar tecritten çıktıklarında sadece kadınlara açık okul/işyeri ve fabrikalara girme eğilimi gösterirler”⁴² diye yazmıştır. Fakat gerçek şu ki kadın-erkek için ayrı işyerleri yoktu ve kadın-erkek ayrı okullar da Fransız döneminden kalma bir mirastı. Ayrıca devlet karma eğitim politikası uyguluyordu.

Hakim paradigmanın yinelenen doğası duyuları körleştiriyor aklın gelişmesini engelliyor. En azından hiçbir estetik değeri yok; bu sanki her zaman aynı kıyafetleri giymek gibi bir şey. Fakat bununla birlikte nihai etkisi, Cezayirli kadınları *kendi gerçeklikleri içinde*, kendi başlarına öznel olarak anlamaya engel olmasıdır. Bunun yerine nesneleştiriliyorlar, açıklanmayan kategorilerin taşıyıcıları haline getiriliyorlar. Cezayirli kadınların bu kategoriler dışında bir varlıkları yoktur, kendi bireysellikleri yoktur. Bir kişi için doğru olan hepsi için doğrudur, tıpkı Cezayirli kadınlar için doğru olanın ‘Müslüman dünyası’ veya ‘Arap dünyası’ diye genel olarak ifade edilen bölgedeki bütün kadınlar için de doğru kabul edilmesi gibi. Kadın dünyasının bu genelleştirilmesi de yine sorgulanmayan ‘soyutlanmış ampirizm’ pratiğinin başka bir örneğidir.

⁴⁰ Simone de Beauvoir and Gisèle Halimi, Djamilia Boupacha (New York: Macmillan, 1962).

⁴¹ Juliette Minces, 111-36, esp. 117, 118.

⁴² Judith Stiehm, "Algerian Women: Honor, Shame, and Islamic Socialism," in Women in the World: A Comparative Study, ed. Lynne B. Iglitzin and Ruth Ross (Santa Barbara, Calif.: Clio Books, 1976), 232, 240.

O zaman Cezayirli kadınlar, içine yerleştirildiği mekan çoktan belirlenmiş, tarihi çözümlenmiş, özneliği nesneleştirilmiş, dili kendisi için seçilmiş olan Cezayirli kadınlar hakkında nasıl yazabilirler? Aynı şeyleri tekrar etmeden nasıl konuşabilir?⁴³ Cezayir örneği, Foucault’nun Batı kültürü hakkındaki “*farklılığın en kuvvetli boyunduruğu şüphesiz ki kategoriler tarafından sağlanır*” görüşünü destekler.⁴⁴ Kategorilerin bu baskıcı gücünü kırmak için ihtiyaç olan şey, kadınların yaşanmış deneyimlerinin fenomenolojisi. Böyle bir fenomenoloji yalnızca kadının deneyiminin öznel anlamının tanımlanması değildir. Bilakis kadınların yaşadığı gerçekliklerin kurucu prensiplerin erkeklerinkiyle kesiştiği noktadaki arayıştır.⁴⁵ Kadınları fenomenolojik perspektiften çalışmak, sadece onlar hakkındaki fikirlerimizi doğrulayacak bilgiler almak için onlarla hayatları hakkında görüşme yapmaktan farklıdır.⁴⁶

İslam kavramının özel olarak fetişleştirilmesi onun içindeki kadınların ve erkeklerin yaşadıkları gerçeklikleri siler. Kuzey Afrika ve Ortadoğu toplumları kabul edildiğinden daha karmaşık ve çeşitlidir; yekpare, birleştirici kavramlarla açıklanamaz. Din, içinde geliştiği sosyo-ekonomik ve politik bağlamdan ayrılamaz. Ve din insanların hareketlerinden bağımsız bir varlığa sahipmiş gibi görülemez. İnsan faaliyetinin bir ürünü olan din, içeriğinde değilse bile işlevinde değişime açıktır. Kadınların hayatlarında dinin rolünü anlamak için onun önemli bir faktör olarak ortaya çıktığı koşulları ve etkisini daraltan sınırları belirlemeliyiz. Bunun yanında, kadınlar ve erkekler tarafından hem gündelik yaşamda hem de kurumsal alanlarda dini sembollerin nasıl manipüle edildiğini dikkate almalıyız. Son olarak da ‘Orta Doğu’ olarak düşünmekten kaçınmalı ve jeopolitik için geçerli olanın her zaman sosyoloji için geçerli olmadığını anlamalıyız. Somut varlıklar olarak kadınlar (ve erkekler) ideolojik olarak tek bir mekanda değil somut toplumlarda yaşarlar. Türkiyeli, Mısırlı ve Cezayirli kadınlar vardır. Bazılarını diğerlerinin altında sınıflandırmak toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair anlayışımızı geliştirmez, belirsizleştirir.

⁴³ Cezayir’de akademik feminist düşünce, sömürge arka planı, sosyalist idealleri ve Cezayir üniversitelerinde süren Fransız egemenliği, sosyalist idealleri ve kolonyal geçmişinin karmaşık bir etkileşiminin bir yansımasıdır.

⁴⁴ Foucault, 186.

⁴⁵ Fasim Mernissi’nin Le Maroc raconté par ses femmes (Rabat: Société Marocaine des Editeurs Réunis, 1984) eseri Fas’taki okuma yazması olmayan kadınlara ses vermeyi amaçlıyor. Bununla birlikte metinde, diğer kadınların üstünde görünerek onlar için konuşmayı narsistik bir eda ile yapıyor. Nayra Atiya’nın Khul Khaal (Syracuse: Syracuse University Press, 1982) okuma yazma bilmeyen ya da yoksul kadınlara ‘ses vermenin’ bir diğer örneğini teşkil etmektedir. Hem Mernissi hem de Atiyah, yoksul ve okuryazar olmayan kadınların temsiliyle ilgili hem ulusal hem de uluslararası okuyucu için oldukça sorunlu sorular ortaya atıyor.

⁴⁶ Husserian fenomenolojiden yola çıkan bir fenomenoloji üzerine çalışıyorum.

Sonuç

Cezayir'deki kadınlara ilişkin feminist söyleme dair bu genel bakış, utandırıcı görülebilecek şu soruyu sorma gerekliliğine işaret ediyor: feminist projenin doğası nedir? Diğer yerlerdeki kadınlarla ilişkisi nedir? Akademik feminizmin tam içinde kaçınılmaz olarak Batılı kadın merkezci bir şey mi var, yani illa ki bazı kadınların başka kadınlar üzerinde söylemsel iktidar kurmalarına yol açmak zorunda mı?

Yanlış beyan olarak fark metafiziğinin kaçınılmaz olduğu fikrine katılmak, kendini yenilgiye uğratmakta ve entelektüel statükonun değiştirilmesine karşı direnci açığa çıkarmaktadır. Fransız filozof Jacques Derrida (bazı Üçüncü Dünya feministlerince de paylaşıldığı üzere) etnolojinin/ırkbilim bir Avrupa bilimi olması nedeniyle etnosentrizmin/ırkçılığın vazgeçilebilir olduğu görüşünü savunur. Yapısöküm teriminin de tam da Avrupa sosyal bilim dilinde tescillendiğini ekler.⁴⁷ Bu, gayri Ortodoks bir okumayla, etnosentrizmi besleyen metafiziğin aynı zamanda yeniden yapılandırma eylemini, yani yapısökümünü de beslediği anlamına geliyor. Sosyal bilimlerin etnosentrik özünün samimi kabulüne rağmen, bu görüş kendi varlığını meşrulaştırma izlenimini veriyor. Eğer etnosentrizm kendini sonsuz bir döngü içinde yeniden üretiyorsa, dili değiştirilemez sadece yapısöküme uğratılabilir. Etnosentrizm için geçerli olan Batılı kadın merkezci fark kavramsallaştırması için de geçerlidir.

Akademik feminizmin cinsiyete dayalı farkın yanlış ele alınmasını meşrulaştırmaya dönük yapı bozumcu yaklaşımın arkasına saklanmasına izin verilemeyecekse, Foucauldian iktidar ve dil anlayışına sığınmasına da izin verilmemeli. Foucault'un merkezsizleştirilmiş iktidar anlayışı, bazı akademik feministler arasında kadınlar üzerindeki iktidarın dağıldığı görüşünü meşrulaştırdı. Bunu yaparken, bazı kadınların (örneğin akademik kadınlar) diğer kadınlara (Üçüncü Dünya kadınları gibi) karşı uyguladıkları iktidarın gerçek araçsallığı ihmal edilir. Benzer şekilde, Foucault'nun yaptığı gibi bütün gerçekliği söyleme indirgemek, odağın kadınların gerçekliklerinden çıkıp bunlara dair sonsuz bir tartışmaya kaymasıyla sonuçlanır. Farklı bir etnik gruba, ırka, kültüre ya da sosyal sınıfa dahil bir kadını temsil etme eylemindeki bir feministin bu kadınlar üzerinde bir tür iktidar uyguladığı doğrudur: yorumlamanın iktidarı. Ancak bu iktidar özgündür. Farkı yorumlayan akademik feministlere mevki ve itibar veren ödünç alınmış bir iktidardır. Fakat erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarı, kadınların kadınlar üzerindeki iktidarı olarak yeniden üretildiğinde entelektüel bir hareket olarak feminizm, tam da sorgulamayı hedeflediği kurumların bir karikatürüne dönüşür. 'Farklı' kadınların yanlış temsili, kendini yanlış temsil etmenin bir formudur. Birinin kadınlığının baskılanmasının göstergesidir. Temsil edenin de ortaya çıktığı ve kendini tanımlama kapasitesinden ve özgürlüğünden uzak kaldığı gerçeğini örtbas eder.

⁴⁷ Jacques Derrida, *L'écriture et la différence* (Paris: Editions du Seuil, 1967), 414.

Bazı erkeklerin cinsel farklılıkları insan olma biçimlerinin ifadesi olarak kabul etmedeki beceriksizlikleri (ya da isteksizlikleri), nasıl onların sosyobiyolojik bir kadın tarifi formüle etmelerine yol açmışsa, Batılı kadın merkezcilik de ötekiliğe dair özcülüğe yol açmıştır. Her iki durum da İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'yı etkileyen daha büyük bir ayrımcı akımın ürünleridir. Sömürgeci imparatorlukların yıkılması, tüketici toplumların yükselmesi ve geç kapitalistleşmiş devletlerin krizleri 'farklılık' tezlerinin ortaya çıktığı bağlamı oluşturdu. O zamandan beri kadınlar ve erkekler, homoseksüeller ve heteroseksüeller, deliler ve akıllılar arasındaki farkın kutlanması sorgulanmaz bir norm oldu.

Cezayirli kadınları ya da diğer Üçüncü Dünya kadınlarını çalışırken öznelarasılığı hesaba katmak, 'bizim' alinyamız ve kederimizle dolmak yerine, bu kadınların yaşamını anlamlı, tutarlı ve anlaşılabilir görmek anlamına gelir. 'Bizimki' gibi onların yaşamlarının da ekonomik, politik, kültürel etmenlerce yapılandırıldığı anlamına gelir. Bu kadınların da 'bizim' gibi kendi çevrelerine şekil verdikleri, dönüştürdükleri, bazen direndikleri ve hatta dönüştürdükleri anlamına gelir. Kendi şahsiyetlerinin olduğu; 'bizim için' değil, 'kendileri için' yaşadıkları anlamına gelir. 'Bizim' analizlerimizin genelleştirici kategorilerine yerleştirilebilsinler diye onların tekil bireyselliklerinin ele geçirilmesi, kendi kimliklerine ve bütünselliklerine doğrudan bir saldırıdır. Öznelarasılık farklı kültürlerin kadınlarını ve erkeklerini birbirine iliştiiren ortak bağ hakkında bizi uyarmaktadır. Bu durum ötekilerin nesneleştirilmesine karşı alınacak tedbirlerden bir tanesidir; ötekinin kendi kültürel modunda ifadelendirildiği şekliyle insan olma hakkına en az benim kadar sahip olduğunu hatırlatır.⁴⁸

Deneyimin öznel arası bileşeninin cinsiyetler arası ve cinsiyetler içi fark çalışması bağlamında gözle görülür hale gelmesi için insanlığın belirli bir formunun yeniden onaylanması gerekmektedir. Ancak hümanist/insancıl felsefenin reddi, ki bu felsefe evrensellik iddiasında bulunurken kadını erkeğin astı olarak yerleştirmiştir, çok önceden beri farkın özcülüğü ile yer değiştirmiştir.

Hümanizm bireyselliği, farkı ortadan kaldırdığı ve bu nedenle insancıl felsefeye herhangi bir geri dönüşün birinin kendi kalesine gol atması demek olduğu sıklıkla tartışılır. Yine de görülüyor ki, kadınlar arasında farkın özelleştirilmesi 'öteki' kadınların silinmesiyle sonuçlanmıştır. Tüm bunlar din, ırk ya da renk gibi kategorilere kilitlendiği vakit kadınlar olarak bireysellikleri hali hazırda silinmektedir. Örneğin 'Müslüman kadın' artık

⁴⁸ Bu, dar görüşlü bir kültürel işlevsellik gerisi dönüş anlamına gelmiyor. Örneğin, 'örtünün' kadınlar bir benlik hissi verdiğini iddia etmek, Patricia Jeffery'nin örtülü bir kadını "isimsiz, kişiye özgü olmayan, dokunulmaz, sadece sessizce yürüyüp kaçan, sağa sola bakmayan" olarak tanımlaması kadar kabul edilemezdir. Bkz. "Frog in a Well (London: Zed Press, 1979), 4. Örtünme, anlaşılabilir ve açıklanabilir tarihi bir fenomendir. Fakat, örtünün anlamı kişiden kişiye değişir.

somut bir birey değildir. Cezayirli ya da Yemenli değildir; “*renkli ırktan bir kadın*” gibi bir soyutlamadır. Varsayılan tekilik somut gerçekliği çözünmeye uğratmaktadır. ‘Birinci Dünya’ kadınları ile tanımsal olarak kıyaslanamazlar. Aslında, o kadınları Birinci Dünya kadınlarından ayırtan aynı zamanda onların özlere için de açıklama yapıyor gibi görünen şeydir.

Dolayımınmamış ‘farkın’ hümanizm karşıtları tarafından göklere çıkarılmasında farkın aynılığın öteki yüzü olarak kabul edilmesine karşı bir direnci de ortaya koyması bakımından bir anlam barınmaktadır. Hümanizm karşıtlığının Fransız sömürge imparatorluğunun çöküşüyle, daha da net söylemek gerekirse Cezayir Savaşının bitişiyle eşzamanlı biçimde ortaya çıkması tesadüfi değildir (Foucault ve Derrida’nın yazılarını yayınlamaya başladığı tarihler bu tarihlerdir). Yine de hümanizm karşıtlığı, bir felsefe olarak eylem ya da düşünce üzerindeki tüm sınırlara (ahlaki ve etik sınırlar da dahil olmak üzere) dair nihilistik sorgulaması nedeniyle kimi feministler için büyük bir cazibe kaynağı yaratmıştır. Bu durum ötekilerin (yalnızca erkeklerin değil kadınların da) özneliği üzerine söylemsel alan riske girdiği vakit tehlikelerle de doludur elbette. ‘Farklı’ kadınlar hakkında yazarken Batılı feminizm ne ölçüde sorumluluk etiğinden feragat edebilir? ‘Kadın’ özne, yalnızca araştırmacı kadın olduğu için tüm sınırlamalardan muaf mıdır? Mesele yalnızca diğer kadınların deneyimlerinin kişinin kendi deneyimi altında kapsanması ya da onlar için ayrı bir hakikat yaratmakta değildir. Mesele, o kadınların oldukları halin en az ‘bizim’ halimiz kadar anlamlı, geçerli ve kavranabilir olduğunu kabul ederken onların ‘olmasına’ izin vermektir. Onlar, bizim ‘kendimizi’ çalışmadığımız biçimlerde onları çalışmamızı meşrulaştıran antitezler değildirler.

Hümanizm üzerine düşüncelerimizi yeniden yönlendirmek bağlamında Heidegger’in hümanizm üzerine mektubu bu tarz soruların örneklerini sunar. “*Homo humanus’un insanlığının*” ne olduğu sormak zorundayız. Kadın/erkeğin tarihteki yeri nedir? Kadın/erkek “*bir gözlemci, gözlenen ya da yaratıcı*” mıdır? “*Yeni boyutta bir hümanizm*” nasıl bir şeye benzerdi? Yeni bir hümanizm insan olmanın daha orijinal bir yeniden deneyimlenmesini gerektirmektedir. Bu durum “sorgulama, etimolojikleştirme ve tarihselleştirme” süreçlerini de içerir. Heidegger’in yanıtları muğlak olsa da insancıl düşüncenin yeniden araştırılmasında tarihin, dilin ve etiğin önemi bağlamında haklı olduğu noktalar vardır. İnsanlık “dile geliş süreci” olarak görüldüğünde, kadının/erkeğin egemenliği varsayımını olanaksız kılar, ki bu egemenlik hümanizm karşıtı söylemsel yaklaşımın temel bir eğilimidir.⁴⁹

Nihai olarak, kadının/erkeğin tarih içerisinde bir rol oynadığının farkında olmak insan eylemi ve düşüncesinin etik bileşenine dair kendine has koşullar da gerektirir. Aslında, feministler özselsel olarak kendileri için varsaydıkları insanlık kriterlerini öteki kadın için

varsaymadıklarında tüm etik sınırlamalardan mahrum kalmış olurlar. Toplumsal evreni ‘biz’ ve ‘onlar’, ‘özneler’ ve ‘nesneler’ olarak parçalama eylemine girişmiş bulunurlar. Toplumsal gerçekliği ikilikler üzerinden kavrama eğilimi feminist düşünce bakımından çelişkili bir unsurdur. Feministler toplumsal ve doğal bilimleri özellikle kadınlara bir davranış ya da rol atfeden dikotomik kategoriler kullandıkları ve böylece kadınların yaşamlarının çok daha karmaşık gerçekliklerini basitleştirdikleri için eleştirmektedirler.

Batılı olmayan kadınları artık bir kategoriye havale eden dünyaya dair parçalı görüş, tüm feminist akademisyenlikte kayda değer bir hatadır. Bu önemli hata ise yalnızca Batılı feministler kadın olmanın, kendileri de dahil olmak üzere, pek çok farklı modu olduğunu düşünmeye hazır ve istekli oldukları zaman düzeltilebilir. Batılı feministler, Kuzey Afrika/Üçüncü Dünya kadınlarının bilgisinin tümünün birden açığa çıkmayacağını kabul etmek zorundadırlar. Bu durum Batılı toplumlardaki kadın bilgisi gibidir, doğruyu yanlıştan ayırt etme ve örtülü olanın görünür kılınması süreçlerini gerektirir. İnsani aklın kavrayabileceği bir rasyonalitesi olan tarihsel bir durumdur.

Bugün itibarıyla fark yalnızca bölme eylemi üzerinden anlaşılmaktadır. Bu gelişmemiş görüşün tehlikesi kayıtsızlığa meyletmesinde yatar.⁵⁰ Buna göre, öteki kültürlerden kadınlar hakkında belgelerimiz ‘biz’den farklarını ortaya koyduğu sürece her şey söylenebilir. Farkın basitleştirilmesi ‘özellik’ yani dolayimsız tekilik anlamına gelmesi kadar aynı zamanda farkın karmaşıklığı hakkında bir fikrin de olmadığını gösterir.⁵¹ Kuzey Afrika ve Ortadoğu kültürleri çoktandır stereotipleştirildiği ve buralarda feminist hareket insanlığın epistemolojik egemenlikten kurtuluşu hareketi olmak zorunda olduğu içindir ki bu kültürlerden kadınlar kendileri hakkında yazarken olumsuzlamanın saf eylemiyle tatmin olamazlar. İkili bir yük, yani hakim olan paradigmaya karşı epistemolojik bir kopuşla ve kendi toplumlarındaki cinsiyet ilişkilerini yeniden değerlendirmekle karşı karşıyadırlar.

Tarih bu kadınlara zor bir görev biçmiştir. Onları sömürgeci ya da emperyal maceraların rehinesi haline getirmiş ve bu kadınların hayatlarıyla eğlenen seyyahlara, ressamalara, tarihçilere ve antropologlara teslim etmiştir. Şimdi, bu kadınlar kendilerinin dağılmış parçalarını yeniden ele geçirerek, bu parçaları gözlemci kalabalıkların hiç de ummadıkları biçimde bir araya getirebilecekleri bir durumdadırlar. Görev çok büyük ancak bir o kadar da zorunludur. Eğer feminizm entelektüel eleştirel bir hareket ise, ‘Doğulu’ feminizm, erkeklerin yerine getirmekte çoktan başarısızlığa uğradığı entelektüel rönesansı başlatmaya çalışmak zorundadır.

Bu ise kadınların ihtiyaçlarını etkin biçimde karşılayabilen kadın entelektüellerin rolleri üzerine düşünmeyi gerektirir. Bu amaçlara ulaşma için araçların uygunluğunu

⁴⁹ Robert Cousineau, Heidegger, Humanism, and Ethics, Éditions Nauwelaerts, 1972, 9.

⁵⁰ Bkz. Henri Lefebvre, Le Manifeste differentialiste, 93-145.

⁵¹ Cousineau, 48.

iyice düşünmek hayati derecede önemlidir. Feminizmi tekillik içerisinde düşünmek sosyolojik olarak uygunsuzdur. Benzer biçimde Fransız ya da ABD tarzı feminizmler farklı sosyoekonomik ve politik bağlamlarda fonksiyonel olmayabilirler. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun farklı toplumlarında cinsiyet eşitliğine erişmek için kadınların çabaları hangi biçimi almalıdır? Batılı toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle feminizm, kadınların toplumsal değişimine doğru tek yolu mudur? Doğulu feministler dinleyicilerinin kendi toplumlarında değil de Batıda olduğunu düşünürlerse bu sorular yanıtlanamayabilir.

Kuzey Afrikalı ve Ortadoğulu akademik kadınların sorununun Amerikan ya da Fransız feminist teorisine uygulanabilir olmamasında bir anlam vardır. Bu kaldırılamayacak bir lüks olurdu. Batılı üniversitelerde kariyerlerini sürdüremeyen ancak bizim yazın alanımızın öznesi olan kadınlar için eleştirel bir yazma alanı açmak meselesidir bu. Bu durum Amerikan ve Fransız kadınlarının ihtiyaçlarını bizim ideallerimiz olarak görme eğilimine de karşı çıkmayı gerektirir. Bu ayrıca dünyanın bu bölgelerinin halklarının ürettiği tüm bilginin kapsamlı bir biçimde araştırılması ve anlaşılması çağrısıdır. Kadınların 'kurbanlaştırılması' örneklerinin seçici biçimde işaret edilmesi, sıklıkla cinsiyet süreçlerinin karmaşıklığını belirsizleştirir ve varlığı yalnızca birkaç uzman tarafından bilinen entelektüel bir mirasın kafası kesilmiş bir imajını ortaya koyar. Eğer bu tekerleği yeniden icat etmek demekse, öyle olsun! Demek ki eski tekerlek yeterince iyi çalışmıyormuş. Belki de yenisi eskisi üzerinde bir gelişme sağlayabilir.

Bunu yapmakta bir başarısızlık kaçınılmaz olarak öykü anlatıcılığına dönüş olacaktır. O muhteşem hikayesi defalarca söylenmiş olsa da Othello, Desdemona'nın "onun sözlerini yalayıp yuttuğu"nu dile getirir ve "benim hikayem o bana acılarım için bir öpücük verdiğinde tamamlandı" der. Ancak, Othello'nun kendi söylemi çalınmıştır. Nihayetinde, Lodovico'ya hikayesini anlatmasını teklif eder:

"Ve de ki bir zamanlar Halep'te

Sarıklı habis bir Türk

Venedikli'yi yenip, ülkeyi lekelediğinde;

Sünnetli köpeği boğazından yakaladım

ve onu parçalarına ayırdım" (Sonra da kendini bıçaklar)⁵²

Eğer söylem öldürücü olabiliyorsa, konuşma yalnızca bir laf olmaktan öteye geçemeyebilir. Dostoyevski'nin cümleleriyle kimi insanlar "karanlık mahzenlerinde kırk yıl yaşayıp ağzılarını açmayabilirler ancak kurtuldukları ve ışığa çıktıkları anda konuşur, konuşur, konuşur ve konuşur"lar. Bütün mesele bir sese sahip olmak değil midir?⁵³

⁵² William Shakespeare, The Tragedy of Othello (New York: Signet, 1963), 56, 163.

⁵³ Fyodor Dostoevsky, "Notes from the Underground," in Great Short Stories of Fyodor Dostoevsky (New York: Harper & Row, 1968), 293-94

Kördüğümüne Dönüşen Kimlik Ortadoğu

Hüsna Emek

Zihniyet dünyası bir toplumun, insanlığın hafızasıdır. Evrensel oluşumun bütün izlerinin korunduğu, insanda dile gelen düşünce gücü ve anlam deryasıyla buluşan bir gerçekleşme biçimidir. Varlık ve anlam arayışının ulaştığı veya kesintiye uğradığı süreçlerin ifadesidir. Farklı adlandırmalarla tanımlansa da tıpkı evrimsel diyalektiğin insanda somutlaşması gibi, ilk oluş, ilk hissediş, ilk düşünüş, inanış, plan ve yaşam kurmanın izleri bu hafızada korunmaktadır. Uzağı yakın kılabildiği gibi, en yakında olanı binlerce yıl ötedeymiş gibi görememe durumu da bu hafızanın işleyişi veya dumura uğratılmasıyla alakalıdır. Üretimin, toplumsallığın, özgürlüğün, doğaya uyumun canlı, yaratıcı kıldığı dünyalar gibi; egemenliğin, köleliğin, üretim-toplum-doğa dışı kalmanın felce uğrattığı, güçten düşürdüğü, dondurduğu dünyalar da mümkündür. İnsanlık her iki biçimini de yaşadı ve yaşamaya devam ediyor.

Başlangıçta toplumsallaşmanın yaratıcı gücüyle duygu-düşünce dünyasının bütünlüğünün, üretkenlikte patlamalara, devrimlere yol açtığı çağların insanı parçalanmayan anlam dünyası ile bilir, görür, hisseder, yaşardı. Ardından gelişen sınıflı, iktidarlı, devletli, ataerkilliğin kendi çıkarlarına bağlamak istediği çağların insanında parçalanmış bir hafıza vardır. Bir yanıla bütünlüğünü özleyen, eski cennetine dönmek isteyen, diğer yanıla güçten düşürüldüğü için boyun eğen, iktidarlaştıran ve iktidara öykünen bir baş aşağı gidişin yarattığı dünyalar çatışması vardır. Daha önce yaşamadığı, görmediği, tanımadığı duygular, düşünceler; kirlilik, komploculuk, aşağılanma, kurnazlığın bin bir biçimi ile yaşam damarlarının kurduğu zamanlarda işgal edilen hafızalar vardır.

Zihniyet dünyalarının bütünselliği veya parçalılığı bu zamanların ürünüdür. Özgürlük ruhunun sardığı ya da köleliğin kararttığı zamanlar, yaşamlar ve zihniyet dünyalarıdır söz konusu olan. İnsanın, kadının, toplumun doğal akışına müdahale ile inşa edilen gerçekliklerden bahsedebiliriz. Anlam dünyasının bütünselliğinde bilme ve inanma birbirinden

kopuk ve farklı şeyler değildir, ancak parçalanmış anlam dünyalarıyla bilmek hakim olanlara; inanmak da tüm topluma 'bahşedilmiştir'. Bahşedilmiştir diyorum, çünkü artık ikilikler vardır, taraflar vardır. Bilgiyi üretenler, çıkarlarına göre kullananlar ve bu bilginin ürettiği sisteme, yaşama inanmak zorunda bırakılan bütün toplum vardır. Anlam dünyasında yaşanan bu parçalanmanın sonuçları, günümüz insanındaki belleksizliğe, parçalılığa, yabancılaşmaya bakılarak değerlendirilebilir. Bilme, anlama ve inanma süreçlerinin parçalı dünyası üzerine kurulan hakimiyetin geldiği aşamayı en somut bugünkü eğitim, bilim ve inanç merkezlerinde görebiliriz. Günümüzde bilgi iktidarcılığı, bütün iktidarlaşma süreçlerinin toplamı ve temeline dönüşmüş durumdadır.

Öncesine gidersek, bu durumun kökeni, bilginin, inancın üretilme ve kullanıma biçimiyle devleti doğuran merkezlere dayanır. Bu merkezleri ve ürettikleri bilme, inanma dünyalarını Abdullah Öcalan *"Tapınak, zihniyeti esas alan bir kurumdur. Tapınak zihniyetine de Helen dilinde teori denilmektedir. Teori Helence'de 'tanrısal bakış' -temel paradigma- anlamındadır. Çarpıcı olarak Sümer tapınağı zigguratlar hem teorik-siyasi, hem de teknik-ekonomik merkezler olarak, daha sonra gelişecek olan şehrin prototipini de bağrında taşımaktadır"*¹ biçiminde tanımlıyor. Zihniyet dünyaları tanrısal mekanlarda, tanrısal temelde donatılmış ve temel bir düşünce, inanç olarak tüm topluma sunulmuştur. Oluşum, sunum ve ikna etme yöntemleri birbirini tamamlayan özellikler taşır. Tanrısal bakış, tanrısal kişiliklerle sunulur, tanrısal olanlar ve olmayanlar ayrıştırılır. Yönetecekler ve yönetilecekler, egemenler ve toplum olarak köleler vardır.

Günümüzün bir avuç tekeli sermayesi ile bütün dünya insanlığının temel çelişkisi ile tanrısallığın kutsanma zamanlarının çelişkileri arasında bir fark yoktur. Aynı ayrıştırma, parçalanma, inandırılma sürmektedir. Bütün ara süreçlerde gelişen ideolojiler ataerki, egemen, tanrısaldir. Kavramları bile fazla değişime uğramamış, özüne bağlı kullanılmaya devam etmektedir. Ancak insanlığın bilinç ve inanç dünyasındaki katmanlaşma doğrultusunda; mitolojik, dini, felsefi, bilimci ve tamamlayıcı olarak cinayetçi, milliyetçi, liberal, kapitalist, reel sosyalist adlandırmaları vardır. Birinin yetmediği aşamada diğerinin hızla tamamlayan olarak devreye girme biçimi, özünde aynılığı taşır. Yetmediği dediğimiz nokta, artık dogmalaşması ve dogmaların kırılma noktasına geldiği aşamada, yerini yeni dogmalara bırakması biçimindedir. Aynı amaca ve aynı araca hizmet eder: Devlet ve iktidar.

Zamanın ruhunu yakalamak veya zamanın dışına düşmek; tarihle-güncelle bağını kurmak veya geçmişte takılı kalmak; donmak, tutuculaşmak dogmatizm denilince akla gelen esaslı tanımlamalar, konular oluyor. Latince bir kelime olan dogma, bir din ya da felsefe doktrinine temel olan görüş ve inanış anlamına geliyor. Buna, din ve felsefe dışında da insan yaratımı temel kavram ve kuramları, düşünce akımları, yöntemleri, ideolojileri, bir

bütün zihniyet dünyasını oluşturan öğeleri ekleyebiliriz. Aslında zihniyet yapılarıyla ilgili her şeyin bu kapsama girdiğini söylemek mümkündür. Dogmatizm ise mutlaklık, değişmezlik, değişen ve farklılaşan koşulları, bilgiyi, toplumsal hafızada alınan yolu hesaba katmadan tutulan yolun, edinilen bilgi yönteminin ve düzeyinin katı savunuculuğunu yapmaktır. İncelemeye, yorumlamaya, araştırarak tartışmaya, aşılması gereken, eskiyen yanları yenilemeye kapalıdır. Kuşkucu, eleştirel bir bakış açısına sahip olmamaktır. Bu anlamda dogma, mutlaklığa konu olan, değişmezliği savunulan, inanılan bir doğru, bir ilke, bir görüş, zihniyet olabilir, yine her dönemde ve her biçimde olabilir.

Mutlaklık diyalektiği yadsır. Evrensel döngünün, başlangıcından günümüze ilk nedeni içinde taşımakla birlikte, süreklileşen bir değişim dönüşüm içinde olduğunu reddeder. Gelişeni, değişeni zamanında tespit etmekte sorun yaşar. Takılı kalma, çakılı kalma bunun sonucunda gelişir. Düşüncenin donması, yaşamın akışkanlığını yitirmesi, anlam dünyasının çökmesi, tanınmaz hale gelme, karmaşıklık ve yönsüzleşmeyi kapsayan krizli bir durumdur bu. Kendi olmaktan çıkma, başkalaşma anlamına gelir. Burada gerçeğin gizlenmesi, çarpıtılması veya gerçeklikten kopma, gerçeği kaybetme vardır. Bu karmaşa ve yönsüzlük içinde egemen olan zihniyetin kullanımına açık hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya geliriz. İnsanlık tarihi bunun kanıtlanmış örnekleriyle doludur.

Kendi gerçeğini tanımlayamayan, verili olan üzerinden zihniyet dünyasını oluşturanlar, devletli sistemin sınırlarında seyreder, onun kavram ve kuramlarına mahkum olur, bir uzantısı durumuna gelirler. Köksüzleşmeyi yaşarlar. Egemen sistem ve zihniyetin üzerinde kafa yorduğu, varlığını bu köksüzleştirme savaşına adanmış en acılı coğrafyanın çocuklarıyız. Varlık ve bilinç kazanmanın bu köksüzleştirme stratejisine başkaldırmaktan geçtiğini bütün bedellerini ödeyerek öğreniyoruz. Dogmaların korkunç gücünü, direncini görüyor, ürküyor, ama yılmıyoruz. Devletli iktidari sistemin gen haritasını oluşturan şifreleri tek tek çözerek, varlığımıza anlam kazandırıyor, erkek egemen sistem zihniyetinin çizdiği sınırları parçalıyor ve kadın, özgürlük, toplumsallık dünyamızın zihniyetini hatırlıyor, tanımlıyor, yeniden yaşamaya koyuluyoruz.

Tanrısallaşan Dogmatizm

Dogmatizm denilince Ortadoğu'nun akla gelmesi; iç içe geçen zihniyet dünyaları karmaşasının bütün başlangıçların yapıldığı Ortadoğu'da düğümlenmesi tarihsel toplumun doğası gereğidir. Bir yandan doğal toplumun binlerce yıl insanlığı yaşatan özgürlük dünyasının izleri silinemezken, diğer yandan egemen zihniyetin donduran kalıpları hükmünü sürdürmenin savaşını derinleştirmektedir. Bu zihniyet dünyalarını oluşturan ilkeler kalıplaşmış, tutuculaşmış, çözümlenmemiştir. Tanrısal olan dokunulmazdır. Dokunulmazlık, eleştirel bakamamayı ve zihniyet sorunlarını çözerek aşmamayı getirir. Bu anlamda mitoloji yeterince çözümlenmemiştir; din ve kutsal kitaplar ise 'tanrı kelamı' olduğu için dokunulmazdır.

¹ Abdullah Öcalan, Bir Halkı Savunmak, Çetin Yay., 2004

Felsefe ve bilim, dini dogmatizmin sınırlarına takılmış ve zihniyet dünyasına giriş kapıları kapatılmıştır. Tutuculukla akılcılığı geliştirmek isteyenler -özünde ilahiyatçılarla akla dayalı yorumla felsefeye yol açmak isteyen arayış- arasındaki çatışma, 12. yüzyılda El Gazzali'nin kazanmasına, Mutezilecilerin kafir ilan edilmesine kadar götürülmüştür. Farabi, İbn Rüşd, İbn-i Sina gibi düşünürlerin tarihte eşine az rastlanır bir düşmanlıkla isimleri bile unutturulmak istenmiştir. Sonuç, kaderine boyun eğen Ortadoğu!

Duygunun ve aklın sınırsız uyumunun, düşünme ve inanma gücünün birlikte yarattığı zihniyet dünyaları ile duygunun akıldan, düşüncenin inançtan koparıldığı zihniyet dünyalarının çatışmasının gelip dayandığı bir dönemdir bu dönem. Bu yüzden kıyasıya bir çatışma yaşanmıştır. Ya esneyerek kendine yeni bir yön belirleyecek, bir sentez, bir rönesans -aydınlanma- yaşanacak ya da zihinsel kırılmanın derinleşmesini kadere döndüren akıl tutulmasına yol açacak, donduracaktır. İbn Rüşd ile El Gazzali çatışmasının böyle tarihsel bir arka planı vardır.² El Gazzali'nin *Filozofların Tutarsızlığı*³ adlı eserine İbn Rüşd *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*⁴ eseriyle karşılık verir. Sünni İslam'ın katı temsilcisi olarak günümüzde yeniden canlandırılmak istenen El Gazzali ilahiyatçılığı 'tanrı kelamını' yorumlatmamayı; yaşama, inanca, düşünceye, eyleme, varlığa, cennet ve cehenneme dair ne varsa dinde olduğu, aklın ve felsefenin bu işlere karışmaması gerektiğini yaşam düsturu edinir. Bunun siyasal savunuculuğunu yapar. Kendisi, Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde Hasan Sabbah öncülüğünde geliştirilen direniş hareketinin hedefleyip öldürdüğü vezir Nizam-ül Mülk tarafından Bağdat'ta kurduğu üniversiteden sorumlu kılınmış bir kişidir. Devlete ve iktidara dayanan, bu ikiliyi korumanın zihniyet savaşını veren bir temsiliyet ve verdiği savaş arasındaki bağı kurmak önemlidir. Dinsel dogmaların savunuculuğuna soyunması ve felsefeye, yoruma, eleştirel akla yoğunlaşmaları dinsizlikle suçlaması, cepheden savaş açmasının nedeni budur. Bugün dinsel dogmatizmin İran'da temsili bulmasının, bu çatışmayla bağı kesindir.

İnanç ve düşüncenin özünde birbirine yabancı ve uzak olmadığı gerçeğinin peşine düşen, bu kopuşun sürdürülmesinin insanlığın başına daha büyük felaketler getireceğinin farkında olan İbn Rüşd, dini yorumlayarak aslında dinin felsefeye karşı olmadığını kanıtlamak ister. Mutlaklığı reddeder, esnetmek, eleştirel akla yol aldırarak ister. Dogmaların bitirici gücünü gördüğünden, derin ilahiyatçılığı kırmak ve insana, yaşamına ufuk açmak ister. Onun ve aynı düşüncüyü savunanların yenilgisi, dışlanması ve din dışına atılma tehdidi altında yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmaları, düşüşün, dogmalarda kaybolmanın, tanımsızlığın Ortadoğu'sunun kaderini özetler. Günümüze kadar süren, derinleşen, çözülmemeyen çelişkilerin, çatışmaların mekanı...

² İbn Rüşd, Din Felsefe Tartışması, Cem Yay., 2002

³ Gazzali, Filozofların Tutarsızlığı, Çağrı Yay., 1981

⁴ İbn Rüşd, Tutarsızlığın Tutarsızlığı, Bordo Siyah Yay., 2012

Başlangıç ve son, aynı zeminde ve birbirini tanımsız kılma veya tanımlama çatışması içinde yol almaktadır. Bu karmaşanın ve çatışmanın ana kaynağına inme ve dogmaları çözerek Ortadoğu'nun dili olma arayışına öncülük yapan Abdullah Öcalan, kapitalizmin yol açtığı zihniyet kalıplarının bölgede tutmamasının, adeta kırılmaya uğrayarak anlam bulmalarının nedenini daha eski kalıplara, dogmalara dayandırır: *"Zihniyet kalıplarının kökenlerini tarihin başlangıcında, hatta öncesindeki çok tanrılılıkta, mitolojik dünyada, özellikle de Sümer mitolojisiyle ilişkisi içinde ele almak, birbirine geçmiş zihniyet örgülerini daha iyi anlamamıza katkı sunacaktır. Ortadoğu güncelinde söz ve pratik, kavram ve olgu, hayal ve gerçek, din ve yaşam, bilim ve ideoloji, felsefe ve din, ahlak ve yasalar arasında muazzam bir kargaşa, iç içelik, bozulma ve siliklik yaşanmaktadır. Neredeyse insanlığın tanıdığı tüm zihniyet tabakaları yol açtıkları kirlilikle birlikte sorun yığınları halinde istiflenmiş olarak durmaktadır. Gerek eski, gerek yeni dil yapıları da zihniyet durumlarını tüm tutuculukları içinde yansıtmaktan geri durmamaktadır. Son yüzyıllarda oluşan sınırları çizilmiş memleket, vatan, ulus, devlet gibi kavramlarda yoğun bir cebalet ve dar görüşlülük yaşanmaktadır. Çağdaş zihniyet unsurlarıyla ortaçağ ve arkaik çağ zihniyet unsurları arasında en şaibeli bir evlilik yaşanmaktadır. Ortadoğu zihniyet yapılarını bombalamadan, yapılacak fiziki yapı-politik, sosyal, hukuki, ekonomik- bombalamaları, günümüzde de tanık olduğumuz gibi, özünde zihniyet yanları ağır basan, resmi ve gayri resmi vahşet boyutlarındaki terör, katliam ve işkenceli uygulamalardan başka sonuca yol açmaz."*⁵

Dogmaların inşa edilmesi ve kırılmaya uğratılarak aşılmasının, günümüz zihniyet krizindeki payı belirleyicidir ve erkek egemen zihniyetin temellerini oluşturur. İlk tohumun zigguratlarda atıldığını; ataerkilliğin, dinin, milliyetçiliğin devletin genleri olduğunu Demokratik Ekolojik Kadın Özgürlükçü Paradigma ile daha iyi çözümlüyor ve aşma yöntemini Jineolojiyle adım adım irdeliyor, geliştiriyoruz. Bu dogmalar, binlerce yıl toplumsallığı beslemiş, korumuş ve geliştirmiş olan ana-toplumunun zihniyet yaratımlarının çalınması ve çarpıtılması üzerine kurulmuştur. En önemli özelliği bu çarpıtmaya toplumun inandırılmasıdır. Dogmayı en tehlikeli kılan yönü inançla ilgili olan yanıdır. Yoksa binlerce yıl özgürlük ve ana kültürüyle yaşamış toplumun şehirlere ve devlete bağlanması, ataerkilliği-sınıflaşmayı-köleleşmeyi kabullenmesi, canlı doğadan kopması, kadının kutsanan bereketli üretim ve toplumsal alanlardan koparılması mümkün değildi.

Kaderciliğin Şiddet Biçimi Devlet

Ortadoğu'nun en krizli konularından olan inanç ve düşünce dünyasının birlikte örülmesi ve giderek birbirine karşı kullanılma biçimi, günümüzde hala aydınlanmayan konuların başında gelmektedir. Toplum bu çarpıtmaya inandırılmıştır. Önemsenmeyen ve çözülmemeyen mitolojilerde saklı olan zihniyet savaşları önemlidir.

⁵ A.g.e.

Kadının toplumsal statüsünü kaybetmek istemeyen duruşu ve direngenliği, kutsanan beyninden, rahminden ve özgürlük ruhunu, sevgiyi, aşkı temsil eden kalbinden vurularak paramparça edilmesi bu savaşlarla zihinlere yedirilen olgulardır.

Devlet ve iktidarın ilk bu topraklarda kurumsallaşmış ve vazgeçilmez kılınmış olması, zihniyet krizinin temelidir. Devletin zorunlu bir örgütlenme olduğu, toplumların, çoğalan nüfusun ve karmaşıklaşan ilişkilerin içinden çıkamayacağı düşüncesi/inancı toplumsal genlere yedirilmiştir. Rahipler, tanrı-krallar, bu inandırmanın sembolize kişilik ve kimlikleridir. Ardından din, tanrı ve peygamberler bunun hizmetine sokulmuştur. Toplumlar, devletsiz yapamayacağına; köleler, bu devasa aygıtla hizmetle yükümlü kıldıklarına, dünyada ulaşamayacakları huzuru, ancak öbür dünyada, cennette yakalayabileceklerine inandırılmışlardır. Devlete başkaldırının tanrı krala, tanrıya başkaldırı olduğuna ve cehennemlik olacaklarına, iktidarın süreklileşmesinin nesnelere dönüşmeye inandırılmışlardır. İnancın zorlandığı noktada zor ve şiddetle inanmak zorunda bırakılmışlardır.

Devlet ve iktidar şiddet, savaş, talan ve gasp demektir. Uygarlık, böyle bir ele geçirme hareketi olarak binlerce yıl devletli geleneğini başta Mezopotamya olmak üzere, tüm Ortadoğu'da kurumsallaştırmış, ardından tüm dünyaya yayılmıştır. Köleliğin derinliği, devletli olmanın genlere işleyen zulmü, yıkım, kıyım ve katliamı, insan kafataslarından kaleler yapan geleneğin iz sürücüsü olarak tanınan bu mekanizmayla katmerleşmiştir. İçselleştirilmiş bir şiddet, iktidar ve devlet zihniyeti söz konusudur. Bu zulmün yarattığı zihniyet dünyasını Öcalan bir değerlendirmesinde şöyle dile getirmektedir: *“Ortadoğu’da tarikle kültür, uygarlıkla yaşam hiçbir alanla benzeşmeyecek kadar farklı toplumlar ve kişilikler yaratmıştır. Binlerce yıllık tarım kültürü kendi toplumsal genlerini yaratmıştır. Mitolojik ve dini düşünce biçimleri binlerce yıl toplumun hafızasında yaşatılmışlardır. Dogmatizm ve kadercilik yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Özgün ve yaratıcı düşünce, uzun süre uykuya yatmıştır. İlahiyatın belirlenimleri, kutsal tabular olarak, sadece şüphe duymadan inanılmak içindir. Kutsal kitapların söyledikleri dışına çıkmak, en büyük günah sayılmaktadır. Mitolojiler döneminde söylenti gibi, dilden dile dolaşan öyküler çok katı inanç kuralları olmuşlar; uygarlığı yaratanların tasarımlarını, hayallerini ve anılarını tutsak eden bir din, bir tanrı olup çıkmışlardır.”*⁶

Binlerce yıllık ana tanrıça inancının derin kökleri, yarattığı zihniyet dünyası, gelenek, ahlak ve yaşam tarzı karşısında, köksüz ve geleneği olmayan devletli uygarlıktır. Türemedir ve bu türemeliğinin, yeni yetmeliğinin üstünü kapatmak, hızla kök salmak için, bu kökleri kazıması gerekmektedir. Topluma, kadına, yaşama, ekonomiye, ekolojiye karşı süreklileşen bir operasyon ve talan sisteminin geliştirilmesi, birbirini tamamlayan bu yaşamsal bağları koparmaya dönüktür, kök kazıma harekattır. Varlığını güvenceye almak için, her türlü yolu mübah gören zora dayalı devlet geleneğinin arkasında böyle bir zaafiyet vardır. Baskı, şiddet, katletme gücün değil, güçsüzlüğün ifadesidir.

⁶ Abdullah Öcalan, Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru, Mem Yay., 2001

Korkuttuklarından korkmaktadır!.. Devletli uygarlığın başlangıcında da böyledir, küresel faşizm biçimine dönüşen günümüz ulus devlet biçimi için de böyledir. Sınırsız itaat, yorumsuz, sorgusuz sualsiz inanma, kalıplara ve katı kurallara dayalı düşünce biçimi genel bir karaktere dönüşmüştür.

Dincilikten Milliyetçiliğe Devlet Geleneği

Devlet ve iktidarı kalıcı kılan, kabulün dayanaklarını sağlamlaştırmaya hizmet eden tek tanrılı dinler geleneği, çıkışında toplumsal arayışlarıyla kölecî sistemin esnetilmesinde rolü olsa da dogmaların katılaşmasında tanrı hükmüne dönüştürülmesinde belirleyicidir. Kaderine boyun eğmemenin cezasının cehennemlik olduğunu sürekli tekrarlayan vaazlar, kutsal kitaplar, egemen sisteme eklemlemenin garantisidir. Katı zihniyet kalıplarının yaşamı cendere altına alarak toplumun zihniyet dünyasını küçültmesinin, gerici dogmalara esir etmesinin, kadının toplumsal yaşamın dışında bırakılmaya devam ettirilmesindeki rolü belirleyicidir. Bin yıldır direnen bu tutuculuk, günümüz dogmatizmini beslemektedir. Değişim dönüşüme direnen, dinde reformu reddeden, aydınlanmayı dışladığından oryantalizmin önünü açarak, Batı’nın Doğu yorumuyla kendine ayna tutmaya çalışan bir gericiliği, hakareti kendine dayatmaktadır. Tanrıbilimin Sümerlerin sınıf mücadelelerinin bilimi olduğunu belirten Abdullah Öcalan *“Tek tanrılı dinleri çözemezseniz, klasik ve Ortaçağların, hatta günümüz toplumlarının zihniyet ve edebiyat yapılarını çözemezsiniz. Tüm toplumların zihniyetlerinde ilahiyatın imzası vardır. Bu imzayı deşifre edip kazımadan, bilimsel temellerde pozitif toplumu kuramazsınız... İdeolojinin ilahiyat biçiminin gücü paradan daha az olmadığı gibi, devlet gücünden de az değildir. Kaldı ki, üçü de iç içedir, birbirinin içine sızmıştır. Belki de tarihte hiçbir üçlü bu kadar iç içe sızıp en büyük gücü teşkil etme imkânına sahip değildir.”*⁷ tespitinde bulunmaktadır.

Ortadoğu, bu üçlünün elinde toplumların ne hale getirildiğini gösteriyor. Faşizmin kadının ruhunu, bedenini kapatan çarşaf gibi kara olanı gibi İslam devleti-imparatorlukları kurma peşindeki AKP-İŞİD’li yeşil-kara bayraklıları da, dünyaya “barış, kardeşlik, özgürlük” sağlamayı amaçlayan küresel koalisyonlar gibi beyaz olanı da aynı yerde ve amaçlarda buluşmuştur. Aynı çıkarların temsilciliğini, ulus-devlet ve milliyetçilikle zihniyet dünyalarını zehirleyen operasyonlarıyla sürdürüyorlar. İnanç paranın, devletin, gücün hizmetinde; devlet ve iktidar hepsinin hizmetinde şeklinde formüle edilebilecek bir iç içelik durumu, birbirini doğurmakta, oluşturmakta, aynılaşmakta ve hızla birbirine dönüşmektedir. Kapitalizmin tutmayan mayasını, olmadı din ve mezhep çatışmalarıyla, olmadı milliyetçiliği kışkırtıp İsrail-Filistin çatışmasında olduğu gibi

⁷ A.g.e.

kangrene dönüştürerek, olmadı hanedan çelişkilerini körükleyerek içten çökertmelerle, karmaşayla, kan ve barut içinde tuturmaya çalışıyorlar. Amaç tektir: Devlet yaşatılmalıdır. İktidar ezeli ve ebedi kılınmaya devam etmelidir. Bunun gereği ne ise yapılmalıdır. Yoksa bu vahşetin başka izahı, tanımı olamaz.

Yahudi ideolojisinin tüm uygarlıkların sentezlendiği özü taşıdığı ve gücünü bu özden aldığı tespitini yapan Abdullah Öcalan, *‘İdeolojik güç olarak hem de öncülük konumları itibarıyla Yahudi milliyetçiliği doğru çözümlenmedikçe ne Yahudi soykırımının anısı layıkıyla değerlendirilir ne de yeni soykırımlar, katliamlar önenebilir. Yahudi milliyetçiliği küçük bir ulusun milliyetçiliği değil, dünya milliyetçiliğidir. Bütün milliyetçiliklerin, ulus-devletlerin babasıdır. Ne acı ki, en büyük ve tarihte eşine az rastlanır kurbanı da Yahudiler olmuştur’*⁸ diyor. Uygarlık tarihi boyunca devlet olamamanın, devlet ve iktidarlar tarafından hep ötelendiği için, bu arayışını hiç yitirmemenin ve sonunda devletleşmenin, çok çarpıcı verileri ve sonuçlarıyla karşı karşıyayız. Bu anlamda milliyetçilik, dincilik, yine gelinen aşamada cinsiyetçilik, devletçilik ve iktidarlılığın özeti bu tarihin irdelenmesi hem devletli uygarlığın çözümlenmesi hem de demokratik uygarlık çağının yol almasında belirleyici rol oynuyor. Bu gerçekleşmezse, Ortadoğu halkları için tarihin tekerrür edeceği; yaşam, üretim ve aydınlanma gücü olmayacağı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Zihniyet tıkanıklığının yaşandığı her dönemde, bu tıkanıklığı aşmada, ancak devlet ve iktidar kanalına akıtmada önemli rol oynayan bu ideolojik sentezin, halklar ve kadın lehine gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bu sentezle trajediler yerini, bayram zamanlarına, şenliklere bırakacak, toplumsal canlılığın gelişmesine öncülük edecektir. Her sabah uyandığında kadın olarak yaratılmadığı için tanrıya şükreden, erkek cinsel organının devasa heykellerini parklarda sergileyen ve erkekliğe tapınan iktidarcı zihniyetin sorgulanmasıyla başlangıç yapılabilir.

Tüm Dogmaların Kırılma Noktası

Erkek karakterli uygarlıkla, kadın karşıtlığı ve düşmanlığı mitolojide alt etme öykülemesiyle, dinde eksik akıl-yarım kişilikle, erkeğin hizmetkârı, çocuğunun anası, çaresiz, ağlayan kadın bir kadere dönüşür. Devletin geni olarak tanımlanan ataerkillik ve bir iktidar ideolojisi olarak cinsiyetçilik katmanlaşan sömürü tarihinin içyüzünü oluşturur. Her döneme damgasını vuran ve derinleşen çelişkiler yumağının, kangrenleşen zihniyet krizinin en temel nedenidir. Dini dogmalar sınırında çakılı kalan zihniyet dünyası, Ortadoğu toplumunda krizli yansımalarını en fazla kadında bulur. Şeriatin keskin kılıcı hep tepesinde sallanır. Doğal toplum izlerinin dönem dönem kendini gösterdiği kadın çıkışları kısa soluklu olsa da bir direngen damar olarak varlığını korur, ancak varlık kazanma krizi derinleşerek devam etmektedir. Katı kuralların, yaşam kısıcılığın en rahat dayatıldığı,

taşlandığı, kapatıldığı, süreklileşen günlük tecavüz operasyonlarıyla onurunun kırıldığı düşürücü bir erkek egemen sistem intikamcılığı, katliamcılığıyla karşı karşıyadır kadın. Sövülen, dövülen, sevilen bir nesne olmanın kanıksandığı, kanıksatıldığı bir çıkmaz yaşanmaktadır. İtaat en çok kadına dayatılır. Toplumsal akıl, ruh ve sağlığın bozukluğunu yansıtan ayna gibidir. İki büyük cinsel kırılmanın kadın aleyhine geliştiği bu topraklarda, bu kadere tersine çevirmenin koşulları olgunlaşmış durumdadır.

Olgunlaşan yeni bir kadın devrimi koşullarında, esas kırılmanın erkekte ve erkeklikte yaşanması gereği vardır. Uygarlık tarihinin göreceli avantajlı kıldığı erkeklikten, onun iktidar kişiliğinden, olanaklarından vazgeçme zorunluluğu kendini dayatmaktadır. Uygarlığın yarattığı kirlenmeden en çok payına düşenin kendisi olduğu, kölelikte derinleşirken egemenlik yanılmasını yaşamamanın yol açtığı sonuçlar, kıyım ve efendilik, reislik, hanedanlık kültürünün çözümlenme zorunluluğu vardır. Tanrıça tacını çalan, yasalarına el koyan, binlerce yıllık verimli üretimi ve yaratıcılığının gelişimini donduran zamanın hesabını verme, ruhsal ve düşünsel kirlerinden arınma ve bu özelliklerinden kopuş gereklidir. Sonsuz boşanmanın, kopuşun sadece kadın için gerekli olmadığına, inşa edilmiş erkekliğin dogmatizmin esas geni olduğunun ve buradaki kırılmanın canlı doğa ve özgür yaşamla buluşmanın düsturu olacağının itirafı, bilinci ve mücadelesi kendini dayatmaktadır. Özgürlük mücadelesini güçlendiren, kendi olmayı başaran kadının kendi gerçeğine dönecek erkek dünyasının kapılarını açacağını, açtığını daha net görüyoruz. Mülkiyetçi duygu ve benlik çözümlemesi bunun ilk adımıdır. Bunu aşmak, devletin temeline dinamit koymak anlamına geliyor. Dincilik-ümmetçilik, ulus-devletçilik-milliyetçilik, ailecilik-karı-kocalık biçimindeki bütün tekelci iktidar biçimlerinin, mülkiyetçilik biçimlerinin kökü böylece kurutulabilecektir. Kadın aleyhine geliştirilen kök kazıma operasyonlarını, iktidarın, devletin ve şiddetin kökünü kazıma operasyonlarına dönüştürme çağı ve bunun zihniyet dünyasının oluşturulma zamanıdır.

Geliştirilecek özgür eş yaşamlar, kendi olmayı başaran kadın ve erkek gerçekleştirmesinden geçiyor. Özgür eş yaşamın bilimi olarak Jineolojinin, cinsiyetçi ideolojilerin yarattığı dogmaları parçalama temelinde, mülkiyet ilişkilerinin dayandığı egemenlik-kölelik sosyolojisinin kendini üreten biçimlerini çözümleyerek, özgürlük sosyolojisine dayalı zihniyeti geliştirme adımlarını büyötmeye öncülük etmesi gerekmektedir. Pozitif bilim, felsefe, din, mitoloji ne kadar parçalayıcı olduysa, Jineoloji o kadar toplumsallaştırıcı; ne kadar yabancılaştırıcı olduysa, o kadar kimlik, kişilik, bilinç kazandırıcı; ne kadar dondurucu, yıkıcı, kısıyıcı, öldürücü olduysa o kadar canlı-akışkan, yaratıcı, yapıcı, üreten ve yaşatan olma ilkelerine dayanmalıdır. Sezgiselliğin gücünü yeniden keşfederek, düşünsel dünyaları zenginleştiren, birleştiren, geliştiren ve bütünlüğün büyöleyici

⁸ Abdullah Öcalan, Kapitalist Uygarlık: Maskesiz Tanrılar ve Çıplak Krallar Çağı, Aram Yay., 2009

zihniyet gücünü Ortadoğu kadınına ve erkeğine yeniden kazandıran olma iddiasındadır. Tarihsel, toplumsal aydınlanmaya ancak böyle hizmet edebilir.

Yaşamdan ziyade ölüme ve öldürülmenin her biçimine tanık Ortadoğu toplumsal gerçekliğinin arkasındaki denklemi çözmek, tüm zihniyet dünyalarına vurulan kilitleri çözmekle mümkündür. Ölümlerden ölüm beğenmenin bir tarihçesi var. Bunun karşısında bir de yaşamı temsil edenlerin yazılmayan tarihi, bilinmeyen gerçeği, görünmeyen gücü var. Zihinsel, fiziki operasyonlara rağmen yok edilemeyen bir özgürlük umudu, toplumsallık arayışı ve gücü var. Dogmalar çözüldükçe kelepçe vurulan dil çözülür, beyin aydınlanmakta, yaşam canlanmakta ve akmaktadır. Aydınlığın gören gözüne, düşünen beynine, konuşan diline ve coşkun bir sel gibi çağlayan yüreğine, sanat çiçekleri gibi açan eline ihtiyacın dorukta olduğu bir dönemden geçiyoruz.

Ortadoğu Krizinin Kökenlerini Çözümlemede Din Olgusu

Meryem Ali

Ortadoğu'da yaşadığımız çağın en önemli sorunu savaşlar, krizler değildir çünkü tarih boyunca ezenlerin iktidarı, ezilenlerin mücadelesi süregelmıştır. Hatta savaşlar veya toplumsal çöküşler bir sonuçtur. Bizim çağın krizi, sorunlara bakışımızın bulanıklaşması ve çözüm diye sarıldığımız sebeplerin ya sorunun bir parçasına ya da onu yeniden üreten bir yapıya dö-nüşmesidir. Bunun sebeplerinden birisi de sorunların kökenine inip doğru tespit ve çözümle-meler yapmaktan ziyade;

- * Topluma pozitivist bir bakış açısıyla bakmak
- * Kendi toplumunun hakikatinden kopup başkasının gözlüğünü takmak
- * Birilerinin (genelde bu Batı oluyor) bulduğu ilacı tüm dertlerin devası sanmak
- * Toptancı ve genelleyci yaklaşımlarda bulunarak, yerelliğin, özgünlüğün, farklılığın farkında olmamaktır.

Farklı tedavi yöntemleri olabilir ya da tedavi yönteminiz yanlışsa değiştirme imkânınız vardır ancak teşhis yanlışsa en doğru tedavi dahi sonuç vermeyecektir.

Bugün Ortadoğu kaynayan kazan. Bir yandan halkların isyanıyla art arda yıkılan diktatörlüklere şahit olurken, hemen arkasından bölgesel ve küresel güçlerin planları, taktik savaşları ile bu haklı isyanların nasıl boşa çıkarıldığına şahit olabiliyoruz. Diktatörlükten demokrasiye geçiş mücadeleleri sahnede yer alabildiği gibi demokrasilerin tek tip adam-lıklara, dikta-törlüklere evrilmesi de zaman almıyor. Ortadoğu'da insanlık onurunu yerle bir eden IŞİD de bir Ortadoğu gerçekliğidir bugün; yaşam ve Barış için tüm dünyanın yüz çevirdiği '*düşti düşecek*' diye beklediği bir halkın mücadelesi de Ortadoğu gerçekli-ğidir. Hakikatin bu kadar ters yüz edildiği, toplumsal bunalım ve krizden sonra toplumsal çöküşlerin yaşandığı bir coğrafyada tüm bu gerçekliklerden kopmadan, geçmiş,

geleceği ve anı içine alan bir bakış açısı geliştirmek gerekiyor. Biz bu yazımızda toplumsal krizi aşma yolunda odaklı bir perspektif geliştirmeye çalışacağız.

Ortadoğu'yu bu cendereden kurtaracak çözüm, burada yaşayan tüm halkların ortak yaşama idealidir. Hiçbir din, mezhep, etnik kimlik, kültür inkârına girmeden birbirinin hakkını hukukunu gözeterek anlamlı, ortak bir yaşam kurmak ise 'Barış' sözleşmesinden geçer. Peki, bu mümkün mü? Rahatlıkla söyleyebiliriz ki evet mümkündür çünkü bu ortaklığı sağlayacak yaşam iradesi de bu topraklarda mevcuttur. İnsanlığın beşiği olan bu coğrafya hafızasında doğal toplumun kodlarını taşır. Bu kodlardan yola çıkarak unutulmuş hatırlamaya/hatırlatmaya, yaşamaya/yaşatmaya çalışmak için bazı sorular sormak gerekiyor. *Doğal toplum nasıl oldu da bugün kapitalizmin, iktidarın çarkları arasında inim inim inleyen bir topluma dönüştü? Nasıl oldu da doğal toplumun kurucusu ana-tanrıça kadın, erkin ve erkeğin kölesi durumuna düştü/düşürüldü? Barışı, kardeşliği, paylaşmayı amaç edinen tüm dinler ve mensupları nasıl oldu da birbirileri için bir silaba dönüştüler? Varlıklarını ancak ötekinin yokluğuna bağlayacak duruma geldiler?*

Tabi burada doğal toplumdan kastımız dünyanın bir zamanlar cennet gibi bir yer olduğu ütopyası değildir, ancak insanlık değerlerinin, onurunun, emeğinin bu kadar düşürüldüğü, hiçe sayıldığı bir zaman da olmamıştır diyebiliriz. Buna karşın Hak ve hakikat mücadelesi de her daim var olmuştur ve olacaktır. Ancak bugün dört koldan yapılan saldırıya, sömürüye, kırma, kıyım karşı böylesi bir mücadele de enderdir. Bugün insanlığın, aklın ve düşüncenin ürettiği tüm değerler yine insanın kendi eliyle yok edilmektedir. Örneğin ulaşım, iletişim teknolojileri-rinin bu kadar hızlı olduğu bir zamanda bile Şengal'de katliamlar yapıp kadınlar köle pazarlarına gönderiliyor, çocuklar sürgün yolunda açlık, susuzluk ve yorgunluktan ölüyorsa; kıyılara çocuk cesetlerinin vurduğu bir dönemde mülteci pazarlıkları yapılıyorsa, bodrum katlarında gençler infaz ediliyor, direnenler ve 'İlla Barış' diyenler zindanlara atılıyorsa ve tüm dünya buna seyirci kalıyorsa insanlığın hangi onurundan söz edebiliriz ki? Kutsal olanın araçsallaştırıldığı, ahlakın dahi ahlaksızlığa alet edildiği, zulmün alkışlandığı bir zamandan geçiyoruz. "Et kokarsa tuzlarsın ama ya tuz kokarsa" durumuna gelmiş bir toplumla karşı karşıyayız. Çünkü geçmişte zulme karşı çıkmayan toplumlar olmuştur, zulme seyirci kalanlar veya razı olanlar, köleliği kabul edenler de olmuştur. Ama vicdanların asla kabul edemeyeceği zulümleri, vahşetleri hararetle savunan, gardıyanı olan, elleri kınılırcasına alkışlayan insanlarla, toplumla karşı karşıyaysak bu artık tuzun da koktuğunu göstermektedir. Böyle umutsuz bir tablo maalesef ki şu an Ortadoğu'nun toplumsal gerçekliğidir ve ne yazık ki bugün bunu yaşatanlar arkasına dini almaktadır, eylemlerini din adına yapmaktadır ve yahut dini bir kılıfa büründürüp meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Dinin tarihi ve toplumu etkilemediği hiçbir dönem olmamıştır. Neredeyse din-siz bir toplumun olmadığını bize arkeolojik bulgular da göstermektedir. İnsanları birleştiren çok güçlü bir olgudur din. Tapınaklar etrafında toplumsallaşmanın başlaması, kutsalın insan eylemleri üzerindeki güçlü etkisi, yaşamın ve ölümün

dengeğini sağlamada önemli bir rol üstlenmesi, dini insanlar için vazgeçilmez kılmıştır. İnsanlığın beşiği ve dinlerin çıkış noktası olan Ortadoğu coğrafyasını ve içine düştüğü krizi din olgusunu ele almadan çözümleyemeyiz; fakat öncesinde Ortadoğu tanımlaması üzerine birkaç söz söylemek lazım.

Her kavram bir tanım gerektirir, her tanım ise bir paradigmanın eseridir ve tarihsel bir arka plana sahiptir. Düşünceyi şekillendirdiği için kavramları basite alamayız. Doğu-Batı, Kuzey-Güney gibi adlandırmalar isimlerinden ziyade barındırdıkları anlam ve yarattıkları algı sebebiyle önemlidir. Bu tarz nitelermeler oldukça genelleycidir ve hakim güçlerin istediklerini elde etme de basamak olarak kullandıkları bir alandır. Örneğin, Doğu'nun barbarlığı, Batı'nın ahlaksızlığı gibi genellemeler hakikati görmeyi bulanıklaştıran ifadelerdir. Doğu'ya İslam alemi, Batı'ya Hristiyanlık alemi diyerek bunu Hilal-Haçlı ikilemine sıkıştırmak ve diğer inanç gruplarını, kadim halkları yok saymak, dışlamak, önemsizleştirmek demektir ki nitekim böyle bir tablo ile karşı karşıyayız. Yine örneğin, İŞİD vahşetini İslam'a mal etmek, İslam'la da Ortadoğu'yu bir tutmak, vahşi bir örgütün eylemlerini hem bir dine ve tüm mensuplarına hem de koca bir coğrafyaya mal etmek demektir. Yerelliği, özgünlüğü veya farklılıkları ortadan kaldıran bu tanım ve tabirlerin yıkıcı etkisini fark ederek bunu kırmak ve toplumları kendilerini nasıl isimlendiriyorlarsa o şekilde kabul etmek gerektiğinin önemi ortadadır. Kavramı biz de yazımızda üzümlere kullanıyor olsak da 'dil düşüncenin evdir' sözünden hareketle bu soruna çözüm arayışlarında olduğumuzu da belirtmek isteriz.

Ortadoğu için dinlerin çıkış noktasıdır dedik çünkü en son Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazılar ve çalışmalar bize gösterdi ki 12 bin yıl öncesine dayanan insanlığın toplumsal-laşması tapınaklar etrafında oluşmuştur. Bölgede çok etkin ve hakim olan uygarlıkların ortaya çıktığı, hiyerarşi ve erkin çok belirgin gözlemlenmeye başladığı Sümer toplumlarında zigguratların çok önemli bir yeri vardır. Yine Tevhit inancı dediğimiz sosyal terminolojide tek tanrılı dinler olarak ifade edilen üç dinin çıkış noktası Ortadoğu'dur. İbrahim peygamberin ve soyundan gelen tüm peygamberlerin, yine Zerdüş'tün, Mani'nin, Mazdek'in yolculukları ve mücadeleleri bölgeyi inanılmaz etkilemiş ve etkilemektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in zamanla siyasi sebepler ve kültürel etkileşimler sonucu farklı mezhep ve kollara ayrılmasıyla Ortadoğu bir inanç mozağine dönüşmüştür. Ortadoğu'da etnik kimlik ve din bazen öylesine bir etkileşime girmiştir ki ayırt etmek oldukça zordur. Yine farklı dinlerin birleştiği kültür ve kimlikle kaynaştığı eklektik din anlayışları da mevcuttur. Yahudilik karakteri açı-sından etnik kimliğe dayalı bir din olduğundan ve yayılmacı bir özellik taşımadığından sayısal olarak büyük bir çoğunluğa sahip değildir ancak geçmişte de günümüzde de Ortadoğu'yu etkileyen, büyük ölçüde şekillendiren bir etkiye sahiptir. Yine Hristiyanlık, Ortadoğu çıkışlı olmasına rağmen kısa sürede Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiş ve Doğu'yu da Batı'yı etkilemiştir. Ancak aynı kaynaktan gelen iki dinin yanında bölgeyi en fazla etkileyen din İslamiyet olmuştur ve bölge neredeyse İslam ile özdeşleşmiştir.

Bunların yanında Zerdüş, Ezidi, Alevi, Süryani, Nasturi, Keldani, İsmaili, Nusayri, Dürzi gibi inanç grupları hakim güçlerin despotluklarına rağmen varlıklarını sürdürmektedirler.

Ortadoğu'da din çok etkindir demiştik. Hemen hemen tüm toplumsal birlikliklerin ve çatışmaların, savaşların dolaylı veya doğrudan kaynağıdır ancak çok anlaşılmayan ve sorunların tespitinde gözden kaçırılan bir nokta vardır ki o da dinin iki yönlü oluşudur. Ortadoğu'da dinin; hakim din ve toplumsal din olarak iki ayrı temelde ele alınması gerektiğidir. Bu aynı dinden söz ediyor olsak bile böyledir. Dinin egemenlik boyutunu ve toplumsal boyutunu iki ayrı bağımsız olgu olarak ele almak durumundayız. Örneğin Egemen İslam anlayışı veya Siyasal İslam dediğimiz olgularla Toplumsal İslam veya Kültürel İslam oldukça farklılık arz etmektedir. Yine İsrail'de hakim olan Siyonist düşünce ile Yahudi/Musevi topluluklarının bakış açıları farklı olabilir. Hakim dinden kastımızın kurumsallaşan ve egemen için araçsal-laştırılan din olduğu açıktır. Firavunların Tanrılık iddiaları, Kilise'nin Engizisyonları, Emevi'den Osmanlı'ya halifeliğin (iktidarın) *'Allah'ın yeryüzündeki gölgesi'* olduğu düşüncesi farklı zamanlarda farklı dinlerin aynı amaç ve gaye için kullanıldığına ve hiç değişmediğine örnektir. Yani din, iktidar için en gerekli ve kullanışlı araçtır. Örneğin hemen hemen hiçbir dinin egemenlik gibi bir iddiası yoktur/olmamıştır. Bunu o dinin ortaya çıktığı dönemlere, dini kişiliklere, onların öğreti ve pratiklerine bakarak anlayabiliyoruz. Misal Hz. İsa *'komşunu sev'* derken *'komşuna egemen ol'* dememiştir ancak egemenin elinde Hristiyanlık, Engizisyonlarla ve Haçlı Seferleriyle anılır olmuştur. Egemen olan sadece iktidarlar değil, toplumu yönlendiren ve iktidarlardan nemalanan din adamları sınıfıdır. Keza Muhammed peygamberin gönülleri fethederek İslam'ı yayma düşüncesi hiçbir zaman kılıç yoluyla genişleme şeklinde değildir. (Muhammed peygamberin hayatı boyunca yaptığı ve dahil olduğu tüm savaşlar savunma savaşlarıdır). Ama sonraki dönem din anlayışı *'ila'yı Kelimetullah'ı yayma'* düşüncesiyle, fetih adı altında işgallere, saltanat savaşlarına dönüşmüştür. Kitlelerin din adına sömürüldüğü, itaatkar kölelere dönüştürüldüğü gibi devrimler ve direnişler de genelde dini bir lider etrafında gelişmiştir. Yani dinin hakikati ile din anlayışlarının ortaya koyduğu pratikler tamamen farklı hatta karşıt olabilmektedir.

Dinlerin ortak ve evrensel değerleri vardır. Doğruluğu, dürüstlüğü öğütleyen, canı, malı, namusu kutsal gören, başkasının hakkını yemeyi yasaklayan, haksızlığı affetmeyen, emeği ve ekmeği kutsayan, paylaşmayı emreden din, hem birey ahlakı hem de toplumsal ahlakı oluş-turmaya veya katkı sağlamaya çalışmaktadır. Dini kimliğe sahip kişi veya toplumların veya yöneticilerin dinlerin bu öğütlerine tamamen karşıt bir yaşam pratiği ortaya koymaları dinin hakikatının bu olduğunu değiştirmez. Dolayısıyla çözümleme yaparken, eleştirirken, redde-derken veya mücadele ederken karşımıza almamız gereken din değil hakim din anlayışı olmalıdır ve bu kesinlikle din düşmanlığına evrilmemelidir. Dinin kendisine, varlığına karşı alınan tutum inançlı tüm kesimleri rahatsız eder, incitir ve hangi haklı mücadele olursa olsun vicdan-larda karşılık bulamaz.

Batı tam da bugün bu konuda içine düştüğü yanlışın acı sonuçlarını yaşamaktadır. Kilise'nin ağır baskısı ve mezhep savaşlarının toplumlarda yarattığı etki sonucu bir çıkış yolu arayışına girildi ve Aydınlanma dedikleri bir döneme girildi. Özellikle bu dönemin en önemli ürünü olan pozitivist anlayış tüm sorunların kaynağını din olarak tespit etti ve dini hayattan dışladı.

Pozitivizm, tabiri caizse toplumu bir deney masasına yatırıp ilerlemeci bir tarih anlayışı ile toplumların gelişimini bir takım evrelerle açıklamıştır. Buna göre ilk toplumlar her şeyi din veya mitlerle açıklamaktaydı. Daha sonra metafizik dediği evreye geçilmiştir ki burada da mitlerin yerini soyut düşünce ve kavramlar aldı. Özgürlük, eşitlik, ahlak gibi kavramların ide-alize edildiği dönemdir bu. Bu dönemden sonra insanlık, pozitif evre denilen aşamaya geçmiştir ki bu nihai ve olması gereken aşamadır; bilimin hakim olduğu evredir, her şey gözlem-lenebilir, nedenselliği deneylerle ortaya konabilir. Bilim dışı kalan her şey, insanlığın terk etmesi gereken geri düşüncelerdir. Dolayısıyla toplumda ne dinin ne de metafiziğin bir yeri vardır. Toplumların gelişimini yine kendi kıstaslarına ve de ekonomik ölçütlerle bağlayarak kategorize eden, bundan yola çıkarak kendilerine göre gelişmemiş toplumları, dinin ve meta-fiziğin gölgesinde kaldıkları için gelişemediklerini iddia eden bu zihniyet, 19. ve 20. yüzyılın felsefesine, düşüncesine büyük etki etmiştir. Toplum bilim olan sosyoloji ve alt dalları da bu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. Pozitivist düşünce, toplumsal hayattan sadece dini dışla-makla kalmamış aynı zamanda ahlak, özgürlük, eşitlik gibi düşünceleri de gereksiz ve faydasız görmüştür. Bilimden ziyade bilimciliği kutsadığı, insanı ruh ve manadan, toplumu toplumsal ahlak ve bilinçten soyutladığı için bugün Batı düşüncesi kriz içinde ve farklı arayışlardadır. Burada eleştireceğimiz konu, Batı veya artık kendilerinin bile terk ettiği pozitivist anlayıştan çok Ortadoğu hakkında yapılan birçok analizin, düşünce veya ideolojinin pozitivist etkilerin güdümünde yapılmasıdır. Özellikle din alanında en katı pozitivistlere bile taş çıkartan bir edayla yapılan çözümlemeler, tarihsel ve toplumsal süreçlerden ne kadar bihaber olunduğunun, bu toprakların bilgisinden, mayasından uzak bir tutumun içinde olunduğunun göstergesidir.

Farklı dinlerin, dillerin, kültürlerin, toplumların yaşadığı ve medeniyetler kurduğu bir coğrafyadan bahsederken kalemini o toprağın mürekkebine batırarak yazmak gerekir. Aksi takdirde bir resme veya fotoğrafa bakarak tüm meseleyi çözdüğümüzü zannederiz ki bu da sadece resimle alakalı bir görüş veya düşünce olmaktan öteye gitmez. Gerçekle bağı koparılmış ve daha çok zihinde tasavvur edilen bir coğrafya üzerinde konuşmak gibi olur. Hakikat ise bambaşkadır. Pozitivist akıl veya son 200-300 yıllık Batı aklı, Ortadoğu'ya bu şekilde bakmıştır. Hazin olan şudur ki Doğu toplumları da kendilerine bu fotoğraftan bakmaya başlamışlardır. İçinde yaşadığı gerçeklikten kopmak tam da bu demektir. Kendini başkasının düşüncesiyle düşünmek, başkasının gözünden görmek, kendin için kullanılan kavramlarla konuşmak demektir.

Uzun yıllardır Ortadoğu Batı için bir kadavradır. Üzerinde her türlü de-neyin yapıldığı, sonuçlar çıkarıldığı, teoriler üretildiği ölü bir topraktır.

Pozitivist akılla dini toplumsal tüm anlaşmazlıkların kaynağı olarak görmek veya din ile din anlayışları arasındaki farkı gözetmeden her düşünceyi bir potada eritmek; dindar veya inançlı toplumları cahil, bağnaz veya sürü görmek; inançlara saygı duymamak, inançlı insanları hesaba katmayan, aşağılayan politikalar üretmek; kendi ilerici fikirlerini dayatmak gibi düşünceler bu topraklardaki krizleri çözmek yerine öylesine derinleştirmiş ve karmaşıklştırmıştır ki! Güya toplumu veya halkları savunmak, onları kurtarmak için savunulan ve güdülen bu akıl, egemenlerin hakimiyetlerini pekiştirmek dışında bir işe yaramamıştır. Örneğin, Tür-kiye’de uzun yıllar boyunca Kemalist zihniyet ve pozitivist akılla yukardan topluma dayatılan ilericilik veya laiklik anlayışı, din düşmanlığıyla açığa çıkmıştır ve büyük çoğunluğu dindar olan halkta hiçbir zaman karşılık bulmamıştır. Öyle ki yaşam tarzına müdahale edilen, inancına saygı duyulmayan ve kendisini ifade edecek bir zemin bulamayan toplum, bugün kendisiyle aynı dili kullanıyor diye yani inançsal olarak kendisine benziyor diye yaptığı onca haksızlık ve hukuksuzluğa rağmen mevcut iktidarı ayakta tutabiliyor ve itiraz etmiyor/edemiyor. Pozitivist aklın dini toplumdan dışlaması ile iktidarcı egemen erkek aklının dini araçsallaştırması farklı görünen ama aslında aynı kaynaktan beslenen zihniyetin iki farklı yüzüdür. Her ikisi de toplumsal ahlaka, dine, toplumsal doğaya, hakikate dair ne varsa yok saymaktadır.

Ortadoğu ve din gerçeğinin çözümlenmesinde ele alınmazsa hiçbir sonuca ulaşılmayacağı konu kadın gerçekliğidir. Çünkü bu coğrafyanın, bölgenin ve adeta onunla özdeşleşen din olgusunun kadına bakışını anlamadan Ortadoğu hakikatinden bahsetmek anlamsızdır. İn-sanlığa beşik olan bu topraklarda kadın yaşamın ta kendisidir. Doğanın, doğal toplumun ve kadının bağı birbirinden kopmayacak derecede güçlüdür ve tarihsel toplumsal seyri de para-leldir. Yani doğanın sahiplenilmesi ve talan edilmesi ile kadının düşürülmesi ve köleleştirilmesi ile toplumsal dengenin bozulması, doğal toplumun kaybettirilmesi aynı araçlarla, aynı amaçlarla gerçekleştirilmiştir. Din bu alanda da iki yönlülüğünü sürdürmüştür. Yani kadın en fazla inanç alanında sömürülmüştür diyebiliriz çünkü kadının kutsalla bağı daha güçlüdür. İnancı kuvvetlidir, hangi düşünceye, inanca, dine sahip olursa olsun kadının değerlerine ne kadar bağlı olduğunu görebiliriz. Halk inanışları diye bilinen, genellikle hurafe veya boş inanç olarak lanse edilen ama kadının yazılı değil şifahi yolla aktara geldiği ve sahip çıktığı öyle inanç ve ritüeller var ki arkasında derin kavrayışların neredeyse yaşam iksirinin saklı olduğunu araştırdıkça görebiliyoruz.

Ancak bugün dinler hakkında hemen hemen hiçbir bilgisi olmayan birisi kısa bir araştırma yapacak olsa Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyette kadının aleyhine birçok rivayet bulabilir, yaşam pratiğinde ise daha fazlasıyla karşılaşır. Kadını ikinci sınıf varlık olarak ta-nımlamaktan tutun da, erkeği günaha sürükleyen bir varlık oluşundan, günahkar ve fitneci, eksik akıllı, şerli, baştan çıkarıcı, eğitilmesi ve gerekirse dövülmesi gereken, tek amacı çocuk doğurmak ve yetiştirmek olan gibi tamamen erkeğe hizmetkar

ve itaatkar bir köle misyonları-nın yüklendiği bir varlık fotoğrafı çıkıyor karşımıza. Erkekçi zihniyet dinde bu şekilde yer almıştır ve hem kadının hem dinin hakikatini tahrif ederek dayatmış ve kendisine mahkum hale getirmiştir.

Hakikate ulaşmanın, fark etmenin ve hesaplaşmanın yolu gerçeğin nerede tahrifata uğradığını bilmekle başlar. Kadını ikinci sınıf varlık olarak gören Tanrı veya din değil erkektir, dolayısıyla erkeğin yarattığı var ettiği bir Tanrı ancak bu dilde konuşabilir. Cinsiyetler arasında taraf tutan bir Tanrı olabilir mi? Bu erkekçi zihniyetin Tanrı tasavvurudur. Daha doğrusu erkek kendini Tanrılaştırmıştır ve onun adına konuşmaktadır. ‘Bir ve tek’ olan sadece Allah iken; bu sıfatları üzerine almış, evde aile reisi, ülkede devlet reisi olarak tüm gücü iktidarı kendinde toplamıştır. Ortadoğu’da en fazla bu üç din hakim ve egemen olduğu için kadının köleleştirilmesi bu hakim dinler üzerinden daha net görülmektedir. Örneğin Alevilik’te diğer dinlerdeki gibi bir egemenlik anlayışı güdülmendiğinden kadının konumu doğal toplum yapısı-na daha uygundur. Cemevi ve cami karşılaştırmasından bunu açıkça görebiliriz. Mabedler kişinin Tanrıyla bağ kurduğu özel, kutsal alanlar olduğu için aynı zamanda toplumsal hayatın, paylaşmanın ve birlikteliğin yeri olduğu için kadının ve erkeğin bir arada bulunması gereken yerlerdir. Nitekim Muhammed peygamber döneminde camide ve hayatın her yerinde bulunan ve bunun için mücadele eden kadın, çok geçmeden dine hakim olan saltanatçı ve erkekçi zih-niyet tarafından ibadethanelerden dolayısıyla toplumsal hayattan dışlanmıştır. Yaratıcısı ile bağ kurmasına erkek izni şartı getirilmiştir diyebiliriz. Cem evlerinde kadın-erkek toplu ibadet yapılması ise dinin hakikatine daha uygundur. Müslüman kadınların kendilerini toplumdan dışlayan erkekçi sisteme karşı direnmesinin bir yolu da camileri erkeklere ve erkekçi sisteme, anlayışa terk etmemeleridir.

Kuran, baştan aşağı kadın çığlıklarıyla doludur. Diri diri gömülen kız çocuklarından, malları yenen yetim kızlara, eşleri tarafından terk edilen yaşlı kadınlardan bahseder ve topluma uyarı mesajları gönderir. Kuran özgürlük ve adalet için inmiştir. Bu yüzden ki ilk inananlar köleler ve kadınlar olmuştur ki bu kadınların çoğunluğu toplumun fahişe dediği kadınlardı. Tıpkı iffetsizlikle suçlanan ve taşlanan kadının imdadına İsa’nın yetişmesi gibi, ki İsa’nın annesi Meryem de bu suçla suçlanmıştı. Yani ilahi mesaj, toplumun ötekilerine bir özgürlük vaadidir, arayışlarına bir cevaptır. Zalimlere, egemenlere ve iktidar sahiplerine ise güçlü bir tokattır. Hakikat budur ancak ilahi mesajın gelmiş olması toplumları kurtarmaya yetmez önemli olan bu mesajı alan ve anlayan toplumların buna uygun davranmasıdır. Maalesef ki, Musa’nın İsa’nın Muhammed’in getirmiş olduğu ilahi mesajlar, yine inananları tarafından güç hırsı ve egemenlik arzularından dolayı yeni iktidar mekanizmalarına araç edilmiştir.

Hakim din ile toplumsal dinin mücadelesi kadın mücadelesidir aynı zamanda. Bugüne kadar kutsal kitap yorumlarının hemen hepsi erkekçi yorumdur. Kaynaklara ulaşmada yol ve yöntemi kadının belirlediği ve kadın bakış açısıyla yeniden yorumlanan dinin hakikatleriyle buluşmamız gerekiyor.

Tanrı, Musa'yı ve Mısır halkını Firavun'un zulmünden ve esaretinden kurtardıktan sonra çölde kırk yıl dolaştırır. Kırk yıl boyunca çölde dolaştırılmanın amacı bileklerden sökülen kölelik zincirinin zihinlerden ve kalplerden de sökülmesidir. Çünkü esas kölelik zihniyetten kaynaklanmaktadır. Gerçek özgürlük zihniyetin köle düşüncelerden kurtulmasıdır. Bedenen tutsak, zindanlarda olan ama kalbi, beyni, zihni özgür olan insanları hiçbir güç ortadan kaldıramamıştır. Tarihimiz ve günümüz bu şahsiyetlerle doludur. Bundan dolayıdır ki, kadının ve buna bağlı olarak toplumun, insanlığın ve doğanın özgürleşmesi bir zihniyet devrimi ile mümkündür. Kendine yabancılaşan ve gönüllü/gönülsüz köle haline gelen kadın kimliği, ha-kikat aşkına kendi gerçekliğine kavuşmak zorundadır.

Ortadoğu'da iç barışı sağlamanın yolu dinlerin barışmasıdır. Bölgesel ve küresel güçlerin çıkarlarına tamamen ters düşecek en önemli şey dinlerin, mezheplerin birlikte yaşama iradesidir. Her dinin öğretisinde başkasıyla, komşusuyla iyi geçinme vurgusu vardır. Dolayısıyla kendi inancına uyararak mümkün kılınan bir yaşamda birlikte barış içinde yaşama engel teşkil edecek hiçbir durum yoktur. Din, mezhep, etnik kimlik, kültürel ekonomik her türlü saldırı ve sömürüye karşı kolektif ve sistemli bir direniş sömürgeci ve sömürgeciyi, iktidarı ve aygıtlarını, metotlarını tanımak ve doğru mücadele geliştirmek gerekir.

Kadın mücadelesi köklerine inildiğinde evrensel bir mücadeledir. Çünkü kadın iktidar güçlerine karşı mücadele etmenin yolu sömürülen tüm varlıkların hakları için mücadele etmekten geçtiğini bilir, bilmelidir. Bu yol, ekolojik dengeyi yani doğayı; toplumsal ahlakı yani dini ve toplumsal doğayı korumaktan, hakkını savunmaktan geçer.

Ortadoğu, Mezopotamya, Anadolu, Arap Yarımadası üçgeninde öyle muazzam bir kültür mozağına sahiptir ki ne ülke ne din ne mezhep bazında bir sınıflandırmaya sığmaz. Kadın elinin ve emeğinin bu topraklara kattığı kadim bilgi ve kültür her köşede her bölgede varlığını gösteriyor. Dolayısıyla bu toprakların bu coğrafyanın doğal dengesi kadının eliyle ve düşün-cesiyle sağlanmaktadır. Şiddet ve savaş ne kadar uzun sürse de asla normalleşmez. Norm çünkü toplumun kabul ettiği bir değerdir. Toplamlar tarih boyunca savaşmışlar, ama şiddeti, işgali asla normalleştirmemişlerdir. Barış'ın zamanı, Doğa'nın zamanı gelir gibi beklenmiş ve mücadelesi de verilmiştir. Kadının burada açığa çıkmasının nedeni üstlendiği roldür. *"Doğal toplum, kadın ve doğa özgürlüğü ile hakikatini bulur"* sözümüzün gerçekliği burdan gelmek-tedir. Farklı inançların, dillerin, kültürlerin kaynaşmasının, birlikte yaşamın mümkünlüğünün garantisi kadının varlığıdır. Kadın düşüncesi için 'yabancı' olan farklı olan değildir, yabancı olan müdahale eden, dayatandır. Çünkü doğal olanın zıddı zorlamadır. Bir doğal hareket var-dır, bir de zorlama hareket. Her tür zor ve zorbalık doğanın yani hakikatin karşısındadır. Do-ğaya ve doğala karşı olan yöntemler asla kalıcı olamazlar. Kadına ve dinin hakikatine yönelik saldırılar da asla kalıcı olmayacaklardır.

Ana Tanrıçalardan Pir Analara Alevi Kadınların Praksisi¹

Gülfer Akkaya

Din ve inançlar, genel olarak araştırmacılar tarafından tamamen erkek egemen bir alan olarak tanımlanmakta. Çünkü şöyle bir ön kabul var nasılsa tüm din ve inançlar zaten cinsiyetçidir. İnsanlık tarihinin dününden bu gününe dek tüm din ve inançların erkek egemen olduğu varsayılır. Peki, gerçekten böyle mi? Ya hepsi böyle değilse? Hatta buna karşı mücadele bayrağı açanlar varsa? Erkek egemen olmayan inançlar ve dinler olamaz mı? Neden? Sahiden din hep erkeklerin elinde, erkek egemenliğine mi hizmet etti? Kadınlar bu alanda yok muydu?

Din ve inançlar toplumların somut koşullarının soyut bir yansıması ise, toplumlar en başından bu yana hep sınıflı sömürü (maddeci bir radikal feminist olarak tarihte oluşan ilk sömürü sisteminin patriarka, ilk sınıfların kadın ve erkek sınıfları olduğunu belirtmekte özellikle fayda görüyorum) sistemleri ile mi var oldular? Sömürsüz bir dönem hiç yaşanmadı mı?

Anaerkil bir sistem oldu mu? Olduysa anaerkil sistemde kadınlar erkeklerin emeklerini, bedenlerini, kimliklerini sömürmüşler miydi? Anaerkillik nasıl bir sistemdi? Anaerkil sistemin olduğuna dair çokça araştırma var ama anaerkilliğin erkekleri sömürdüğüne ilişkin hiçbir bulgu yok. O zaman bugün anaerkil kavramı ile ataerkil kavramlarının yüklendikleri anlam, kullanışları ve temsil ettikleri sistem (ekonomik sistem) aynı mıdır? Değilse neden bu iki kavram birbirine denk ama zıt iki toplumsal sistemi ifade edecek şekilde kullanılmakta? Bunun kime, nasıl bir faydası var?

¹ Bu yazıda Yol Kadındır (Kalkedon Yayınları, 2017 Şubat) adlı kitabımdan faydalanılmıştır.

Kimi feminist antropologlar, tarihçiler, araştırmacılar anaerkil toplumun şimdiye dek anlatıldığının tersine kadınların egemen olup erkeklerin sömürüldüğü bir toplumu ifade etmediğini söylerler. Aksine anaerkil toplum için toplumu oluşturan herkesin birlikte ve adil yaşamasını sağlayan bir toplum olduğunu dillendirmekteler. Böyle olunca da ortada bir erk'in olmadığı, kadınların insanın devamını sağlamaktan, her türlü üretimdeki belirleyici aktifliğinden, kültürü üretip sürdürmeye, sadece doğurup büyütmeyle kalmayıp hastalıklara karşı derman bulması ile ölüme karşı yaşamı uzatarak var edebilmesinden de kaynaklanarak toplumun moral değerlerini, inançlarını, müziğini, sanatını belirlemeye hak kazanmıştır. Bunları da kadınların iktidarını yaratıp onu ele geçirmek için değil, toplumun faydası ve toplumu bir arada yaşatabilmek için, toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde, kadınlara erkekler karşısında ayrıcalık tanımadan, ortakça yapabilmıştır.

Toplumun var edeni (doğuran tanrıça), insanların iyileştiricisi-yaşam süresini uzatan bilgisi (tıpçı-büyücüsü), toplumu bir arada tutabileni (kolektif gücü) olarak kadınlar anaerkil toplum diye bildiğimiz ilk toplumun temel gücü idiler. Bu başat güç erkek, kadın herkesi erk'in olmadığı, kolektif, adil bir toplum şeklinde bin yıllarca var etti.

İşte bu toplumun inancı da toplumun somut durumundan çıkacaktı, onu yansıtacaktı. Var eden-doğuran ana tanrıçalar ve tanrıçalar, yanı sıra ana tanrıçalar tarafından var edilen tanrılar olacaktı. Onlara da çeşitli güçler, yetenekler verilecekti. Böylece tıpkı toplum gibi, ana tanrıçanın var ettiği tanrıça ve tanrılar dünyası da böylece oluşmuştu... Konuşan, yaşayan, eğlenen, dans eden, kızan, tutkuya kapılan, aşık olan, sevişen, kaygılanan, her şeyi doğuştan değil yaşayarak öğrenen tanrıçalar-tanrılar dünyası... Kutsal ama ulaşılmaz değil, kutsal ama insandan üstün değil, en belirgin özelliği ölümsüz olması. İnsan huylu tanrıça ve tanrılar... Ama onlar ölümsüz olacaktı. Ancak bu ölümsüzlük de insandan azade ve uzak değildi. İnsan, tanrıça ve tanrılardaki bu ölümsüzlüğe ulaşma aşkıyla bugüne dek çabalayacak, sihir, büyü ile koyulduğu bu yolda bugün bilim ile araştırmalarını sürdürmeye devam edecekti. Bu konu çokça efsaneye, romana konu olacaktı.

İnsanın tanrıça-tanrıdaki bu ölümsüzlüğe imrenmesinin, ölümsüzlüğü kazanmasının kimi inançlara yansıdığına da tanıklık ediyoruz. Alevilik inancına göre ölüm yoktur. Alevilikte Hakk'ın parçası olan insan, ölmez, çünkü Hakk ölmez, o ölümsüzdür. Devriye vardır, her defasında don (beden, varlık biçimi) değiştirerek, yeni bir donda (şekilde) var olacak herkes ve herşey.

Din-inançlar ile ilgili yapılacak araştırmalarda gerçeğe ulaşmak istiyorsak bugüne dek önümüze konan birçok araştırmadan, bilgiden de şüphe duymalıyız. Bilim ve iktidar arasındaki devasa ilişkiyi anımsayacak olursak, mevcut bilgilerin çok önemli bir kısmı gerçeği ifade etmekten öte iktidarları güçlendirmek, devamını sağlamak için üretilen bilgilerdir. Türkiye'deki mevcut iktidar Türklerin, erkeklerin, sermayenin ve İslam dininin iktidarı olduğundan ürettiği bilgiler bunları destekleyip güçlendiren bilgiler olacaktır. Bu nedenle hakikatle ilişkisi zayıf ya da hiç olmayacaktır.

Tüm bu alanlarda araştırma yapan araştırmacıların bunu unutmadan işlerini yapmaları elzemdir. Bu nedenle din ve inançlar konusunda araştırma yaparken mevcut soruların dışına, mevcut araştırma yöntem ve tekniklerinin dışına çıkmak faydalı olacaktır. Hele din ve inançlarda kadınların durumunu araştırıyorsanız işiniz daha da zor demektir. Çünkü temel kabul din ve inançların kadınlara pozitif anlamda kapalı olduğu, tüm din ve inançların cinsiyetçi olduğu yönündedir. Oysa din ve inançlar toplumun somut üretim koşullarının ürettiği manevi unsurlardır. Bir toplumda din, mevcut iktidar hangi sınıftansa ona göre şekillenir, onun ihtiyacını karşılayacak şekilde konumlanır.

İnsanlık tarihinin ilk toplumsal biçiminin kolektif (anaerkil) olduğunu anımsarsak ve yine ilk sömürü sisteminin patriarkal sistem olduğunu (kadınlar sınıfı-erkekler sınıfı) anımsarsak kadınların etkin olduğu bu iki dönemde nasıl olur da din ve inançlarda kadınların etkin olamayacağına kanaat getirilebilir ki?

Çok uzatmadan şunu söylemek istiyorum. Bilimsel şüphe olmadan olmaz. Hayal etmeden hiç olmaz. Bugünün kabullerinden kopmadan, artık taşıdığı ilk kavramlara bile yabancılaşmış, ondan kopmuş, başkalaşmış kavramları bugünkü değiştirilmiş, çarpıtılmış anlamlarından kurtarmadan, geçmişteki anlamlarını bulup oradan ilerlemeden olmaz. Yani bilimin sınıfsal (patriarkanın sınıfları kadın-erkek, kapitalizmin sınıfları işçi-patron) yanlarını unutmadan, önümüze konan her şeyi kabul etmememiz gerektiğini söylüyorum.

Bin yıllardır var olan erkek egemen sistemin insanlığın başından beri var olduğu tam bir erkeklik palavrası. Erkeklerin toplumu kadınlar ve erkekler diye sınıfsal açıdan ikiye böldüğü, patriarka adını verdiği bu ilk sömürü sisteminin kadınlar ve erkekler arasında süren binlerce yıllık savaşın sonunda kurulduğunu artık biliyoruz. Bu savaşın çok fazla cephesi vardı ve din-inançlar bu cephelerden en önemlilerindendi. Kadınlar sadece Mezopotamya ya da Orta Doğu'da değil, dünyanın hemen her yerinde bin yıllarca adil bir toplumu kurup idare ettiler, ardından bu toplumu yok etmek için ayaklanan erkeklere karşı hemen teslim olmadılar, binlerce yıl savaştılar.

Hal böyle olunca din ve inançlar alanını özellikle erkek tek tanrılı ve kitaplı dinlerin tekeline almak isteyen iktidarların aksine, erkek tek tanrılı, tekelci dinlerin dünkü çocuk olduklarını anımsatmakta ve evvelinin olduğunu sürekli olarak hatırlatmakta fayda var. Bilimi de bu erkeklikten ve tek tanrıci tekelden kurtarmakta fayda var.

Din ve inançlar tarihine dönüp bakıldığında görülecektir ki orada kadınlar var ve çok önemli statülere sahipler çok uzun yıllar. Bu alanda toplumun kadınları erkeklerden daha üst konumlara koyduklarını görüyoruz. Ardından erkeklerin kadınların bu gücüne açtıkları savaşı, kadınlarınsa erkeklerin toplumu sömürüye doğru götürecektir bu savaşa karşı açtıkları savaşı görüyoruz. Bu kanlı savaşların sonunda kadınların yenildiğini ama yok edilemediklerine tanıklık ediyoruz. Kadınlar bugün de kimi inançlarda erkeklere rağmen hala yerlerini koruyorlar.

Örneğin, kadim inançların var eden ana tanrıçalarının bir yansıması olarak bugün Alevilikteki Pir Anaları görüyoruz. Neyse ki hala Alevilikte olduğu gibi, teorik olsa da kadın erkek eşitliğini savunan inançlar mevcut.

İşte tüm bunlar **anaerkil dediğimiz o kadim ve kadıncıl** dönemden bugünlere dek kalan unsurlar, bugün yaşayan kimi inançların kökleri. Ve o kökler güçlenmek için kadınların mücadelesine gözlerini dikmiş bakıyor.

Alevilik inancında kadınların durumunu araştırdığım *“Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar”* ve *“Yol Kadındır”* adlı kitapları çalışırken böyle uzun soluklu ve farklı sonuçlara ulaştım. Çok daha fazlasına ulaşmak mümkün. Yeter ki biz kadınlar gözlerimize bakan ana tanrıçaları, tanrıçaları ve Pir Anaları görebilelim.

Maddeci Feminist Yöntemle Alevi Kadınlar Tarihine Bir Bakış

Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar adlı kitabı çalışırken yaptığım araştırmalar, okumalar ve görüşmeler Alevilik inancında kadınların yeri ve durumu hakkında birçok yeni şeyle, hiç merak edilmeyen, dönüp bakılmayan, birbiriyle tezat çokça soru ve ipuçlarıyla karşılaşmama neden oldu. Bu soruları ve ipuçlarını takip ettikçe cevapların bugünde olmadığını sezdim. Daha derinlere ve eskilere doğru yol almam gerektiğini öngördüm.

Alevilik inancında kadınların durumu nedir sorusuna cevap aramak için yola çıkmıştım ve bu konunun sandığımdan çok daha kadim ve kadıncıl zamanlara uzanan bir yolculuğa beni götüreceğini artık biliyordum. Alevilikte kadınların durumu hakkında fikir sahibi olabilmem için Alevilik inancına etki eden toplumların, inançların, yani bu inancın etkileştiği temel köken ve kaynakların en başından itibaren nereler olduğunu bulmam gerekiyordu. Bu temel kaynaklar şimdiye dek Alevilik üzerinde çalışanların ele aldığı sınırları aşmalıydı. Çünkü Alevilik inancının hangi inançlardan etkilendiğini araştırmıyordum, Alevilik inancına en temel karakterini veren şeyi; Alevilik inancında kadınların izlerini araştırıyordum. Alevilik inancında kadın erkek ilişkileri nasıl bir zeminde, neye göre oluşmuştu? Bu soruların cevapları çok daha eskilerde olmalıydı.

Bu nedenle ilk olarak, Alevilik inancının oluştuğu dönemlerden çok öncesine ve Alevilik inancının oluştuğu coğrafya ve o coğrafyanın çevresine bakmam gerekiyordu. O dönemlerde bu coğrafyalardaki inançların nasıl oluştuğunu, inançlardaki cinsiyet rollerini, bu rollerin nasıl şekillendiğini incelemeliydim. Yani bilimin elde ettiği bulgular üzerinden ilk uygarlıklardan başlayarak din ve inançların nasıl şekillendiğini incelemem gerekiyordu. Ayrıca ve özellikle Alevilik inancının doğacağı topraklarda Alevilikten önce var olan inançlara, bu inançlarda kadın-erkek ilişkilerine, bu ilişkilerin hangi yöne doğru evrimleşip değiştiğine, bu inançların nasıl son bulduğuna ve son bulmakla etkilerinin yok olup olmadığına bakmam gerekiyordu. İnsanlık tarihi, tıpkı her şey gibi kültürü de toplumlar aracılığı ile art arda sıralayarak bugünlere dek taşıyıp getirmişti. Ve bunun en açık görüldüğü alanlardan biri din ve inanç alanıydı.

Din ve inançları ilgilendiren en temel unsurlardan biri kuşkusuz kadın ve erkek arasındaki ilişkileri nasıl tanımladıkları ve kadınların buralarda var olma biçimidir. Bu alan, tüm din ve inançlarda en önemli ve erkeklerce en çok konuşulup tartışılan, şekillendirilen, üzerine oynanan başlıklardandır. Ama işte yine de bir inanca karakterini veren bu temel unsurun kaynakları bugüne dek kadın-erkek Alevi araştırmacılar tarafından yeterince merak edilmemiştir. Alevi araştırmacılarının çoğu bu alana dair *“Alevilikte kadın, erkek eşittir”* demekle sınırlı kalmış, bu devasa sözün ardındaki gerçeği hiç merak etmemiştir. Bu durum akla ‘neden’ sorusunu getiriyor elbette. Diğer bir kısım araştırmacı ise *“dinlerde, inançlarda zaten kadın-erkek eşit değil, olamaz”* diyerek kestirip atmış, Alevilerin eşitlik söylemini duymazdan gelmeyi tercih etmiş, böylece konuyu araştırmaya bile değer görmemiştir. Genel bir yargıyı kabul edip bunu Aleviliğe de uyarlamış, bu başlığı direkt reddetmiş, böylece konuyu ele almaktan ‘kurtulup’, üzerini örtmüştür. Oysa bilim kuşku duymaktı. Neden diye sormaktı? Neden?

Din ve inançları toplumsal cinsiyet açısından ele alıp araştıran feminist akademisyenler de dâhil çokça araştırmacının araştırmaları mevcut. Bu araştırmalar çok tanrıça/tanrılı din/inançlardan, tek tanrılı din/inançlara; kadınların var eden ‘biricik’ kaynak ve güç olarak görüldüğü, toplumları yönlendirip yönettiği, muhalif ve eşitlikçi din/inançlara dek tüm din/inançları aynı torba içine koyup, eşitleyerek ele almaktan, bunların tamamını erkek egemen dinler diye niteleyerek topyekün yargı ile bütün dinleri/inançları aynılaştırmaktan öteye geçememişlerdir. Oysa din/inançlar tarihi bize bu genellemenin ötesinde bambaşka bir fotoğrafı da gösteriyor.

Türkiye’de akademi ve farklı alanlarda yapılan (toplumsal cinsiyet çalışmaları dâhil) birçok araştırmaya bakınca ilk olarak göze çarpan, Alevilik üzerine araştırma yaptığını söyleyenlerin ne yazık ki daha Aleviliğin nasıl bir inanç olduğu hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarıdır. İkinci başat sorun, Aleviliğe yönelik yapılan yaftalamadır. Aleviliği bir başka inancın mezhebi olarak gösterip, Aleviliğe mezhep olarak kabul ettikleri din üzerinden yaklaşıp araştırmalarıdır. Böylece Aleviliği Alevilikte aramayıp, Aleviliği alakasız olduğu bir yerde ‘ele alıp incelemelerdir’.

Alevilik inancını yeterince ve hatta derinlemesine bilmeden yapılan araştırmaların en temel sorunu ezberci ve daha başından belli olan keskin ama Alevilikle alakası tartışmalı sonuçlara ulaşmasıdır. Alevilik inancının araştırma konusu edilirken bile kendisi olarak görülemeyip, kendi söylemleri üzerinden yola çıkarak araştırma yapma gereği duyulmaması bilimsel bir sorun olmakla beraber, bağımsız olduğu iddia edilen bilime siyasetin ne kadar girdiğine de işaret eder. Neyse ki genç ve yeni kimi akademisyenler tarafından da bu sorunlar fark edildi ve Aleviliğe dair doğru zeminde araştırmalar yapılmaya başlandı.

Yaratılış mı, Var Oluş mu?

Aleviliği var eden temel ritüellerin kendisi, bu ritüeller arasındaki ilişki, bu ilişkilerin sürekliliği ele alındığında görülecek ki burada kadınlar lehine bambaşka bir inanç var. Bu inancın farklı bir felsefesi, bu felsefik değerler üzerine kurulmuş farklı bir toplumsal yapı mevcut.

Alevilik, ana tanrıçaların evreni ve her şeyi kendinden var ettiği kadim inançlardan kaynak almış, Anadolu'daki matriarkal inançlardan beslenmiş kadim ve kadıncıl bir inançtır. Bunun en iyi göstergelerinden biri kadim inançlar ile Alevilik arasındaki felsefi yakınlık ve kozmogonik ortaklıklardır. Eril bir yaratılışın aksine, maddi bir varlıktan ve dış bir güçten var olarak/doğarak kâinata dağılımının mitolojisinde buluşmaktır.

On yedisi kadın olan Kırklar Meclisi anlatısı kuşku yok ki artık Alevilik inancının en temel ve çok önemli anlatılarından biridir. Uzun kış gecelerini ısıtan masalların yanı sıra büyükanneler ya da annelerin defalarca anlattığı Kırklar Meclisi'ni Alevi ailelerde cem kurmak için köylere gelen dedelerden bile önce kadınlar yeni nesillere aktarmış olur. İstisnalar hariç çocuklar bu vb. Alevilik anlatılarını ilk olarak kadınlar aracılığı ile öğrenirler. Bu ise inancın sürekliliği, aktarılması ve böylece yaşatılmasında kadınların esas kaynak olduğuna işaret eder. Nedense gerek Alevi toplumu, gerekse de onun ileri gelen siyasetçileri, dedeler, yazarlar, araştırmacılar bunlardan bahsetmez. Bahsedildiğinde ise duymazlıktan gelirler.

Kırklar Meclisi anlatısı, Aleviliğe İslam'ın bir mezhebi olan Şiilik üzerinden girmiştir. Ancak Alevilik, tıpkı diğer etkilendiği inançlar, dinler gibi bunu da içine almış, kendi inancına ve onun felsefesine göre dönüştürüp yeniden şekillendirmiştir. Anlatı başından sonuna erkek tek tanrılı inançların felsefesi ile çatışan bir örgüye sahiptir. Erkek tek tanrılı din/inançların erkek egemen, tekçi, hiyerarşik, insanı kul gören anlayışına karşı, kendi kadıncıl, eşitlikçi, çoğulcu, kolektivist, birlikçi ve paylaşımcı anlayışının anlatısıdır. Anlatı Aleviliğin dünya görüşünü aktarır.

Genellemeler içinde boğulmaya çalışılan farklılıklar, özgünlükler er ya da geç gün yüzüne çıkarlar. Bu nedenle *Yol Kadındır* adlı kitap, hiç olmazsa Alevilik inancının din ve inançlara yönelik toplumsal cinsiyete dair genellemelerden sıyrılmasının ilk hamlesi olarak da görülebilir.

Yol Kadındır, Aleviliğin kadim ve kadıncıl bir inanç olduğuna dair edindiğim şüphenin labirentlerinde ana tanrıçaların ışığına doğru uzanan kadıncıl YOL'dur. Tanrılar tarafından unutturma gazabı ile üzeri örtülmeye çalışılan ana tanrıça ve tanrıçaların varlığını unutmayı süpürerek ortaya çıkarma çabasıdır.

Erkek egemen tek tanrılı dinler (ve bunların etkisi altına giren Alevilik) içinde görünmez kılınan kadınların tarihsel varoluşlarını açığa çıkartmak üzere yaptığım *Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar* adlı çalışmamda başladığım noktayla ulaştığım nokta arasında oldukça

büyük bir mesafe oluştu. *Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar*, Aleviliği ilk kez Alevi kadınlardan dinlemeyi, Alevi kadınlara ilk defa kendi tanım ve cümleleri ile inançlarını anlattırmayı hedeflemişti. Bu kitap, Aleviliğe dair sözün sadece Alevi erkeklerce üretilmesinin önüne geçmeyi ve kadınların Alevilik konusunda sesini, sözünü duyurmayı, kadınları görünür kılmayı amaçlayan bir çalışmaydı. Bu çalışmayı yaparken fark ettiğim şey **Aleviliğin kadim ve kadıncıl bir inanç** olduğuna dair hipotezimin ardından gitmem gerektiği idi.

Bu beni zamanda yolculuğa çağırın, yeni, derin ve bir o kadar heyecan verici bir hipotezdi. Riskliydi. Çünkü neredeyse herkesin din ve inançları erkek egemen bulup aynı torbaya koyarak eşitlediği, farkları önemsemeyip, bu farkların kaynaklarını yok sayarak bir kenara attığı yerde ben Alevilik için aksini söyleyebilirdim. Aynaya bakınca Fatma'yı görebilirdim! Ve nitekim öyle oldu. Araştırmalarım derinleştikçe kadıncıl inanların ve varoluşun Alevilikteki etkisini, ana tanrıçalardan Pir Analara kadınların varoluş mücadelesiyle yüzleştirmenin derinliklerinde.

Bu haliyle Aleviliğin kadim ve kadıncıl bir inanç olduğu hipotezi yeni bir araştırma olarak kendi başına bir öneme sahip oldu benim için. Teorik olarak Alevilik inancında ve geçmişten günümüze dek Alevi pratiğinde kadınların durumunu sosyolojik, antropolojik, felsefik, tarihsel ve inançsal açılardan ele almam, araştırmam gerekti.

Benim bu çalışmadaki ana motivasyonum, Alevi toplumunun “Bizde kadın erkek eşittir” cümlesinin varlığı ve bu cümlenin nedeni ve nereden kaynaklandığını açığa çıkarma ihtiyacıydı... Biliyordum ki bir inanç praksişi olarak Aleviliğin içindeki bu kadıncıl kaynakları açığa çıkartabilirsem, bu aynı zamanda ataerkil sistemin en temel dayanaklarından bir olan dinler dünyasındaki büyük kadın-erkek mücadelesinin açıklığı kavuşmasına hizmet edecekti.

Alevi toplumunun ağzından düşürmediği gibi, övünerek kullandığı “bizde kadın erkek eşittir” cümlesi geçmişten kopuk, fantastik bir uydurma olamazdı. Bir toplum yüz yıllarca buna inanmış ve bu fikri savunuyorsa bu, neden sosyal bilimleri meşgul edecek bir kuşku olmasındı ki?

Alevilikte ve Alevilerde Kadın Erkek Eşit mi? Neden?

Alevilerde kadın erkek eşittir fikrinin aranacağı iki temel alan vardı. İlki, teorik/teolojik alan yani Alevi inancının kendisi. İkincisi, pratik alan yani Alevi toplumunun kendisi.

Meluli bir deyişinde der ki “*Ta ezelden nur-u kandil / Fatma Anamızdır bil*” Alevilik inancına göre her şey ışıktan var olmuştur. Işık ise Fatma Ana'dır. Yani kadın. Yani Alevilikte herşey kadından gelmiştir, kadından var olmuştur. Kadından kaynaklanan bu varoluş fikrine Alevi kozmogonisi de destek verir.

Yaratılış felsefesine sahip diğer din ve inançlarda kadınla erkek arasındaki eşitsiz yaratılma hikâyelerinin aksine; var olmak, doğmak felsefesine sahip Alevilik inancında kadın ile erkek arasında mevcut bir eşitsizlikten bahsedilemez. Kozmostaki varlıkların hepsinin aynı Bir'den doğması, ondan var olması, onun parçası olması nedeniyle hepsi aynı kaynaktan gelmişlerdir ve bu nedenle birbirleriyle aynıdırlar, henüz toplumsal cinsiyet yoktur. Çünkü daha cins olarak bile var olmadıkları, cinsiyetsiz oldukları için Alevilik inancında kadın, erkek eşitsizliğinden, kadın ve erkekler arasında yapılmış cinsiyetçi bir iş bölümünden, böyle bir toplumsal form ve rollerden bahsedilemez.

Bu nedenledir ki Alevilikte teorik olarak her iki cins eşittir ve Aleviler “Alevilik inancında kadın erkek eşittir” fikrini savunurlar. Çünkü Alevilik inancının var oluş mitolojisinde erkekleştirilmiş tanrı, o tanrının öncel kıldığı, erkeğe göre ikincil olan, iktidar sahibi erkek cinsi yoktur. Sadece yüce erkek değil, onun canının sıkıntısını gidermek için yaratılan ikincil kadın da yoktur. Alevilikte hiçbir cins birincil ya da ikincil değildir. Herkes ve her şey aynı Bir'den gelmiştir. Kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın tüm insanlar tanrının parçasıdır, onun çoklukdaki görünüşleridir, ondan gelmişlerdir. Bir'in bir parçası diğerinden üstün ya da aşağı olabilir mi? Bu nedenle her iki cins aynıdır, eşittir. Aralarında cinsiyet temelli herhangi bir ayrım yoktur. Alevilik inancındaki Can kavramı da buradan kaynak bulur, buradan çıkmıştır. Can demek, 'Bir'in parçası olmak demektir. 'Bir'in bedeninden gelmiş olmak ve aynı olmak demektir.

Can kavramında toplumsal cinsiyet (kadın ve erkeklere biçilen cinsiyetçi toplumsal roller) yoktur, bilakis kadın ve erkek denen her iki cins 'Bir'den çıktıklarına, aynı kaynaktan geldiklerine göre 'Bir'dirler, aynı ve eşittirler. 'Bir'in parçası olarak çokluk âleminde var olan parçalardan biri diğerinden üstün olarak kabul edilemez. Çünkü “Bir” evrenin bütünüdür ve bütünün parçaları arasında eşitsizlik olamaz. Unutulmamalıdır ki tüm parçalar aynı zamanda 'Bir'dir. Ve çokluk âlemindeki parçalar 'Bir'in bütünlüğünden kopartılarak, tek tek ele alınamazlar, öyle görülemezler, gösterilemezler. Zira bu çokluk âlemini oluşturan her bir parça sayısal görünüşünün ötesinde anlamlara sahiptir ve birlik, bütünlük içindedir, bütündeki tektir, 'Bir'dir.

Bu haliyle Can kavramı, 'Bir'den doğarak ortaya çıkan insanın, cins ve cinsiyet anlamı yüklenmeden, 'Bir'i temsil etmesi için kadın ve erkeğe verilen ortak addır. İnsanı cinsler zemininde eşitsiz olarak ayırmak, 'Bir'i 'Bir' ile karşı karşıya getirmektir ki böyle bir şey olamayacağı gibi insan 'Bir'in parçası olarak aynı zamanda tanrısal töze sahiptir. Bu töz insanla 'Bir' arasında özdeşlik sağlar ve tüm bunlardan dolayı, değil kadın ve erkek arasında, çokluk âlemindeki hiç bir görüngü arasında herhangi bir eşitsizlikten, üstünlükten, sosyal açıdan aşağı ya da yukarı durumlardan bahsedilemez.

Ve işte yine insan aynı töz nedeniyle ölümsüzdür.

Alevilik inancındaki Bir'in en önemli özelliği çokluk âlemini kendi bedeninden bölünerek ve doğurarak var edebilmesidir. Burada doğurmak sıradan bir kavram değildir.

Bir'in kendinden bölünerek ve kendinden doğurarak çokluk âlemini var etmesi onun doğurma yeteneğine sahip olması anlamına gelir. Bir'in cinsiyeti yoktur ama Bir'in doğurma yeteneği ve niteliği vardır. Yani Bir dişildir, kadındır. Alevilik kozmogonisindeki 'Bir' kadındır. İşte aynadaki Fatma bu Bir'dir. Aleviliği kadıncıl bir inanç yapan, Yol'u kadın yapan da budur.

Araştırmanın Yöntemini Kuran Yol

Kuşku sorunsallaştırılıp araştırıldıkça ortaya Alevilik inancının kadim ve kadıncıl bir inanç olduğunun izleri iyiden iyiye ortaya çıkmaya başladı. Bu izleri sürmek için kadim toplumlara bakmaya başladım. Ve bugün kendisine ait yazılı malzemeler bırakan en eski uygarlık olarak Sümerlere gidip oradan günümüze dek gelecek bir yolculuğu başlattım. Sümerler, bilebildiğimiz kadarıyla şimdilik yazıyı kullanan en eski uygarlık olarak kendisi hakkında yazılı kitabeler bırakan ilk uygarlıktır. Ve bu kitabelerde sosyal hayattan mitolojiye, kanunlara, edebiyata, iş hayatına, sözleşmelere, yaratılış efsanelerine, tanrıça ve tanrılara dek her şey yazılı idi. Yani tıpkı kutsal kitaplar gibi Sümerlerin de inançlarını anlatan yazılı metinler (kitabeler) vardı ve Sümerlere dair bilgiye direkt kaynağından ulaşabiliyorduk. Böylece Sümerlerin inanç sistemini tahmin etmiyor, tıpkı bugün tutulan kayıtlar gibi o gün tutulan kayıtlar (kitabeler) üzerinden direkt bilgiye ulaşabiliyorduk.

Alevilik üzerine yapacağım kadim yolculuk Sümerlerden itibaren başlamıştı ve kadim uygarlıkların din/inançları üzerinden devam ederek bugünlere dek gelecekti.

Araştırmam üç ana bölümden oluşmakta. İlk bölümde antik uygarlıkların çok tanrıça/tanrılı inançlarından tektanrılı dinlere dek din ve inançları toplumsal cinsiyet açısından incelemeye çalıştım. Ancak ele aldığım inançlar özellikle Alevilik inancının ortaya çıktığı Anadolu coğrafyası ve onun çevresindeki uygarlıklar ve onların inançlarıydı. Bu inançların temel karakteristiğini oluşturan yaratılış hikâyesini özellikle ele aldım. Çünkü din/inançları toplumsal cinsiyet açısından ele alırken yaratılış anlatılarının bu alanı belirleyen en temel unsur olduğunu düşünmekteyim.

Yaratılış alanında ilk yaratma/var olma/doğma eylemlerinin Ana tanrıçalar tarafından yapıldığı, sonrasında ortaya çıkan erkek egemen sistemle bu eylemlerin Ana tanrıçalardan erkek tanrıların tekeline geçtiğine tanıklık ediyoruz. Ancak erkek egemen sistemde dahi doğma eylemini tanrılar hiçbir zaman tanrıçalardan alamayacaktı. Çünkü doğma eylemi kadın bedeninde olan bir eylemdi ve erkek bedeni bunu yapabilmekten mahrumdu. Doğuramayan erkek boş durmayacak, doğurabilen kadın bedenini kontrol altına alarak bu alandaki iktidarını sağlamlaştıracaktı.

Kadim toplumlardaki çok tanrıça/tanrılı inançlarda tanrıça ve tanrıların pozisyonları, güçleri ve rolleri hakkında detaylı çalışmak gerekiyordu.

Çok tanrıça/tanrılı toplumların doğa ile ilişkilerini, tanrıça ve tanrılar arasındaki hiyerarşik yapılanmayı, bu yapılanmanın cinsiyetle ilişkilerini ve bu yapılanmanın nasıl ve neden değiştiğinin izlerini sürmeye özellikle gayret ettim. Bu cinsel iktidar değişiminin sistematik halde nasıl oluştuğunu açıklamaya çalıştım. İnançların kutsal mekânları, anlatıları, mitolojileri, kutsal kitaplar vb ile kadıncıl eşitlikçi bir inanış ve toplumsal yapıdan, erkek egemen inanç ve toplumsal yapıya doğru nasıl değiştirilerek yol alındığının tarihsel süreçlerini izledim.

Aynı zamanda Alevilik inancının da kaynağı olan bu kadim ve kadıncıl inançlar ile Alevilik arasındaki ortaklıkları, Alevilik inancında yer alan kadim ve kadıncıl unsurları ortaya çıkartmaya, görünür kılmaya gayret ettim.

Ve elbette anaerkil toplumlardan bugünkü ataerkil toplumlara geçişin yansıdığı önemli bir alan olarak var eden/doğuran ana tanrıçalar ile onların yoldaşları olan tanrıçalarla tanrılar arasındaki mücadeleye de feminist bir bakış açısıyla dikkat çekmeye çalıştım.

Kitabın ikinci bölümünde Anadolu ve çevresindeki coğrafyada toplumsal açıdan eşitlik ve adalet isteyen toplumların mücadelesini göreceksiniz. Eşitlik ve adalet isteyen toplumların aynı zamanda inançsal alanı hem inanç hem de ideolojik bir araç şeklinde belirlemesi özellikle kayda değer. Bu bölümde Alevilik inancının etkilendiği toplumların ve inançların yanı sıra sonradan Alevilik adı altında buluşacak olan inançları, Alevilik inancında ve Alevi toplumlarında kadınların inançsal ve toplumsal konumlanışlarını ortaya çıkartmaya gayret ettim.

Üçüncü ve son bölümde Alevilik inancının teolojisine ve Alevilik inancındaki temel unsurlardan (ritüellerden) yola çıkarak Alevilik inancında kadınların durumunu, varlık biçimini ele aldım. Alevilik kozmogonisindeki ‘var oluş/doğma’nın ne anlama geldiğini, ‘Bir’ ve ‘Hakk’ kavramlarını Alevi deyişlerinden de destek alarak kadınlar açısından, kadın perspektifiyle inceledim. Kırklar Meclisi, Pir Ana, müshaplik, Alevilik hukuku gibi alanlara Alevi kozmogonisinin ışığında kadınların var oluşunu sorgulayan bir yerden baktım. Ortaya kadınların lehine çok önemli sonuçlar çıktığına inanıyorum.

Edindiğim bilgiler, toparlayabildiklerim gerçekten umduğumun çok üzerindeydi. Çalışmaya başladığımda bu kadar çok veriye ulaşabilmeyi beklemiyordum. Alevilik kesin olarak kadim ve kadıncıl bir inançtı. Alevilerin “Bizde kadın erkek eşit” söylemlerinin Alevilerin dahi bilmedikleri, tahmin etmedikleri bir derinliğe ve geçmişe sahip olduğuna şahitlik etmek anlamına geliyordu tüm bunlar benim açımdan. Gerçi kimi Alevi dedelerin, araştırmacı ve siyasetçilerin Alevilik inancında kadınların etkin olduklarını ve hatta Fatma Ana üzerinden kimi deyişlerde var oluşsal yaklaşımın dillendirildiğini bildiklerini görüyordum. Ama onların da çoğu bu bilgiyi susarak gizliyor, Alevilere ulaştırmıyor, bu gerçeklikle toplum arasında perde oluyorlardı. Çünkü Alevilik inancı kadıncıl bir inanç olmakla beraber Alevi topumu çoktan erkekleşmeye teslim olmuş, erkek egemen bir topluma dönüşmüştü. Üstelik bu kişiler artık Alevilik inancını da erkekleştirmişlerdi.

Böylece Alevilikte kadınların varlığını, Alevilikte kadınların etkisini susarak, gizleyerek, kadınları tutundukları mevcut yerlerden kovarak yok etmeye başlamışlardı.

Bunun en somut örneği olarak bugün artık neredeyse Pir Anaların yok denecek sayıya dek gerilemesini gösterebiliriz. Oysa Yol’a göre Pir Analar olmadan cem erkânı kurulamazdı. Ama Aleviler hiç gocunmadan Pir Ana’nın olmadığı cem erkânları kuruyorlar. Bundan genel olarak Alevi dedeleri ve toplumu rahatsızlık duymuyor. Cemlerde Pir Anaların olmamasına karşı yeni yeni, o da cılız tonda itirazlar yükselmekte. Hala çok az sayıda dede, cemleri Dede ve Pir Ananın beraber yönettiğini kabul etmekte ama nedense cemlerde bu durumdan kimse bahsetmemekte. Pir Analar konusunda özellikle susma yolu tercih edilmekte.

Uzun bir sürecin ürünü olarak Alevilik inancında özellikle kadın, erkek ilişkileri ve Alevilikte kadınların varlığı, yer aldıkları konum açısından çok önemli oranda değişip başkalaşmış, kadıncıl bir Alevilikten, erkekleşen Aleviliğe doğru devasa bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim bugün Alevi toplumundan, erkânına, diline dek her alanda hükmünü sürdürmekte.

Bu tür araştırmalarda var olan bilgiyi egemen cinsiyetçi dilin manipülasyonlarından kurtarmak ayrı bir özen gerektiriyor. Kaynak olarak başvurduğum tüm yazarlar çok tanrılı dönem diyerek adlandırıyorlardı eski uygarlıkları. Oysa tanrı kavramının içine gizledikleri tanrıçalar da vardı ama tanrıça kavramı sadece çok özel durumlarda geçiyordu. Bu haliyle dilin kullanımında sadece cinsiyetçilik sorunu yoktu, yanı sıra yanlış ve eksik kavramlaştırma da mevcuttu. Birden fazla tanrıça ve tanrıların olduğu uygarlıklar için bu nedenle ‘çok tanrılı’ kavramı yerine ‘çok tanrıça/tanrı’ kavramını uygun gördüm.

Yine sık sık cinsel politika, kadın kurtuluşu, kadınların özgürlüğü, cinsel iktidar, erkek egemenliği ve patriarka gibi çeşitli kavramları da kadın ve erkekler arasında tarih boyunca devam eden mücadeleleri anlatmak için kullandım. Evet, kavramlar yakın tarihin kavramları ama derdimi anlatmak için de işimi bir hayli kolaylaştırıyorlardı.

Anaerkil, matriarka, kadıncıl gibi kavramları, kadınların emeğinin, kimliğinin, bedeninin, kültürel açıdan ürettiklerinin kabul edilip görüldüğü, bugünkü gibi erkek egemen kriterlerle değersizleştirilmediği, bir cinsin diğer cinsin emeğini, kimliğini, bedenini sömürüp ezmediği, eşit ve adil bir toplumu ve o toplumun özelliklerini ifade etmek için kullandım. Anaerkil ve matriarka bir sisteme işaret eden kavramlar, kadıncıl kavramı sistem olmasa da daha ziyade kimlik, özellik, durum, kadınlardan yana oluşu, kadınlığı belirten bir kavram.

Bu çalışmayı yaparken beslendiğim kaynakların neredeyse tamamının dili cinsiyetçiydi. Ne yazık ki dildeki cinsiyetçilik hala yeterince önemsenmiyor. Tabii cinsiyetçi dil dediğimiz şeyin, fikri cinsiyetçiliğin dışı vurumu olduğunu bir kez daha hatırlatmakta fayda var.

Bilimsel Bilgi Cinsiyetçi Olabilir mi?

Tıpkı her alan gibi bilimsel alanda da ortaya çıkan eserlerin neredeyse tamamı cinsiyetçi bir dille yazıldığı gibi, o dilin de nedeni olan cinsiyetçi perspektife sahiptirler. Bu nedenle gerçek bilgiye, cinsiyetçilikle çarpıtılmamış, yok edilmeye çalışılmamış, değersizleştirilmemiş bilimsel bilgiye ulaşmanız için özel bir çaba harcamanız gerekmektedir. Çünkü bilgi iktidara en yakın, iktidarın en çok ihtiyaç duyduğu temel güçtür. Kadın, erkek cinsleri arasında sömürü ve ezmeyi sürdüren iktidarın olduğunu aklımızda tutarsak, bilimsel alanda yapılan çalışmaların erkek egemen sistemce nasıl ve neden çarpıtıldığını anlamak daha kolay olur. Çünkü resmi tarih yazıcılığı her alanda olduğu gibi kadın, erkek alanında da en sert haliyle kendisini göstermekte.

İnsanlığın geçmişi, yani tarihin nasıl yaşandığı önemlidir. Bir o kadar önemli olan, tarihin kimler tarafından, nasıl ele alınıp yazıldığı ve yeni kuşaklara nasıl ve kimlerce aktarıldığıdır. Tarih, ezenler/sömürenlerle, ezilenler/sömürülenler arasında cereyan eden olaylar bütünü ise bunun ele alınışı, bu iki karşıt toplumsal kesim tarafından önemli bir mücadele alanıdır. Çünkü adına resmi tarih denen ve toplumu kendi geçmişinin hakiki bilgisinden uzak tutan, ondan bihaber hale getiren, böylece toplumu kendisinden ve tarihinden kopartarak teslim alıp güçsüzleştiren devlet, paralı kalemşorlarına çarpıtılarak yazdırıldığı ‘tarih’ ile topluma tamamen başka, uydurma bilgiler aşılar. Ders kitaplarından piyasa kitaplarına dek her alanda bu bilgi ve ondan türetilmiş fikirleri yaygınlaştırarak toplumu adeta uyuşturur. Bilim tarafsız değildir ve iktidar kimdeyse bilim ona hizmet eder. İktidar, kadınları sömüren/ezen erkeklerin elindeyse bilim de erkeklerin elinde olacaktır. Tıpkı bugün olduğu gibi.

Mesela toplumsal tarihimizde Babai İsyanı önemlidir ancak bu isyanın çarpıtılmadan gerçek nedenleri ve sonuçlarıyla araştırılıp yazılması da bir o kadar önemlidir. Toplumsal hafıza ancak böyle kurulabilir ve süreklileştirilebilir. Aksi takdirde iktidar toplumun hafızasını boşaltıp gereksiz ve birbirinden kopuk, birbiriyle ilişkilendirilmemiş bilgilerle çöplük haline dönüştürür. Bilgi güçtür. Var olmak, asimile edilmeden kendisi olarak yaşamak, güçlü olmak, kendi geçmişini bilmek, kendine ait bilgiyi araştırıp bulup bunu yaygınlaştırmak toplumsal kesimlerin önündeki zaruri görevdir.

Sömürülenler/ezilenler kendi tarihlerine sahip çıkmaz, resmi olmayan, iktidarın çıkarlarına hizmet etmeyen, gerçek olan tarih yazımını kurmayı başaramazsa, tarihin akışını gerçek zemini üzerinde kavrayıp aktaramazsa yenilmemesi mümkün mü? Bunu başaramamış bir toplumun bugüne kadarki halk isyanlarının, zaferlerinin, yenilgilerinin sömürülenler/ezilenler için ne anlama geldiğini fark etmesi mümkün mü? Tarih böyle okunmazsa Babai İsyanı’nın halkın emeğini sömürüp halktan aldığı ağır vergileri zevk ve sefahate harcayan devletin tarih sahnesinden silinmesinin nedenlerinden biri olduğu anlaşılabilir mi?

Resmi tarih kadınların mücadele tarihinden de bahsetmez. Çünkü o, tarihi egemen sınıfların yanı sıra egemen cins olan erkeklerin çıkarları doğrultusunda da ele alır. Mevcut iktidar sömürenlerin/ezenlerin iktidarı olmakla beraber cinsel açıdan da erkeklerin iktidarındır. Erkek egemen sistem (patriarka) sadece egemen olanların değil, tüm sınıfların, inançların, ulusların erkeklerini kapsayan, bu erkeklerin hepsini birden bünyesinde toparlayabilen en güçlü ve bütünsel sömürü sistemidir. Yıkılması en zor iktidardır.

Kadınların kendi tarihlerini araştırırken tıpkı Aleviler, emekçiler, uluslar gibi kendi yol ve yöntemleriyle kendilerine ait bilgiye ulaşmaları gerekir. Çünkü kadınların yaşam alanlarından, mücadele yöntem ve biçimlerine, diline, inançlardaki yerine, din/inanç ile ilişkilenebilecek biçimlerine ve gerekçelerine dek hemen her alanda erkek egemen bilimin yöntem ve bilgi üretme kriterlerine uymadığını nicedir akademi ve bilim dünyası bile kabul etmekte.

Bilginin gittikçe en büyük güç olduğu dünyamızda Alevi kurumlarının Alevi kadınlar hakkında araştırmaları var mı ya da hiç olmazsa bundan sonrasına dair bu alana ilişkin planları var mı diye sormak isabetli olacaktır. Bir toplumsal grubun, geçmişi, bugünü yoksa yarını da olamaz. Çünkü bir şey hakkında bilgiye sahip olmak, o şeyin farkına varmaktır. Ve bilmek sadece bilgi sahibi olmak demek değildir, geleceği oluşturacak yıkıcı ve yapıcı eyleme geçebilmenin ön koşuludur, zeminidir. Mevcut olanın eksiklerini, yanlışlarını görüp, onu değiştirmeye çalışmaktır.

En Eski Sömürü, En Eski Mücadele

Kadınlar sınıfı ile erkekler sınıfı arasında üretim ilişkileriyle (ev içi üretim, kadınların ev içindeki karşılıksız emeği ve bu emeğe erkeklerin el koyması) şekillenecek toplum biçimleri matriarkadan patriarkaya doğru dönüşürken değiştirilen sadece iktidar ya da üretim biçimi olmayacaktı. Erkek egemenliği kültürünü de oluşturmaya çalışacaktı. Din/inançlar, mitoloji, dil, edebiyat, müzik, sanat, hukuk, kentler ve mimariye dek her alanda, her şey yeniden, erkekliğe göre biçimlendirilecekti.

Bugün erkekliği temsil eden simgelerden kavramlara, inançsal mekânlara dek birçok şeyin erkek egemenliğinden evvel kadınları ve kadıncıl toplumları temsil eden temel simgeler olduğunu biliyoruz. İktidarı alan erkeklik, kadınların sadece emeğini, bedenini sömürmekle kalmıyor, kadınların kimliğini, bin yıllar süresince oluşturduğu kültürünü, değerlerini de zorbalıkla gasp edip, ele geçiriyordu.

Bugün Alevilikte erkekliği temsil eden çokça simge, aslında köken olarak kadınlığı temsil eden simgelerdir. Ama bu dönüşüm sadece Alevilikle sınırlı değil, birçok alanda böyle. Bu nedenle daha çok çalışarak biz kadınlardan çalınan

kimliğimizi, kültürümüzü, geçmişimizi ortaya çıkartarak sahiplenip, böylece eşitlik ve özgürlük yolunda çok büyük bir adım atmış olabiliriz.

Kuşku yok ki, devam edecek çalışmalarla kendimize dair gün yüzüne çıkartılması engellenmiş daha nice bilgiye ulaşacağız.

Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar kitabı ile derinliklerine doğru yolculuğa çıktığım YOL, aştığım her engelde, kaldırdığım her örtüde, ulaştığım her bilgide bana kadim ve kadıncıl yüzünü gösterdi. Kah açıktan kah gizlice kah direnerek kah dolanarak kuşaktan kuşağa yazılı ya da sözlü olarak aktarılan varoluş bilgisi ve onunla ‘Bir’ olma ritüelleri her adımda hipotezimi güçlendirdi.

Sümer mitolojisine göre varlığın kaynağı olan Ana tanrıça Nammu’dan, Pir Analara devam eden bu süreğin izini sürdükçe, bugün üzerinde durmadan, basitçe söylenip geçilen pek çok söylemin nasıl güçlü bir tarihsellikten beslendiğini, kaynaklandığını bir kez daha gördüm. Yaptığım araştırmalar, incelediğim kaynaklar ve kurduğum bağlantılar bana bir kez daha gösterdi ki “*YOL kadındı*”.

Anlamı Anlam ile Koruyanlar: Êzidiler

Nagihan Akarsel

Bazı sırlar vardır. Zamanda saklı, toprağa yazgılıdır. Güneşin ışınlarına kayıtlı, karıncanın emeğine duyarlıdır. Taşın evrimine tutkulu, hayata yeminli sırlardır bunlar...

Ve bazı yüzler vardır. Her çizgisinde sessizliğe gömülen acının çılgınlığını taşıyor... O yüzlerde yüz bin defa yenilenir acılar... Gözünün değdiği her bakışa bir acı düşer... Yüreğinin ısındığı her kadına bir ışın değer... Her ışığa bir parça gülüş yüklenir. Gülüşe acı dolu huzmeler düşer...

Acılara eşlik eden sırlar vardır orada. Acıya direnen sırlar ya da... Külliyyatı doğa anaya dokulu, bilgisi suyun sesine yazgılı sırlardır bunlar... Direnci ağacın köklerinde, coşkusu kuşun kanadında, sezgisi dağın yamacında olan sırlar...

Her ay dönümünde yenilenen toprağın bilgisini taşıyan, göğün ufkuna bu bilgiyi nakşedenlerdi onlar. Gün yüzüne hayatı ile bu bilgiyi ilmek ilmek işleyen ve güneşe selam duranlardı. Kutsiyetini tartışmasız kabul ettikleri taşın sırrına kayıtlı olanlardı. Kimilerine göre Êzidi, kimilerine göre Êzdiyatı, kimilerine göre Ezdayî, Ezdi ve kimilerine göre Yezîdî denilenlerdi. Ya onlar? Onlar kendilerine ne diyorlardı?

“Rüzgarın esintisi ile gelen reyhanın kokusuna dünyaları değişmem” diyen bu insanlar neden lanetlenmişti? O kokunun sarıcılığında her yeni güne güneşin temsiliyetinde teşekkür ederek başlayan bu insanlar neden dünyanın hedefindeydi? Oysaki hemen yanı başında, seninle bir parça ekmeğini paylaşmak için can atan insanlardı onlar...

Taşın, toprağın, ağacın, çiçeğin, suyun, deniz kabuğunun, ipin, ateşin, güneşin, hayata dair her şeyin kıymetini bilen bu insanların neden hedefte olduğunu anlamak güçtü. Güç olan bu insanların yaşamı değildi. Bilakis yaşamları çok sade ve doğaldı. Güç olan bu insanların neden hedefte olduğunu anlamaktı.

Sahi zamanın hızla aktığı, bilgimizi zamanla yarışa dönüştürdüğümüz bu olağanüstü bilgi-bilişim çağında neden onları anlayamıyorduk? Bilim anlamak değil miydi? Kızlardan denizlere, denizlerden okyanuslara, okyanuslardan uzaya doğru yol alırken ve fet-hedilmedik yer bırakmamışken şimdi yanı başımızda duran bu insanlara neden ulaşamıyor, neden onları anlayamıyorduk? Anlayamıyorsak ve bilim anlamak değilse o zaman bilim neydi? Bilim niçin vardı?

Bu yazıda inancı ile kimliğini ifade eden Êzidiler'in hakikatinde bilimin anlamı başta olmak üzere yaşamın, hakikatin, kadının anlamına doğru yol alacağız. Hakikati kadın-yaşam-doğa bağlamında tanımlayan bu insanların gerçeğinde kaybolan anlamlarımıza odaklanacağız. Hayata dair anlamlarımızı ararken yöntemlerimizin bizi coğrafyamızın hakikatine ne kadar götürdüğünü sorgulayacağız. *"Hakikatin yöntem yöntemin hakikat olduğu çağımız"* bilgi yapılanmaları ile hesaplaşacağız. Tarihi geçmişte, olan bitende değil hemen yanı başımızda arayacağız.

"Ez dayê me"²

Zamanın şimdi olduğunu anlatıyordu o anne... Ve tenindeki derin çizgiler şimdinin vic-dandan ne kadar koptuğunu haykırıyordu. Sonsuz acıların içinde sıranmış bir halkın acılarını anlatıyordu gözleri. Ellerini havaya kaldırıp beddualar ettiğinde ise o acının is-yanı yankılanıyordu. Yeryüzü, yeryüzü olmaktan utanıyordu adeta. Yaşanan katliamlar, sürülen umutlar, alt üst olan hayaller, çıkmaza giren yaşamlar ile dolu bir gerçektir söz ko-nusu olan... Tüm insanlığın tanıklık ettiği son ferman ile insanlığın yüreği ve beyni ara-sında ki son köprülerde yıkılıyordu. Ve biz çocuklarının ihanetine uğrayan bir ananın haykırışına tanıklık ediyorduk. *"Ez dayê me. Ez dîzanîm çî dîxwazîn zarokên min. Lê nîba zarokên min li min didin."*³ Toprağının, coğrafyasının çığıltı olmuştu bu sözleri ile... Ana olan ama şimdi çocukları tarafından yakılıp yıkılan coğrafyasının çığıltı...

Bu anneyi ilk defa 2014 yılının Ağustos ayında televizyonun başında Şengal kat-liamını izlediğimiz zamanlarda gördüm. Bembeyaz saçları gözlerinin üzerine düşmüş, bembeyaz elbiseleri toz içinde kalmıştı. Beyaz elbiselerinin taşıdığı anlam o tozun, dumanın içinde asaletin nişanesi olarak duruyordu. Dudakları su-suzluktan kurumuştu. Teninde gözyaşlarının izi vardı. Ellerini havaya kaldırmış, beddualar ediyordu. Zaman, orada o annenin gözyaşı izinde donmuştu adeta...

¹ Abdullah Öcalan, Uygarlık, 2009

² Kürtçe olan 'Ez dayê me' tümcesi Türkçe'de 'ben anayım' anlamına geliyor... Êzidilerin en önemli özelliklerinden biri Kürtçe dilini yaşamın her alanında kullanmaları ve bütün sözlü kültür ürünlerinin Kürtçe olmasıdır.

³ Ben anayım. Çocuklarımla ne istediğini biliyorum. Ama şimdi çocuklarım bana saldırıyor"

Ve bizler televizyonun başında acıları izlemeye alışık insanlık olarak bir kez daha haki-katten uzaklaşmıştık.

Çocukların susuzluktan ölmesine tahammül eden, dünyanın yarısının açlık sınırı-nın altında yaşadığının farkında olan, doğayı talan eden insanlar olarak bu kat-liamı da sineye çekmiştik. O zaman her birimizin yaşamından bir şey eksildi işte. Düşündüğünü hissetmeyen insanlar topluluğu olduk o zaman. Bunun muhasebesini DAİŞ'in elinde olan her bir kadının dramını okuduğumuz, izlediğimiz her an yapmaya devam edeceğiz. Biz peşini bıraksak da o kadınların dramı bizim peşimizi bırakmayaca-k. Beyaz elbisesinin sırrını vermeyen annenin gözlerinden dökülen yaşlar yüreğimizi dağlamaya devam edecek.

Şengal'de Êzidiler'e dönük yapılan bu katliam 74. Ferman olarak kayıtlara geçti. Dün-yanın gözleri önünde gerçekleşen bu katliam ile Êzidi halkının ne kadar çok ferman dan geçtiğini öğrendik. Peki neden? İnancı dışında bir kimliği olmayan Êzidi halkı neden merkezi hegemonik güçlerin taşeron örgütü olan DAİŞ'in hedefindeydi? Ve neden Êzidi kadınları? Bu soru ile başlayan çelişkilerimizi çözme arayışına girdiğimizde işte o zaman farklı iki uygarlığın hafızalarının hesaplaşmasına tanık olduk. Bu bilgi çok değerliydi. Bu bilgiyi hakikatine dokunmadan olduğu gibi anlatmak ise büyük bir emek istiyordu.

Bu bilgi bize bir yandan siyahlar içinde şamanların simgeleri ile donatılmış ulus devle-tin örgütlü gücü DAİŞ, diğer yandan bembeyaz elbiseleri ve güneş rengindeki kuşağı ile bu güce karşı binlerce yıldır direnen demokratik uygarlık damarının ana güçlerinden olan kadınları anlatıyordu.

Peki biz bu bilginin izini nasıl sürecektik? Yöntemimiz ne olacaktı? Dünya merkezi he-gemon güçlerinin hedefinde olan bu inancın içinde taşıdığı hakikate nasıl ulaşacaktık?

"Ez dayê me..." diyen annenin haykırışının yüreklerimize bıraktığı izden yol almak ilk adım için anlamlı bir başlangıç olabilirdi. *"Ez dayê me"* yani "Ben Ana'yım"... Ya da, *"Ez di"* "Beni gördü", *"Ez da"* "Beni veren", *"Ê zîdi"* "çoğalmak, üremek, özgürlük" gibi anlamlar bir bir yüreğimize dokunuyordu. Hepsi de üretken, yaratıcı, şefkatli, direngen, bütünlüklü coğrafyamızın farklı farklı tanımlamalarını karşılamıyor mu sahi?

"İlmê me li ser dilê me"⁴

Bugüne kadar tarihin sadece tek bir nehirden aktığına inanıyorduk. Ona ikna edilmiş-tik. O nehrin akışı bizim hayatlarımıza yön verebilirdi. Bunun dışında farklı bir alterna-tifin olmadığı hususunda yıllarca aldığımız eğitim ve öğretimin sonucunda bir ikna olmuşluğu da yaşamıştık. Tüm bu bilmelerimizin ne kadar bizi bize yabancı kıldığının

⁴ "Bilimimizi yüreğimizin üstünde taşıyoruz"

farkında değildik. Düşündüğünü hissetmeyen, bilgiye pragmatist bir şekilde yaklaşan, bilmek ile mutlu olmayı değil bilmek ile güç olmayı öğrenen bir kültürel şekillenmeydi bu. Tek yönlü bir akışın içinde ona karşıtlık ya da muhaliflik temelinde yer alan çıkışlar devrimciliğimizi besleyen temel yönlerdi. Ancak sonradan öğrendik ki bu karşı çıkışların hepsi kendi başına bir nehirdi. Kendi yatağında akan... Ve alternatif bir sistem olarak yapılanacak kadar geniş bir kültürel bütünlüğe sahip olan...

Doğaya, hayata sadık bir inanç olan Êzidilik de bu kültürel bütünlüğün bir parçası olarak görkemli bir külliyatı içinde barındırıyordu. Bu külliyat ile oluşan kültürün kodları hala çözümlenmeyi bekliyordu. Belki de o kodları çözümledikçe insanlık kendi özünü buluşmayı başaracaktı. Êzidi kadınların devletli uygarlık güçleri tarafından hedef haline getirilmesi sıradan ve tesadüfî bir durum değildi. Buradan başladığımızda ulaştığımız sonuçlar jineolojinin epistemolojisi, metodolojisi başta olmak üzere birçok konuda bize ön açıcı olacaktı. Neden Êzidi kadınlar sorusu ile başlayan yolculuğumuz o kültürel yapılanmayı ve bilgi kodlarını tanıdıkça yerini bulmaya başlayacaktı.

Ortadoğu'da kök hücre rolünü oynayan bu kültürel bütünlük, aynı zamanda devletli uygarlığa karşı en direngen damarlardan birini teşkil ediyordu. Yazıya bilgilerini emanet etmekten kaçınan sözlü kültür, *qewl*⁵ ve semboller ile bilgilerini günümüze taşıyan Êzidiler'in bugün dünyanın hegemon güçlerinin hefindinde olması da bu güçleri ile bağlantılıydı.

Tarihe lanetli bir inanç bir kavim olarak geçen Êzidiler'i ele almak bu nedenle çok hassas bir konuydu. Çünkü var olan bilgiler üzerinden ele aldığımızda Êzidiler lanetli bir kavimdi. Hak yolundan sapanlardı. Şeytana tapanlar, Allah'a ihanet edenlerdi. Kirli pasaklı olanlardı. Onlara yaklaşmak en büyük günahı. Evlerinde yemek yemek mubah değildi... Böylesi örnekler daha da çoğaltılabilir. Lanetli bir inanç olduğu için de onlar üzerinde her katliamı mubah sayan bir dünya politikası uygulanmakta ve bu meşru sayılmaktaydı. Ağırlıkta Güney Kürdistan'ın Seyhan ve Şengal şehirleri ile Ninova Eyaleti'ne bağlı Musul'un köylerinde, Gürcistan'ın Tiflis, Ermenistan'ın Erivan kentinin yanı sıra Rojava Kürdistan'ının Cizir ile Afrin kantonlarında, Mardin'in Midyat, Savur ve Nusaybin, Urfa'nın Viranşehir, Suruç ve Ceylanpınar ilçelerinde, Amed'in Bismil ve Çınar ile Batman'ın Beşiri ve Kurtalan ilçelerinde, Kilis ve Antep'te ve göçler nedeniyle Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın birçok kentinde yaşayan Êzidiler, 75 milyon olan nüfuslarının fermanlar sonucunda şimdi dünyada 700 bin ile 800 bin arasında olduğunu belirtiyorlardı.

Ortadoğu'nun en kadim inançlarından biri olan Êzidiliğe dair bilgilerimizin yanlış olduğunun bilinciyle yaklaşmak ilk adımımız oldu. İnançları üzerinden kimliklerini tanımlayan Êzidiler'in yazılı kaynaklarının fazla olmaması da araştırma yöntemimizi

⁵ Êzidi deyişleri

belirledi. Bilgilerini yırtılabilir, yanabilir, bir kağıt parçasının üzerinde tahrif edilebilir, her yerde kıymetsiz olur kaygısıyla kağıt kaleme emanet etmiyorlardı. Bilgilerini birbirine emanet ediyorlardı. Ya da kendi yetiştirdikleri, güvendikleri kimselere bilgilerini emanet ediyorlardı. Bir qewllerinde “*şîreta neke li beleşan*” yani “boş insanlara öğütte bulunma” diyorlardı. Bilgi onu anlayacak, uygulayacak olana emanet edilmeliydi. Bu bilgiler hayat ile birlik olan akışa hizmet etmeliydi. Bir ananın içten bir şekilde, “*ilmê me li ser dilê me*” deyişi bize bu değerli anlamı ifşa etmekteydi. İnançlarını bir bilim olarak ele almaktaydılar. Bu bilimin anlam ve hakikat ile olan bağına inanıyorlardı. Bir inançtan ziyade bir yaşam tarzını esas alıyorlardı. Yazmaktan ziyade dilden dile sözle, şiirle, qewl ile, şarkıyla kuşaktan kuşağa aktardıkları bu bilginin değerini yaşamın her alanında kendilerine esas alıyorlardı.

“*Bilimin bir anlam yorumu*”⁶ olduğu gerçeğinden hareketle ele aldığımızda bu anlamın Êzidiler'de çok daha güçlü ve hayatın içinden yöntemlerle ele alındığını görüyorduk. Zamanın ruhuna denk bir şekilde yaşamı anlamlandıran bu halkın doğayla olan bağı anlamın derinliği konusunda bize ön açıcı oluyordu. Hayata dair bilgilerini hayatın kendisinden toplamanın önemine vurgu yapan bu insanların yaşam tarzı da doğayla birlik, toprakla dost, havayla eş bir nefes alıp verme şeklindeydi.

Tarihin kronolojisine dahil olmayan hatta buna muhalif olan bir kültürün taşıyıcısıydılar. Tarihin şimdi olduğuna inanıyorlardı. Şimdi son kalıntılarını yaşadıkları bu belleğe ulaşmak ise öyle bildik yöntemlerle olacak bir şey değildi. Onlara sorularımızı sormaktan ziyade yaşamın içinde bu sorularımızın cevabını aramak onlardan öğrendiğimiz ilk bilgiydi.

Anlamı yaşamın her alanına kazıyan bir gerçektir söz konusu olan... “*Neden beyaz elbise giyiyorsunuz*” sorusuna gülerek karşılık veren Dayê Mercan'ın, “*Çünkü seviyoruz*” şeklinde verdiği karşılık böylesi soruları anlamsız kılıyordu. Yaptıkları her şeyi, sevdikleri için yapıyorlardı. Sevmedikleri bir şeyi yapmazlardı. Sevgi ile bağı çoktan kopan yaşam onların dışında akıyordu. Onlar yaşama sevgilerini katmayı ve sevgi ile anlamları korumaya çoktan baş koymuşlardı. Şimdi “sevdiğimiz için giyiyoruz” derken dahi bir anlamı, bir kültürü koruyorlardı. Peki bu korumaya aldıkları anlam neydi?

İnançlarını bir bilim olarak tanımlamaları derin bir bellek ve kavrayışı gerektiriyordu. Yüreklarının üstünde korudukları bu bilimin anlamını anlamak önemliydi. Bu konuda tüm bilmelerimiz alt üst oluyordu. “Bilim güçtür”, “bilim iktidardır”, “bilim mutlak hakikattir” şeklinde kesinliği ispatlanmış mutlak bazı belirlemelerin bakış açısı olan pozitivizmin kaleleri bir bir yıkılıyordu. “Bilim anlamdır”, “Anlam hakikattir”, “Hakikat özgürlüktür” sözleri bir şiir tınısında yaşamlarına dokunduğumuz bütün Êzidiler'in dilinden süzülüyordu. Ve onlar bu hayatta her şeyin bir anlamı olduğuna,

⁶ Abdullah Öcalan, Kapitalist Uygarlık, 2009

bu anlamı keşfetmenin temel yönteminin sevgi olduğuna yürekten inanıyorlardı. Bu anlamın bilimin kaynağı, hakikatin potansiyeli olduğu konusunda çok nettiler.

Anlam ve hakikat ile bağı kopmuş olan bilimin gerçek anlamını fısıldıyorlardı. Lanetlendikleri için bir parça ekmeğini yemeyen insanların artık önyargısız yemeklerini yemesine, yemekten önce tıpkı onlar gibi ellerini sabun ile yıkayıp havlu ile kurulamalarını büyük bir mutluluk ile seyreliyorlardı. Adeta, *“Bakın bu bizim kültürümüz. Biz kirli değiliz”* diyorlardı. Seni seyrederken gözlerindeki ışıltı ile yüreğine dokunuyorlardı. Bu insanlar bir parça ekmeğini paylaşmak için dünyanın gözü önünde katledilmelerinin beklenmesine öfke duymuyorlardı. *“Bizim inandığımız hakikatin anlaşılması için böyle büyük bir bedel vermek, katledilmek gerekli miydi bilmiyoruz”* ama *“her şerrin vardır bir hayrı”* diyerek o yaşadıkları ve henüz bitmeyen katliamları derin bir iç çekişle anıyorlardı. Her iç çekişlerinde biz daha çok susuyorduk.

Lulu...

Bazen insan çok şanslı olduğuna kanaat getirir. Kendi kişisel tarihinin izlerini sürerken karşısına çıkan yollar, yolculuklar, insanlar ve anlamlar ile daha fazla hisseder bunu. Hayat bu konuda ona durmadan fırsatlar sunar. Jineolojî kadınlar başta olmak üzere herkese böyle bir şans tanıyor. Bütünleşemediğin sistemin bilgi yapılanmaları ile hesaplaşmak bunun ilk adımı olur. İkinci adımı ise bu bilgiyi ararkenki yol ve yöntemlerine kalır.

Kadından kadına aktarılan çok değerli bilgiler vardı. Bunlardan biri de şeytanoktu. Şeytanokların ismi Kürtçe’de *Lulu* idi. Onlardan öğrendik bunu. Lulu kutsal kabul ediliyordu. Çünkü lulu’nun içinde bir insan cesedi yıllarca da kalsa çürümüyordu. Yine yaratılış öykülerinde vardı bu lulu... Deniz kabuklarının arasında olan inci idi. İnsanın oluşumunu tek hücreli canlının çoğalması ile başlatan bilim insanlarının tezini doğrulayan bir öykü olabilir miydi bu lulu hikayesi? Bu kapsamlı bir araştırmanın konusudur aynı zamanda.

Anaya saygı doğal yaşamın en önemli ritüeli olarak devam ediyordu. Konuk olduğumuz annelerin ve onların karşısında bir ihtiyaç olur diye bekleyen erkeklerin duruşu bize bunu anlatıyordu. Konukları kadınlar değil erkekler ağırlıyor, çay kahve ikramı ile onlar ilgileniyorlardı. Tarihleri hakkında, *“Bizim tarihimiz çok uzun. Çok köklü. Bizim ta insanlığın başlangıcına kadar uzanan bir tarihimiz var. Ama bildiğimiz kadarı 7 bin yıldır”* diyorlardı mesela... 7 bin yıllık bilinebilen tarih demek doğal toplumdan devletli uygarlığa geçiş sürecinin yaşandığı M.Ö. 2000 yıllarından başlayan bir zaman aralığına denk geliyordu. Ve bu dönem ilk sömürülen sınıf olan kadın ile ilk sömüren sınıf olan erkek arasındaki kavgaların en yoğun olduğu dönemlere tekabül ediyordu. Birinci cinsel kırımın olduğu dönemdi. Kadının artık doğal toplumdaki gücünden soyutlandığı ve dört duvarın

arasına sıkıştırıldığı dönemdi. Sümerler’in başlangıç tarihiydi. Ve bu dönem kadın direniş çizgisini temsil eden Lilith’ten bahsedilen dönemlerdi. Erkeğin egemenliğini kabul etmeyen buna karşı direnen kadın direniş çizgisi...

Kadının enerjisinin adıydı aynı zamanda Lilith... Êzidiler’i söylenmeyen sözcük olarak dile getirdikleri şeytan sözcüğü de bu anlamı anlatmıyor muydu acaba? Kutsallarının lanetlenmesi ve günah sayılması karşısında en büyük savunma mekanizmaları bu sözcüğü hiçbir şekilde ağızlarına almamak olamaz mıydı? Sahi şeytan kimdi? Adem ile Havva mitolojisinde yılan ile işbirliği yaparak yaşam ağacından elmayı koparan değil miydi? Ya da Havva’yı ayartarak yaşam ağacından elma koparmasına neden olan değil miydi? Mitolojilerde temalar farklıydı ama semboller aynıydı. Ve biz Ortadoğu’nun kadim kültürlerini araştırırken onları en çok sözlü tarihlerinde, sembollerinde ve öykülerinde buluyorduk.

Elmanın Aleviler’de de Êzidiler’de de bilgiyi temsil ettiğini de bu vesileyle öğrenmiş oluyorduk. O bilgisini almak da ısrarlıydı. Ve o bilgi ile beraber kendisinden çalınan değerlerini almakta kararlıydı. O dönemlerden kalan simgeler, izler ters yüz edilmiş de olsa şimdi devletli uygarlık ile bütünleşmeyen bir inancın dokusunda onun izine rastlıyorduk. Tahrip edilmek istenen bu toplumsal hafızanın hala canlı olduğunun bir göstergesiydi. Erkek tanrıların unutturmaya çalıştığı hafızanın korunmasıydı. Kadın kimliği etrafında örülen duvarlar, tabular, dogmalar bir kültür olarak şimdi pozitivist bakış açısıyla yeniden yeniden çeşitli kılıflarla örülmeye devam etmiyor muydu? Kadına dayatılan köleliğin bir tanrı emri olarak meşrulaştırılmasının adı olan ikinci cinsel kırım döneminde ise Lilith artık lanetli bir varlık değil miydi?

İlk kez Gılgamesh destanında rastladığımız Lilith, Sümer, Babil, Pers mitolojilerinde artık vampir kadındı. Sümerler’de ilk dönemlerde tanrıça İnanna’nın sol eli olduğuna inanılan Lilith, sonraları Lamaştu’ya, dişi bir ifrite dönüştü. Bebekleri, lohusada olan kadınları öldürdü. Yahudilik ve Hristiyanlık’ta Adem ile eşit yaratılmış ilk kadındı. Ama her ne hikmetse Adem ile eşit olduğunu iddia ettiği ve Adem’e hizmet etmeyi reddettiği için ya cennetten kovulan ya da kendi isteği ile cenneti terk eden asi dişiydi. Adem’e ve Tanrı’ya boyun eğmeyi değil şeytanla birleşmeyi, şeytan olmayı tercih edendi. Birçok halk kültüründe korkulan ve değişik biçimlerde tedbir alınan kadın kimliğiydi. Karşındaki en etkili tedbir ise demir maddelerdi. Bu örnekler dahi Lilith’in tanrıça inancının yıkılmak istendiği aşamalarda direnen kadın kimliğinin adı olduğunu göstermiyor mu? Aslında Lilith, zayıf da olsa günümüzde de var olan dişil enerjinin sembol kimliği değil mi? Devletli uygarlığa karşı direnen, sistem dışı kalmayı tercih eden ve bunun için her tür bedeli ödemeye hazır olan kadın kimliği olamaz mı?

Evet Lilith bu direngen duruşuyla bağlantılı sistemin şeytanı olarak anılır. Ama Êzidilik’te toplumsal hafızanın kök hücrelerini oluşturur. Lilith’i anlatmak için çizilen birçok resimde Lilith, vücudunun bir kısmı yılan olarak gösterilir. Bu da bize Şahmeran

sembolünü anımsatır. Lanetli bir kimlik olarak mevcut mekanik paradigmanın yapılanmalarında Lilith yılanın arkadaşı olarak tanımlanırken, kendi başına bir nehir olan demokratik uygarlığın en temel güçlerinden biri olan kadınlarda başı kadın, vücudunun geri kalan kısmı yılan olan şahmeran resmi kadınların kendi el emekleri göz nuru ile işledikleri çeyizlerinin baş köşesinde yer alır. Ve bu bilgi kadınların yaşamında koruyucu bir işlem, bir bilgelik, tıp bilgisi olarak yerini alır. Özellikle Alevilik ve Êzidilik inançlarında karayılanın kutsal olmasının bilgisinin de bununla bağlantısı incelenmeye değer bir durumdur.

Êzidi toplumunda bu bilginin izini sürerken devletli uygarlıkla bütünleşmemelerinin cezasının bu uygarlıktan dışlanma, katledilme olduğunu çok çarpıcı bir şekilde öğrenecektik. Şimdi devletli uygarlığın hafızasına dayanan ve o uygarlığı temsil eden DAİŞ'in ilk olarak Şengal'e saldırması ve Êzidi kadınlarını köleleştirme bu hakikat ile bağlantılıydı. DAİŞ'in İngilizce isim kısaltmasının İSİS olması dahi, kadının doğal toplum bilgilerini çalan erkek egemen hafızanın şimdide sürmesi ile bağlantılı olamaz mıydı?

“Hak yolunda olanlar” ve Mekanları

Anlam her şeyin içindeki bilgiyi anlamaktı. Bu bilgiyi keşfedecek bir derinliğe ve duyarlılığa sahip olmak kadar o bilgiye saygı duymaktı. Bu bilgi en çok eşiklerini öptükleri çilxanelerinde, Leyla ile Mecnun'un aşklarında, Mecnun'un *şikef*inden izlediği Leyla'nın su kuyusunda, gönüllerinden geçen dileklerini yükledikleri *per*lerde⁷, yağmur duasına çıktıklarında bulutlara en yakın olduğuna inandıkları *pire avra*'da yani *Bulutların Piri*'nin mekanında, Laleş'in doğayla birlik olan kutsallığında, *Sitiya Ez*'in⁸ ekmek hazinesinde, *Xatuna Fexre*'nin kutsallığında, *Sitiya Nisra*'nın ordusunda, topraktan can alan tohumun görkeminde, bileklerine taktıkları *batizmi* bağında, hastalıklara deva olan annelerin şifacı ellerinde, saçını uzattıkları erkek çocukların gözlerindeki ışıltıdaydı.

Bu anlamın içinde barındırdığı hakikat bütün inkar ve katliamlara rağmen silemedikleri bir hafızada gizliydi. İlk büyük direnişini devletli uygarlığa karşı veren Êzidiler'in yazılı tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Sümer tabletlerinde “*Hak yolunda olanlar*”⁹ diye tanımlanması da ilgi çekici bir diğer noktaydı. Sümerler tarafından özgürlük ve anaya dönüş olarak tanımlanan *amargi* sözcüğü de bu konuda bir örnek olarak önümüzde durmaktaydı.

⁷ Kutsal mekanlarında bulunan bir kumaşa peri adını veriyorlar. Perilerin düğümlerinin açılması ve bazı perilerin düğümlenerek dilek tutulması ritüeli...

⁸ Siti Arapça, Kürtçe ve Hintçe'de öncü kadınlara verilen isim. Sitiya Ez ise Êzidilerde Ekmek tanrıçası olarak tanımlanıyor.

⁹ 7622 yıl öncesine ait olan bir Sümer levhasında Êzidiler hakkında ‘hak yolunda olanlar’ tümcesinin kullanıldığı bilgisi var.

Her mekanlarında doğal toplumun izi vardı. Bu bizim, “*Doğal toplumun olduğu her mekanda kadın kültürünün izleri var*” şeklindeki ön bilgimiz ile de aynı manaya geliyordu. Mekan ve kültürün hiçbir zaman saldırganlar açısından tesadüf olmadığı bilgisini de doğrulayan bir durumdu bu. Doğal toplumun, ana tanrıçanın -ki bu onlarda Xatuna Fexre'dir-, tanrıçaların bilgisini korumak için uygarlık tarihinde dışlanmayı kabul etmişlerdi. Bu bilgiyi korumak için dağlara, dağlarda şikeftlere, çilxane dedikleri ibadethaneleri yol eylemişlerdi. Mekanlarının ya bir dağın yamacında ya bir ağacın dibinde ya da bir suyun kenarında olması dikkat çekiciydi. Doğadan besleniyorlardı ve doğayı katleden insanoğluna karşı dağlarda, mağaralarda, şikeftlerde, suyun kenarlarında direniyorlardı. Tıpkı şimdi dünyayı yok edenlere karşı direnenler gibi.

Bastıkları her karış toprağın, taşın, suyun, çiçeğin anlamını biliyorlardı. Mesela Afrin'de Çilxane dedikleri yerde çile çekiyorlardı. İçinde su kaynağı ve duvardan yukarıya çıkar-ken iz bırakan bir karayılanın dışında mum yakılan yerler ve taşları duvarın içinde deliklere yerleştirdikleri dilek yerleri vardı. Hz. Muhammed'in kırk gün Hira dağında bir mağarada yoğunlaştığı bilgisi geliyor hemen aklımıza. Hz. Muhammed'e vahiy ile gelen “oku” emrini sorgusuz sualsiz kabul eden bir gerçeği yaşayan coğrafyamızdaki dogmatizmin aksine onlar bu çilxanelerde kırk gün çile çekerek “kendini bil” hakikatine ulaştıklarını belirtiyorlardı. Kırk sayısı Aleviler'de de Êzidiler'de de dikkatimizi çeken bir sayıydı. Peki neden kırk diye sordüğümüzda, “*Xweza ji piştî çileyê xivistanê û çileyê havînê xwe nû dike*”, yani “Doğada yazın en sıcak kırk gün ile kışın en soğuk olan kırk günde belli acıların sonunda kendini yeniler” cevabını veriyorlardı. Bilimin anlam yorumu olduğunu bu yorumları ile de gösteriyorlardı. Kırk kelimesinin anlamı bu mudur değil midir onu bilemeyiz ama bu yorum önemli bir yöntemin kapısını bizlere aralıyordu. İnsanı doğanın sahibi değil, doğanın bir parçası kılan bir yaklaşımın adıydı. Çilmiran, Çilkeçikan, Çilxane ve daha çil yani kırk ile başlayan birçok isim bunu anlatıyordu. Çil, çile Kürtçe'de hem çile çekmek hem de Ocak ayı anlamına geliyordu.

Ve biz bütün bu anlamların içinde Êzidiler'in tarihine doğru yol alıyoruz. Yaşamın ayrıntılarında, zamanın akışında süren bir tarihti bu. Geçmiş şimdi de, şu an da akıyordu. Kimi zaman bir din, kimi zaman bir felsefe olarak ele alınan Êzidiliği en iyi “*ilme me*” sözcüğü ile anlatıyorlardı. Yaşam ile bağı güçlü olan bu bilim aynı zamanda inancın ve felsefenin bilimle olan bütünlüğünün gücünü ortaya koyuyordu. Adeta inancın, düşüncenin, bilimin etik ve estetik ilkeler ile kopmayan adı olmuşlardı. Hep egemen erkekliğin alanı olarak gördüğümüz din ve inançların içinde kadın izlerini ararken böylesi anlamlar ile karşılaşmak o köklü doğal toplum kültürünün gücünü bize ifşa ediyordu. Var olan sosyal bilim anlayışının en dokunulmaz kıldığı bu alanda bir kazıya girişmek muazzam verileri de sunuyordu.

Laleş kutsal mekanlarıydı... Havası, coğrafyası, ne çok soğuk ne çok sıcaktı... Bütün öncülerinin orada olduğunu ve Laleş'in bir araştırma merkezi, bir medrese rolünü gördüğünü belirtiyorlardı. Bütün yaşam alanları üzerinde ders görülen bir yer olduğuna

inanıyorlar. Laleş'i merkez seçtiğinde yıldızların hareketini daha çabuk tahlil etme gücü vardı. Laleş'in üzerinde olan üç kubbenin güneş, ay ve dünya olduğuna inanıyorlardı. Her üçü aynı hizaya geldiğinde Güneş tutulmasının olduğunu ve yıl hesaplarının burada başladığını belirtiyorlardı.

7622 yıl öncesi Sümerlere ait olduğu belirtilen levhalar tahlil edildiğinde gelenek ve göreneklerinin aynı olduğunu belirtiyorlardı. O zamanlar artık devletli uygarlığa geçişin yaşandığı bir döneme tekabül ediyordu. Ve doğal toplumun bütün değerlerinin tahrif edilmeye, çalınmaya başladığı bir dönemdi. Sümerlere ait olduğu iddia edilen levhaların yeniden incelenmeye ihtiyacı olduğu konusunda Gönül Tekin ve Murat Bardakçı'nın Tarihın Arka Odası¹⁰ programında yaptıkları muhabbet aklımıza geliyor o zaman. Gönül Tekin de her şeyi Sümerler ile başlatmanın bilinçli bir politika olduğunu belirtiyor. *Çarşema Sor* kutlamaları konusunda farklı uygarlıklar ile olan benzerlikler de bu kanaatlerini güçlendiriyordu. Sümerler başta olmak üzere farklı uygarlıkların da yumurtaları renk renk boyadıklarını ve yerin yıldönümü olarak kutladıklarını belirtiyorlardı.

"Yeni yıl geldi yaşam yenilendi" diyen bu insanlar 7 meleğe inanıyor, her yıl bir meleğin dünyayı kötülükten kurtarmak için geldiğini ve başa geçtiğini söylüyorlardı. Hangi meleğin geldiğini bilmeseler de bu devri daim, demokratik bir sistemin de olduğunu işaretliydi. Bu nedenle Nisan ayında çıkan kırmızı çiçekleri kutsal görüyorlar. Çocuklar bu çiçekleri topluyor, akşamları getirip daha güneş batmadan evvel yumurta kabuğu ve çamur ile yoğurup bir ziyaretin kapısına asıp öpüyorlardı. Bu ritüellerinin çok farklı boyutları bulunuyor elbette. Ama bu ritüellerinin insanlığa ait olduğunu ve artık ne yazık ki kendileriyle sınırlı kaldığının da bilincindeler. Nisan çiçekleri adını verdikleri, çabuk solan bu kırmızı çiçekleri ve yumurtaların kabuğunu da kırmızı ile boyadıkları için Kızıl Çarşamba yani Çarşema Sor diyorlar bayramlarına. *Melekê Tawus* geldiğinde bu çiçeklerin çıktığına inandıklarını ise sürekli vurguluyorlar.

Ahret kardeşliği, *kiras gubertin* yani don değiştirme, ölümler olduğunda def ve şebabların çalınması başta olmak üzere birçok gelenek ve göreneğin Êzidiler başta olmak üzere Ortadoğu'nun kadim dinlerinde devam etmesini hayat-ölüm-hayat döngüsüne göre olan doğal toplum ritüellerinin sözlü bir kültür ile devam ettiğinin işareti olarak yorumluyorduk.

Yine mesela her şeyin bir tanrıçasının olduğuna inanıyorlardı. Güneşin, tarımın, aşkın, yerin, göğün tanrıçası vardı. Êzidiler'de en çok olanı ise *şêşim* dedikleri tanrıça... Kimisi tarım yaparken bu tanrıçayı çağırıyor. Kimisi hayırlar yapıyor, hediyeler dağıtıyor o zaman. Kimisi pamuk ekiyor ve bu pamukların bereketinin arttığına inanıyor.

¹⁰ Tarihın Arka Odası - Gönül Tekin / 21 Ocak 2012,
<https://www.youtube.com/watch?v=QiiD9eCRfLM>

Êzidiliğin içinde kadınların izini aramaya devam ediyoruz. Karşımıza kadın-doğa-yaşam bağlantısını anlatan kültürleri çıkıyordu. Bu kültürün en somut ifadesi ise her yıl 25 Aralık'ta yaptıkları *Batizmi* ismini verdikleri ritüelleriydi. Bu ritüeli gerçekleştirmenin bir aşiretin görevi olduğunu öğrendiğimizde bununla bağlantılı her bir aşiretin bir görevinin olduğunu öğreniyorduk. Her şey çok bütünlüklü ve birbirine bağlıydı. Pozitivizmin parçalayan, yalnızlaştıran bakış açısına karşı onlar her şeyi dayanışma ve işbölümü içinde yapıyorlardı. Her aşiret bir görev ile sorumluydu. Çilke Aşireti batizmi düzenlemekten, bir aşiret doktorluk hizmetinden, bir başka aşiret toprak işlerinden sorumlu oluyordu.

Aşiretlerin her birisinin içinde yer alan ailelerde kendi aralarında işbölümü yapılmıştı. Aşiretin genel görevi doktorluktu, ama onun içinde yer alan her bir aile de farklı bir hastalığın tedavi yöntemlerini biliyordu. Bu yöntemlerin kimi otların bilgisine kimi kadınların biyolojiyi tanıyan bilgilerine kimileri de bazı kadınların şifa dağıtan özelliklerine bağlıydı. Bu da kendi başına ayrı bir kitabın konusu olacak kadar geniş bir kapsama sahipti. Örgütlenme biçimleri yaşam tarzları ile birlikteydi. Her bir aile bilgisini gelecek kuşaklara ailede olan çocuklarını yetiştirerek bırakıyordu. Her çocuğu değil ama içlerinden en yetenekli olanlar bu konuda eğitiliyorlardı. Şimdi bir kısmına başlıklar halinde değindiğimiz kültürel bütünlüğün içinde yer alan her bir kelimenin bir ritüeli, bir anlamı, bir hakikati bulunuyordu. Ve jineolojî ile bu anlamların hepsini tek tek o kültürel bütünlüğün dokusuna uygun bir şekilde yorumlamak ve anlamak ise büyük bir görev olarak önümüzde duruyordu.

"İnsanê Êzîdî îmana xwe bi jinê nas kiriye"¹¹

Güneş doğmadan evvel uyanan, elini yüzünü yıkadıktan sonra güneşin karşısında duran ve dualar eden, ya bir toprağı ya da bir ağacı ziyaret eden, toprak-su-ateş-hava olmadan yaşamın olmayacağı bilgisine sahip olan bu insanlar bir ateş kütlesi olan güneş olmadan yaşamın olmayacağını bin yıllardır biliyorlardı. Ve bildikleri bu bilginin kutsiyetine inanıyorlardı. Varlık gerekçeleri olan bu dört elementi koruyorlardı. Tüm canlılar için geçerli olan bu yaşam kuralının farkındalığıyla doğaya hürmetlerini güneş duası ritüelleriyle sunuyorlardı.

Güneşin doğuşunu saygı ve mutlulukla karşılayarak dualar eden bu insanlara dönük önyargılar ise düşündürüyordu elbette. Katliamları meşrulaştırmak için üretilen bilgilerin hepsi yalandı. İnsanlığı muazzam bir kültürden mahrum bırakmışlardı. Ve bunu bilinçli bir şekilde yapmışlardı. Devletli uygarlık Ortadoğu sosyolojisini pozitivist bakış açısıyla tahrif ettiği gibi bunun sonucunda yarattığı zihniyet ile katliamları meşru kılmıştı.

¹¹ 'Êzidi insanlar imanlarını kadın ile tanıdılar'

Oysaki onlar bilimin yaşam ile bağından vazgeçmemişlerdi. Bu bağın bir kuşun ötüşünden, bir taşın şekline, bir ağacın dallarına astıkları dilek ipinden ziyarette yaptıkları mumlara kadar her şeyin içinde olduğuna inanıyorlardı. Yaşamdan, toplumdan, kadından kopan bilimin bu kök kültürde bu kadar güçlü bağlantılar ile devam etmesi kendi öz kaynaklarını arayan jineolojinin dayanacağı kökün ne kadar güçlü olduğu bilgisini de veriyordu.

“*Hak yolunda olanlar*” olarak bu yolu hak etmeleri gerektiğini belirten bilge kadınları vardı. Bu bilge kadınlar evlenmiyor, dünya nimetlerine tenezzül etmiyorlardı. Böylesi kadınlara “*şikesti*”, bu duruma da “*xweşikandin*” diyorlardı. Yani nefsinin kıranlar anlamına geliyordu. Sadece genç kadınlar bu kararı vermiyorlardı. Kırk yaşından sonra hak yoluna kendini adayan kadınlar da az değildi. Bu kadınlara *fexra* deniliyordu. Genel olarak *şikesti* kadınlar ise o toplumun bilgelik mertebesine ulaşmış ve kendilerini kanıtlamış kişileri oluyordu.

Kültürlerini korumanın bedelini taşımaya devam eden Êzidilik doğal topluma sadık kalmış bir kadın kültürüydü. Sözlü geleneklerinde, mitolojik anlatım, sembol ve hikayelerinde yaşam tarzlarını koruyorlardı. Bu yaşam köklü doğal toplum kültürüne dayanıyordu. Bunlardan biri de Sitiya Nisra’nın hikayesiydi. Kırk kadınla başlayan ve her bir kadının kırk kadını eğitmesiyle binleri bulan bir kadın ordulaşmasından bahsediyorlardı. Bir kadın ordusu! Êzidi sözlü geleneğinde bu konuda bir çok mitolojik anlatım, sembol ve hikaye vardı. Bunun üzerine söylenmiş bir qewlleri de bulunuyordu. Qewla Sitiya Nisra... Bu qewl bir askeri örgütlenmenin komutanı olan bir kadının kendi halkına ve ordusuna seslenişini anlatıyordu. Hala kadınlar dara düştüğünde Sitiya Nisra’yı çağırıyorlar. Neden mi? Şengal’i kurtarmaya gelen gerillaları gördüklerinde o zaman Sitiya Nisra’nın ordusu geri döndü diye yorumlar geliştirdiklerini belirtiyorlardı mesela...

Bunu olması gereken doğal bir durum olarak görüyorlardı. Tarihleriyle bağlantılarını kuruyorlardı. Pozitivist düşüncenin algılarımızda yarattığı parçalılığı, yabancılığı hemen anında deşifre ediyorlardı. Toprak için doğa için mücadele etmenin en çok kadınların üzerine düştüğü konusunda netlerdi mesela... Bilimlerinin ve mücadelelerinin gereklerini yerine getirmek için cinselliği, evliliği yasaklamış kendini hak yoluna adanmış olan kadınlar bu nedenle çok kutsaldı.

Kutsal mekanları ile de, tıpkı Şengal’in en yüksek yerinde bulunan Çilmiran gibi, bu hakikati anlatıyorlardı. Onlarda kutsal olan her şey, doğayla birliğini ispatlamış ve dünyanın bütün nimetlerinden arınacağı bir nefis mücadelesinden başarıyla geçmiş olanlardı.

“*Bizim sırlarımız var. Ve bu sırlarımızı paylaşmamamız için üzerimizde vasiyet var*” diyerek konuşmak istemeyen Şirine Salih’in kısa ama anlamı başlı başına bir kitabın konusu olacak derinlikte olan sözleri ise bize şimdi Êzidiler’in bozulan sosyolojisine dair önemli veriler sunuyordu. Dinlerinde kadınların kutsal olduğunu belirten Şirine Salih, “*Êzidiler imanlarını kadın aracılığıyla tanıdılar. Bizim dinimizde kadın kutsaldır. Biz ateşi ve sıyrı koru-*

ruz. Ama İslamiyet’in içimize sızmasıyla beraber kadının konumunda gerileme yaşandı. Kadın evin kölesi oldu. Xatuna Fexre, Sitiya Nisra, Star gibi öncü kadınlar toplumumuzda bala yeminler edilirken başına yeminler edilen kadınlardır. Onların meclisi vardı. Divanları vardı. Erkekler de onlara ihtiram ederler. Bilge ve anlayan kadınlardır onlar. Bütün görevleri yerine getiriyorlardı. İttifakları onlar yaparlardı. Dünya hesaplarını onlar yaparlardı. Biz tekrardan o kültüre daha güçlü dönmek istiyoruz ve biz bala da Xatuna Fexre ile Sitiya Nisra’yı çağırıyoruz...” diyordu.

Şirine Salih’in bu sözleri bize an’da süren tarihin bilgisini veriyordu. Katliam sırasında onları kurtarmak için gelen kadın gerillaları, “*Sitiya Nisra’nın ordusu çağırımıza cevap verdi ve geldi*” diye yorumlamaları da bu engin bilgilerinin ve inançlarının bir sonucuydu. Haklarında çıkarılan fermanları da, o fermanlara karşı onları koruyan gerillaları da bu bilgiyle karşılamaları yaşamlarıyla birlik ele aldıkları inançlarının bir sonucuydu. Ve bu inancın yaşamın ta kendisi olduğunun bilincini yitirmemek için anlamlarını yaşamın her anına yükledikleri anlamlar ile korumaya devam ediyorlardı.

Kaynakça

- Abdullah Öcalan, Ortadoğu’da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü, Aram Yay., 2009
- Abdullah Öcalan, Uygarlık: Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı, Aram Yay., 2009
- Abdullah Öcalan, Kapitalist Uygarlık: Maskesiz Tanrılar ve Çıplak Krallar Çağı, Aram Yay., 2009
- Amed Gökçen, Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih, Bilgi Üniversitesi Yay., 2014
- Komünar Dergisi
- Jineoloji Akademisi, Jineolojiye Giriş, Aram Yay., 2015
- Xanna Omerxali, Analiza Qewlên Êzdiyan, Avesta Yay., 2009

Hakikatini İncide Saklayan İnanç: Yaresan

Nurhak Gülbahar

“Padişabım [Tanrı] Ya halindeyken, ne yer vardı ne gök... ne de kimsenin sesi. Tanrı, altın kanatlı bir kuş görünümünde kendini tertemiz tabulların içine attı... Padişabım bir İnci halindeyken, inci gizini görünmez Okyanusunun ortasında idi. Yalnız kalmak istemedi. Hünerini gösterdi ve sadık hizmetkârlar çıkardı meydana. Hizmetkarlarıyla bir akde vardı, ardından, sol ayağı önde çıktı İnciden.”

Ezel, Yaresan inancında yaratılışın başlangıcıdır. O ezel ki tüm dünya baştan sona suyla kaplıydı. İlahi öz, ‘Ya’ şeklinde ve bir incinin içerisindeydi. İnci bir deniz kabuğunun içinde ve deniz kabuğu da ezeli denizin derinliklerindeydi.

Deniz kabuğunun bedeninde bir kum tanesi etrafında inciye yaratma hikayesi, Yaresan inancının yaratılış hikayesi ve derin bir hakikat yolculuğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz kabuğunun içine aldığı bir kum tanesinin inciye dönüşme hakikati aynı zamanda sabrın, mayalanmanın, zamanı ve mekanı aşmanın, bu zaman ve mekanda oluşumun, inciye dönüşmenin, döngünün ve sırrın güzel bir ifadesi olmaktadır.

Her inanç, yaratılışı ifadelendirerek var olmayı anlamaya çalışır. Yaratılış bütün dini inançların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Yaratılış hikayelerinden dini inançların birbirinden farklı özelliklerini ayırt etmek mümkünken aynı zamanda o inanca sahip insanların varoluşlarını, dünyaya bakış açılarını, yaşamı nasıl ele aldıklarını görmek de mümkündür. Dinler, inançlar ilkelerine dünyanın yaratılış hikayelerine göre şekil vermektedirler. Elbet bu hikayelerin derin bir toplumsal, kültürel arka planı vardır. Yaresan inancının yaratılış hikayesinde de Yaresaniler’in bulunduğu toprakların derin bir tarihsel, kültürel, toplumsal arka planı vardır. Bu arka planı anlamak sadece Yaresanlar’a değil,

Ortadoğu’nun kadim kültürüne, toplumsallığının mayalandığı ilkelere de bir ışık tutmaktır. Bugün yok edilmeye çalışılan bütün bu değerler, kendilerini kah bir topluma, kah bir mekana, kah bir inanca emanet ederek Ortadoğu dediğimiz coğrafyada vücuda gelmiştir. Ta ezelden beridir dönen bir teşî misali ahlaki-politik toplumun şifrelerini işlemekte, hakikatin sırrını ebede taşımaktadırlar. Bu yazıyla amacımız, Yaresanlar’ın toplumsallığının bu ilkeler etrafında nasıl şekillendiğini biraz da olsa anlamaya çalışmaktır.

Yaresan ya da ‘Ehl-i Heqq’ cemaati, Güney ve Doğu Kürdistan’da yoğunlaşmış önemli bir cemaattir. Ağırlıklı olarak Kermanshah, Sine, Gahware, Kasr-ı Şirin, Dalaho (Krend) Serpulu Zahab, Tahran, Tebriz, Kazwin, Xaneqin, Kerkük, Hawar ve Halepçe’de yoğun olarak bulunurlar. Güney Kürdistan’da *Kakai* olarak bilinirler. Kutlu anlamındaki Kakai ismi birçok yerde kullanılır. Kardeş, değerli, vefalı, bağlı olan anlamlarını da taşır. Buna göre hem yaşadıkları toprakların hem de direk olarak etkide bulunan İran, Irak gibi bölge devletlerinin cemaat üzerinde tarihsel, kültürel, toplumsal ve siyasi arka planları bulunmaktadır. Genel olarak iki milyona yakın bir Yaresan nüfus var. Çoğunlukla Kelhurice dilini kullanırlar. Ancak Hewrami, Lek, Lor ve Soran Yaresanlar da vardır.

Yaresaniliğin yaratılış hikayesine dönersek, dünya iki aşamada yaratılmıştır. Önce manevi dünyanın yaratılışı gerçekleşmiştir, ardından maddi dünya yaratılmıştır.² Kendi anlatımlarıyla ifade edecek olursak bu süreç şöyle gelişmiştir: “*Manevi dünyanın yaratılışında, ‘Ya’ yani İlahi Öz, ilk melek olan Cebrail’i yaratmaya karar verdi. Bunun üzerine kendi özünden, İlahi Öz’den Cebrail yaratıldı. Ama Cebrail, kendisine rehberlik edecek olan haberci gönderilmeyene kadar yaratıcısının kim olduğundan habersizdi. “Yalnız başıma, sana hamd edemiyorum. Bu vecibeyi yerine getirebilmem için bana başka yoldaşlar yaratmanı talep ediyorum.”* diye niyazını ilettili Cebrail. Ya, kendinden altı melek daha yarattı. Ya’nın nefesinden Mikail, ağzından İsrail, öfkesinden Azrail, gözlerinin nurundan Rociyar ve Aywat, terinden dişi cinsiyete sahip yedinci melek Marmuz yaratıldı. Cebrail’le birlikte bu altı melek, ‘Heften’ yani yedi beden ya da yedi melek olarak tanındı. Bu melekler yaratıldıktan sonra, ‘Heften’, İlahi Öz’den İnci’nin içinden çıkmayı niyaz etti. Bu niyaz kabul gördü ve İlahi Öz, ‘Havenkar’ biçiminde ortaya çıktı. Ardından incinin yanması ve kaynamasıyla madde ruhtan ayrıldı, dumandan gökler yaratıldı, alevlerin ışımasından da yıldızlar. İncinin içinden çıkan maddeden dünya yaratıldı. Heften’ler Havenkar’dan insanı yaratmasını talep ettiler. Siyah ve sarı kilin karıştırılmasından Havenkar, Adem’in bedenine Kendi suretinden biçim verdi. Adem hayat bulduktan sonra sol kaburgalarının birinden Havva yaratıldı.”

Yaresan, Ehl-i Heqq cemaatinin adı olup Ehl-i Heqq ismi ilk defa 19. yüzyılda Comte Gobineau tarafından Avrupalı araştırmacılara sunulmuştur. O zamandan beri cemaat bu isimle tanınmıştır. Cemaat üyeleri de bu ismi yazılarında ve özellikle dışarıdan insanlarla ilişkilerinde kullanırlar. Kendi aralarında ise (özellikle Güney Kürdistan’da yaşayanları)

¹ Yaresan şair Azizi Şeyh Emir

² Hacı Nimetullah Ceyhun Abadi, [Şahname-i Hakikat] Haqq-ul-heqayeq

Yaresan ya da kısa şekliyle ‘San’ veya ‘Tayfeh-ye San’ yani ‘San’ın balkı’ isimlerini tercih eder.³ İsim olarak Yaresan, Yar ve San kelimelerinin bir bileşimi olarak isimleşmiştir. Yar hem Kürtçe’de hem de Farsça’da arkadaş, yoldaş, taraftar, dost, sevgili anlamlarını barındırmaktadır. Çoğunlukla da Tanrı, sevgili ve yardımcı anlamlarında kullanılırken, yukarıda yaratılış hikayesinde de görüldüğü üzere ‘Ya’ olarak ifade bulur. Dinin bütün üyeleri Tanrının yoldaşları olarak kendilerini tanıtır. Bu ifade, tek tanrılı dinlerde Tanrı’nın kulu olan insanın Tanrı’nın yoldaşı olmasını getirir ki oldukça önemli bir ayrımdır. Yaresan inancında İlahi Öz ‘Ya’, Yar ile aynı anlama gelmekte, zaman içinde ‘r’ harfi ya erimiş ya da daha da anlamlı olması için bu harf sonradan eklenmiş olabilir. M. Reza Hamzeeh’in Yaresan isimli kitabındaki şu tespiti bunu doğrular niteliktedir: “*Dua ve törenlerinde bemen bemen ber zaman şu ifadeyi kullanırlar: ‘Evvel ve Abir Yar’dır. Burada büyük ihtimalle İlahi Öz’ün ilk tecellisi anlamında Ya kastedilmektedir.*” Yar sözcüğü ile ilgili bu bilgi ve yorumları geliştirebiliyorken maalesef San kelimesinin anlamını açıklığa kavuşturmak daha zordur. ‘Tayfeh-ye San’ bileşimi, bunun bir isim olabileceğini gösterir. Sultan’ın kısa bir formu olarak kullanan bazı bölgeler mevcuttur. Eğer böyleyse Yaresan ismi ‘Sultan’ın Tanrı’sı’ anlamında kullanılabilir. ‘Yaresan’ ismi hem daha eski ve daha özel olduğu hem de cemaat mensuplarının kendi aralarında bu ismi tercih etmelerinden ötürü Ehl-i Heqq isminden ziyade Yaresan ismini tercih ediyoruz. Ayrıca, Ehl-i Heqq ismi Hurufiler, Nusayriler ve daha başka bazı cemaatler tarafından da kullanılmıştır.

Toplumsal örgütlenme biçimi, o topluluğun hayatta kalması ve aynı zamanda gelişim gösterebilmesi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bir koruma kalkanı rolünü oynar bu toplumsal örgütlenme biçimi. Yaresan cemaati içerisinde yaratılan ‘sadakat’ olgusu, pek çok radikal ve güçlü dini hareket yok olurken Yaresan inancının günümüze kadar varlığını devam ettirme nedenlerinden biridir. Bu sadakat, bazı kurumlarla yaratılmıştır.

Yaresan cemaati üyeleri arasında güçlü bir sadakat ve dayanışma kültürünün gelişmesine neden olan ‘Şert-o Eqrar’ vardır. Kardeşlik-kız kardeşlik ‘Şert-o Eqrar’ı, en az iki erkek veya iki kadın arasında gelişen bir akit. Bu akit ebedi ve değişmezdir. Grup, ‘Mahşer Günü’nde başka birinin hayır ve şer emellerini paylaşacak dereceye kadar kardeş ve kız kardeşlerinin amellerinden sorumludurlar. Bu akit, bir cem ile oluşturulur. ‘Şert-o Eqrar’ bazı Yaresan meleklerinin arasında da yapıldığını ifade eden dini bir hikayede (menkıbe) de anlatılır. Akit yapıldıktan sonra bu akdi gerçekleştirenler gerçek kardeş ve kız kardeş olarak kabul edilir. Bundan dolayıdır ki, bu kişiler arasında evlilik mutlak şekilde yasaklanmıştır.

Kardeş ve kız kardeşlik akdi, kan bağı olmadan isteyerek ve iradi olarak oluşturulan,

cemaat içerisinde bu yol ile güçlü bir dayanışmanın gelişmesine vesile olan bir akit. Cemaatin toplumsal yaşantısını etkileyen bir etmen olmaktadır. Aile ve bireyler arasında geliştirilen bu akit aynı zamanda ekonomik ilişkiler gibi başka ilişkileri de teşvik etmektedir. Böylesi bir kurum vasıtasıyla cemaat içerisinde, Minorsky’nin⁴ de vurguladığı gibi, kadın ve erkekler arasında daha kolay ve daha rahat bir temasın gelişmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Ailevi ve kan bağları güçlü olan geleneksel toplumlar, yabancı etkiler karşısında güçlü bir duvar olma özelliğindedir. Kardeşlik-kız kardeşlik akdi, akrabalık bağlarını ve sadakati kan bağlarından öteye, başka bir aile veya ailelerin üyelerini kapsayacak şekilde genişletir. Bu yeni ilişkiye kan bağı statüsü veya önemi vermek ve sadakati derinleştirmek için, manevi kardeş ve kız kardeşlerin Mahşer gününde birbirlerinden sorumlu olacaklarına inandırmak suretiyle bu bağın ‘öteki dünyasal’ yönüne vurgu yapılır. Böylece aile çerçevesinin dışında güçlü yatay dakat yaratılmış olur.⁵

Yaresanilik her zaman için -günümüzde de bu durum geçerliliğini korumaktadır- başta köylüler ve zanaatkarlar olmak üzere toplumun mahrum kesimlerinin dini olmuştur. Yaresan dini metinleri Gorani dilindedir. ‘Guran’ ismi Kürdistan’da fakir köylüler arasında kullanılmıştır. Yaresan, fakirlerin dinidir demek abartılı bir tespit olmayacaktır. Cemaat mensupları her zaman için imtiyazsız çevreden olmuşlardır. Bu nedenden ötürü kendi kapalı cemaat sistemi içerisinde bir dayanışma esprisi ile içinde bulundukları kötü ekonomik durum ile baş etmeye çalışmışlardır.

“Heyder nazkêş, Heyder nazkêş

Ne bizur şapa me ne niyer wêpêş

Qebaley sirên bikere endêş

Ba nezano pêş bêgane û xwêş”⁶

“Ey balden anlayan Haydar, ey Haydar

Ne buzurum kaldî, ne takat, ne fer

Öğretiye düşün, o en gizli sır

Asla anlamamalı kayıtsız cahiller”

⁴ Namiq Musalı, Rus Oryantalistlere Göre Ehl-i Haklar : Minorsky, V. F. “İran’daki Ehl-i Hakk veya Ali-İlahi Tarikatını Öğrenmek İçin Kaynaklar”, Önsöz Yay., 2013

⁵ M. Reza Hamzeeh’ce, a.g.e.

⁶ Yaresan şairi Lîza Xanim’dan.

³ M. Reza Hamzeh’ce, Yaresan Ehl-i Hak : Bir Kürt Cemaati Üzerine Sosyolojik Tarihsel ve Dini-Tarihsel Bir İnceleme, Avesta Yay., 2009

8. yüzyılda Behlûlê Mahî-Medi tarafından kurulan bu inanç tümüyle şiir ve müzikle aktarılır. Yaresan edebiyatı, inancın felsefi ve kuramsal anlatım biçimidir. Kadın şairler bu inancın ve kültürün kutsal kişilikleri arasındadır. Şiir ve müzik kutsalın dile getirildiği bir ibadet biçimi olduğundan; şair ve stranbej kutsal sözün aktarıcısı olarak divanı oluşturmaktadır. Bu kadın şairlerden biri 13.-14. yüzyıllarda yaşamış olan Xatun Dayrakî Razbar'dır. Razbar, Ehl-i Heqq dininde Hakk'ın tecellilerinden biri olan Sultan Sohak'ın annesidir. 13. yüzyılda şair Lîza Xanim ve 14. yüzyılda Kürt Sultan Sohak, Kirmanşah'ta öğretinin kuralları ve inançsal törenlerini yeniden formüle edip sistemleştirirler.

Kadın şairler öğretinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Zerdüşti inancından yola çıkan Yaresanlık'te dini törenler kadın ve erkeklerle birlikte yapılır. Toplumu yöneten Kırklar Meclisi'nin (Çihiltan) 40 üyesinden 17'si kadındır. Kimi araştırmacılar Kırklar meclisinin başlangıçta kırk kadın tarafından oluşturulduğunu, erkeklerin meclise katılımı ve sayı artışının zamanla gelişen bir durum olduğunu belirtirler. Yârsânizm dininin kutsal metinlerinin yazımında Mama Nergiz Şahrazurî gibi birçok şair kadın aktif yer almıştır. 20. yüzyıl başlarında 1145 Yaresan sûfinin yaklaşık 500'ü kadındır. Celalê Xanima Loristanî, Riha Xanima Loristanî, Lîza Xanim, Xatun Dayrakî Razbar bilinen kadınlardan bazılarıdır. Xatûn Zerbanûya Derzyani'nin eserleri dergâh ve cemlerde saz eşliğinde icra edilmektedir.

Cemaatin yazılı kaynakları sınırlıdır ve kapalı bir cemaat yapısı sergilediğinden bu kaynakların dışarıyla paylaşılması sırrın ifşası olarak görüldüğünden, elde etmek oldukça zordur. Serencam'ı en eski ve belki de bundan kaynaklı olarak en önemli Yaresan metni olarak ele almak yerinde olacaktır. Kürtçenin Gorani lehçesiyle yazılmış olup, bu dili cemaatin dinsel dili olarak ele alabiliriz. Bir bölümü 1965 yılında Maşallah Suri tarafından yayımlanmıştır. Yaresan metinlerindeki şiirlerin çoğu (metin, Gorani nesir biçiminde başlayıp nazım olarak devam eder), her bir mısra on heceli beyitlerdir. Bu metin '*Sorud-ha-ye dini-ye Yaresan*' adıyla yayımlanmıştır. *Defter-e romuzeyarestan*, *Heqqul-beqayeq ya şahnameyebeqiqet*, *Borhanul-beqq*, *Esrar ul-beqq*, *Doureh-ye heftavane* ve *Mecmu'eh-ye resa'el-e ehl-e heqq* diğer dini metinlerdir.

Yaresanlar '*Cemxane*' denilen yerlerde ibadet ederler. Cemxanedeki bu ibadetlerde gruplar halinde yapılır. Grup olması bir zorunluluktur ve 7 kişiden az olmaması gerekir. Cemxanede sazlar eşliğinde kamlar söylenir, dualar edilir. Aynı zamanda 'Cem' merasiminin önemi, cemaat içerisinde birlik ve beraberliği geliştirme işlevi, sıklıkla vurgulanır. Bu durum 'grup içi' hissiyatını perçinler ve dış etkilere karşı bir başka koruma kalkını görevini yerine getirir. Cem merasimi, cemaatin birliğini ve amaçlarından biri olan eşitlikçiliği ön plana çıkarır. Biri *Newroz* bayramı bir diğeri ise *Xayunkar* olmak üzere iki kutsal bayram vardır Yaresanlarda. Bir tür kurban bayramı gibidir Xayunkar. Üç gün süren oruç sonrasında üç günde bayram yapılır. Bir gün de kurban kesilen gündür. Toplam yedi gündür.

Yaresanlar için Dalaho dağı ve çevresi kutsallık derecesinde bir manevi değere sahiptir. *Dalkê* Kelhuri dilinde anne, '*bo*' ise kutsal anlamındadır. Buna göre '*Dalabo*' Kutsal Ana ya da Kutsal Yer anlamına gelmektedir. Kutsal olmasının bir başka nedeni de Newroz ateşinin yani halkların özgürlük ateşinin ilk yakıldığı yer olarak Dalaho dağına inanılmasıdır.

Yaresan inancında önemli bir yere sahip olan 'Nar' miti bu kutsallığın bir başka yönünü ifade eder. Bu Baba Yadigar'ın hikayesidir. Hikayeye göre Baba Yadigar'ın annesi olan Dada Sari, bir gün evini temizlerken, bir nar tanesini yerde bulur. Yerde bulunduğu o nar tanesini yer. Ve daha sonra hamile kalır. Böylece Baba Yadigar dünyaya gelir. Bunun için Yaresan halkında nar kutsal bir meyve olarak görülür. Yenilmesi sevap olmakla birlikte, narın bıçakla kesilmesi günah sayılır. Dalaho'yu koruma görevinin son temsilci Baba Yadigar'a verildiği söylenir. Baba Yadigar, Dalaho'nun Kürdistan'ın bahçesi olduğunu ve bunu korumanın da görevi olduğunu söyler. Baba Yadigar'ın türbesi Dalaho'dadır. Sultan Sahaq'ın ise Hewraman'daki Pirdiwar'dadır. Bu iki yer tüm Yaresanlar'ın kutsal ibadetgahlarıdır. Yaresan inancında üç gün oruç tutulur. Ayine göre Sultan Sahaq'ın babası İsi Güney Kürdistan'da yaşıyordu. Daye Remzbar ile evlendiğinde doğacak çocuğun Mesih olacağına inanır herkes. Bunun üzerine kardeşleri arasında husumet doğar. Böyle bir çocuğun doğmasına ve yaşamasına izin vermezler. Sultan Sahaq dünyaya geldiğinde onu öldürmek isterler. Bunun üzerine Sultan Sahaq dört melek ile birlikte hicrete çıkar. Aralarında kardeşlerinin olduğu düşmanları da peşlerine düşer. Hewraman mıntıkasındaki Pirdiwar da Merno isminde bir mağarada üç gün boyunca aç ve susuz saklanırlar. Onları gören bir kadın, üç günün sonunda onlar için bir horoz kesip, pirinç pişirir. Ve onlara götürülür. Bu Yaresan ayininde nezir olarak kabul edilir. Ve üç gün oruç tutulur. Nezir ve niyaz geleneği bu şekilde gelişir. Nezirde et bağışlanır. Niyaz da ise meyve ve bitkiler bağışlanır.

Yaresanlar'ın inanç dünyasını ve toplumsallığını ele almaya çalıştığımız bu yazıyı, Yaresan inancının ruhunu yansıtan diyalektik ilke '*donedone*' [don değiştirme] ile tamamlamak yerinde olacaktır. Done done, diyalektiğin kendisidir. Sürekli değişimi ifade eder. Buna göre hakikat akışkandır ve sürekli kendisini yeniler. Bundan dolayı dogmatizm içermez. Bir ruhtur ve sürekli canlıdır. Kişiden kişiye geçer. Yaşamın kendisidir. Yaşam-ölüm-yaşam döngüsünü içerir. Her dönemde, farklı tarihlerde ve farklı kişilerde temsil edilir. Nerede olursa olsun, toplumsal kimliği ne olursa olsun, her kim hakikati temsil ederse o Yaresan ayininde kabul görür. Ve Ehl-i Heqq dininin devamcısı olarak görülür. Geçmiş ya da gelecek, zamanı aşan bir algıyla, tüm zamanların hakikat savunucuları onlar için kutsaldır. Ve Ehl-i Heqq mensubudur. Aynı zamanda sahip çıkılmalıdır. Tıpkı Zerdüş, Hallacı Mansur ve Şax Waşin'de olduğu gibi.

Sümer Rahip Devleti'nden Günümüze Erkekliğin Kurgulanış Biçimleri

Hêvî Nimet Gatar

*Onların dikeği bizim yataylığımız pornografik bir görüntü verebilir. Değil !
Çömelmek yani pişmanlık yasası, kendimde değildim içmiştim safsatası
Çömelmek: Törelümüz böyleydi ben istemezdim filan
Çömelmek: Bana karılık yapsaydı
Çömelmek: Telefonla konuşmasaydı
Çömelmek: Boşanmasaydı
Onlar koca onlar baba onlar sevgili onlar devlet.
Eşitlik istediğimizi sananlar yanılıyor
Kim eşitlenmek ister hırsızlar ve katillerle Birhan!"*

"Beni öldürerek yok edebilirsiniz; ama benim ölümüm binlerce Kürdün uyanışı olacaktır." sözleri ile yapılan tüm işkencelere rağmen idam sehпасına onurlu bir şekilde yürüyen Leyla Qasım Ortadoğu'daki direnişçi kadınların sesi olmuştur. Keza 2008 yılında İran Rejimi pastarları tarafından yakalanan Şirin Elemhulî de uğradığı tüm işkencelere rağmen onurlu duruşunu ve milletine bağlılığını hiç bir zaman taviz vermeyen tavrıyla göstermiştir. İdam edilmenden önce kaleme aldığı satırlar önemlidir: "Bana Kürtlüğünü inkâr et diyorlar, ben de diyorum öyle bir şey yaparsam kendi varlığını inkâr etmiş olurum." Cezası üst mahkemelerce onanmadan kendisine tecavüz edilmiş ve 9 Mayıs 2010'da idam edilmiştir. Erkek ege-

men algının militaristleşmiş bir göstergesi olan tecavüz eylemi kendisinden çalınmak istenen cennet anlamına gelmekte ve iktidarlaşan erkeğin de zihniyetini göstermektedir. Ancak Venezuelalı Ali Primera'nın "Özgürlük mücadelesinde hayatını kaybeden kadınlar ölü olarak adlandıırılamazlar. Onlar her zaman yaşayacaklardır." sözleri Ortadoğu'daki eril sisteme ve iktidarlaşan eril tahakküme karşı başkaldıran ve mücadeleyi hayatının her alanına taşımış olan Kürt kadınlarının duruşu tüm politikaları alt üst etmiş ve özgürlük alanları oluşturmuştur. Dolayısıyla, 'erkeklik' kavramı kendini kurgularken hegemonik alanını tahakküm politikasıyla yani devletleşme, militarizm ve erkini salık vereceği diğer alanlarda (din, eğitim, ordulaşma, politika vb.) meşru kıldığı kadar muktedir olmuştur.

Tüm bu yaşananları düşününce kadına dair söylemlerin ve eylemlerin anbean sertleştiği bu süreç içerisinde ve birçok durum karşısında genel olarak "Erkekler yapar!" söyleminin türevlerini hem toplumsal mekanlarda hem de çalışma alanlarımızda hatta belki de en çok denk geldiğimiz televizyon ekranlarında sıkça duyuyoruz. Aslı Erdoğan'ın *Bir Kez Daha* adlı toplu denemelerinde Kadınlık Durumu'na dair bölümde çok sık karşılaşılan bir başka erkek kurgusu da şu şekilde anlatılır: "Her b..uma maydanoz olma be KADIN!" İnce duvarlar, seyircisiz oynanan aile dramını iletiyor. Bağımsızlığına düşkün koca, erkekliğin kutsal iktidarına toz kondurmuyor.² Peki, erkekliğin nasıl olduğu, toplumların erkekliği nasıl tanımladığı ve erkeğin kurgulanış biçimleri ilk devletleşme sürecinden beri nasıl oluşmuştu? "Erkeklik, dünya çapında iktidarı elde tutanların bir özelliği olduğuna göre, genel, evrensel bir erkeklik tanımı yapılabilir mi? Güçlü olmak, başarmak, sorunları şiddet kullanarak çözmek, duygularıyla değil aklıyla davranmak, rekabete ve hiyerarşiye dayalı ilişkileri ön plana çıkarmak, bağımsız davranmayı önemsemek, başkalarını yönetmeyi bilmek, vb. davranış özelliklerinin 'erkeksi' olduğu genel kabul gördüğüne göre, erkek olmanın 'doğal' bir potansiyel olarak böyle davranmaya yol açtığını mı kabul etmek gerekir?"³ Öyleyse tüm bu soruların periferisinde erkek egemen sistemin toplumsal formları Ortadoğu'da nasıl üretilmişti? Sümer Rahip Devleti'nden günümüze erkek egemen sistemin şekillenışı ve kendisini kurgularken kullanmış olduğu biçimler ve iktidarlaşma/erleşme ideolojisi kadın üzerinde nasıl bir tahakküme dönüşmüştü?

Evrenin yaratılış mitolojileri veya kadın ve erkeğin oluşumuna dair anlatımlar toplumsallaşan Homo Sapiens'in yaşamı var ettiği alanlarda yani Doğal Toplum sonrasındaki süreçte erkek egemen sistemin şekillenışine dair önemli anlatımlardır. Ezcümle, Yunan mitolojisindeki bazı anlatımlar Zeus'un su damlası olarak girdiği bir camdan Danae'yi hamile bırakması ve Perseus'un doğumunun gerçekleşmesi kadar basit görülebilir; fakat bu noktada önemli olan gerçeklik babasoyluluğu savunan Zeus'un istediği kadına sahip

² Aslı Erdoğan, *Bir Kez Daha*, Everest Yay.,2016, syf:54

³ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yay.,2013, syf:28

¹ Birhan Keskin, *Fakir Kene*, Metis Yay.,2016, syf:37

olabilmesidir. Özellikle mitolojilerde anlatılan tecavüzlerin de tanrısal bir kisveyle sunulması erkek egemen algının meşru kılınmasında da ciddi bir zemin hazırlamıştır. Eylemlerin mitolojik bir örnek ile topluma sunulması ve mitolojilerde eylemi gerçekleştiren erkeğin toplumda da kendi arketipini oluşturması eylemi toplum tarafından da kabul görmesini meşru kılmıştır. Özellikle mitolojik anlatımlardaki örnekler toplum içerisindeki birçok dinamiği hem değiştirir hem de kendisinden sonra gelecek kültürleri de etkisi altına alır. Keza bu durumun tezahürünü Medusa'nın başını kesen Perseus'la görebiliriz, hatta babasoylu sürecin erkini güçlendirdiği ve anasoylu yaşamın kırıma uğratıldığı bir dönem olarak da Poseidon'un Medusa'ya tecavüzünü görebiliriz. Ortadoğu mitolojilerinde/anlatımlarında veya 'devlet'leşen iktidarla erkeğin toplum içerisindeki statüsü ve kurgulanış şekli, günümüz içerisinde de kendisini hem var kılmış hem de nüfuzu ile toplumda oluşan statüleşmeyi tarihsel bir perspektifle yeniden yorumlamamıza yardımcı olmuştur. *"Kasaplar hayvanı kesime alırken, hayvan aslında kesileceğini fark eder ve tir tir titrer. Kadının erkek karşısındaki duruşu bana hep bu titremeyi hatırlatır. Kadın karşısında titremedikçe erkek rahat olmaz. Egemen olmanın baş koşulu budur. Kasap bir defa keser, o tüm ömrü keser. İfşa edilmesi gereken gerçek budur."* Abdullah Öcalan'ın kadın-erkek ilişkisine dair bu metaforik anlatımı hem patriarkal düşüncenin inşasına hem de bu inşayı var kılabilceği yaşamsal alanın işgal edildiğine dair ciddi bir çözümlemedir. Kendi erkini karşısındaki bireyin üzerinden güçlendirerek ve egemen zihniyetini köle-efendi, kadın-erkek, nesne-özne ilişkisi üzerinden güçlendiren patriarkal toplum inşası, kadını erkeğin karşısında konumlamış ve statüsünü erkeğin karşısında biçtiği rolle belirlemiştir. Tüm bu inşaları yaparken de anasoylu yaşamı tahakkümü altına alacağı rejim, hanedan ideolojisi, mitolojik anlatım veya dinsel bir öğreti geliştirmiştir. Özcesi, patriarkal zihniyet kadına ve doğaya hükmetmek anlamına gelir ki bunu da süreç içerisinde kullandığı birçok aygıtta (mitoloji, heykel, resim, edebiyat vs.) görebilmekteyiz. Dolayısıyla, uygarlıkta esas itibarıyla doğanın ve kadının üzerinde uygulanan tahakkümün tarihini her alanda görebilmekteyiz.

Toplumsal hafızanın erkek egemen sistemin şekillenmesiyle beraber (buna devletleşen toplumların kendini var ettiği ilk andan itibaren de diyebiliriz) aynı coğrafyada olmasına rağmen her uygarlıkta ve her toplumda farklı oluşum süreçlerinin var olduğunu ortaya koyar. Değişen iktidar/hanedan/Rahip Kral coğrafya aynı olsa bile kendi kurgusunu topluma içkinleştirerek her mefhumu hem baki kılmış hem de değişen dinamiklerle toplumsal statüde ciddi gedikler açmıştır. Dolayısıyla varlığını ortaya koyduğu süreç içerisinde 'erkeğin kurgulanış biçimleri' mefhumu toplum içerisindeki mitolojik anlatımlarda, dinin oluşum süreçlerinde, devlet algısının kendisini var kılabilceği her alanda içselleştirerek günümüze değin ulaşmıştır. Güne ulaşan ve 'An'ı etkileyen tüm bu içkin haller zihinde karşı koyulamayan ciddi bir intibak uyandırırken kadın perspektifi ile yaklaşıldığı andan itibaren de beş bin yıllık ciddi bir karartmanın da varlığını ifşa eder. Varlık alanını yani erkini güçlendirmek isteyen iktidar diğer bir deyişle patriarkal devlet sistemi kadın ve erkek inşasını özne-nesne ilişkisi üzerinden kurarak bir diğerini edilgen kılmıştır.

Edilgenleştirmeye çalıştıkları kadın üzerinden tahakkümünü her an arttıran eril zihniyet kendi inşasını iktidarın salık vermesiyle mitolojik anlatımlar içerisinde güçlendirmiş ve meşruiyet alanını da mitsel anlatımlar üzerinden genişletmiştir. Böylelikle tanrılaşma statüsü erkek için hem bir iktidar kodu olur hem de muktedir olarak birçok gücü kendinde içkinleştirerek mizojinist eylemlerin gerçekleşmesine de sebep olur.

İnsanlığın İlk Oluşum Sürecinde Erkekliğin Oluşumu

*"Hegemonik erkeklik kavramı, nasıl olup da küçük bir azınlık erkeğin bütün iktidar ve güç pozisyonlarını ellerinde tuttuğunu; bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden var edebildiğini açıklamaya çalışır. İktidarı elinde tutan erkek grubu sayıca çok azdır; ama bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur."*⁴ Aynı zamanda bu hegemonik oluşum süreci ile birlikte toplum farklı bir işleyişle karşı karşıya kalarak doğal akışta oluşturulmuş olan intibakın büyümesi zamanla bozulur. Belki de bunun ilk seyir hali paleolitik süreçte avcı ve toplayıcı olarak gelişen doğal iş bölümünün zamanla evrimini devletleşmeye kadar sürdürmesi ile şekillendirmiştir. Avcı olan erkeğin ve toplayıcı olan kadının akış içerisindeki kendilerine çizdikleri yaşamın anlamsallığı belirgin bir farklılığa dönüşmüştür. Kadının toplayıcı olarak doğada aldığı rol onun ilk öğrenci ve ilk öğretici kişisi olduğunu neolitik süreçteki etkisinde de göstermektedir. Kadının yapmış olduğu doğaya dair gözlemler "Her şey canlıdır." inancıyla da şekillenerek doğada tahakküme değil onunla beraber eşit bir şekilde yani yok etmeden yaşamayı ve benimsemeyi doğurmuştur. Ancak erkeğin avcılık ile klanın yaşamını devam ettirmek için yapmış olduğu öldürme eylemi yani yaşam için öldürmek nosyonu bu eylemi gerçekleştiren kişi açısından "Her şey canlıdır." inancını yani animizmi kırarak sürekli değişim göstermiştir. Bu süreç aynı zamanda klan için en iyi ok atan, taş baltası kullanan ve mızrak kullananın da belirlenmesiyle beraber toplumsal hiyerarşi ve statüleşmeyi de salık vermiştir. Doğal akışla şekillenen iş bölümü zamanla kendisiyle beraber birçok kavramın doğuşunu muştulamış ve kadın-erkek arasında oluşacak uçurumu devletleşmeyle de beraber farklı formlara büründürerek meşru kılacağı bir sürece evrilmiştir. Bu minvalde Maria Mies'in yaptığı şu çözümleme önemlidir: *"Cinsiyete dayalı işbölümünün toplumsal kökenlerinin analizi konusunda 'Kadınlarla erkekler arasındaki işbölümü ne zaman ortaya çıktı?' (Öyle bir bölünme ki; insanın doğayla her karşılıklı etkileşiminin kaçınılmaz bir sonucudur) sorusunu sormuyoruz. Bunun yerine, 'Bu işbölümü, bir tahakküm ve sömürü ilişkisine nasıl dönüştü?' ve 'Bu ilişki neden asimetrik ve hiyerarşik bir hale geldi?' sorularını formüle ediyoruz. Bu sorular hala kadınların özgürleşmesine ilişkin bütün tartışmaların üzerine karabulut gibi çöküyor."*⁵ Dolayısıyla kadın ve erkek arasında gelişen doğal iş bölümünün devletleşme süreciyle tahakküm kurma ve hayatın iktidarı

⁴ Serpil Sancar, a.g.e., syf:32

⁵ Maria Mies, Ataerki ve Birikim, Uluslararası İşbölümünde Kadınlar, Dipnot Yay., 2012, syf: 106

olma gibi kurgulanış biçimlerini toplumsal her alanda hem gözlemleyebilir hem de sirayet eden bu formların günümüze kadar nasıl ulaştığını ve kendisini nasıl formüle ettiğini çözümleyebiliriz.

Yaşamın devamlılığı ve sürdürülebilirliği, birken ikileşen bedenin toplumsallaşmayı ve toplumu oluşturmaya, doğa gözlemiyle beraber hayatın animizm ile şekillenmesi ve doğada tahakkümün değil eş yaşamın varlığının bir diğer kuşağa aktarımında kadın önemli bir rol oynamıştır. *“Eski ve yeni sosyal-Darwincilerin vaa ettiğinin aksine, insanlığın yaşamını sürdürmesi ‘avcı erkek’ten çok, ‘kadın toplayıcı’ların eseridir. Özcesi, kadın üretkenliği, her şeyden önce, klan ve topluluğun bütün üyelerinin günlük geçimini sağlama becerisi ile yaşamı sürdürme güncesine dayanır. Kadınlar, sadece kendileri ve çocuklar için değil, avlanma ‘risk ekonomisi’ olduğu için, erkeklerin avda şans yaver gitmezse, erkekler için de ‘günlük ekmegi’ ister istemez sağlamak zorundaydı.”*⁶ Hayatı hem kolaylaştıran buluşlarıyla hem de doğa gözlemi sayesinde keşfettiği yeniliklerle ‘risk ekonomisi’ne karşı direnebilmeyi mümkün kılabilen kadının yaşam noktasındaki varlığı bedeni ile önemli bir intibakı da muştulamıştır.

İlk insan topluluklarının paleolitik süreçteki üretimleri önemlidir; çünkü toplumsallaşan Homo Sapiens’i ve sosyal yapıyı anlamak ve üretim mekanizmasını çözümlemek topluluğun yaşam dinamiğini anlamlandırarak mümkün olabilir. Şöyle ki, *“Biyolojik evrim ile toplumsal evrim birbirini etkilemiş olsalar bile, toplumu geliştiren karşılıklı etkileşim gittikçe toplumsal evrimin üç dalı arasında insan topluluklarının ekonomik, toplumsal, düşünsel yapıları arasındaki etkileşim biçimini almıştır.”*⁷ Ekonomik, toplumsal ve düşünsel yapıdaki diyalektiğin evrimsel süreçle beraber aldığı akış hayat içerisinde güçlü bir işbirliğini ve dayanışmayı da getirmiştir. Buna ek olarak, Childe’in *“Hayvan avlama, bitki ve yumurta toplama işlerinin zamanını bilmek gerekiyordu. Bunda başarılı olmak için, gökyüzünün zaman göstergelerini anlaması zorunluydu; insanın ay ve yıldızların çıkışı ve batışını ve bunların hayvansal ve bitkisel oluşumlarla kıyaslanmasını yapması gerekiyordu. İlk insanlar için bile bir hayli yüklü gökbilim (astronomi), botanik, jeoloji ve zooloji bilgisi yaşam için şarttı. Bu bilgileri edinir ve aktarırken ilk toplumlar bilimin temelini atmışlardır.”*⁸ çözümlemesi önemlidir; çünkü ilk insanların yapmış olduğu gözlemler neticesinde oluşturdukları doğal yaşam koşulları iş bölümüyle beraber edinilen bilgilerin nasıl evrimleştiğini ve toplumsal yaşamın oluşumu aşamasında ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle kadının doğa gözlemiyle beraber yapmış olduğu üretim hem klanın yaşamını hem de bu yaşamın sürekliliğini sağlama noktasında ciddi bir katkı olmuştur. Bununla beraber *“günlük yiyeceğin sağlanması mecburiyeti ile doğaya karşı yaklaşımın ve gözlemin neticesi olarak düzenli tahıl ve yumru ekiminin keşfedilmesi hızlanmış oldu.*

⁶ Maria Mies, a.g.e., syf: 127

⁷ Alaeddin Şenel, İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Varlık Yay., 1995, syf: 40

⁸ Gordon Childe, Kendini Yaratan İnsan, Varlık Yay., 2010, syf:44

*Childe’a göre, bu buluş özellikle, yabani tabılların ekiminin yapıldığı Avrasya’da Neolitik Çağ’da gerçekleşti.”*⁹ Kadınların öncü oldukları bu üretim hayatı onların aynı zamanda yabani kökleri ve yumruları kazıp çıkarmak için gerekli olan ilk aletlerin de (mikrolit aletler, çapa, orak, kazma gibi) mucitleri olmasını sağladı. Ürettikleri aletlerle yaşamı kolaylaştıran ve gözlemlediği bitkilerin de tarımını yaparak yaşamı önemli ölçüde ören kadını belki de en iyi anlatan ve döneminin dışına taşan figürinler hem arkeoloji açısından hem de kadına dair dönemsel analiz ve erkeğin oluşumunu anlama açısından önemli eserlerdir. Ezcümle, *“Mısır’daki, Suriye’deki, İran’daki ve bütün Akdeniz çevresi ile Güneydoğu Avrupa’daki ve hatta bazen İngiltere’deki neolitik toplumlar, balığa biçim vererek ya da taşı yabut kemiği yontarak kadın heykelticileri yapmışlardır.”*¹⁰ Yapılan heykelticiler veya figürinler Ana Tanrıça’nın bir sureti olmuş ve onun tezahürünü yansıtmıştır.

Mitolojilerde ve İlk Yazılı Yasalarda Erkeklik Kurgusu ve Biçimleniş

*“Erkeklik ve kadınlık; biyoloji vergisi değildir, daha ziyade, uzun tarihsel sürecin sonucunda oluşur. Her tarihsel çağda erkeklik ve kadınlık farklı tanımlanmıştır.”*¹¹ Bundan dolayı adlandırmak ve tanımlamak özellikle devletleşme süreciyle birlikte farklı bir oluşumu da beraberinde getirmiştir. Muktedirin tanımlayabildiği ve adlandırabildiği bir hegemonya alanında hakikatte çarpıtılır ve karartılan hakikat ile birlikte erk alanları oluşturulur. Erkeklik ve kadınlığa dair mitsel anlatımlar ve toplumsal yaşam normları iktidarlaşan ve kendi erkini oluşturan erkeklerle beraber tarihsel intibaka ciddi bir gedik açar. Bununla birlikte, mitsel anlatımlarla erkini güçlendiren patriarkal düşünce toplumdaki egaliteryan (eşitlikçi) yapıyı yani doğal toplum sürecini de bozguna uğratmış ve kadını Ortadoğu coğrafyasında farklı tanımlamalarla kısılcına almıştır. Bunun içinde toplum içerisinde önemli bir güç olan ve toplumu şekillendiren mitleri araçsallaştırır. Dolayısıyla söylencelerin/mitolojilerin sadece hikaye olmadığı aynı zamanda toplumsal yapıyı güçlendiren ve şekillendiren önemli unsurlar olduğunu her dönemde ve her toplumda görmekteyiz. *“Mircea Eliade, söylencelerin ciddi dinsel deneyimlerden ortaya çıktıklarını ve dinin özünü oluşturduklarını belirtir. İlahların niteliği, yaratılış söylenceleri, kurban ayinleri, ölüm ve cennet gibi dini kavramların farklı yönlerine ilişkin anlatımlar mitolojilerden devşirilerek çoğu kültür içerisinde bir anlam bulur. Ezcümle, söylenceler özdeş düşüncelerin ürettiği özdeş ürünlerdir, bu nedenle de tüm dünya söylenceleri ortak bir yapı gösterir.”*¹² Dolayısıyla bu özdeş ürünlerin temsil ettiği iktidarlaşan yapı tüm dünya mitlerinde ve

⁹ Maria Mies, a.g.e., syf: 121

¹⁰ Gordon Childe , Tarihte Neler Oldu ?, Çev: Alaeddin Şenel-Mete Tuncay , Kırmızı Yay., 2014, syf: 80

¹¹ Maria Mies, a.g.e., syf: 117

¹² Donna Rosenberg, Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Analjisi, İmge Kitabevi, 2007, syf:26

coğrafyalarında aynı tezahürü içerir. Böylece tezahürlerin aynılaştığı coğrafyalar ve zamanlar için söyleyebiliriz ki muktedir olanın kararttığı ve değiştirdiği beş bin yıllık bir tarih süreci ve hakikat gerçekliği vardır.

Sümer Mitolojisi içerisinde önemli bir yeri olan İnanna-104 ME mitolojisi Ortadoğu coğrafyasında kadınlık ve erkeklik rollerinin başkalaşımı ve iktidar olan erkeğin mitlerinin doğal toplum sürecindeki intibakı nasıl bozguna uğrattığını çok iyi çözümlemektedir. Şöyle ki, Uruk kentinin koruyucu tanrıçası İnanna kentin refahı ve ana-eksenli bir toplumun yeniden oluşması için Sümer uygarlığının kadim kentlerinden Eridu'ya gidecek 104 ME'yi babası Enki'den alıp halkına getirmeye karar verir. İnanna 104 ME'nin kadınlar tarafından uzun yıllar boyu oluşturduğu bilgi olduğunu ve bunun tekrar kadınlara dönmesi gerektiğini düşünür. İnanna'nın Eridu'ya geleceğini haber alan kurnaz Enki ulaşı İsmud'a haber verir ve ziyafet sofrası hazırlar. Hazırlanan sofradaki yemek ardı sarhoş olan Enki Sümer uygarlığının temel taşı oluşturulan yasaları kızı İnanna'ya armağan eder. 'Gök Kayığı'na aldığı kutsal yasaları mutlu bir şekilde yükleyen İnanna halkına ve inandığı hakikate doğru yola koyulur. İnanna ve Uruk halkı için önemli olan bu yasaların içinde şunlar yer alır: *"Efendilik, tanrılık, yüce ve sonsuz taç, krallık tahtı, yüce krallık asası, yüce alametler, çobanlık, krallık, sayısız rabiplik görevi, doğruluk, yeraltı dünyasına iniş ve oradan çıkış, sancak, tufan, cinsel ilişki ve fahişelik, resmi dil ve konuşma dili, sanat, kutsal kült odaları, göğün hizmetkârları, müzik, yaşlılık, kabramanlık ve kudret, düşmanlık, düristlük, kentlerin yok edilmesi ve mersije, yüreğin sevinci, yalan, asi ülke, erdem ve adalet, marangozluk sanatı, metal işçisi, kâtip, demirci, deri işçisi, duvarcı, sepet örücü, bilgelik ve anlayış, arınma, korku ve haykırış, tutuşan alev ve sönen alev, bezginlik, zafer haykırışı, sağduyu, sıkıntılı yürek, yargı ve karar, coşkunluk ve müzik aletleri."*¹³ Enki, ziyafet sofrasında İnanna'ya armağan ettiği 104 ME'yi hatırlamaz ve inkar eder. 104 ME ile yola koyulan İnanna'nın gök kayığının ardına deniz canavarları ile ulaşı İsmud'u salar. Hepsini alt eden İnanna 104 ME'yi halkına ulaştırır. Yaşamın yasasını Uruk halkı büyük bir sevinçle karşılar. Eridu kentinde ataeril kültürün temsilcisi Enki'den alınan yasalar, anasoylu bir kente yani Uruk'a İnanna ile aktarımını anlatan bu mit önemli bir direnişi de ortaya koyar; çünkü 104 ME'nin (yaşamın yasasının) Enki tarafından çalınması ve kadınların paleolitik dönem boyunca kümülatif bir şekilde elde ettiği bilginin Enki'nin eline geçmesi ve bu güçle kendi erkini güçlendirmesi, anasoylu yaşamın etkisini de toplum içerisinde kırmıştır. İnanna/İştar tapınaklarının bu süreçte amacının değiştiği ve kadınların toplumsallaştırdığı bilgi merkezi olan tapınakların fahişelik mekânlarına dönüştürülmesi de yine bu sürecin etkisi olarak yansımıştır.

Ana-eksenli (matristik) sürecin kırımı mitolojiler üzerinden ilerlerken muktedir olan erkek aynı zamanda yaşamdaki kadının etkisini ve yerini de çıkardığı yasalarla kırmıştır. Urukagina ve Eşnunna Kanunları Sümer toplumu içerisinde ataeril bir yaşamın hem

koruyucusu olmuş hem de bu yaşamın kurulması için kadını doğal toplum sürecindeki varlığından uzaklaştırmıştır. Eril zihniyetin yani iktidar olan erkin tanrısal bir buyrukla kutsallık attığı bu kanunların içinde kadının bekâreti, erkeğin ikinci eş alması, mal paylaşımı ve mirasın erkeğin himayesinde olması, kadının eşine karşı tavrı ve davranışları üzerinden ataeril yasaları ve eril zihniyetin reformlarını içermektedir. Özellikle bu reformlar içerisinde başa geçecek güçlü bir kral ve savaşın önem kazanması yer alıyordu. Erilleşen devlet artık savaş olgusunu da toplum içerisinde içkinleştirerek nefret ve öteki kavramlarını oluşturmaya başlıyor. *"Urukagina Kanunları bir kadının tek kocadan başka biriyle evlendiği takdirde linç edileceğini belirtir. Bekâret önemlidir. Çünkü kadın bakire değilse, ancak yarım tazminat alabilir."*¹⁴ Kadına ve kadının bedenine dair, toplum içerisinde kadınlık ve erkeklığe dair tanımlamaların sınırlarının belirlenmeye başladığı bu kanun metinleri tek tanrılı dinler içerisinde en keskin halini alır. Karartılan hakikatin bıçak üstü bir noktada sürekli tehdit unsuru olarak varlığını devam ettirdiği ve savaş olgusuyla da beraber bu gedğin günbegün derinleştiği Ortadoğu'da kadınlık ve erkeklik beş bin yıllık süreçte en sert sınırlarına ulaşmış olur.

Erkeğin atavik itkiyle kadına dair yapmış olduğu her türlü tanımlama veya edim beş bin yıllık karartılan hakikatin de izini taşır. Evren yaratılışında bahsedilen kaos ve karmaşadan çoğu zaman kadın sorumlu tutulur. Çünkü kadın Havva şahsında kötü ve günahkârdır. Çünkü kadın Lilith şahsında asi ve şeytandır. Çünkü kadın İnanna şahsında aldatici ve iffetsiz bir fahişedir. Çünkü kadın erkekten sonra yaratılacak kadar eksik ve unutulmuştur. Ortadoğu veya Önasya olarak adlandırılan bölgede kadına dair belki de en büyük kırımlardan birisi Babil yaratılış mitolojisi olan Enuma Eliş örnek olarak verilebilir. Yaratılış mitolojisinde Tiamat göksel savaşta tüm gücü elinde bulundurmak isteyen Marduk'a yenilir. Tanrıçaların gücünü kaybettiği ve Tanrıların tahta geçtiği bir dönemi de anlatan Enuma Eliş aynı zamanda iki önemli mesajı da topluma salık verir:

1.Yaratılışın tanrısal doğasında şiddet vardır.

2. Düzensizlik veya kaos olarak adlandırılan dişil ilke alt edilmeden dünya düzeni sağlanmaz. Erkek tanrısallaştırılarak kaosun aşılabacağına inanılması ve kadın bedenine uygulanan şiddetin meşru kılınması.

Mitoloji içerisindeki mesajlar toplum içerisindeki erkeğin kurgulanış biçimini ve varlığını iyice şekillendirerek onu tanrısallaştırır. Tanrısallaşarak iktidarı tek elde birleştiren Marduk gibi erkek de düzenin varlığından sorumlu olur ve toplum içerisindeki kadının konumunu ve yaşam alanını belirleyerek 'doğal toplum' sürecine ihanetini günbegün artırır. Özellikle Babil hükümdarlarından Hammurabi oluşturmuş olduğu yasaları tanrısallaştırarak hem gücünü arttırmış hem de tahakküm sınırını genişletmiştir. Güneş Tanrısı Şamaş'ın desteğini alan Hammurabi belirlediği yasalarla da toplumdaki düzenin

¹³ Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, Kabalcı Yay., 2016, syf:128

¹⁴ Atiye Kalkan, Tanrının Bahçesinde Bir Kadın, Bildik Basın Yay., 2010, syf:252

kurucusu olduğunu stel üzerine işlettiği kabartmayla belgelemiştir.¹⁵ Yasalar hem yazılı hem de görsel olarak toplumdaki hafızayı işgal etmiştir. Dolayısıyla tanrısal bir buyruk ile kendi erkini güçlendiren erkek aynı zamanda kendisinin belirlediği yasalarda da kadının yaşam içerisindeki gücünü sınırlamış ve kadının toplum içerisindeki değerini de belirlemiştir. “Hammurabi Yasaları tek eşliliği öngörür; ancak erkeğin birden çok metresi olabilir. Babil’de ikinci eş ‘rakip’ anlamında ‘ashshetu’ denir. İbraniler’de ise ikinci eş ‘kiskanç ortak’ anlamına gelen ‘sarot’ kelimesiyle tanımlanır. Bir adam başkasının kızını öldürdüğünde kendi kızını o kişiye vermek zorundadır.”¹⁶ Erkeğin kendini kurgulayışı ve öteki olarak kadını yaşam içerisinde konumlamasına rağmen kadının öncü olduğu sürecin etkileri toplumda hala hissedilir. “Herodotos, Babil’de Kraliçe Semiramis ve Nitokris’ten söz eder. Ayrıca, Babil’de kadının istihdam olanağı fazlaydı. M.Ö. 3 Bin yılında kadın yazmanlar, berberler, dükkân işleten kadınlar, ebeler, dokumacı vb. kadınlar vardır. Ayrıca erkeklerle eşit şekilde ticaret yapabilen Naditu rahibeleri vardır. Kadınlar, hukuk davalarına katılabilir, mal elde edebilir, anlaşmalarda taraf olabilir, kocasının mirasından pay alabilir. Ailesinden kalma malı yönetme ve ticaret yapma hakkına sahiptirler”¹⁷ Muktedir olan erkek ve patriarkal düşüncenin kendini inşa etmesine ve toplumsal hafızayı işgal ettiği kabartma stellerde kadın tanrıçalık süreciyle elde ettiği kazanımları beraberinde getirdiği ve hala direndiği hem yazılı kaynaklardan hem de yapılan arkeolojik kazılardan görülmektedir.

Korku krallığı oluşturan Sargonidler (M.Ö. 744-650) Asur tarihinin en görkemli tarihi olmuş ve yayılmacı politikalarını da yağmaladıkları kentlerdeki katliamlarla göstermiştir. İktidarını yaydığı korku politikasıyla devamlılaştıran ataerkil sistem toplum içerisinde de koyduğu yasalarla kadınlık ve erkeklik kurgusunu devlet sistemine göre şekillendirir. Ezcümle, erkek çocuk ve soyun devamlılığı patriarkal her toplumda olduğu gibi Asur’da da önemlidir. Bundan dolayı kadının kürtaj hakkı yasaklanmış ve erkeğe verilen önem arkeolojik kazılarda ele geçirilen tabletlerden de öğrenilmektedir. Çivi yazılı tablette “Kavgada bir erkeğin testislerini ezen kadının parmaklarından biri kesilecektir; bir hekim bağlasa bile ikinci testis de etkilenmişse ve iltihaplanırsa ya da kadın kavgada ikinci testisi de ezmişse (göğüslerinin ya da göğüs uçlarının) her ikisi de kesilecektir.” denilmektedir. Kadın erkeğin karşısında ve ondan daha değersiz olarak tanımlanmış ve kadının beden bütünlüğü iktidar olan eril düşünceyle ve onun çıkardığı yasalarla tanımlanmıştır. Yargı ve ceza hukuku da eril zihniyetin ölçülerine göre belirlenmiş ve kadın bu belirlemelerin ölçütüyle yeniden tanımlanmıştır.

¹⁵ Hammurabi, hazırladığı yasaları Güneş Tanrısı Şamaş’tan aldığını gösteren bir kabartma yaptırmış ve bunu görsel olarak da halka kabul ettirmiştir. Tanrısal yasaları herkesin kabul etmesi bu durumda kaçınılmaz olmuştur. M.Ö. 1754’te yazılan ve stel üzerine işlenen yasalar "göze göz, dişe diş." kurallarıyla keskin bir ceza hukukunu barındırmaktadır.

¹⁶ Atiye Kalkan, a.g.e., syf: 257

¹⁷ Atiye Kalkan, a.g.e., syf: 256-257

Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Oluşturan Erkeğin Kendini İnşası

“Ataerkil toplumsal cinsiyet kalıpları, kimi ufak tefek değişikliklerle ama özünde değişmeden, toplumdaki topluma ve dönemden döneme aktarılır. Dinsel kültürün de bunları benimseyip, üstelik kut-sallık halesiyle çevreleyerek değişmezlik kazandırmasıyla, bu kalıplar, tek tek kadın ve erkeklerin özgün bireyselliklerini yok ederek onları tek bir kategoriye indirgeyen ve bu kategorik tanımın cenderesine hapseden bir nitelik alırlar.”¹⁸ Ortadoğu coğrafyasında var olan tüm devletler ve rejimler erilleşen, militaristleşen, totaliterleşen, merkeze aldığı ve çarpıttığı hakikatle yaptığı tanımlama ve adlandırma ile kendi dönemlerinin de sınırını atlamış ve günümüze sirayet eden cinsiyet kalıplarının oluşmasına sebep olmuştur. Cornell’in “Toplumsal cinsiyet sorunlarını göz ardı eden endüstriyel ve milliyetçi militanlık, erkek şiddetini ve bunun ardında yatan erkeklik kalıplarını pekiştiriyor. Küresel düzeydeki silahlanma yarışı ve yaygın çevre yıkımı göz önüne alındığında, insanların hayatta kalma sorunu, toplumsal cinsiyetin önemli bir rol üstlendiği toplumsal güçler oyununu anlamamızı gerektirmektedir.”¹⁹ toplumsal cinsiyetler üzerindeki çözümlemesi bu bağlamda önemlidir; çünkü Ortadoğu’daki erkeklik kavramının ve karartılan beş bin yıllık kadın hakikatinin ardındaki sorunlardan birisi de toplumsal cinsiyet sorununun toplumdaki topluma ve dönemden döneme değişerek aktarılmış olmasıdır. Totaliterleşen ve tahakküm sistematizasyonu oluşturan her iktidar erki ve devlet yapısı toplumsal cinsiyet sorunu üzerinden özellikle de kadını adlandırarak ve sınırlandırarak kendisini kurgulamıştır. Malinowski “Doğruluk her yerde birdir: Yönetimin işine gelendir. Güç de yönetimde olduğuna göre... doğruluk gücünün işine gelendir.”²⁰ der. Dolayısıyla patriarkal zihniyetin ve muktedir erkeğin iktidarlaştığı devletleşme süreciyle yapılan kadına ve doğaya dair adlandırmaların yani sözde doğruluk kavramının güçlü olanla belirlendiğini söyleyebiliriz. Kültürü ve toplumsallaşan tüm değerleri kendi doğruluk kalıbına göre şekillendiren hegemonik erkeğin oluşturduğu tarih ve hakikat gerçeği erkeklik kurgusunu oluştururken bireyi de özden uzaklaştırmaktadır. Kültürü de dönemden döneme belirgin olmayan ancak gelecekte çok ciddi tezahürünü toplumsal yaşam içerisinde görebileceğimiz değişikliklerle çarpıtan iktidar erki kendi kurgusunu da bu minvalde meşru kılar. Yapılan her karartma ve kadına dair toplumsal kurgu ve sınırlandırmalar sanki tarihsel bir kültürmüş gibi ele alınır ve kadının da buna uyması beklenir. Oysaki tarih de, güç de egemen olan erkeğin tekelinde ve kurgusunda şekillenmektedir. Abdullah Öcalan’ın bu minvaldeki çözümlemesi önemlidir: “Hakikat, esasta çağlar boyunca gelişen toplumsal anlamlılığın insan bilincine çıkmış halidir. Kendini mitolojik, dinsel, felsefi, sanatsal ve bilimsel yollarla ifadeye kavuşturma işine hakikati araştırma, dile getirme işi diyebiliriz. Toplamlar sadece hakikat örgüsü değildirler, aynı zamanda açıklama gücüdürler. Hakikatini açıklayamamak en ağır kölelik,

¹⁸ Fatmagül Berktaş, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7, 2004, syf:3

¹⁹ R. W. Cornell, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Ayrıntı Yay., 2016, syf: 45

²⁰ Atiye Kalkan, a.g.e., syf: 88

asimilasyon ve soykırım durumunu ifade eder ki, bu da bir nevi varoluştan kopma ve gerçeklik olmaktan çıkma durumuna düşmek demektir. Hakikatsiz toplum, hatta birey anlamsız kılınmış, başka öznelere hakikati içinde erimiş ve kimliğini yitirmiş varlık anlamına gelmiş, daha doğrusu anlamsızlaşmış varlık haline uğramış demektir. Bu durumda anlamla hakikat arasında sıkı bir ilişki vardır. Anlam bir nevi hakikatin potansiyelidir. Bu potansiyel dile geldikçe, özgürce konuşulup yapılandırıldıkça hakikat haline erişilmiş olacaktır.” Kadınlık ve erkeklik adlandırmalarının iktidar erki tarafından yıllar boyu anlamsızlaştırıldığı ve bununla birlikte toplumda erkeklik kurgusu oluşturduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, erkeklik kavramı kendi hegemonyasını oluşturduğu toplumsal alanlarda kadınlık kavramını da özne karşısındaki nesne olarak yani edilgenleştirerek var etmiştir. Ezcümle, iktidar erkinin çıkardığı yasalar, çarpıttığı mitolojiler ve iktidarlaşan tek tanrılı din oluşumu bu süreci hızlandırmıştır. “Roma’da yaygın olan Ana Tanrıça kültü, Hristiyanlığın benimsenmesinden sonra hızla yok edilmeye çalışılmış, İsis ve Artemis kültü hedef alınmıştır. Astoreth kültüne 300’e doğru imparator Constantinus son vermiştir. Eleusis, Roma ve Efes’teki Artemis tapınaklarını ise 380’de imparator Theodosius kapatmıştır. Atina’daki Panteon 450’de kilise yapılmış, daha sonra imparator Justinianus, bütün İsis tapınaklarını kiliseye dönüştürmüştür.”²¹

Eril Zihniyetin Varlığı İçin Kadınlık ve Erkekliği Tanımlanması Zarureti

Kadınlık ve erkeği tanımlarken karartılmış hakikatle yoğrulan, dönemden döneme değişen, uzlaşma ve müzakerelerle yeniden tanımlanan toplumsal pratiklerin en somut hali olan kültürlerin etkisini ve yanlış anlamlandırma yöntemlerini de tartışmak gereklidir. Doğu veya Batı kültüründe *kadınlık* ve *erkeklik* denildiğinde bu kavramların ve bölgesel sınırlandırmaların hangi ölçekte, hangi adlandırma yöntemleriyle ve siyasal zemindeki hangi değişimlerle yorumlandığını sorgulamak gerekir. Hayat içerisindeki tezahürlerini gördüğümüz, hatta somutlaşarak ezeli bir varlık biçimine dönüşen hal ve durumların şekillendirdiği kültürlerin içkinleştirilmiş mefhumları haline getirdiği kadınlık ve erkekliği özellikle sorgulamak gerekir. “Bir toplum olarak kadınların insan hakları, en fazla, kültür adına öne sürülen gerekçelerle çöğneniyor. Farklı toplumlarda farklı biçimler olsa da, kültür kavramı, kadınların yaşamlarını hem doğrudan somut olarak, hem de derin bir biçimde simgesel olarak sınırlandırmaya hizmet ediyor. Tarihsel olarak kadınlar, kültürün taşıyıcıları, koruyucuları ve aktarıcıları olarak görüldüler. Kadınlar, topluluğun yeniden üretilmesinin temsilcileridir; kılık kıyafetleri, davranışları vb. yoluyla, topluluk kültürünün simgelerini ve kodlarını cisimleştirirler. Buna ek olarak, problemli bir ‘kamusal’/ ‘özel’ alan ayrışması içinde kadının aile ve ev ile ilk elden özdeş kılınması, onun geleceğinin tartışıldığı, hatta belirlendiği alandan -kamusal alandan- dışlanmasına ya da orada ikincil sayılmasına yol açar.”²² Dolayısıyla kadınların giremediği ve onlara yasak olan

sokakların varlığı, kadınların kurulan sofraya erkeklerin ardından oturması ve kadına düşen yemek payının erkeğe düşen orandan az olması vb. durumlar, kültürün kadına ve erkeğe çizdiği rollerin ve kurgu olarak sorgulanmadan yaşamın bir parçası olarak görünümünün yani aldatmacanın önemli bir noktasını ifşa eder. “Hakikatin yalan, yalanın da hakikat gibi görüldüğü bir dönemeçteyiz şimdi. Her açıklama, her haber, her düşünce daha önce kültür endüstrisinin merkezlerinde biçimlendirilmiş olarak geliyor bize. Böyle bir ön-biçimlendirmenin tanıdık izini taşımayan şeylerse inandırıcılıktan yoksun bulunuyor.”²³ İktidarın ele geçirdiği medya aygıtlarıyla ve kamuoyu kurumları aracılığıyla kültür endüstrisi daha fazla işler hale gelir ve *makullük* aylasıyla donatılan²⁴ nesnel, pozitif ve olgusal kanıtların hizmet ettiği tüm alanlar hakikatin karartılmasını hızlandırır. Şöyle ki, kadın cinayetlerinin, tecavüzlerinin ve şiddetin anbean yükseldiği süreç içerisinde kadınların tecavüzcüsüyle evlendirilebileceği tartışma konusu olmuş ve bu travmatik durumda dahi kadının yaşamış olduğu süreç erkeğin evlilik akdinin gerçekleştirilmesiyle aklanabileceği bir sonucun doğmasına evrilmiştir. Ayrıca İktidarlaşan İslamiyet’le beraber Müslüman ülkelerdeki küçük kız çocuklarının evlendirilebileceği de bir kültür endüstrisi içerisinde çarpıtılan ve değiştirilen bir durum olarak karşımıza çıkar. Yemen’de 40 yaşındaki bir erkekle evlendirilen 8 yaşındaki kız çocuğunun ölüm haberi ne kadar korkutucu gelmiş olsa da aydınlanmış dünya bireyleri için korku filmi imgesi olur. Faşizmi içkinleştiren kültür endüstrisinin şekillendirdiği erkeklik olgusu tahakküm alanını genişleterek sorgulanma mekanizmasını kırmış ve yalana dönüşen hakikat rejimi üzerinden de kendi varlığını inşa etmiştir.

Enuma Eliş’te Marduk Tiamat’ı parçalayarak kaosa son vermiş ve evreni oluşturmuştur. İktidar erki de bu parçalamayı tüm toplum üzerinde yaparak oluşturduğu cinsiyet, beden ve toplum politikasını belirlemiş ve kendince oluşturduğu hegemonya alanını kaotik tanımlamalara indirgemıştır. Özellikle kadınlık ve erkeklik kavramları bu kaotik tanımlamaların nüvelerini barındıran birincil alanlar olmuştur. Örneğin renklerin, elbiselerin, takıların, saçın veya bedendeki herhangi bir uzvun anlamı veya şekli gibi tanımlamaları bu indirgemeci belirleme nosyonuyla devlet erki eliyle şekillendirilmiştir. “Erkek adam küpe takar mı?” belki de çoğumuzun birçok yerde duyduğu ve pek önemsemediği bir cümle bile olabilir; ancak erkeklik kurgusu kendini inşa ettiği beş bin yıllık süreç boyunca patriarkal zihniyeti de beslemiş, bedeni parçalamış ve parçalanan beden üzerinden cinsiyet kavramlarını da oluşturmuştur. “Penisin, vajinanın, memelerin ve diğerlerinin cinsel organ olarak adlandırılmaları, hem erojen bedenin bu organlarla sınırlandırılması, hem de bir bütün halindeki bedenin parçalara ayrılmasıdır. Yani cinsiyet kategorisinin bedene dayattığı ‘birlik’ aslında bir ‘birliksizliktir’, bedenin parçalara ve bölmelere ayrılmasıdır, erojenliğin indirgenmesidir.”²⁵ Bedendeki bütünlüğün parçalandığı, duygu ve düşünceden yoksun pozitivist bilimin

²¹Atiye Kalkan, a.g.e., syf: 172

²²Fatmagül Berktaş, Tarihin Cinsiyeti, Metis Yay., 2015, syf: 59

²³Theodor W. Adorno, Minima Moralia, Metis Yay., 2012, syf: 113

²⁴Theodor W. Adorno, a.g.e., syf: 113

²⁵Judith Butler, Cinsiyet Belası; Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Metis Yay., 2016, syf: 195

isteği şekilde biçimlendirilmiş anlamlandırma yöntemi hakikatin de başkalaşımını doğurmuştur. Paleolitik dönemden beri insanların ihtiyaç duymadığı kavramsallaştırmalar (Neolitik Dönem insanı için ‘Özgürlük’ kavramının bir anlam içermiyor olması gibi) devletleşme süreciyle beraber hayatımıza girmiştir. Özellikle bu kavramsallaştırmalar hem bedeni sınırlandırmasıyla tahakküm alanlarını yaratması (erojen beden ile tanımlanan erkeğin iktidar sahibi olması için erkekliğini kanıtlayacağı ritüeller sünnet, evliliğin ilk gecesi vb.) hem de etken-edilgen dualitesini erkeğin karşısında ve ondan güçsüz olarak nitelediği kadın üzerindeki değiştirdiği algıyla (Inanna/ İhtar Tapınaklarının toplumsallaşan bilgi merkezi olmasından çok fahişelik mekânı olarak kullanılması ve toplumda değer yitimine uğratılması) toplumsal hayata nüksettirmiştir.

Fallik İnancıyla Şekillenen Erkeklik Kurgusu

Erojenliğe indirgenen cinsiyet tanımlamasıyla sınırlanan bedenler, patriarkal zihniyetin oluşturduğu tahakküm alanları ve tüm bunların etkisiyle erkeğin kendi kurgusunu inşa etme sürecinde bedenine ait organlarını araçsallaştırılması önemli bir noktadır. Neolitik ve Paleolitik dönem boyunca kadın bedeni, üretim ve bereket arasındaki diyalektik ana tanrıça inancını beslemiştir. Ancak Paleolitik dönemdeki avcı kültürünü ilerleyen süreç içerisinde hayvancılık olarak devam ettiren erkek, oluşturduğu dini inanışta hayvansal bereket gücünü boğayla özdeşleştirmiştir. Zaman içerisinde değişen ve başkalaşan kültür gibi bu durum da değişir ve sadece hayvansal bereketin değil tarımsal bereketin de eril gücünü temsil eden fallik²⁶ kültürün ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Eril bereket, koruyucu güç ve vücudu olmayan fakat ereksiyon halindeki falliklerin tarımsal üretime henüz geçmemiş yerleşim yerleri olan Göbeklitepe ve Nevalı Çori’de olması; ancak tarımsal üretime geçmiş olan Çatalhöyük’te olmamış olması yerleşim alanlarının inanışını ve şekillenen döngüsünü de göstermektedir. Buna ek olarak *“penis ile saban, tohum ile menî, tarla ile kadın analogileri, erkeklerin doğayla ve kadınlarla araç vasıtasıyla kurduğu nesne-ilişkisinin sadece dilde var olan ifadeleri olmakla kalmaz; çoktan beri, bu nesne-ilişkisinin ayrıca özelliğinin tahakküm olduğunu da gösterirler.”*²⁷ Özellikle fallik inancıyla beraber şekillenen kadın ve tarla analogisinde nesneleştirilen kadının tohum olmadan doğurganlığının bir şeye yaramayacağını ve özde erkeğin önemli olduğu nosyonunu ortaya çıkarmıştır. Bu minvalde şekillenen zihniyet daha sonra *“Kadın tarladır sürülebilir.”* derken de edilgen olan bir misyon yüklemiş ve halen de eril zihniyetin tahakküm aracı olarak kullanılmaktadır. Kimi zaman devletin sınırını kimi zaman da bereketin ve kem gözden korunmanın aracı olarak kullanılan fallik kültür, eril tahakkümün oluşum sürecinde büyük bir rol oynamış ve etkisini Mezopotamya’da 21.yüzyılda bile göstermiştir.

²⁶ Erkeğin penisine olan tapınının eril bereket ritüelleriyle inanca dönüşmesi.

²⁷ Maria Mies, a.g.e., syf: 125

Fallik inancı içerisinde anlatılan ve bağları bahçeleri kem gözlere karşı koruyan Priapos miti bu minvalde önemli bir örnektir. Priapos, eğri büğrü ve cinsel organı neredeyse kendisi kadar uzun ve yukarıya doğru kıvrık bir şekilde betimlenmiştir. Anlatılan birçok mit içerisinde Priapos’un Zeus ile Aphrodite’nin oğlu olduğu söylenir. Dolayısıyla Priapos’un, bu şekilde olmasının nedeni olarak da *“Hera’nın doğacak olan çocuğun babası gibi güçlü, annesi gibi güzel olur da bütün tanrıların hakkından gelir endişesiyle Aphrodite’nin karnına kem göz koymuş ve Priapos’un sakat doğmasına neden olmuştur. Aphrodite Priapos’un penisinin çok büyük olmasından utanıp onu kirlere bırakmıştır. Çobanlar onu bulup büyütmişler ve erkekliğine tapınır olmuşlardır. Bundan dolayı bir kar tanrısı olduğu ve tapınım gördüğü söylenir.”*²⁸ Fallik inancı ve falliklerin kullanımı erkeğin kendi kurgusunu oluşturduğu süreci çok net bir şekilde çözümlemektedir; çünkü devletleşme süreciyle beraber fallikler sınır taşı olarak kullanılmıştır. Buna ek olarak, *“ekinleri koruması için tarlalara dikilen korkuluklar fallik inancını oluşturan Priapos’tan kalmaz. Tarlayı korumakla beraber, dölemek ve bereketini arttırmak için de kullanılmıştır. Erkeğin cinsel organını toprağa saplamakla toprağın döllenmesine ve verimliliğinin arttığına da inanılmıştır.”*²⁹ Fallik kültürle beraber bu durum sorgulanmalıdır. Kadın üretkenliğinin erkek üretkenliğine tabi olması hiçbir şekilde barışçıl bir dönemi ve şekli kapsamadı. Dolayısıyla sürekli çatışma halinde olan bu süreç eril tahakkümün oluşumuyla beraber etkisini her dönemde ve her coğrafyada var etmiştir. *“Nesnel, kozmik ve bilhassa biyolojik süreçlerin bu şekilde sembolik olarak kutsanması (fallik olarak), tüm mitsel-ritüel sistemler içinde faaliyetidir -mesela tohumun filiz vermesinin diriliş gibi muamele görmesinde bellidir bu, büyükbabanın isminin toruna verilmesi suretiyle yeniden hayata döndürülmesi de benzer bir olaydır- ve bu sisteme, oradan da -nesnesi olduğu uzlaşmayla güçlenmiş olarak- inanca kısmen nesnel bir temel sağlar.”*³⁰

Erkeğin hem konjonktürel bağlamda hem de tarihsel çağlar içerisinde cinsel organına dair yaptığı tanımlama çevresel üretimlerin adlandırılması ile var olan analogilerin incelenmesi erkeğe dair bazı durumları da açığa çıkaracaktır. Özellikle fallik inancı ardı gelişen bu tanımlama eril zihniyetin kurgu biçimlerini de göstermektedir. *“Zamanımızda erkeklerin kendi penislerini “tornavida”, “çekiç”, “eğ”, “silah” olarak adlandırması tesadüf değildir. Ticaret kenti Rotterdam’ın limanında, erkek cinsel organı “alışveriş” olarak adlandırılır. Bu terminoloji, erkeğin doğayla ve aynı zamanda kadınlarla ve kendi öz bedeniyle kurduğu ilişkiyi nasıl tanımladığı hakkında bize çok şey anlatır.”*³¹ Böylelikle kadın üzerinden ve onu nesneleştirerek yapılan tüm tanımlamalar erkeklik kurgusunun ve dilinin oluşumunu da göstermektedir. Kurgusunu zımnı ideolojik betimlemelerle ve merkeze aldığı erkeklik üzerinden yaptığı tanımlamalarda ortaya çıkarır.

²⁸ Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 2003, syf:254

²⁹ Orhan Hançerlioğlu, Dünya İnançlar Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 2004, syf: 419

³⁰ Pierre Bourdieu, Eril Tahakküm, Bağlam Yay., 2015, syf:26

³¹ Maria Mies, a.g.e., syf: 125-126

Ezcümle, Hitler'in "Anelik Madalyası"yla, Mussolini'nin "Ulusun Kurtarıcısı" olarak tanımladığı ve doğum yapan kadınlar üzerinden şekillendirdiği zımni ideolojik betimleme şudur: Kadın ulus devletin oluşumunda nüfus fabrikası olarak kullanılabilir ve cinsiyetçi ideolojiyle kadın bedeni ve doğurganlığı üzerinden kapitalist modernite kendisini oluşturabilir. Buna ek olarak erkeğin kendisini merkeze alarak yaptığı biyolojik tanımlamalar zihniyetin kurgu aşamasını çok iyi yansıtmaktadır. *"Cinsel organların toplumsal tanımı, algıya doğrudan açık olan doğal niteliklerin basitçe kaydedilmesinin çok ötesinde, bir dizi yönlendirilmiş tercih pahasına veya kimi farklılıkların vurgulanması ve kimi benzerliklerin yok sayılması yoluyla gerçekleştirilen bir inşanın ürünüdür. Christine Pouchelle'in bir Orta Çağ cerrahının yazmalarından keşfettiği üzere vajinanın ters çevrilmiş bir penis olarak temsil edilmesi de, eril ilke her şeyin bir ölçüsü olarak uygulandığı andan itibaren kendini dayatan artı eksi, diğiz ile ters arasındaki tembel karşıtlıklara ıyar."*³² Erkeğin cinsel organının ters ve aşağısı olarak müteşekkil edilmiş kadın cinsel organı üzerine Rönesans'a kadar anatomik hiç bir betimle ve terim geliştirilmemiştir. 19.yüzyılın başlarında yapılan anatomik çalışmalarda kadın cinsel organı ancak varlık bulabilmektedir.

Peki, "Erkeği Öldürmek" Mümkün mü?

Erkek *"kendi 'logos'uyla hakikatin üzerindeki peçeyi kaldırıyor gibi davranarak, hakikati yeniden üretip veya dünyayı kendi aracılığıyla inşa edip, hakikati açık hale getirmek yerine üzerindeki yanılgıyı arttırır. Erkeğin bu şekilde inşa ettiği dünya hayal dünyasıdır, böylesi bir hayalse bugün olduğu gibi bazen dramatik bir hal alır."*³³ Dolayısıyla uygarlık tarihi hem kadının kaybediş ve kayboluş tarihi hem de erkek egemen zihniyetin kendini pekiştirdiği bir süreç olarak araçsallaştırdığı bilim-sanatıyla eril tahakkümün başlangıç noktası olmaktadır. Erkeklik öldürülmeden toplum içerisindeki eşitlikten, demokrasiden, barıştan ve doğayla eş bir yaşamdan söz edemeyiz; çünkü hakikati karartılan kadın üzerinden şekillenen patriarkal zihniyet varlık alanlarını bu minvalde güçlendirir. Böylelikle militarizmin ve devletleşmenin getirdiği yıkımın eşğinde olan Mezopotamya ve diğer bölgeler için de bu durum söz konusudur; çünkü yaşamın atavik itkiyle çevrelendiği yani patriarkal zihniyetle şekillendiği bir süreç içerisinde hem savaştan hem de yıkımdan söz edebiliriz. Ezcümle, kadının araçsallaştığı ve nesneleştiği, doğanın yıkıma ve talana mahkûm edildiği, muktedirin zihniyetiyle müteşekkil bir sekülerliğin var ettiği cinsiyet kavramaları ve tanımlamasıyla erilleşen yaşam heroik bir tanıma ulaşır. Bu noktada Abdullah Öcalan'ın erkeği öldürmek

"aslında sosyalizmin temel ilkesi. Orda iktidarı öldürmektir, orda tek taraflı baskıyı, eşitsizliği öldürmektir, orda hoşgörüsüzlüğü öldürmektir. Hatta giderek faşizmi, diktatörlüğü, despotizmi öldürmektir." çözümlemesiyle hem Mezopotamya'daki erkeklik olgusuna hem de kurgulanış biçimlerinin yarattığı tahribata karşı önemli bir aynadır. Kadınla birlikte inşa edilecek yaşamda sadece kadın kurtuluşu değil aynı zamanda erkeğin de kendisini var ettiği yanlış yaşam içerisindeki kurgusundan kurtuluşu demokratik ulusun varlığıyla oluşturulacak bir yaşamla ve jineolojiyle mümkün olabilir. Kendi beniyile, yani var ettiği beş bin yıllık iktidarını ters düz edebilecek hatta erkekliğini öldürebilecek bireylerin varlığıyla, şu an ki krizlere çare bulanabilir. Abdullah Öcalan *"Ve yenilenin ne aşkı olur, ne özgürlüğü olur, ne şerefi olur, ne de onuru olur."* söylemi kapitalist modernitenin inşa ettiği cinsiyetlerden, varlıktan, uygarlık inşalarından, tarihinden, biliminden, sanatından ve birçok mecrasından sıyrılmanın ancak mücadeleyle ve mücadelenin sonucunun da onurlu bir şekilde olabileceğidir. Özcesi, kişinin kendi muhasebesini yapması, yılların ardına düşüp kendi varlığının ve kurgusunun özelleştirisini vermesi kolay olmayacaktır; çünkü kendisine ayna tutmayı ve gerçeğe yüzleşmeyi başaramayanın mücadelesi kurtuluş olamayacaktır. Son olarak, Abdullah Öcalan *"Öyle sıradan bir görüşme değil. Yılların muhasebesini yapacağız. Biz, size düşen rolleri tartışacağız... Yalnız teoride değil, pratikte de önemli gelişmelere yol açacak bir buluşma olduğu kanısındayım."* derken de bireyin öz-beni ile buluşmasının önemli olduğunu vurgularken bu buluşmanın tüm bireyler adına elzem olduğunu da vurgulamaktadır. Öyleyse, öz-beni ve öz-duygusuyla bireylerin buluşmasının mevcudiyetiyle müteşekkil olabilecek yaşam, hakikate ulaşmakta ve erkekliğin oluşturduğu krize çözüm noktasında önemli olacaktır.

³² Pierre Bourdieu, a.g.e., syf: 28

³³ Luce İrigaray, Başlangıçta Kadın Vardı, Pinhan Yay., 2014, syf:138

Ortadoğu’da Kadın Kırımı

Arîn Viyan

Kadın kırımı tarihin tüm aşamalarında toplumsal cinsiyetçilik niteliğinde ifadesini bulmuş, hem cinsel hem nitel olarak en geniş kıyımı ifade eder. Bu kıyımın baş aktörlerinin ismi, cinsi, devleti çoğunlukla muğlak ve görünmezdir. Bunu sağlayan neden çoğunlukla kullanılan araçların niteliği ve toplumca kabulünde yatmaktadır. Öne çıkması gereken yan, kadın kırımının bu topluma içselleştirilmiş yapısıdır.

Kadın kırımı geçmişi ve bugünüyle kabul gören bir sorun olmanın çok uzağındadır. Aksi sadece kadın sorununa değil, insanlığın bütününe ilişkin farklı bir ele alışı gerektireceği için kabullenilmez. Zira eğer kadın kırımı kabul edilirse, bu tespitin kendisi tarih, toplum, devlet ilişkisini yeniden ve özgürlük lehine ele almaya ve kurmaya yol açar. Yaşam kadında toplam ifadesine kavuşan bir değerler birleşkesidir. Toplumsallığımızın insan evladına kadın tarafından kazandırılmış en büyük keşif olması bundandır. Uygarlık tarihi öncesi ya da yazılı tarih öncesi toplum diye dolaylı olarak ifadelendirilen ve bilimsel, felsefik içeriği çok zayıf dillendirilen doğal toplum süreci tarihçilerin tanımlamaktan en çok kaçındığı zaman aralığıdır. Bu aralık kadın kırımının ‘birinci cinsel kırılma’ dönemi de dediğimiz süreçtir.

Tarih sistematik bir kırım tarihidir. Bu tarihin bilinebilmesi için anlaşılması gereken şudur ki kadın kırımı salt fiziksel şiddet veya biyolojik yönelimle ifadelendirilmeyecek kadar geniş bir sömürü biçimidir. Kadın tarihinin tam da bu yüzden doğru yazılması gerekiyor. Sistematik olarak gerçekleştirilmiş kültürel, ideolojik, sosyolojik, fiziksel sömürünün bir arada görünebilmesi her şeyden daha önemli bir ihtiyaçtır. Kadın kırımının toplum kırımı olarak da adlandırmayı hak eden gerçekliği bu kapsamından kaynaklıdır. Toplumsal dönüşümün kadın kurtuluşuyla mümkün olduğunu iddia eden kadın hareketinin dayandığı gerçeklik de budur.

Ortadoğu’da durum daha da vahimdir. Ortadoğu’dan başlamak üzere insanlık değerlerinin ters yüz edileceği ilk erkek adımlarının görüldüğü bu süreç ve mekan halen bir çok sorunun merkezi konumundadır. Ana tanrıça kültürünün yaşamı, canlıyı kutsayan ideolojik ve toplumsal etkinliği yine ihtiyaca dayalı ekonomik yapısı dışı karakterdedir. Ve dolayısıyla birinci ve ikinci doğa arasındaki akışkanlığa uygun bir sistem yaratmıştır. Her şeyden önce bu sistemde toplumsal ayrışmayı gerekli kılacak bir nedene rastlanmıyor. Artı ürüne dayalı Sümer zigguratlarının oluşumu, en başta toplumsal eşitliğin her türüne ince bir darbeyle bu süreci değişime uğratmanın öncülüğünü yapacaktır. Tanrı yaratımıyla ideolojik bir alternatif oluşturulmuştur! Mitolojik anlatılar bu ideolojik alternatifi teorik ifadesidirler. Bugünden bakıldığında basit anlatılar gibi görünen bu mitolojiler esasında iktidarcı, devletçi, hiyerarşik toplum anlayışlarının üzerine kurulduğu kemik yapıdır. Tasarım ve anlatıları kendi zamanını -ve tabii ki sonrasını- karşılayacak güçtedir.

İnsan evrimi boyunca insanlaşma niteliği baz alındığında %98’lik bir yaşam sürecinin şekillendiği Ortadoğu’dan bahsediyoruz. Haliyle kırımın tarihsel başlangıcından ve sistematik biçimlerinin kaynağından veya mekanından da bahsetmiş oluyoruz. Yukarda bahsettiğimiz mitolojik ifadelerle kırımın belgelendiği, kurumlaşmasının başladığı bu mekan, Kutsal Ana’nın pasifleştirildiği ilk mekan-dır. Kutsal Ana pasifleştirilirken kadın zamanla yaşamın yaratıcısı ve dengeleyici cinsi rolünü kaybetti. Artık erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış olduğu kabul edilen cinsti ve onun çocukları da tanrının dışkısından var edilmiş birer mucizeydi. Tanrının dışkısı dahi böyle mucizelere kadirdi. Ya daha fazlası? İşte böylece toplumsal cinsiyetçi roller erkeğin daha fazlasını nasıl yaratabileceğine dair eril spekülasyonlarla derinleştirilip hakikat olarak toplumun önüne konmaya çalışıldı. Tanrı erkektir, o zaman tanrının evi ziguratlar erkeğe aittir. Böyleyse devlet de erkeğe aittir.

Sömürünün araçlarından en birincisi her çağın ve sistemin şaşmaz sömürü araçlarından biri olarak devlet böylece ziguratın yöneticisi rahiplerce yaratıldı. Ve gasp ile talanın yasal-sistematik öznesi olarak kadının ve toplumun başına musallat kılındı. Ortadoğu’da kadın sorunu incelenirken bu bağlamda sistemsel ele alınmak durumundadır. Demokratik, kültürel ifadesini kadın şahsında bulan demokratik uygarlık ile sınıflı ve devletli Sümer uygarlığının çatışmasından doğan ataerkil bir sistem sorununun nasıl kadın kırımını başlattığı ve sürdürdüğü önemlidir. Her toplumun tarihsel ve kültürel oluşum özelliklerinin kendine özgü sonuçlar yarattığı bir gerçektir. Tarihsel olarak ilk ezilen ve sömürülen cinsin ilk mekanı olarak Ortadoğu ayırt edici özelliklere sahip oldu. Ortadoğu’da kadın, sistematik sömürü ve eşitsizliğin en çıplak biçimlerini yaşadı. Öncelikle ataerkil ideoloji her fırsatta yeniden üretilerek kadın kırımına her geçen gün yeni bir kılıf yaratarak meşruiyetini sürdürdü. Neydi bu meşruiyeti sağlayan?

Kadını Hedef Kılan Esaslar Nelerdi?

Burada incelenen salt cins kimliğinin başat olduğu bir sistemin övgüsü değildir. İnsanlığın öz değerlerinin yaşam şansı bulduğu bir sistemin yaratıcı rolünün önemini görme gereğinden bahsetmek önceliklidir. Bu değerlerin temsili ve öncülüğü şansını kadına tanıyan, dişil varlık olmanın ana bütünlüğü sağlayabilme yeteneği sağlamasıdır. Birincil ya da ikincil doğanın bütününde dişil karakterli gerçekleştirmeler, çevresiyle hem denge hem ilişki özelliğine sahiptir. Bu özellik toplumsal doğa başta olmak üzere ben-öteki, iyi-kötü, özne-nesne, melek-şeytan gibi dualistik olgulardan birinin esas ilişki tarzı ya da merkez kalmasına engeldir. Böylece kadının toplumsal öz değerlere dayalı sistemi, farklılıkların anlamlı ilişkisi olarak ayırt edici özellik kazanır. Dişil karakterdeki anlamlı bütünlük doğa ve toplumdaki her kıpırtıya bir yer biçmesiyle, önemsemesiyle sistem dışı bırakacak ve ötekileşmeyi sağlayacak nedenlerde yaratmıyor. Kuşkusuz kadını kutsal-laştıran neden salt çocukları emzirecek memelere sahip olması ya da kimi tarım teknik ve araçlarını geliştirmesi olarak görünürse, tüm aktivitesi geçmişe dönük, artık taşı taşı toplayıp evine hapsolmuş bir cins algılamasının ötesine geçemeyeceğimiz kesindir. Ayrıca eril ideoloji ve siyasetlerin temel eğilimi de kadından arkaik birer varlık, geçici bir dönem olarak bahsetmek eğilimidir. Geliştirilen araçlar kadın olmadan da muhtemelen insan aklının öyle ya da böyle geliştireceği araçlardır zaten bu akla göre. Ancak kadının kendi doğası ve bağlantılı olarak birinci doğanın yasa ve döngüleri arasında kurduğu pozitif denge toplumsallığımızın aldığı biçim ve nitelik olmuştur. Toplumsal öz değerlerin yaratımı kadına özgü yapısal bir yetenektir ve bu değerlerin (ahlak, politika, bilim, felsefe, ekoloji) kaybı sadece kadının değil erkeğin sorunlarının da başlangıç tarihidir. Kadın kırımını bu yüzden toplum kırım olarak ele alınmak durumundadır. Kırılmaya çalışılan toplumsallığımızın insanlık kırımıyla eşdeğer hale gelmesi de bu çok yönlü tarihsel etkidir. Bu etkiyle toplum kendi dinamik bütünlüğünü kaybetmiştir.

Bütünlüğü sağlayan kadının aktif katılımıdır. Doğa ve toplum arasında kolektif ve anlamlı özneler ilişkisini yaratması itibarıyla belirleyici dengededir. Toplum doğa arasındaki doğru denge ne toplumda hiyerarşik baskıcı ve sömürücü bir ilişkiye ihtiyaç gösteriyor ne doğayla ilişkisinde tahakküm kurma ihtiyacı duyuyor. Ortadoğu'da Sümer sınıflı devleti ve uygarlığının başlaması kadın kırımına ilk adımını tahakküm ve iktidar içeren yapıların oluşup bu doğru dengeyi bozarak atıyor. Kadının salt biyolojik cins olarak ötekileştirilmesiyle tarihsel rolü nesneleştiriliyor. Bu aynı zamanda insanın ve giderek toplumun doğal döngü ve ilişkilerinin de bozulması anlamını taşımaktadır ki bunun yerine ikame edilecek olan insan ve canlı, toplum üstü kurumlaşma ve yapılar olacaktır. Bu yapılarla damgasını vuran öznel, erkek aklıdır. Manevi, canlı, kültürel ve felsefik yapıya sahip esnek kadın zihni ve sistemi yerini erkek aklı ve ataerkil sisteme bıraktıktan sonradır ki gelmiş geçmiş tüm sistemler kendini bu akıl ve sistem üzerinden inşa edecektir. Bereketli hilalin kaynağı olan kadında dahil olmak üzere toplum, ekonomi, coğrafya artık üst akıl olarak kabul görmüş ataerkil zihniyetinin sömürü nesneleridir.

Hiçbir sistem meşru bir hal alan bu toplumsal cinsiyetçi karakteri içermeyen var olma şansını elde edemez olacaktır. Unutmamak gerekir ki ekonomik, sosyal, toplumsal tüm değişimler bugün nasıl Ortadoğu'da zor ve hile ile yapılıyorsa, anacıl toplumun değerlerinin gaspı da aynı zor ve hile ile aynı coğrafyada başladı. Ortadoğu'da ideolojilere içermiş bulunan keskin uçlar ve bunun topluma yansımaları; erkeğin, kadının ve toplumun nötr varlıklar ve olgular olarak esas rolünden uzaklaştırılması; şiddet, iktidar, savaşlar, namus ve daha da çoğaltacağımız sonuçlar kaynağını zora dayalı bu kadın kırımından alır. Ezme, yok sayma, ötekileştirme olarak pratik içinde ifade bulan uygulamaların dinsel, mezhepsel, ulusal, açıklamaları gerçeğin siyasallaşan söylemi ve sonucudur. Çatıştıran, halkları ve toplumları karşıt kutuplarda konumlandıran zihniyetin esas beslenme kaynağı bahsettiğimiz kadın-erkek çelişkisidir. Çünkü eril ideoloji ve erki kendini eşitlikçi, demokratik değerlerin toplumsal bir sistem olarak örgütlenebildiği neolitik topluma karşıt argümanlarla kurdu. Dolayısıyla günümüzün karşıtlıklar ve uçlar üzerine kurulu sistemi bunu bir varlık nedeni saymış durumda. Bunca sömürü ve baskı ortamında kadın sorununun her fırsatta güncellenmesi büyük oranda çelişkinin doğası gereğidir. Çelişki tarihseldir ve doğru bir tarihsel bakışla sonuç alınabilir. Toplumları ve tarihi köleci, feodal, kapitalist sistemler olarak bölmek ve buna tek başına sınıfsal, ekonomik ya da bireysel açıklamalar getirerek bölmek tarihin de tecrübe ettiği gibi bu kırım ya da insanlık sömürsünü açıklayamıyor. Bunlar tek başına anlamlı bölünmeler değildir. Sistemlerin üzerine kurulduğu toplumsal cinsiyetçi nitelik tarihi daha görünür kılabilir. Toplumsal güç ve etkinliğin sağlanabilmesinin anahtarı olabilir.

Tarih Yazımının Rolü

Sosyal bilimin tarih disiplini bu konuda önemli bir negatif katkıya sahiptir. Tarih kimi yazdı, neden yazdı? Sahiden okuduklarımız yaşanmış hakikatler midir yoksa üretilmiş, oluşturulmuş bir toplumsal mühendislik yaratımı mıdır? Bizce kadın kırımının bunca derin, ancak bunca görünmez kılınmasının arkasında tarih ve tarihçinin değişmez ideolojik varyantlarının eril yapısı durmaktadır. Tarih erkeğin çıkarlarının –ki tamamıyla iktidar karakterlidir- tariflendiği ve kadının bu çıkarlar etrafında ya da çokça dışında konumlandığı bir nitelik kazanmıştır. Böyle bir tariflemenin doğal toplumu görmek ve bugüne ışık tutmak için bir nedeni yoktur.

Bugün bilim insanı olarak baktığımız tarihçiler modern tarihin üzerinde şekillendiği aklı yapının cinsiyetçi karakterini görebilmekten oldukça uzaktırlar. En genel ifadeyle bilme eyleminin erilleştirilmesi tarihi de tarihçiyi de tartışmalı kılıyor. Eril tarihin kadın kırımında oynadığı rol hem tarihsel geçmişe hem de güncel sorunlara nedensellikler bakımından bir çerçeve çiziyor. Bu konuda tarihin, tarihçinin önemi yalnızca kadının toplumsal öznelliğinin marjinalleştirilerek pasifize edilmesinde değil, aynı oranda ters yüz edilmesindedir. Kadına karşı yürütülen bu mücadelenin esası bilginin erkek lehine

tekelleştirilmesidir. Bu sürece dair kuşkusuz yüzlerce örnekten bahsedebiliriz. Örneğin, Osmanlı saraylarında kurulan haremelerin, kadını toplumdan alıp sultanların özel mülkiyetine, malına dönüştürülmesi bu anlamda incelenmeye değerdir. Biz doğrudan sonuca gidelim; kadınlar burada padişaha hizmet edecek, padişahın ‘şanını’ gölgelemeyecek kadar eğitiliyor. Yani bilgi iktidara koşullanıyor, çünkü ötesi devletin bekasını tehlikeye atıyor.

Kısacası tarih erkeği yazmaktan asla vazgeçmedi. Günümüzde yaşanan açık sömürü bu ideolojik yaklaşımın sonucu olarak kendini sürdürüyor. Dış dünya, okul, bilgi sahasıyla ilişkisi kesilen kadının durumu bu ideolojik yaklaşımın sonucu olarak kadın avının modern sömürü versiyonu olarak kendini sürdürüyor. Bilim insanlarının cinsiyetçi rolleri hesaba katmadan oluşturduğu tarif ve tarihler önemli boşluklar yaratıyor. Tanımlanan mevcut tarih erkeği tanımlar, kadın tarih dışıdır. Tarih karşısında da Ortadoğu ve kadının ‘kaderinin’ ortak olduğunu görüyoruz.

Gerek Ortadoğu’da gerek evrensel düzlemde resmi tarih gelişmenin, değişimin toplumsal ihtiyaçtan kaynaklı kaçınılmaz sonuçlar olduğunu kabul eder. Resmi tarihin gelişme olarak değerlendirdiği durumları göz önüne getirdiğimizde bu şu demektir: Soykırım, sömürü, eşitsizlik, şiddet kaçınılmaz sonuçlardır ve bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Tanımlanan değişim, toplumsal bir ihtiyaç ise toplumun sömürgeci ve devletçi iktidar odaklarını, savaşlarını arzuladığını kabul etmek gerekecektir ki bunun bilimsel sosyolojik izahını yapmak mümkün değildir. Kadının biçimlendirici olduğu doğal toplumdan erkeğin ataerkil şiddet uygarlığına geçişini de elbette bir değişim olarak ele alabiliriz, ancak bu değişimin zor, şiddet, iktidar içerikli ve kadının, insanlığın değerlerine yönelik ideolojik bir müdahale olduğunu kabul etmek şartıyla! Bu ideolojik müdahaleyi Ortadoğu özgülünde ulusal, dinsel, mezhepsel çatışmalar şeklinde takip ediyoruz. Ancak sistem bu çatışmanın ataerkil yönelimini oldukça ustaca yapıyor.

Toplumsal Bilinçteki Parçalanmanın Yansımaları ve Çıkış Yolları

Devlet bekası ve çıkarları adına yapılan savaşların Ortadoğu’da parçaladığı toplumsal bilinçtir. Bu parçalanmanın kapitalist modernitenin arayışlarıyla daha da vahim hale geldiği aşikar. Erkekliğin sistem olarak kendini var etmesinin politikası olarak şiddet, en acımasız yöntemleri ile güncelde de mevcudiyetini koruyor, bu sistemi kesintisiz var ediyor. Diğer taraftan ataerkil yönelimlerin Ortadoğu’da var olma biçimleri salt fiziki şiddet olarak daraltılamayacak kadar bilinçli ve geniş bir tanımlama gerektiriyor. Kapitalist modernite Ortadoğu’da militarizm ve şiddet yoluyla bir sistem savaşımı yürütüyor. Halkların kültürleri ve dinlerinin altı oyularak bir uygarlık savaşı yürütülüyor. Bu savaşın mağdurları devletler, otoriteler değil, halklar ve o halkların kadınlarıdır.

Ortadoğu tarihi egemenlerin zenginlikleri, mülkü, petrolü ele geçirmek için uyguladığı politikalar olarak görülür, yazılır. Elbette belli açılardan doğrudur. Ancak unutmamak gerekir ki aile içinde uygulanan erkek şiddetinden Daiş, El Kaide, Hizbullah gibi örgütlere, devlet şiddetinden kapitalist güçlerin işgal hareketlerine kadar şiddetin her türü kültür ve geleneğin koruyucusu kadın ve onun örgütlü hali olan topluma yöneliktir. Psikolojik olarak çökertilmiş, iradesi kırılmış bir toplumun direnç göstermesi beklenebilir mi? Toplumsal kültürün temsili olan kadının savaşlarda tecavüz, taciz ve her türlü baskının nesnesi olması boşuna değildir. Kadının ele geçirilmesi, coğrafyanın toplumun ele geçirilmesidir. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet kodlarında erkeğin ve sistemin algısında tanımlanan namus, kadına karşı şiddetin sonuç almasının temel nedenidir. Toplumun soy sürdürücüsü kadının ‘kırılması’, ‘ele geçirilmesi’ erkeğin felaketi olarak kabul görür. Kadını mülk kılan sistem şiddetin de ilk yöneldiği cins olmasını sağlıyor. Bosna’da Sırp- ların, Almanya’da Hitler faşizminin, Şengal’de Daiş barbarlığının tecavüzü bir savaş aracı ve taktiği olarak kullanması tesadüfi değildir. Şengal’den kaçırılan çoğu kadının akıbetini halen bilmiyoruz. Sayıları ise belli değil. Kadın Ortadoğu’da toplumsal, kültürel bir değer yapısına sahiptir. Ancak buna rağmen bahsettiğimiz bilinç parçalanması evde erkeğin iktidar güdüsü ve eğilimine, dışta devlet ve şiddet odaklarının yönelimine maruz kalan kadının durumuna bambaşka bir gerçeklik kılıfı çekiyor. Toplumsal bilinçteki parçalanmanın iyileştirilmesi en çok bu yüzden gereklidir. Kadının aile içerisindeki konumu, toplumsal statüsü en geriye çekilmiş bir gerçeklikle karşı karşıyayız. Arabistan gibi ülkelerde erkeğin kalktığı sandalyeye kadının oturmadığı cinsiyetçi bir algıdan bahsediyoruz. Oryantalist bakış ve modernist çözüm yöntemleriyle yani birkaç reform dokunuşuyla çözülecek bir sorun değildir. Kadın sorunu Ortadoğu’da toplumsal mücadele ölçeğinde gündemleştiği oranda sonuç alabilir. Her şeyden önce savaşların, orduların Ortadoğu’da yarattığı tahakküm ve fethetme kültürünün değişmesi gerekmektedir. Ordunun başındaki kumandanın, devletin başındaki bürokratin topluma uyguladığı şiddet ile evdeki erkeğin kadına uyguladığı şiddet arasında bir fark olmadığı gibi birbirini koşullayan nedensellikler taşır. Biri toplum diğeri kişi üzerinden eril düzenin kontrolünü sağlıyor. Bu kontrolde kadının cinsi kimliğini kullanıyor. Türk ordusunun Kürt özgürlük hareketine karşı uyguladığı savaş politikası buna açık örneklerdir. Örneğin çatışmalarda hayatını kaybeden gerillalardan erkeğe kulağını keserken, kadınsa cinsel uzuvlarını kesmesi cinsiyetçiliğin toplumu marjinalleştirme, dize getirme amaçlarından birini iyi verir. Direnen halkların benliğini, iradesini, onurunu, kısacası toplumsallığını kırmak için düzenlenen bu savaşlar, kendi başına değer tecavüzüdür ve böyle sürdüğü müddetçe kadının statüsünde bir değişiklik olmasını beklemek gerçekçi değildir.

Bunca açık şiddete karşın genel ölçekte toplumsal direnişin doğru yönlendirildiğini söylemek zor. Kapitalist sisteme entegre olmuş çıkar ve mücadele alanlarının kendi köklerini doğru tanımlayamaması doğru eylemi de ortaya çıkarmıyor. Kadın hareketlerinin modernist kaygı ve ölçülerin etkisi altında, yine ulusal çıkarların gölgedeki cılız taleplerle siyasal alanı boş bırakması işi oldukça zorlaştırıyor.

Bunda yabancılaşmanın büyük etkisi var. Bunca kırım ve sömürü tarihine ama aynı zamanda güçlü bir neolitik devrim mirasına sahip olunmasına rağmen kadın tarihinin çoğunlukla 20. yüzyıla tarihlenmesi başka şekilde açıklanamaz. Kadının muhafazakar, ulusal, liberal perspektifli argümanlarının modernleşmeyle paralellik göstermesi bundandır. Doğuyu egzotik, mistik, keşfedilmesi ve nihayetinde mutlaka ele geçirilmesi gereken toplum ve coğrafya, eğitilmesi gereken geri toplumlar olarak gören Batıcı bakışın, kadın sorununa modernite aşılama çabası anlaşılırdır. Bu hükmedici yaklaşımın Ortadoğu’da bertaraf edilmesi yukarda bahsettiğimiz yabancılaşmanın aşılması ile sağlanacaktır. Zira modernite, kadını Batıda olduğundan daha fazla endüstriyalizm, devlet-erkek, kent, moda, savaşlar vb. aracılığıyla toplumsal bombardımana tabi tutuyor. Moda, estetik, imaj kaygısı yaşamın anlamı ve içeriği boşaltıldıkça rağbet görüyor. Kaybettiği anlamların ve değerlerin yerinin suni güzelliklerle doldurulmaya çalışılması boş bir çaba olmasa gerek. Böylece insanın insanla güzel, estetik, anlamlı dayanışması, insanın nesne ile olan mekanik ilişkisine evriliyor.

Ortadoğu söz konusu olunca birçok etken bir arada anılmaya değerdir. Kadın kırımına örnek gösterilecek birçok yaşanmışlık vardır. Ancak burada artık önemli olan şey, doğru analize eşlik edebilecek güçlü bir Ortadoğu kadın devrimidir. Cinsiyetçi roller ve ideolojilere karşı toplumsal bir mücadele alanı oluşturmak birçok soruna çare olabilir. Örneğin iktidarlarını sürdürmek isteyen erkek ve devlet için sayısız çocuk doğurmayı reddetmek, toplumsal yararı hiçe sayan devlet savaşları ve militarizmine karşı toplumsal barış sesini yükseltmek, toplumsal değerlerin yani ahlak, vicdani politikanın aşındırıldığı her tür ideolojiyi birer tecavüz saymak ve buna evdeki tecavüzden başlayarak karşı durmak ve eve kapatılmayı reddetmek... Daha da sayabiliriz. Bunlar öz savunma ve meşru müdafaanın kullanımıdır. Kısaca anlatılmak istenen şudur ki kadın kırımı politik ve ideolojiktir, mücadelesi de ideolojik ve politik sahada verilmek durumundadır.

Kadının Direngen Damarları: Kendini Savunan Kadın

Fatma Kaşan

Egemen erkek iktidarının bir manipülasyonu olarak şöyle bir düşünce tarih anlatımına hâkim olmuştur: *Kadınların toplumsal sistem olarak ve silahlı direnişe dayalı öz savunma tarihi yoktur, tarihsizlik bir kadın gerçekliğidir.* Genelde başlarına gelen felaketleri sineye çeken, içi kan ağlayan, kader kurbanı, biçare kadın imajı yaratılmış, direnişçi kadınlar marjinal kişiler olarak ele alınmış ve bu imaj üzerinden de ekstra boyun eğmeler yaratılarak, eziklik süreklileştirilmiştir. Oysa ataerkil toplumun ve onun siyasi sistemi olan devletçi uygarlığın doğuşunun ne anlama geldiğini kadınlar dehşet içinde sezmış ve o sistemin doğuşuna karşı tarihsel bir süreklilik içinde bir direniş, öz savunma savaşını vermişlerdir. Sorun bu tarihin yeniden söze dökülmesi, yazılı hale getirilmesi olduğu kadar, açığa çıkarılacak kadın öz savunma tarihinin günümüz kadın mücadelesinin hem moral kaynakları haline getirilmesi hem de bir politik duruş olarak güncelleştirilmesidir. Bu yüzden hem kapitalist çağın ulus devlet kuramının dayandığı liberal toplum sözleşme kuramının aldatıcılığının, hem de liberal feminizmin içine düştüğü yanılmanın yarattığı ortak bir illüzyon vardır; *“bireyi ve toplumu savunma görevi devlete aittir ve kadınlar devlet koruması altına alınmalıdır.”* İkinci bir illüzyon ise, edebiyat, kuram ve tarih kitaplarında okuduğumuz kadınları kitlesel biçimde esir alan, köle pazarlarında satan, cariyeleştiren egemen erkek saldırı ve savaş biçimlerinin acı hatıralar olarak geride kaldığını düşünmemizdir. Temel düşünce *‘Kadınlar belli düzeyde temel haklarını sağladılar, artık o eski biçimde kölelik mümkün değil’* temelindeydi. Afrika ve Ortadoğu hattında son dört yıldır yaşadığımız kadınların esir edilip pazarlarda köle olarak satılmaları öncelikle tüm kadın hareketlerini ve tüm dünyayı şoke etmiştir. Daha doğrusu illüzyon bitmiş, egemen erkek gerçeklik kendisini dolaysız göstermek zorunda kalmıştır. Tarih hep pozitif biçimde ilerler paradigması tam bir iflası yaşadı ve anladık ki tarih müdahil olmadığın takdirde en kötü biçimde gelişir ve ilerler; ama sadece bilmek, tarihe bir karakter ve aykırı davranış modelleri yüklememize yol açmaz. Tarih bilgisi, politik güncellemeler sayesinde

hakikatini dile getirebilir; aksi durumda hükümsüz bir anılar dünyası geçerli olacaktır. Zaten kadın tarihinin egemenler tarafından bu denli çarpıtılmasının ve gizlenmesinin nedeni, kadın tarih bilgisinin politik güncellemeler sayesinde kadın sosyal kişiliğini yönetilemez davranışlara kavuşturacağı korkusudur. Ataerkinin bu korkusu öyle sıradan, belli zamanlarda hatırladığı bir korku değildir; her an, günlük yaşamın her hareketinde, kararlarının her evresinde yaşanan bir korkudur. Bu nedenle kadını aşağılama, güçsüzleştirme ve yalnızlaştırma saldırıları din, bilim, mitoloji, eril hükümler ve yanlışlar aracılığıyla her an gerçekleştirilir. Yaşamın her anında, iş yerinde, okulda, kamusal alanlarda, kültürel sahalarda, evde, her yerde günlük olarak kadınlar bu saldırılara maruz kalır. Kadın söz konusu olunca iktidar, an'ı yönetir. Kontrol edilmeyen, takibi zorlaşan ve belirlenemeyen kadın davranışları artış gösterirse sistem krizine dönüşeceğini bilir. Kadın an'larına hâkimiyetin kaybı bir iktidar kaybı olduğundan an'a saldırı gerçekleştirilir. Bir erkeğin iktidar kaybı, tüm erkeklerin iktidar kaybı anlamına geldiğinden, bir yerde kadın özgürlükçü temelde eril iktidar aşılsa tüm devletçi hegemonya aşılabacağından, evrensel bir ataerki dayanışma ruhu devreye girer.

Bu anlamda kadın öz savunma bilinci, çok özel bir tarih bilgisini ve tarihsel davranışlar geliştirmeyi gerektirmektedir. Tarih, bize kim olduğumuzu anlatır ve bize kimliğimizi kazandırır. Kadın tarihi, ilk sömürge ve ilk direnişin ulusu kadını bilmemizi sağlar. Öcalan'ın kadınlara dönük "*kendini salt erkeğin ezileni gören*" eleştirisi ve kadının bundan çok daha farklı bir toplumsal, tarihsel gerçeğinin olduğunu hatırlatması anlamlıdır. İktidar uyumsuzları, ataerkin aykırıları, dağın ve denizin hayaletleri, görünmez âlemin karakterleri, sistemin tedirginliği, yanlışın huzursuzları, her ayaklanma ve devrimin büyücüleri kadınlardır. Hep bir savaş veren ve teslim olmayan direnişleri, asla tam olarak iktidarın başarılı olamadığı doğanın belirsizliği ve her şeye rağmen yaşamı bir şekilde kendine göre inatla var eden bu kadınlardır. Bu durum, kadınlara ilk sömürge sıfatının üzerinde ayrıca sıfatlar kazandıran bir gerçeklik kazandırmaktadır; *direnişin ulusu*. Bu direngen ulus, kendini savunan kadındır ve bu savunma uğruna kendi varoluş biçimlerine meydan okumuş, sırf bu meydan okumanın bile kendisine tanıdığı ayrıcalıkla tanrıların üstüne yürümüş ve akıl kapanlarını kahretmişlerdir. Eril iktidarı kahreden ve kendini savunan kadınlar sadece birileri değildir; çünkü tüm kadınlar aykırıdır, her an direniş halinde ve birer ayaklanmacıdır. Problem, muazzam bir örgüte hala dönüşmemiş olmalarıdır ya da tarihin belli evrelerinde yükselişe geçen ve tarihi allak bullak eden devrimlerinin kendiliğindenliği aşamamış olmasıdır. Bu direnişçi ulusun evrensel düzeyde kadın birliğini ve ortak direniş fikrini yakalayamama sorunu vardır. Bu sorunu aşmak zorundayız ve aşmamızı sağlayacak biricik yöntemlerden biri de ortak tarih anlayışında buluşmaktır. Bu nedenle, kendini savunan kadının tarihine göz atmamız gerekmektedir. Kendini savunan kadının tarihini bilmek ve bu tarihi güncelleyerek bir kadın hafızası oluşturmak öz savunma davranışlarını evrenselleştirmemize yardımcı olacaktır. Bu temelde, tarihsel süreklilik içinde kadınların yürüttüğü öz savunmaya dayalı toplumsal sistemleri ve direnişleri örneklendirerek yazıya devam edeceğiz.

Bu tarihsel süreklilik halindeki kadın direnişlerini ve öz savunma savaşlarını incelediğimizde, tarihin militarist ve haksız savaşlarını başlatanların erkekler; ancak savunmaya dayalı direniş ve öz savunma savaşlarını yürütenlerin büyük oranda kadınlar olduğunu çok açık göreceğiz. Sözlü tarihin en kuvvetli anlatılarından biri olan Şahmaran hikâyesi ile konuya giriş yapmak sanırız doğru bir seçim olacaktır.

Şahmaran: Unutmamak Gerçeğin Adaletidir

Şahmaran efsanesi, kadına yönelik şiddetin tarihini aktaran ve öz savunmanın önemini kavratan bir tarih anlatısıdır. Öz savunması kırılan kadının vahşet oranında uğradığı şiddetin hikâyesidir Şahmaran. Bu hikâyede öldürülen ama öldürülmesi yeterli görülme-yip, bedeni parçalanan, çiğnenen ve yutulan bir şiddet ölçüsüyle karşı karşıyayız. Bu olay, şiddetin imal edilen, politik amaçları olan ve sürekli planlanan bir akıl olduğunu gösterir. Kadın, kaybedişlerinin, ihanete uğramışlığının, aldatılmışlıklarının nedenlerini bu hikâyede metaforlaştırarak anlatmış ve söze getirmiştir. Mezopotamya kadınları, gerçeklerini hikâye diliyle geleceğe taşırlar. Bu hikâyeyi oluşturan o ilk kadınlar, unutmaya karşı bu denli güçlü bir hakikat hatırası geride bırakırken, unutmanın gerçek ölüm olduğunu bilerek, bize bir bilgi aktarırlar: *Unutmamak gerçeğin adaletidir*. Kadınlar hakikati söz ile bildirir ve ihanetin, yalanın yanlış bilgisine karşı geleceği korumaya alırlar. İktidarlar yazı ile hüküm bildirir ama kadınlar, halklar ve tüm ezilenler; hikâye, efsane, masal, mesel, stran ve şiir ile tarihlerini anlatırlar. Söz, her nefesten, her sestem, her ruhtan ve her olaydan geçer, yenilenir ve tüm zamanlarda yaşar. Bu nedenle hakikat söz yoluyla kendini sürekli hatırlatır, düşündürür ve böylelikle hikâye ölümsüzleşir.

Aynı paralelde, sanatları ile bu hikâyeyi nakış ve resimle işleyerek yoksul ve yalnız bırakılmış evlerinin duvarlarına Şahmaran'ı konuk eden kadınlar vardır. Şahmaran, özgür ama ihanete uğramış ve katledilmiş kadın hatırasıdır. Bu hatıra her duvarda özgürlük tutkusu kadar bir yası, kabullenilmemiş kaybı ve unutmamayı ifade eder. Sözü sanatı ile tarih anlatılır bu hikâyede.

Bilge kadınların sözlerinden biliriz ki Şahmaran, zalim hükümdarın zulmüne isyan eden bir kadındır. İsyancı kavmiyle birlikte derin ormanlara giden Şahmaran iyi ve adaletli bir yaşamın çağrıcısı olur. Derler ki Şahmaran kavmi ile bir gün gizlendikleri yerden çıkacak ve yeryüzündeki tüm zalimleri yenip dünyayı zulümden kurtaracaktır. Efsaneye göre iyicil, şefkatli ve adaletli Şahmaran ülkesi yerin yedi kat altındadır. İyilik ve barış içinde yaşayan, şifacı ve bilge kişiler olan *marlar*, akıllı ve şefkatli özellikleriyle tanınırlar. *Marlar*'ın gövdesi yarıya kadar yılan, göğüsten yukarısı insan biçimindedir ve şahlarının adı *Şahmaran'dır*. Şahmaran, güzel, hiç yaşlanmayan, öldüğünde ruhu kızına geçen Marlar'ın kraliçesidir. Yerin yedi kat altındaki ülke, yaşamın köklerinin dayandığı toprağı, onun derinliklerinden gelen bitkiyi, ürünü ve hayatın döngüsel aşamalarını temsil eder. Yılan her yıl derisini değiştirerek yenilenir ve her yenilenme yaşama yeniden gelmektir.

Ağız sıvısı, derisi türlü dermanın yapıldığı şifa kaynağıdır. Bu nedenle kadının her doğum ve regli dönemi kendi yaşam döngüsünde yeni bir evreye girmesiyle özdeş görülen yılan, neolitik zaman tanrıçalarının ana sembolü ve klan totemidir. Şifa ve her yıl deri atarak yenilenme, bilgeliğe ve yeniden doğuşa tekabül eder. Yarıya kadar yılan gövdeli kadın, yani insan-maran, yaşamın her yıl yenilenmesini, kadın bilimi ve şifacı bilge kadını temsil etmektedir. Kraliçe Şahmaran'ın hiç yaşlanmaması, kadın bedeninde gerçekleşen her doğum ve reglin sonsuz bir döngüsellik içinde ölümsüzlüğe ve yeniden doğuşuna vurgusudur. Ruhunun kızına geçmesi ana soylu hukuku belirtmektedir. Dünyaları işgal, kölelik, mülkleştirilmeden uzak ve ülkesi barış, zenginlik ve huzur içindedir. Temel ilkeleri mülkiyet, zenginlik ve sahip olma hırsları ile bozulmuş, hile, ihanet ve talan ile yoldan çıkmış insan gerçeğinden kendini korumaktır. Kent ve devlet uygarlığından uzak durmak, ondan gizlenmek, yaşam alanlarını ulaşılmaz kılmak ve derin dağlara, ormanlara sığınarak yaşamın savunmasını yapmak gibi bir felsefeleri vardır.

Ancak hikâye bir yerden itibaren farklı bir biçim alır. *Camsap* adında bir oduncu iki arkadaşı ile ormanda gezinirken bal dolu bir mağara bulurlar. İki arkadaşı, balı almak için mağaraya inen Camsap'ı, daha fazla pay almak için mağarada bırakıp kaçarlar. Mağara, kadının ilk yerleşim alanıdır, bal ise neolitik toplumun birikimini, zenginliğini temsil eder. Camsap ve iki arkadaşı, kadın toplumunun birikimine göz diken, el koyan kent uygarlığı ve onun erkek egemen gerçeğidir; çünkü neolitik zenginliğe ilk saldırıda bulunan erkeği temsil etmektedir. Birikim görülmüş, el konulmuş, ihanet ve çalmak öğrenilmiştir. Daha fazlasına sahip olma hırsı, mülk edinme tutkusuna dönüşmüş ve arkadaşlık tükenmiştir artık.

Mağaranın derinliğinden bir ışık sızdığını fark eden Camsap, bıçağı ile deliği büyütür ve karşısına olağanüstü güzel bir bahçe çıkar. Işık, esasında kadın toplumunun neşeli, barışçıl, zengin ve yerleşik yaşam çekiciliğini anlatmaktadır. Tarımın, bahçeciliğin üretici gücü kadının, yaşam mekânı olan bu bahçe metaforunun en güçlü imgesi, bahçenin ortasındaki havuz ve havuzun başında oturan *Şabê Mara*'ndır. Suyu ve toprağı, yani yeri ve göğe yöneten ana tanrıça imgesidir bu. Aynı zamanda, su kıyılarına kurulan neolitik köyün güzellemesidir. Hırslı, ihanete uğramış ve bu nedenle ihanet etme yeteneği de kazanmış insanın gerçeği, Camsap'ın şahsında bu ülkeye dokunmuştur. Şahmaran bilir ki ağgözlü, talancı hırs gelip ülkesini bulmuş ve kaçınılmaz olanı kapısına gelmiştir. Lakin iyicil ve barışçıldır Şahmaran, Camsap'ı yurdunun özgür ve eşit üyesi olarak ağırlar, dostluk ve yoldaşlık öğretir ve bilgelik ile Camsap'ın potansiyel tehlikesini bertaraf etmeye çalışır.

Şahmaran'ın güvenini kazanan Camsap, uzun yıllar bu bahçede yaşar; ancak Camsap, gün gelir geldiği dünyaya geri dönmek ister. Şahmaran, kent uygarlığının ihanetini ve Camsap'ın bu ihanet gerçeğinden kaçınmayacağını bilir ve Camsap'ın gidişini başlangıçta onaylamaz. Camsap'ın yoğun ısrarı karşısında Şahmaran, yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz vermesi karşılığında onu bırakır. Şahmaran'a söz veren Camsap, uzun yıllar verdiği sözde durarak Şahmaran'ın yerini kimseye söylemez.

Bir gün, ülkenin padişahı hastalanır ve veziri hastalığın çaresinin Şahmaran'ın etini yemek olduğunu söyler. Uzun yıllar Şahmaran ülkesinde kalan Camsap'ın vücudunda pullanma olduğundan Şahmaran'ın yerini bildiği anlaşılır ve marlar ülkesinin yerini göstermesi istenir. Camsap, işkenceler sonucu kuyunun yerini gösterir ve ülkesi viraneye çevrilen Şahmaran bulunup dışarı çıkarılır. Kimi anlatımlarda ise hain bir pusuda yakalandığı ve ülkesinin bundan bihaber olduğu belirtilir.

Şahmaran, yılların dostluğu ve yoldaşlığına bağlı kalır ve Camsap'a "*Beni toprak çanakta kaynatıp suyunu Vezire içir, etimi de Padişaha yedir.*" der. Etin suyunu içen vezir ölür, eti yiyen padişah da iyileşip Camsap'ı veziri yapar. Vezirin içtiği su, Şahmaran'ın direniş sürecini ve öz savunmasını anlatmaktadır. Son ana kadar direnmektedir, düşmanına ölümcül darbeler vurmaktadır. Etinin kral tarafından yenmesi, [yılan gövdesi, kadının tıp bilimidir] kadın bilgeliğinin kadından çalınmasını sembolize etmektedir. Camsap, bir zamanın dostluğu ve yoldaşlığını kullanarak kadın uygarlığının bilgeliğini çalmış ve satmıştır.

Padişahın hastalığı esasında ataerkin, devlet egemenliğinin ve sınıf iktidarının yaşamakta olduğu krizi sembolize etmektedir. Kriz, yeni yerlerin işgaliyle, toplumun birikimine el koymakla ve yeni bir sömürgeleştirme seferi ile aşılabılır. Her yeni bir sömürgeleştirme evresi ise kadın katliamı ile gerçekleştirilmektedir. Vezir, sömürge hareketinin aklı ve iktidarındır. Burada Marlar'ın ülkesi, sömürgeleştirilecek topraklar ve Şahmaran'sa bu toprakların öz yönetim iradesidir. En ilginç ve çarpıcı olan şey, hikâyede eski vezirin ölümü ile iktidarın el değiştirerek yenilenmesi ve iktidar krizinin yeni bir iktidar denklemi ile çözüme kavuşturulmasıdır. Camsap, hegemonyanın bir iktidar çözümüdür; işgal ve talan edilen toprakların insanını iktidara ortak ederek, işbirlikçi bir sınıf oluşturarak sömürge sistemi geliştirilmektedir. Camsap, kendi toplumunu sömürgeci güçlere açan, iç toplumsal yapıda egemen erkek ve sınıf iktidarını geliştiren kişilik olarak, karşılığında devlet iktidarına ortak olur. İhanetin bu hikâyede ana kurgu olması, ihanetin yargılanmasının ahlaki temelde ana mesajı içermesi, Camsap gerçeğinin tam olarak bu sosyolojik gerçeği temsil etmesiyle ilgilidir. Şahmaran'ın tragedyası ya da öz savunmasının kırılmasının nedeni ise karşısındaki uygarlığın hile ve oyunları ile baş edememiş olmasıdır. Hikâyenin sürekli aldatılma, ihanet ve hileyle kederli ve hüznü bir kurgu etrafında dönmesinin nedeni budur. Sömürgeci kral, vezir ve sözde dostu Camsap, bir karşı uygarlık ittifakı kurmuş ve Şahmaran'ı tuzağa düşürmüştür. Tuzağa düşürüldüğünü anladığı an gözlerine yerleşen acı, kadınlara kalan bir yalnızlık olmuştur. Kürdistan'da kadınların Şahmaran'ı bir arkadaş ve bir kız kardeş gibi yoksul ve kimsesiz duvarlarına konuk etmesinin, bu hikâyeyi daha yeni yaşanmışçasına kalben aktarmalarının nedeni de kendi gerçekliklerinin tarihi olduğunu bilmeleridir.

Kadın bedenine yönelik şiddetin nedenlerini, şiddetin politik karakterini ve iktidar kurgusunu alabildiğine açık ve anlaşılır biçimde ortaya koyan Şahmaran hikâyesi, kadına yönelik şiddetin ve kadın katliamının tarihini anlatan mesellerden biridir.

İktidar hastalığının dermanı kadın bedenidir. O bedeni ele geçirmek, onu yönetmek (parçalayıp yemek, erkek iktidarı içinde yok etmek, eritmek ve gerçekliğinden geriye hiçbir şey bırakmamak) ve hakikatini yok etmek, iktidarı var etmektir. Kadın bilinci, iradesi ve özgür duruşundan mahrum kalan bir toplumun akı ve duygusu tahakküm altına alınabilir. Aksi durumda toplum ele geçirilememektedir, çünkü özgür kadın bir duruş bir tavır ve bir direniş gerçekleştirir. Kadın, iktidar karşıtı bir duruş gösterirse onu öldürüp ortadan kaldırmak en basit iktidar mantığı temelinde de işler. Camsap, sömürgeci iktidar güçleri ile iktidar ittifakını, ataerkil iktidar yapılanmasıyla gerçekleştiren erkektir. Ege-men erkek iktidarı ve sömürgecilik sistemi sermayesini ve mülkiyetini kadın bedenini elde ettikçe oluşturur, ama bu sermaye ve mülk ancak vahşet yoluyla kadın bilinci karartıldıkça, değersiz ve anlamsız kılındıkça mümkün olmaktadır. Meşruiyet kazanmak iktidar olmanın ilk kuralıdır ve bu hikâyede meşruiyet, kadın katlini haklı çıkarma üzerine kurulur. Padişah ölmek üzeredir ve aslında tam olarak da insan olmayan, eksik insan ya da yarım varlık kadını kurban ederek bu ölüme çare bulunabilir, kriz aşılabılır. Tıpkı günümüzde mülkünü kaybetme korkusunu yaşayan erkek iktidarının kadını katlederek gücünü yenilemesi ve kâr bunalımına, ekonomik krize giren kapitalist tekelin, kadın katliamı yoluyla yeni sömürge ele geçirerek krizini çözmesi gibi.

Bu efsanenin son sözleri tüm hikâyenin en kederli ama bir o kadar da güçlü ve umut dolu mesajını vermektedir. Efsaneye göre Şahmaran'ın öldürüldüğünü mar'lar bilmemektedirler. Şahmeran'ın öldürüldüğünü öğrendiklerinde Marlar, bir uyanış yaşayacak ve yüzü Marlar'ın istilasına uğrayacaktır. Bu uyanış, tarih bilgisidir ve tarihsel gerçekler mutlaka kendini mevcut zaman içinde gerçekleştirir.

Öldürüldüğünü bilmemek, toplumun başına neler geldiğinin farkında olmamasını, bilincin kaybını ve tarih bilincinin karanlığa hapsedilmesini anlatır. Öldürülmüşlüğüne bilgisinden mahrum olmak, irade kaybının farkında olmamak ve öz yönetiminden kopartılmışlığın anlamını bilmemek, sömürge kişiliğini ifade eder. Öldürüldüğünü anladıkça ve bilincine vardıkça sömürgecinin başkaldırısı her zaman ve mekânda güçlenerek sürecektir. Şahmaran, nasıl öldürüldüğünü bilmektedir; bilmeyen onun toplumudur. O halde kendi gerçekliğinin farkında olmak, öz varlığını savunmanın ilk koşuludur. Gerçekliğini ve kişiliğini bütünsel toplum bilincine kavuşturan kadın, kendini koruma ve savunma sistemini geliştirebilir.

Binlerce yıl önce bu hikâye ile kadınlar toplumsal sorun tanımını ve beraberinde çözümünün tanımını muazzam derinlikte, bilgece ortaya koymuşlardır. Biz, bu hikâyenin öz savunma kısmı ile ilgilenmekteyiz. Şahmeran'ın kaderi, bize şunu öğütlemektedir: *Öz savunması ihmal edilmiş, zayıf kalmış her toplum her açıdan işgale açık hale gelir, kendini koruyamaz, esarete ve katliama mahkûm olur.* Şahmaran'ın Camsap'a güvenmesi ya da güvenmek zorunda kalması ve iktidar güçlerinin hilelerine karşı salt dostluğa umut bağlayarak tedbiri elden bırakması ölümüne ve yurdunun istilaya açılmasına neden olur. Öğütlediği bir ikinci şey ise: *Bilinç ve farkında olmak en güçlü öz savunmadır; ancak gerçeğin farkında olmamak*

her türlü köleliğe, ölüme, yönetilmeye açık olmaktadır. Böylece kadınlar, marlar'ın bir gün uğradıkları talanı, işgali ve öldürüldüklerini öğrendiklerinde geri döneceklerini ve direnişe geçip Şahmaran'ın ve ülkelerinin kaderini değiştireceklerini son sözler olarak geriye bırakırlar. Bu bizim, tüm kadınların, tüm insanlık tarihinin sözleridir. Demek ki bilincinde olmak, farkına varmak ve kendi gerçekliğinin bilgisine sahip olmak öz savunmanın en temel dayanağı olmaktadır. Bu nedenle tarihsel akış içinde kadınların öz savunma yöntemlerine değineceğiz.

Neolitik Çağın Öz Savunması

Öz savunma varoluşsal bir eylemdir. Her varoluş sezgi, zekâ ve akıl güçlerini kullanarak kendi varlığını belirler. Varoluş, varlıklaşmak için önce kendini savunma bilgisine muhtaç olduğunu anlar ve savunma bilgisini anlamlandırır. Anlamlaşmayı, var olmayı ve onu korumayı başından itibaren belirleyen şey ise yaşama arzusudur. İnsan gerçeğinde, diğer canlılardan radikal biçimde farklılaşarak gelişme karakteri bulunur. İlkel canlı özelliklerini bir kültür dünyası inşa ederek insanileştirme bu farklılığın adıdır. Ya sürekli anlamlaşarak varlığını koruyacaktır ya da sürekli anlamlaşmadığı takdirde yok olacaktır. Toplumsallık, üretim, büyü, din, sanat, ahlak, estetik vb. tüm kültür unsurları, insanın yaşamak adına oluşturduğu anlamlardır ve yok olmaya karşı varlığını sürekli kültürleştirerek tedbirini alır. Varoluşunu koruma, savunma temelindeki yaşam problemine insanın verdiği yanıtlar, değer üretimi olur. Ahlak, inanç, dil, üretim ve üretim aletleri, adalet, eşitlik bu değerlerin başlıcalarıdır. Varoluşunu insanileştirdikçe, insanileşmeyi toplumsallaştırdıkça, toplumsallığı kültürleştirdikçe korumaya alabilen insan diyalektiği, bu aşamaların hiçbirinde öz savunmasını ne doğaya karşı ne de toplumsal gerçeğine karşı silaha ve saldırıya dayalı geliştirmemiştir. Kendini ve doğayı anlamlandırdıkça anlamlı cevaplar verme insanın en muhteşem öz savunma biçimi olmuştur. Anlamıştır ki bu evrende yalnız ve kimsesiz değildir, doğa onun gibi canlı ruhlar ile doludur ve bir mana içermektedir. Mana ile dostluk ilişkisini inanışlar ve onun ayinleri ile kurar, ruhunun acılarını, korkularını, endişelerini ruhsal birliğe bağlanarak korur. Büyü evrensel-ruhsal birliğin dili olur; çünkü büyü insanın iyilik ruhunu, yaşamına daveti ve kızdırdıklarına inandıkları ruhların öfkesini uzaklaştırma adına yaptıkları inanç ve ayinleri olarak gelişir. Sanatın ve dinin ilk biçimi olan büyü aynı zamanda insanın ilk metafizik gerçekleşmesi olur. Sanatın ilk biçimi olan müzik, kadının ilk hakikat açıklaması olarak gelişen büyü-bilimi içinde açığa çıkar. İnsan anlamların, manaların ve kendi bilgisinin müzikal seslerini seslenir ve iyiliği müzikle davet eder. Dil şiirseldir, çünkü âleme hayranlık duymak, korkmak ve coşkulanmaktır. Varlığının korunmasının bu âlem ile uyumlu birlik kurduğunda mümkün olduğunu görmekte, canlı gördüğü evrene duygularıyla, ruhsal samimiyetleriyle bağlanmaktadır.

En önemlisi de insanın doğa ile kurduğu metafizik ilişkinin toplumsal bir metafizik ilişki ile derinleştirilmesidir. Ahlak ve politika yargıları, yorumlamaları ve ölçüleri insanın toplumsal varlığının korunması için adeta tek yol olmaktadır. Topluluk halinde yaşamı korumak bir ilk bilinçtir ama toplumsal varoluş nasıl sağlanacaktır sorusu da ikinci problem gibidir. İnsan bir kere daha nasıl yaşamalı problemi ile karşı karşıya kalmıştır. İnsan bu ahlaki değer yargılarını kurmasa toplumsallığını oluşturamayacaktır ve ahlak bu anlamda, varoluşun muazzam derinleşmesini sağlayan hakikat olur. Ahlaki varoluş, insanın insan olmasıdır artık; çünkü bundan sonra da toplumsallığı hep ortaya koyacağı iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin tanımlamalarla politik inşalara kavuşacaktır. Her politik gerçek, ahlaki yargıların, yaşamın günlük işleyişi olarak gelişir.

Toplumsallığın bu karakterde oluşması, kadının toplumsallığın neden odağında olduğunu da açıklamaktadır. Beslenme sorununun insan türünü yok etme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığı bir zaman diliminde cinsiyete dayalı iş bölümü yaşanır. Erkeğin avcılık kadının tarımcılık ekseninde kurduğu bu iş bölümü ile yeterli besin kaynaklarına ulaşmaya çalışılır. Avcılık öldürmeye ve silaha dayalı, istikrarlı olmayan bir geçim ekonomidir. Bu ekonomideki öldürme kararı avcı erkeğin ruhsal anlam dünyasını değer oluşumuyla sonuçlandırmamaktadır. Pusulama, hile ve saldırmaya dayalı akıl, toplumsal değer sistemine yol açamaz. Öldürdüğü hayvanın ruhunun onu cezalandıracağı korkusu suçluluk duygusu içeren bağışlanma ayinlerine başvurmaya yol açar. Kurban törenleri avcı erkeğin korkmuş ruhu için geliştirdiği bir teselli olur; ancak kadına dayalı tarım ekonomisinde öldürme değil, çoğalma ve yeniden doğuş döngüsü vardır. Biri, kanı temsil ederken; diğeri, bitkiyi temsil etmektedir. İstikrarsız avın yarattığı güvensizlik duygusu yerine, güven veren bir istikrarlı ekonomiyi, yeniden üretilebilirliği temsil eden kadın, yaşamı var eden ve sürdüren cins olur. Öldürmeden yaşatabilme kimliği ve hem bedeninde hem de toprakta yeniden doğuşu-üretimi gerçekleştirmesi, inançlarını ahlaki değer üretir karakterde geliştirmiştir. İnsanı adalet ilkesiyle topluluk halinde tutmak; yurtlaşmayı paylaşarak sağlamakta; üretimi çeşitlendirerek sürekli kılmakta; bilimi ile şifa sağlamakta; kültür oluşumunu geliştirerek türün anlamlı bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Kadın, kendini ve insan soyunu korumak için toplumsallığı geliştirmenin, bu toplumsallığı ahlaki ve politik değerler ile tekrar korumaya almanın bilinci olarak tarihselleşmenin kimliği olur. Ahlak, bu dönemde adeta türün, toplumsallığın bir öz savunma tarzıdır. Doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin tanımlamaları yapılmadan ve bu tanımlar toplumsal değer gücüne kavuşmadan birlikte yaşamak mümkün değildir ya da çok ilkel seviyelere çekilmektir. Kadın, işte bu ahlaki yargının oluşumunda öne çıkmaktadır. Kendinden tarihtir bu. Dolayısıyla kendisine dışarıdan izafe edilmiş, yüklenilmiş ve inşa edilmiş bir kimlik değildir. Aksine kadın varoluşunun bir doğal sonucu ve kadın aklının özgür seçimlerini zorunlu durumlara uyarlamasıdır.

Kadın varoluşunun duyarlılığı canlılık dediğimiz animist özelliktedir. Tüm doğayı canlı ve kişilik sahibi görür; böylece bu canlılığı her şeyin bir ruhu vardır tespiti ile tanımlar.

Kendini var etme ve koruma anlayışını da bu tanım ekseninde anlamlandırır. Her ruhu tanıma, her canlı varlığa saygı duyma, onu yaşatma ve varlığına dokunmama temelinde ilişkilendiği doğa ile birlikte var olmaya çalışır. Birlikte var olmak insanın en muhteşem yaşam deneyimidir. Bu deneyim, doğru öz varlığını savunma bilincini ve diğer varlıkların da savunmasını yaşatma temelinde geliştirir.

Tabular önce kadın ve erkek arasındaki ilişkinin kadın bedenini koruma temelinde kurallara bağlama esaslıyken, zamanla türün ve toplumsallığın korunması kuralları ile çeşitlenmekte yani belirlenen ölçüler dışında yasaklama yöntemiyle mücadele edilmektedir. İlk savunma aracı ateş olan kadın, barınağının önünü ateş ile korumaya alır. Cinselliğin saldırganlık bilgisi, açlığın yol açtığı yamyamlık olayları ve besin ürünlerinin korunma ihtiyacı tabuları meydana getirir. Günümüzde hala bu tabular devam etmektedir. Tabu bu anlamda bize göstermektedir ki, ruhsal anlamlar ve inanışlar ile güvenliğini sağlama insanlığın en yalın, hakiki öz savunması olmuştur. Tabu ile paralel totem varlığını sürdürmenin ve korumanın en anlamlı biçimlerinden biri olur. Klan, atalarının ruhunu taşıdığına ve onları koruduğuna inandığı bir bitkiyi, bir ağacı veya bir hayvanı totem olarak seçer. Totem, klanın sembolüdür. Bu simgede değer kazanan toteme ve totemin üyesine dokunmak, öldürmek, zarar vermek yasaktır ve bunun karşılığında totemde toplanan ruh insanları korumaktadır. Yaratılışın başlangıç ilkesi olarak tapınılan tanrıça inancının, zamanla üretim, adalet, eşitlik ve politik sanat değerlerinin temsili olması, kadının doğal karakterinin bu değerlerde yaşamı kurması ve savunmasıyla bağlantılıdır. Bu ahlaki yargılar toplumda tanrısal inanç düzeyinde ifade edilmese, insanlığın toplumsal varlığı çözülmeye uğrayacaktır. Öz savunma bilincimizi anlamlaştırma, değer oluşumu ve ahlaki yargıyı özgür kılarak sağlayabileceğimizi bilmekteyiz.

Neolitik dönemin öz savunma anlayışı inanç ve ahlaki değerlerin gücü ile orantılı fiziki biçimde de gelişmektedir. Avcı ve çoban kabilelerin saldırılarına karşı köy çevresinde hendek kazma, duvar örme ve savunma silahlarına dayalı bir korunma sistemine rastlanır. Amed surlarının tarihi 9 bin yıl öncesine, Hurri kimlikli neolitik zamana kadar gitmektedir. Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan yeni sur duvarları bir köy yerleşkesini çevreleyecek genişlik ve yüksekliktedir. Şimdiki surlar, esasta bu surlardan esinlenerek geniş ve yüksekçe imar edilmiştir. Bu süreçte en çarpıcı olan öz savunma tedbirlerinden biri de, bazı avcı klanların köyün güvenliğini sağlamaları karşılığında köy klan-kabilesi tarafından beslenme sorunlarını çözmeleridir. Ok ve mızrak ile klan yaşamının faaliyetleri içinde bulunan, yanında sürekli hançer taşıyan kadın figürleri rölyeflerde, resimlerde en çok rastlanılan figürlerdir. Köy ve kasaba güvenliğini kadın ve erkeklerin birlikte aldığı, saldırı karşısında kadın ve erkeklerin birlikte savunma geliştirdikleri tüm tarihsel süreçlerin en doğal toplumsal işlerinden biridir. Kadınların neredeyse her toplumsal yapıda bireysel öz savunma araçlarına sahip olduğunu gösteren görsel, arkeolojik ve yazımsal kanıtlar son yüz yıla kadar da göze çarpmaktadır.

Mitolojik ve Dinsel Çağın Öz Savunması

Avcı ve çoban kabilelerin tarımcı, yerleşik neolitik toplum birikimine göz koyması ile başlayan dış saldırılar, içte toplumsal birikime göz koyan, iktidar olmak isteyen kurnaz erkeğin saldırılarıyla da birleşince ataerkil sistem ve işgalci-sömürgeci sistem paralel biçimde gelişir. Bu süreç, ilksel birikimin oluşma ve ilksel birikime el koyma sürecidir. İlksel birikim, sadece ortaya çıkan maddi ürünler değildir aynı zamanda insanın kendisi, bilimi, gelişmiş-yetkinleşmiş üretim araçları ve ilişkileri de bu birikimi kapsamaktadır. Toprak, bahçe, çapa, saban, çıkırık, dokuma tezgâhı, el değirmeni, teşi, emek gücü vb. bu dönemin üretim araçlarıyken, üretim ilişkileriye komünaldır. İşte bu birikime el koymanın tek yolu vardır, o da önce kadına el koymayı gerektirmektedir; çünkü egemen erkeğin, iktidar inşası için yeniden üretim sürecine ihtiyacı vardır. Yeniden üretim süreci (artı zaman, nüfus, ev içi emek) egemen erkek iktidarının kök hücreleri olarak hem neolitik birikime el koyma nedeni, hem de neolitik toplum direncini dağıtmanın tek yoludur. Bunun için gerekli olan şey ise ataerkil aile sistemini geliştirmektir. Kadını mülkleştirme, ana soy yerine ata soy ile çocuğu sermayeleştirme ve hanedan kurarak erk sağlamak devlet iktidarına, sömürgecilğe ulaşmanın araçları olur. Çok kadınlı ve çok çocuklu erkek ve aile, sermayesi, gücü oluşmuş, iktidarın ekonomi politikası diyebileceğimiz üretim araçları ve ilişkilerini yakalamış egemen erkek demektir. Bu durum neolitik toplumun dağıtılması anlamına geldiği gibi, bu ataerkil sistemi çoğaltmak için şiddetin ve savaşın doğuşu da demektir. İlk savaşların yetişkin erkeklerin öldürülüp, kadınlara, çocuklara ve maddi ürünlere el koyma temelinde başlaması bu durum ile bağlantılıdır. Ataerkil aile, savaşlar yoluyla el konulan, köleleştirilmiş kadınlı yapılan evlilikler ile kurumlaşır. İdeolojik inşa ile iç toplumsal yapısını ataerkil aileye ve kadın köleliğine ikna etme, dış savaşlar ile dışındaki toplum değerlerine el koyma, köleleştirme, ilksel birikime el koyma yöntemi olur. Ve tarih boyunca her birikime el koyma süreci ideolojik inşa yöntemi ve vahşet karakterini günümüze kadar geliştirilir.

Toplumsal ve doğal problemlerin nedenini kadının varoluş özü ile açıklayan mitolojik inşaların en önemli unsuru şiddetin doğallaştırılması olur. *‘Kadın doğası varoluşsal olarak problemlidir ve yaratılışın, toplumun, hayatın sorunlu yanını temsil eder’* algısı temel alınarak, bu sorunlu doğaya karşı savaşa meşruiyet ve taraftar kazandırılır. Bu neden ile mitolojik yaratılış hikayelerinde kadın kaos, düzensizlik, karanlık unsurlar, erkek ise yaradılış, ilksel başlangıç, düzen ve form olarak tanımlanır. Bu tanımlamalarda ‘kadın bedeninin ölümü ile yaradılış gerçekleşir’ mesajı ana mesajdır. Şiddetin yüceliği doğuda Tiamat ve batıda Medusa modeliyle kutsanmıştır. Bu modeller *‘kadın doğası salt tehlike içeren bir potansiyeldir, sorunlu doğadır, kaos, karanlık ve belirsizliğinden dolayı tehlike ve tehdittir, alt edilmelidir’* mesajının en çarpıcı örnekleridir. Aksi durumda bu ‘dışı doğa düzeni, yaradılışı yutacak ve yok edecektir’. Babil yaratılış miti Enuma Eniş, ilk kadın cinayetini, kadın katliamı ile iktidar gücüne ulaşan, bu iktidarın kâinatını yaratan erkeği ve devletin tahkimini anlatır.

Yüce tanrıça Tiamat yaşamı besleyen, tuzlu suların efendisi, toprak Ana’dır. Hiçbir tanrı Tiamat ve kuvvetlerine karşı savaşamaz ve baş tanrı olma şartı ile Marduk Tiamat’a karşı savaşmaya ikna olur. Marduk’un baş tanrılığı onaylandıktan, tahtı inşa edildikten, yaratma ve yok etme gücü bir tek onun elinde toplandıktan sonra Tiamat’a karşı savaşı başlatırlar. Marduk, Tiamat’ın bedenini rüzgârlarla şişirir ve daha sonra yay ve oku ile kalbini parçalayıp onu öldürür. *‘Kan damarlarını parçaladıktan sonra, kuzey rüzgârı kanını gizli yerlere götürdü. Sonra Marduk, Tiamat’ın cesedini kabuklu bir hayvan gibi iki parçaya ayırdı. Tiamat’ın yarısıyla gökyüzünü kurdu, diğer parçasıyla yeryüzünü oluşturdu. Tiamat’ın tükürüğüyle bulutları yarattı ve onları suyla doldurdu, ancak rüzgârların, yağmurların ve soğğun sorumluluğunu kendisi aldı. Tiamat’ın başını yeryüzündeki dağları oluşturacak şekilde yerleştirdi ve Dicle ile Fırat nehirlerinin Tiamat’ın gözlerinden akmasını sağladı’* der hikâye. Ana Tanrıça’ya inanan tarımcı yerli halkla, erkek gökyüzü tanrılarına tapan savaşçı kabileler arasındaki siyasal ve dini çelişkileri yansıtan bu efsanenin son sözleri şiddetin tanrısal bir kudret olduğunu belirtir. Bu şiddetin mitolojik tasvirinin kuvvetli iki mesajı vardır: Birincisi, yaratılışın tanrısal doğasında şiddet vardır ve varoluş şiddet ile meydana gelmektedir. İkincisi, kaos, düzensizlik olan dişil ilke alt edilmeden dünya düzeni sağlanmaz. Düzen adına kadının bedenine uygulanan tanrısal şiddet ile dünyasal düzen sağlanmaktadır, erkek tanrısallaştıkça kaos aşılacaktır. Güç ve öldürme kudreti, kurban kadın şahsında tüm topluluğun iktidara ikna edilmesi temelinde gerçekleşir. Şiddet, egemen erkek ekonomi politikasıdır ve onsuz erk-mülkiyet sağlanamaz.

Batı egemen erkek ideolojisinin nasıl bir kadın cinayeti ile inşa edildiğini ve kadın katliamıyla tanrıların yeni bir kâinat yani dünya düzenini sağladığını anlatan hikâye, Medusa hikâyesidir. Medusa büyü ve tıp bilimi yapan, toprak tanrıçasıdır. Gorgonlar olarak bilinen ve üç kardeş olan Medusa, Stheno ve Euryale, antik deniz tanrıçası olan anneleri Phorcys tarafından yay ve ok ile kutsanmışlardır. Yaylar yeraltına aitti ve lanet getirdiklerine inanılmıştı; ancak bir saldırı olduğu zaman bu ok ve yaylar yeraltından çıkarılır ve kullanılırdı. Lanetli ok ve yay kadın savunmasının ilkesini açıklamaktadır; çünkü silahlar bir saldırı durumu yaşandığında kullanılacaktır. Poseidon, bir gün gizlice girdiği sevgilisi Athena’nın tapınağında tutkusuna yenilir ve Medusa’ya sahip olur. Tecavüz, burada kadına ve ana topluma ilk saldırıdır. Athena, Poseidon’un bu yaptığı karşısında kendisini aşağılanmış hisseder ve bu sinirle Medusa ve kız kardeşlerini birer ifrite çevirir. Medusa’nın saçlarının her bir teli bir yılan dönüşür ve Medusa’ya bakmaya çalışan herkes taşa dönüşür. Medusa’nın saçlarının yılan dönüşmesi esasta ataerkil iktidarın kadının büyüsel bilgeliği ve şifacı gücünden korkup onu lanetlemesini, bakışlarının taşa çevirme imgeleriye uğradığı şiddetin dehşete düşürücü oranını yansıtır. Kim Medusa’ya ve onun yaşamına ilgi duyup bakarsa taşa dönecektir; çünkü bakmak, o hakikati görmek ve ona katılmaktır. Dolayısıyla kadın toplumuna ve hakikatlerine bakmak ve gerçeğini görmek yasaklanmıştır, yasağı dinlemeyen taş kesilecektir.

Medusa, ölümlü olup güzelliğinden dolayı lanetlendiğinden yayını onu lanetleyenlerden intikam almak ve eski güzelliğine sahip olabilmek için kullanır. Medusa, lanetlendikten sonra yılanlardan ok yapar, uğradığı laneti bir direniş gücüne çevirir ve tanrılara başkaldırır. Medusa, yayı sağ eliyle tutarsa lanet getirir, sol eliyle tutarsa bakışları ile taşla çevirirdi. Bakışları ile taşla çevirme burada güçlü bakmanın, bakışın meydan okuyan özgür tavrının ve aklının ifadesidir. Bu güçlü bakış etkilemekte, etki ile düşmanını etkisizleştirmektedir. Medusa, bu anlamda ataerkil iktidara ve onun tanrısal kimliğine karşı direnişe geçmiş, silahlanarak öz savunmasını almış kadın kimliği olmaktadır. Bu durum karşısında Perseus yeni tanrısal düzende yer almaya aday bir iktidar kişiliğidir ve kendisine verilen kadın toplumu olan Gorgon kız kardeşleri öldürme görevini tereddütsüzce yerine getirir. Perseus keskin kılıcıyla Medusa'nın yılan saçlı kafasını bedeninden ayırır ve Medusa'nın kafasını düşmanlarına doğru tutup ona bakanları taşla çevirir ve bu sayede Andromeda'yı kaçıtır. Perseus, Medusa şahsında kadın ülkesini katliamdan geçirir ve bu fetihten dönerken kadınları kaçıtır. Burada Medusa'nın kafasını taşla çevirmek için kullanması ise bu kadın katliamını göstererek, korkutmak, dehşete düşürüp saldırdığı toplumların öz savunmasını kırmak amacını göstermektedir; çünkü bu dönem Grek kent devletlerinin batı halklarını ve yeni toprakları fethetme sürecidir. Medusa neolitik uygarlığı, Perseus ve Athena kent devlet uygarlığını temsil etmektedir. Bu mitolojik olaydan anlaşılıyor ki uygarlıklar arası çatışmanın merkezinde kadına el koyma, mülkiyetine alma ve buna karşı kadınların direnişi durmaktadır. Dolayısıyla Medusa'nın direnişi kırılmadan Andromeda'nın kaçırılması ve toprakların işgali mümkün değildir. Peki, kadınlar yalnızca şiddete maruz kalarak hep yenilen bir cins 'mi oldular? Hayır! Tam aksine kadınların bu şiddete dayalı saldırılar karşısında muazzam bir direniş tarihi açığa çıkmış ve direnişleriyle her çağın özgürlüğünü belirlemişlerdir. Bazı örneklerle değinirsek:

Kendini Savunan Kadın Tarihi

Kadın direnişinin ve öz savunmasının başlatıcılarından ve savaşçılarından birinin Lilith olduğunu belirtebiliriz. Lilith örneğini seçmemizin nedeni, kadına yönelik saldırının ideolojik inşasının bütünlüklü biçimde uygulandığı ama hedefin tamamlanamadığı bir örnek olmasıdır. Lilith, eril iktidarın ve devletçi uygarlığın doğuşunu, tanrının yüzüne eşiti olduğunu doğrudan söyleyerek, kabul etmeyen ve mücadeleye geçen kadın direnişini temsil eder. Aynı zamanda bu mücadelesini kendi cinsini örgütleyerek yapmaya çalışır; çünkü hemcinsi teslim alınmakta, uysallaştırılmakta, savunmaz bırakılmaktadır. *'Havva'yı baştan çıkaran şeytan'* demek kendi cinsini direnişe çeken kadın, yani Lilith demektir. Bu nedenle Lilith, ana tanrıçalığın şeytanlaştırılmasının da sembolüdür. Lilith'e karşı İnanna ve Gilgamiş, Havva ve Âdem öykülemeleri kadının öz savunmasını kırma yöntemleridir. Bu nedenle Lilith hikâyesi tam anlamıyla, eril iktidara karşı direnişe geçen kadın kimliğini anlatmaktadır. Lilith'in rölyeflerdeki tasviri öz savunma araçlarını, mitolojik öyküleriye direniş tarzını ve özgürlük açıklamalarını anlatır. Temsil ettiği her şey, o dönemlerin kadınlarının direnişlerinin toplam anlamlarını ifade etmektedir.

Lilith'in ayaklarının önünde duran iki aslan, cesaret, özgür alan, kararlılık, güç ve irade ifadesidir. Yırtıcı kanatları, ele geçmeyen ve egemenlik altına alınmayan ruhunu anlatır. Ayaklarının kuş pençeli olması ve kimi yerlerde gövdesinin yarısına kadar ateş içinde olması, onun uygarlaştırılmayan, evcilleştirilemeyen kişiliğinin temsilleridir. Yılan ve baykuş, bilgeliğini ifade eder ve bu bilgelik onun en inatçı öz savunma gücüdür. İdeolojik saldırı ve ideolojik öz savunma sürecini ifade ettiğinden, savunma araçları daha çok özgür bilinç ve özgür duruş temelinde sembolize edilir. Yay ve ok, lanetlenip toprağın altına gömülmüştür; ama bu hikâyelerde kendisine dönük saldırılar vahşileşince ok ve yayı yer altından çıkarıp kullanır. Yer altı gizliliği, ok ve yay, ihtiyaç duyulduğunda silahlı öz savunmayı özetlemektedir. Kısaca hikâyesine değinirsek:

Sümer yaratılış efsanesinde çözülmesi zor bir problem bulunmaktadır ve bu problem bir süreklilik içinde başka hikâyelerde ya da kutsal kitaplarda ortaya çıkmaktadır. Problemin adı Lilith ve direnişidir. Yaratılışın ilk anında Fırat'ın kıyısında yeşeren ağacın gövdesine evcilleşmeyen bir yılan, Anza Kuşu ve karanlık bakire Lilith yerleşmiştir. İnanna, bu ağacı Uruk'a götürmek ve ağacın gövdesinden kendine taht ve yatak yapmak istemektedir. Kardeşi Utu, bu ağacın ele geçirilmesinde yardımcı olmaz ve İnanna Gilgamiş'la kendisine hükümdarlık verme karşılığında anlaşır. Gilgamiş, sedir ormanlarına Enkidu ile gider ve krallık sembolleri olan silahlar ile Lilith'in yaşadığı ağacı devirir.

Lilith, devletçi kent uygarlığına tehdit oluşturan özgür toplum ve ana tanrıça kültürüdür. Nehirlerin ve ormanların ülkesi Mezopotamya tanrıçasıdır. Hem Lilith hem Ereškigal bir isyan halinde Enki'nin ve Gilgamiş'ın yurtlarına girişine izin vermezler. İnanna, bu kültürü ve yaşamı kente taşımaya çalışan ama taşıramayınca kendi ana tanrıça gerçeğine yabancılaşan, yabancılaştıkça erkeğin iktidarına ortak olan bir duruma mahkûm olur. Gilgamiş Lilith'in yurdunu dağıttıktan, Enki Ereškigal'i sınırlandırdıktan sonra, aynı şiddet ile İnanna'ya saldırır, İnanna tecavüze uğrar, Enki onun kutsal yasalarını çalar.

Sonunda İnanna elinde baltası ile Enki ve Gilgamiş'a karşı ayaklanma başlatır ve bu ayaklanma sonucu Enkidu ölür, Gilgamiş ölümsüzlük sırrını ele geçiremez. Aynı biçimde Enki'nin üzerine bir isyan ile yürür ve çalınmış yasalarını alarak ülkesine döner. İnanna, Uruk kentinde uygarlığını oluşturmaya çalışırken Lilith ile karşılaşmıştı, ama Gilgamiş ve Enkidu ile girdiği işbirliği kendisine vahşi bir şiddetle dönünce Lilith'leşir. Benzeşme, İnanna'nın ayaklanmaya geçmesidir; ancak bu süreçte İnanna yalnız değildir, onun bir kadın örgütü ve arkadaşlık topluluğu vardır ve yanından ayrılmamaktadırlar. Yazıtlarda *"Yaratılışın ilk anından beri erkek kardeşinin saklandığı yeri açığa vuran bir kız kardeşe rastlanmamıştır."* dediği Geştinanna, İnanna'nın *"benim sadık, güvenilir desteğim, bilge öğütler veren sukkal'im, yanımda mücadele eden kadın savaşçım"* olarak tanımladığı, doğunun kraliçesi Ninşubur ve annesi Ningal hep yanı başındadırlar. Birbirini savunma, koruma ve bunun için savaşmak vardır. 'Kadın savaşçım' tanımı bu süreçte bir kadın direniş gücünün olduğunu ve bu direnişin bir silahlı gücü de temsil ettiğini göstermektedir.

Lakin İnanna'nın bir diğer sıfatı savaştır ve Gılgamış zırh, gürz, balta ve kalkanlarını ondan almaktadır; çünkü silahlar hemen hemen tüm mitsel anlatılarda kadının koruması altındadır ve kullanımı tanrıçanın onayına bağlıdır.

Altın keski, bronz balta, mızrak, gümüş çekiç, büyü nesnesi, çakmak taşından büyük bıçak, ölçü değneği ve ölçü sicimi, çoban asası ve hançer tanrıçaların savunma araçları olarak tasvirlerde görünür. Bu, üretim aletlerinin bir öz savunma aracına dönüştüğünün ifadeleridir. Zamanla bu araçlara ok, yay ve kılıç da dâhil olur. Tanrıçalar ile özdeşleşen bu aletler göstermektedir ki kadınlar egemen erkek iktidarına ve devletçi uygarlık saldırılarına karşı bir öz savunma içine girmiş, direniş savaşlarını yürütmüşlerdir.

Önceki dönemlerin tanrıçalarının sonraki dönemlerde dişi şeytanlar haline getirilmeleri bu süreçte Lilith kişiliğinde başlatılır. Ama başlangıçta karanlık, kaos, asi biçiminde tanımlanan Lilith, esas şeytanlaştırılmaya Musa döneminde uğrar. Lilith ve Havva kendini tanımlayan kadın ile erkeğin tanımladığı kadın geriliminin yansıması olarak bize ulaşır. Tevrat tanrının, Lilith ve Âdem'i eşit yarattığını, Âdem'in cinsel ilişki sırasında Lilith'in üzerine çıkmak istediğini ama Lilith'in bu duruma isyan ederek *"eşit olduklarını ve erkeğin altında olmayı asla kabul etmeyeceğini"* söyleyip Kızıl denize kaçtığını anlatır. Âdem, tanrının huzuruna çıkar ve Lilith'i geri ister ama Lilith geri dönmez. Eski değerlere bir daha geri dönülmeyeceğini belirten Lilith, kendi çocuklarından bir kavim kurmuştur. Geri dönmemesi üzerine tanrı tarafından lanetlenen Lilith'in, geri dönmesi için her gün bir cin çocuğunu öldürmeye başlar. Lilith de bunun karşılığında Âdem'in soyundan erkekler çocuklarda sünnet oldukları 8. güne, kızlardaysa 20. güne kadar, kendi adının yazıldığı muskayı taşımayan çocukları öldüreceğine yemin eder. Lilith, asla Âdem'e geri dönmez. Böylece tanrı Havva'yı ikinci eş olarak yaratır.

Tevrat'ta Lilith kimi yerlerde yılan olarak kimi yerlerdeyse kadın kimliği ile yeniden belirlir. Lilith Havva'yı hep gözlemekte, onunla konuşmakta ve bilgi ağacının gerçeğini aktarmaktadır. Bulundukları cennet bahçesi neolitik kültürü ve elma kadın bilgeliliğini temsil etmektedir; çünkü kadını kendi özgür yaşamına davet etmektedir. Havva'nın bilgi ağacının meyvesini yemesi ve Âdem'e yedirmesi hakikati bilmektir. Tanrının gazabının nedeni kadının kendi hakikatini bilmesi ve bilme eyleminin bir isyan olmasıyla alakalıdır. Elma ağacı, iyi ve kötüyü bilmenin bilgisidir ve bilmek tanrısalıktır. Burada Lilith tanrı ile yani eril iktidar gücüne karşı bir ideolojik çatışma içindedir. Kölelik bilgisinin kendini bilmemek, gerçeğin farkındalığını kaybetmek olduğunu bilerek isyanı, hakikati bilmek üzerinden geliştirir. Bu nedenle gözlerin açılması gerçeği görmek, çıplaklıksa insanın yalın hakikati ve benliği konusunda bilince varmak, farkına varmaktır. Bunun üzerine tanrı uygarlığın yayılma metaforu olan yeryüzüne ataerkil güç kazanmış Âdem'i ve cezalandırılmış Havva'yı gönderir.

Zina ve recm, Musa'nın kadın bedeninde tanımladığı suç ve ceza kavramlarıdır. Yahudilik bir kavim dini olduğundan sayısal büyüme bir varoluş biçimi olmuş ve

'çoğalmak' tanrının ilk emri olarak emredilmiştir. *'Çoğalmak'* fikrinin dayandığı milliyetçilik ruhu, Museviliğin ataerkil hukuku son derece katı, zalimce ve erkekleşmenin sosyolojisi diyebileceğimiz karakterde yapılandırmasına neden olmuştur. Musevi toplumu dışında bir kadın erkek ilişkisine yol vermemek için evlilik çok sıkı hükümlere bağlanmış ve aldatmak taşlanarak öldürülmeye neden olmuştur. Kadın sadece o ulusun ve o ulus içinde de sadece o erkeğin olmalıdır. Seçilmiş kavmi tamamen ataerkil ailede gerçekleştirme ve ataerkil aile içinde çoğaltma fikri, kadının amansız biçimlerde denetim altına alınmasını gerektirmiştir. Museviliğin ataerkillik ve kadın konusunda tek tanrılı dinleri oldukça etkilediğini biliyoruz. Havva imgesi, Lilith şeytanı, recm, soy sürdürme, öldürme gibi imgelerle, din sosyolojisini ataerkilliştirmede son derece etkili olmuştur. M.Ö 40 yılında Romalılar, kadın idamlarını gerçekleştiren tek gruptur. Lilith bir şeytandır ve asi, boyun eğmeyen, isteklerini dayatan her kadının aklı-bedeni bu şeytan tarafından ele geçirilmiştir. Taşlayarak öldürme ise kadının bedenine yerleşen şeytanı kovma ayinidir.

Miryam, Musa'nın tek tanrı inancının içerdiği erkek egemenliğini, ataerkil aile modelini ve tekçi erkek iradesine karşı şu sözlerindeki *"Sadece Musa mı Tanrı ile konuştu? O, hepimizle konuşmadı mı?"* isyanıyla dile getirmiş ve bir halk ayaklanmasına liderlik etmiştir. Halkı ve kardeşi Harun'ün de peygamber olduğu gerekçesiyle Miryam'ı izlemiş ve Musa'yı terk etmiştir. Musa asıl tehlikenin Miryam ve kültürü olduğunu bu olay ile anlamış ve kız kardeşine karşı acımasız bir savaş başlatmıştır. Bu ayaklanma sürecinde tanrının Miryam'ı lanetlediğini *'Miryam'a kızgın olan Tanrı ona tızaraat verdi ve Miryam 'kar gibi beyaz' oldu.'* sözleriyle belirtir. Tızaraat bir cilt hastalığıdır ve kurallar gereği kişi kamp dışında izole bir şekilde yaşamak zorundadır. Miryam'ı lanetleme yolu ile cezalandıran Musa, Harun'u cezalandırmaz, aksine başrahiplik görevini devam ettirmesi nedeniyle erk paylaşımına dayalı ikili bir ittifak geliştiren Musa ve Harun, Miryam'ı dini ve toplumsal yetkilerinden alıkoyarlar. Bu olay ile kadın siyasi ve sosyal yönetimden miras hukuku yoluyla atılır.

Oysa Miryam annesinin isteği sonucu, Musa'yı Firavun'un gazabından kurtarmak için sepete koymuş ve Firavun'un kız kardeşinin onu evlatlık almasını sağlamış bir peygamberdir. *"Harun'un kız kardeşi Peygamber Miryam tefini eline aldı, bütün kadınlar teflerle, oynayarak onu izlediler."* Bu ilahide dile gelen olay, Miryam'ın kavmini Firavun esaretinden kurtarmak için oynadığı örgütlenme önderliğidir. Direnç, coşku, moral ve motivasyonlarıyla Firavun'a karşı halkının başkaldırısının peygamberi olan Miryam, lanetlenen ve sürgün edilen kız kardeştir artık. Ama Miryam kendini tanımlamış ve tanımının içerdiği eşit temsiliyet anlamına denk büyük isyanın kendisi olmuştur. Böylelikle kavminin kadınlarının eşitlik haklarını savunmuş ve katı ataerkil Musevi geleceğe karşı, Yahudi kadınlarının eşitlik taleplerinin tarihini başlatmıştır. Kendini tanımlayan ve tanımlanan kadınlar demektir. Böylece Miryam eşitlik tanımıyla bir olanak sunar bize: *Başkaldırmadan kendimiz olamayız.*

Museviliğin katı ataerkil teolojisi, batıda metafizik felsefe yöntemiyle eksik varlık kadın tanımıyla derinleşir. Platon, hocası Sokrates'in şu sözünü aktarır: *"Ben bir ebeyim. Şu farkla ki, kadınları değil, erkekleri doğurtuyorum."* Değişim ve harekete dayalı felsefe, hakikatin değişen bir doğaya sahip olduğunu ve hiçbir şeyin mutlak olmayacağını belirtir. Bu fikir, devletin ve sınıfın sabit ve değişmez olduğunu iddia eden iktidar güçleri için büyük tehlike arz eder. Aristokratik sınıf ve devletin kuruluşunu felsefe alanında gerçekleştirmeye çalışan Platon, değişimci felsefelerle karşı bir mücadele başlatır. Ona göre hakikat mutlak ve değişmez olan fikir-ideadır. *"Devlet, kavram olarak mutlak bir fikirdir, maddi koşullardan bağımsız olarak vardır ve var olacaktır"* önermesinde bulunur. Mutlak fikir-idea dünyasını ancak erkek aklının kavrayacağını savunur. Ona göre kadın akıl dışı, eksik ve aşağı varlıktır, o akıl dünyasını doğası gereği temsil edemez. Bu düşünceye göre erkek mutlak fikir dünyasını kavrayacak yüce akıl gücüdür, o zaman madde üstü dünyayı temsil eder. Hakikate erkek aklı ile ulaşılacağını belirtir ve erkek aklını yüceltir.

Platon aklının hem Hristiyanlık hem İslamiyet üzerinde yeni-Platonculuk biçiminde etkisi büyüktür. Kadını akıl dışı, eksik varlıklar olarak tanımlaması ve kadın ile bedensel yakınlığın dahi erkek aklı için tehlike içerdiğini belirtmesi hem Augustinus hem de İmam Gazali tarafından dinlere uyarlanan temel kadın yargıları olmuştur. Kadın düşmanlığı, kadın bedeninin şeytanlaştırılması, kadın aklının değersizleştirilmesi Platon felsefesinin dinlere etkileridir. Hristiyanlıkta Musevi dogmatizminin ve Platon akılcılığının etkisi Aziz Petrus'un ataerkil yorumlarına hâkim olmuştur. İsa'nın *"İlk taşı günahsız olanımız atsin"* biçimindeki kadın yaklaşımına karşı kadını şeytani doğa temelinde terörize ederek dışlar ve taş yerine kılıçları kadına doğrultmuştur. Yeni-Platonculuk hareketi ile Aziz Augustinus günah kaynağını kadında, akıl kudretini erkekte yetkinleştirir. Baba-kutsal ruh-oğul üçlemesinin neredeyse Hristiyan dünyasının paramparça olmasına yol açması, yorumlamada da temel figür olmasının nedeni Meryem ve Magdelana şahsında kadın kişiliği ve kültürünün dışlanmasıyla ilgilidir. Lakin İsa annesinin oğludur ve babalık hukuku hayatının hiçbir evresinde göze çarpmamaktadır. Kadınlar topluluğu tarafından korunan, fikirleri örgütlenen ve savunulan İsa, esasında, Musa'nın ilk saldırısına maruz kalan ve kız kardeşi Miryam'da da dile gelen Yahudi kadınların ataerkiye karşı mücadelesinin temsilcisidir.

Oysa İsevilik neredeyse bir kadın topluluğu dini olarak ortaya çıkmış ve hem katı Musevi ataerkine hem de Roma zulmüne karşı bir direniş hareketi olarak İsa kişiliğinde sembolleştirilmiştir. Bu nedenle kendisinden sonra inancının doğası, yorumu, ilkeleri, ahlakı en fazla değişime uğrayan İseviliktir. Matta ve Miryam kız kardeşler, Mecdelli Meryem, Sameryalı Meryem ve anne Meryem İsa'nın etrafındaki ilk örgütlenme grubudur. İsa çarmıha götürülürken ve yeniden dirilirken yanında yalnızca bu kadınlar vardır. Daha İsa yaşarken onun Maria Magdelena ile olan ilişkisine karşı olan Petrus, İsa öldükten sonra Maria Magdelena şahsında kadın karşıtlığını bir öğreti temelinde geliştirir. İsa'nın son nefesine kadar yanı başında olan Maria, aynı zamanda İsa'nın yeniden dirilişini gören

tek kişidir. Bu durum İsa'dan sonra Maria'nın öğretiyi yayacak kişi olmasını belirler. İsevi öğretilerde düşünsel birlik ve halef-selef ilişkisi İsa ve Maria ilişkisi ile kurulmuştur. Dolayısıyla Petrus'un da karşı çıktığı durum budur. Bu ilişkinin devamını engellemek için İsa'nın ölümünden hemen sonra Petrus, kadının havari olamayacağını ifade eder ve kadının günahkâr-eksik tanımlamalarını yoğunca geliştirir. Petrus, *"Kadınlar, kocalarımıza itaat edin. İsa nasıl kilisenin başıysa, erkek de kadının başıdır."* der. Bu tarihten itibaren İsevilik, kadının yeri, tanımı ve İsa'nın insan mı, tanrı mı olduğu temelinde gelişen tartışmalarla bölünmeye başlar. Hristiyan karanlığının esas nedeni kadın düşmanlığının Petrus ve Pavlus tarafından hem ruhen hem de bedenen işlenmesi ve bu cinsiyetçi din tavrının eril öfkeyi tahrik etmesidir. Hem Museviliğin ataerkil karakterinin korunarak milliyetçiliğin sağlanması ve bununla kavmin egemenliğinin devam ettirilmesi hem de batının Hristiyanlığı iktidarlaştırarak kullanması için ona ataerkil bir güç kazandırması amaçlanmıştır. Museviliğin 'çoğalmaya', batının tanrısal imparatorlarının eril değerlerinin kutsanmaya ihtiyacı vardır. Bu anlamda İsa'ya karşı verilen mücadelenin bir boyutunu kadın toplumsallığına ve direnişine karşı savaş oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların Hristiyanlık tarihindeki yeri ve öz savunma direnişlerini anlamak gerekmektedir.

Bir öz savunma biçimi olarak değerlendireceğimiz Manastır örgütlenmesi komünal, eğitsel amaçlı özerk mekândır. Hristiyanlığın örgütlenmesi ve yayılma döneminde artan saldırılara karşı bir öz savunma yöntemi olarak manastır tarzı yapılar gelişir. Güvenlik ve öz savunma ihtiyacından kaynaklı şehirlerden ve uygarlıktan uzak, ulaşılması zor alanlara kurulan manastırlar, böylelikle askeri saldırılardan en az zararla kurtulmayı başarmışlardır. Roma kölelik sisteminin acımasız saldırıları, işkenceleri, kölelik uygulamaları ve Museviliğin içte artan sınıflaşma, iktidarlaşma, zengin-yoksul ayrımlarına paralel derinleşen katı dogmatizmine karşı; barış, kardeşlik ve sevgi ilkelerine dayalı gelişen Hristiyanlık inancı, her iki gücün de şiddetine en acımasız biçimde uğramıştır. Servete, güce, adaletsizliğe karşı eşitlik ve ortaklık öneren bu inancın, İsa yaşarken ve öldükten sonra da en yaygın taraftarları hep kadınlar olmuştur. Meryem evlilik dışı ilişki sonucu İsa'yı dünyaya getirmiş bir kadın olarak kendi toplumunun ataerkil aklının lanetine uğrayan bir örnektir. Yahudi kadınlarının katı ataerkil uygulamalara tepkilerini dile getirişi, İsevi hareketin başından itibaren İsa'nın etrafının kadınlarla kuşatılmasına, çarmıha götürülmeden önce de öz savunmasını almalarına ve çarmıhın etrafından ayrılmamalarına yol açmıştır. Roma köleci sisteminin kadın köleliğini ve ticaretini evrenselleştiren niteliğine, batıya taşınan Ortadoğulu kadın köle gerçekliğine, yozlaşmanın, tecavüz ve savaşların kadın dünyasında yarattığı yıkıma kadınların sergilediği direniş biçimlerinden biri de Hristiyanlık inancı olur. Kölelikten, lanetlenmekten, tecavüzden, fuhuştan ve köle evlilik gerçeğinden kurtuluşun yolu, bu unsurları içermeyen yeni bir inanç ve yaşam alanlarını kurmakla olur. Salome, ebeler, Samiriyeli ve Kenanlı kadınlar, fahişeler İsa'nın temel aldığı kadın topluluğunun geniş sınırlarına işaret etmektedir.

Fuhuştan, lanetten, şiddetten, kölelikten, evlilikten ve dayatılan kaderden kurtuluş için uygarlıktan kopmak ve dışına çıkmak en güçlü kadın öz savunma biçimlerinden biri olur. Manastırların ilk modelleri kadınların kendini savunma ve kendi topluluk örgütlenmesini geliştirme temelinde açığa çıkar. Bedensel öz savunma ihtiyacı içinde olan bu kadınlar, cinsel saldırılara, kaçırılıp köleleştirilmeye, zorla evlendirilmelere ve recm edilmelerine karşı bir inancı mekânlaştıran güvenliklerini alırlar. İlk manastırları kuran kadınlardır ve Mecdelli Meryem manastırların açılmasına öncülük etmiştir. Manastır bileşenlerinin ağırlığını kadınlar oluşturduğundan uygarlık dışına çıkan, bağımsızlığını kazanan, eğitilmiş kadınlar gibi bir gelişmeye yol açar. Manastır hayatı evliliğin kısıtlamalarından kurtuluşun, doğum kontrolünün sağlanacağı yer ve mülk yönetiminin bir aracı olarak kadınlar için ideal bir imkân olmaktaydı. Soylu kadınların içinde tutkulu biçimde dini inanca sahip olanlar tüm servetlerini manastırlara bağışlıyor ve münzevi bir hayatı tercih ediyorlardı. Her sınıftan ve her topluluktan kadınların kaçıp sığındıkları, dokunulmazlık kazandığı manastırlar kadın öz savunma tarzı ve güvenlik anlayışı için dikkatle incelenmesi gereken bir modeldir.

Mezopotamya’da Kadın Öz Savunma Direnişleri

Kürdistan topraklarının arkaik ana tanrıçaları Star, Anahita, Ninhursag, Hepat ve Hannahanna kadının yaratılışın ve evrenin ilksel nedeni olarak görüldüğü, inancın bütünlüklü bir hakikat birliğini ifade ettiği dönemleri temsil eder. Sümer, Babil, Mısır ve Akad uygarlıklarının kolonileştirme hareketlerini başlatıp, savaşlarla yaygınlaştırdıkları ve Hammurabi, Nemrut, Firavun kişiliklerin tanrılaşdırıldığı M.Ö 4000-1000 yıllarına gelen bu süreçte iyilik ve kötülüğün savaşında Mithra, öz savunmanın ahlaki ilkelerinin koruyucusu ve savunucusu olarak, dönemin kadın kişiliğinin nasıl olduğunu da göstermektedir.

“Mithra; antlaşmaları bin duygusu, bin kulağı, on bin gözü ve on bin ayanı ile takip eder.” O; “Antlaşma bozucuları (Mithradruj’ları) cezalandırır, sözlerine sadık kalanları ise mükâfatlandırır”. “Takip ettiği antlaşmalar, toplum içindeki tüm antlaşmaları kapsar.” Mithracılar, toplumsal bir antlaşma olmadan ve herkes kurulu düzenin kurallarına uymadan toplumun yaşayamayacağına inanırlar. Bir ülkenin iç düzeni, o ülkenin uluslararası antlaşmalara uyma kabiliyetinin de ölçüsüdür. Mithra, ülkeleri antlaşmalara uyup uymamalarına bakarak ya korur ya da ezer. *“O, düzenli uluslararası ilişkilerin garantörüdür.”* Anahita’ya karşılık gelen güneş tanrıçası Mitra, eski Aryen inancında anlam ve hakikatleri koruyan ve değerleri savunan tanrıçası olarak, kurallı ihlal edenlere karşı savaş başlatan ve silahları dağıtan kişidir. Ninhursag’ın ve İnanna’nın da vasıflarından biri öz savunma silahlarının bu tanrıçaların denetiminde olması ve gerekli buldukları bir savaş esnasında silahların kime verileceğini belirlemeleridir. Mithra hakların, antlaşmaların öz savunmasını sağlayan tanrıçadır.

Zerdüş

“Biz, kadınları barındıran şu yere, senin olan bizî şu kadınları taşıyan şu yere ibadet ederiz, ey Abura”

“Güneş elbisesi cadılığın işaretidir. Bu kız (Zerdüş’ün annesi) koyun sürülerini bozuyor. Bakışı tüm yaşayan canlılara zarar veriyor” sözleri Zerdüş’ün annesi için dönemin egemenleri tarafından hakkında karışt propaganda yapılarak söylenir ve sürgüne gönderilir. Bu genç kızın ataerkil dayatmalara karşı tanrıça Mithra inancına karşı çıkışının cadılıkla suçlanması yaşanmakta olanları net açıklamaktadır. Kelime anlamı Star’ın oğlu (Zara- tu-Stara) olan Zerdüş ismi hala ana soylu hukukun geçerli olduğu bir dönemde olunduğunu açıklamaktadır. *“Güneşin elbisesi cadılığın işaretidir”* sözleri kadının ideolojik ve inanç sisteminin bir lanetleme saldırısı altında olduğunu çok açık biçimde ele vermektedir. Zerdüş’ün annesinin başlattığı bir direniş etkilenmesiyle öğretisini geliştirdiği açıktır; çünkü O, Star’ın oğludur.

Bir kadın direnişi ve kadının cadılıkla suçlanıp saldırı altında olduğu bu şartlarda kadın, toprak, yurt, emek ve dostluğun dinini geliştiren Zerdüş, reformun özüne tanrıçalık inancını bu yeni şartları yorumlayarak uyarlar. Zerdüş dinde reformasyonu gerçekleştirirken tanrının ilk emirlerini *“Kadına dokunmamak, toprağı kirletmemek, ateşi söndürmemek”* sözleriyle dillendirir. Dokunmamak el konulup, köleleştirilen kadın gerçeğine, kirletmek savaşlarda dökülen kana, söndürmemek ise yerleşik yaşamın-yurdun işgaline karşılık söylenmiştir. Zerdüşlük inancına göre Tanrı kadın ve erkeği bir arada ve birbirine arkadaş olarak yaratmıştır. Kadın ve erkek eşit olarak kabul edilmekte ve Zerdüş inancının yaygın olduğu bölgelerde çok eşlilik azalmış, tek eşlilik artmıştır.

Surka Âlem

Zagros dağlarının zirvelerine kurulan ateş tapınaklarına ‘Mag’ denir. Mag Kürtçe’de anne demektir ve yaşamın ruhu olan ateşin kaynağı, rahim-ocak ‘Kuzin’ gibi dişil kelimelerle kavramsallaştırılmıştır. Âlemin ruhu ateş etrafında ibadete dönen bu insanlar, âlemin ruhunu insani nefsin kirlenmesinden korunmak için ağızlarını tülbentle, başlarını Mithra sembolü kızıl başlıklarla bağlardı. Kendini bilen insan gerçeğidir bu. Evrendeki yerinin farkında olarak kâinatla ilişki kuran yüksek dağların insanları için elbette kötülük çok daha sarsıcıdır. Kötülüğün kendisini açığa vurduğu zamanlardan biri de, İskender’in Zagros dağlarının ve halkının geçit vermezliği karşısında, Kürt kızlarını, işbirlikçi rahip ve aristokrat Kürt erkekleriyle anlaşması sonucu kendi askerleriyle evlendirerek akrabalık sağlamak istediği dönemdir. Dolayısıyla akrabalık yoluyla Zagros’ların yolunu

¹Ethem Xemgin, Aleviliğin Kökenindeki Mazda inancı ve Zerdüş Öğretisi, Berfin Yayınları, 3.

Baskı, 2011

açmak istemektedir. Helen imparatoru İskender 300 Kürt kızını komuta kademesindeki askerleriyle evlendirmek için on bin kişilik bir evlilik töreni yapar. Ayrıca 300 Kürt kızının Zagros dağlarındaki Zerdüşt tapınaklarının rahipleri ve önde gelen ailelerin kızları olduğu anlaşılmaktadır. Kürt kızları yeni işgalci güçlerin yerel iktidarına hazırlayan işbirlikçi siyasetin ihanetine de uğramışlardır.

Ancak ruhları ve bedenleri özgür olan Zagros'un asi kızları, evlilik yoluyla hem ruh ve bedenlerinin esarete gireceğini, hem de topraklarının büyük bir ihanet ve işgale açılacağını farkındadır. Bedenini dokunulmaz kılmak hem Zerdüşt felsefesinin kadın kutsallığı ilkesi hem de özgür evlilik ve aşk ahlakının gereğidir. O halde bedeni dokunulmaz kılmak özgürlük ahlakı ve ülkelerinin kaderi için de hayatidir. Dokunulmaz kadın ruhu dokunulmaz ülke ve özgür aşk birliğidir. Bu dağın kızları bedenlerin iyilik ve kötülüğün çatışma alanı olduğuna karar verirler ve sessizce örgütledikleri ama büyük yankısı olacak bir ayaklanmaya hazırlanırlar. Düşün gecesi yanlarına aldıkları hançerlerle zorla evlendirildikleri askeri komutanı ve kendilerini öldürerek bir isyan başlatırlar. Bu isyana *Surka Âlem* İsyanı denir. *Surka Âlem* (*Sur-Sor-kırmızı Âlem-halk*) Kürtçe kızıl başlık takanların isyanı demektir. Kızıl başlık halkın kutsal mabet hizmetlilerinin alameti olduğundan, bir halk adını değil o inancın temsilcilerini işaret etmektedir. Kızıl başlıklı bu Zagros kadınlarının isyanını Özcan İnce 'Dört Kapı Kırk Makam' kitabında dile getirir. 'Surka Âlem en önemli kızılbaş hikâyesidir. Bu masalda Kürtçe beyitlerde vardır' diyen İnce, dikkatimizi doğru tarih kaynakları olan halk masallarına, beyitlerine, şiir ve deyişlerine çeker.²

Mazdeizm

Zerdüşt felsefesinin ikinci büyük isyan hareketi Sasani İmparatorluğu'na karşı geliştirilen Mazdeki harekettir. Mazdek ve Hürrem özgür aşk öğretisine dayandırdıkları kadın özgürlüğünü, kamu mülkiyetini ve sosyal eşitlik ilkelerini bir siyasi programa kavuştururlar:

- 1) Mal ve servetlerin paylaşılması temelinde ortaklığını
- 2) Özgür aşk ilişkileri temelinde kadın-erkek arasında eşitliğini
- 3) İnsanlar üzerinde iktidar ve tahakküm kurulamayacağı sınıf-iktidar karşıtlığını ayaklanmanın ideolojik ilkeleri olarak dillendirirler.

Ayaklanma tarihin en büyük, yaygın ve gerçek komünal ayaklanması olarak örneklenir. Bu yaygın halk ayaklanmasında aristokrasi, din adamları ve servet biriktiricileri cezalandırılır ve eşitlik uygulanır. Mazdekçilik'i savunanlar, zengin kişilere ait olan haremlere

baskınlar düzenler ve cariyelere eşit haklar verir, servet kamulaştırılır. Özgür aşk tanımı klasik evlilik modeline karşı bir öğreti olarak geliştirilir. Bu öğretiye göre evlilik dini bir kurum değildi, iki kişinin özgür iradesine ve karşılıklı rızaya dayalı aşk temelli olmasını gerektiriyordu. Bu öğretinin etkileri büyük olur ve çok eşlilik hızla ortadan kalkar. Mazdek'in eşi Hürrem bu hareketin komünal ve kadın özgürlükçü felsefesini belirleyen önder pozisyonundadır. Mazdek, Nuşirevan tarafından oyuna getirilerek öldürülür (M.S. 500'ler) ve bütün Mazdek taraftarlarına katliam seferleri düzenlenir.

Xorrem

Xorremizm, komünal kır toplumun ideolojik formudur. Kızılar da denilen Xorremiler dünyadaki kötülüğün ve düzendeki adaletsizliğin nedenini toprak paylaşımındaki ve sosyal yaşamdaki eşitsizlikte görüyordu. Hoş, güzel ve iyi din anlamında Xorremizm adını alacak hareketin önderi Xorrem, Sasani katliamından sonra Rey şehrine giderek burada Mazdek'in katliamdan kurtulan birkaç yoldaşı ile birlikte düşüncelerinin yayılmasını örgütlemiştir. Xorrem, Rey tarafına kaçarak Hürremdin'iye adı altında ortaya çıkacak olan düşünceyi örgütlerken aynı zamanda komünal bir yaşamı geliştirir. Anlayarak yargılamayı, anladığını korumayı, koruduğunu yaymayı ve sonunda coşkuyla zaferini ilan ederek özgür toplumu kurmayı müjdeleyen bir reform programına sahip olan Xorrem, yeni bir başkaldırının temellerini atar. Nizam-ül Mülk Siyasetname adlı kitabında konuya şöyle yer verir:

*"Mazdek, 'mal insanlar arasında ortaktır' diyordu. Çünkü insanlar, tanrının kulları ve Âdemin çocuklarıdır. Her biri ihtiyacına göre yekdiğerinin malını kullanmalı ve hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek'in bu sözleri üzerine herkes malını ortaklığa koymuştu... Mazdek öldürüldükten sonra karısı Hürrem, iki adamıyla birlikte Medayin'den kaçtı. Rey kasabasına giderek halkı kocasının yoluna çağırdı. Peşine takılanlara Xorrem Din adı verildi... Hürrem Dinliler her yana dağıldılar ve her kentte başka bir ad aldılar ve her yerde de sürekli olarak başkaldırdılar. Bâtıniler onlarla beraber oldu, çünkü her iki mezhebin aslı birdir."*³

Kurretü-l Ayn

Babai inancından Kurretü-l Ayn⁴ inancını korkusuzca dile getiren, birçok ilim konusunda yetenekli bir kadındır. Kendi öğretisini kurmak için birçok âlim ile tartışır. Ünü yayılır ve her yerden âlimler onu dinlemeye gelir. Kerbela'ya giden ve ünlü âlimlerden

³ Nizamü'l-Mülk, Siyasetname, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009

⁴ Işığın kaynağı, gözleri okuyan anlamına gelmektedir. Kurretü-l Ayn Bağdat'ta felsefe eğitimi görürken ona verilmiş olan lakaptır; ancak Kurretü-l Ayn'ın Kürtçe ismine ulaşamadık.

² Özcan İnce, Hızır Hakyol Dört Kapı Kırk Makam, NoktaKitap Yayınevi, 2015

ders alan Kurretü-l Ayn'ın ders aldığı Molla Hüseyin Babailiği seçer. Bab onun bu ender özelliğinden dolayı, O'nu Babailiğin ilk birliğini oluşturan on sekiz kişi (Hurufat Hayf) arasına alır. Kerbela ve Bağdat'ta dervişlere ders verir, Babailiği yayar. Bağdat hükümdarı yakalatmak ister, kaçır. Baş müftünün huzurunda kendini çok iyi savunur ama Türk bölgesini terk etmesi istenir. Kirmanşah ve Hemedan'a doğru vaazlar vererek ilerler.

Kurret-ül Ayn, Bedeş'te düzenlenen ilk Babilik toplantısında hâkimiyet kurduğu en cesur komutanlar ile bir tarafta birleşir ve bu toplantıda kendisine ayaklanmayı başlatma görevi verilir. Hemen orada halka çağrı yapar, yeni bir kitap zamanı geldiğini, kadınların kocalarının ve kardeşlerinin görevlerini paylaşacağını, artık hareme kapatılıp erkeklerin gerçekleştirebileceklerini bekleme zamanı olmadığını, kadınların toplumsal kuralları, görevlerini, çekingenliklerini bir tarafa bırakıp ayaklanmaları için çağrı yapar. Onu dinleyenler coşku ile ayaklanır. 1849 Mazenderan isyanında yakalanır ve Tahran'a gönderilir. Celladı Mahmut Han, güzelliği ve cesaretinden etkilenerek onu kurtarmak ister; ancak bunun karşılığında da inancını inkâr etmesini ister. Celladını ret eder ve ağır bir işkence ile öldürülür. Ayrıca Kurret-ül Ayn bir şair olarak da tanınır.

Amazonlar

Amazonlar tamamen kadın savaşçılardan oluşan tarihi bir ulus olarak tanımlanmaktadır. Amazon, İskit ve Sarmatya grupları Aryen toplumunun Karadeniz'e ve iç Anadolu'ya doğru uzanan kollarından biri olduğu düşünülmektedirler. Amazonların yurtlarını savunmak ve istila hareketlerine karşı savaşmak için kendi temel yaratılış özelliğine de meydan okuyarak, kadınlığın sembolünden birini yok etmeleri, anneliğe karşı duruşları, inanılmaz olduğu kadar son derece kuvvetli bir başkaldırıdır. Rahat yay ve mızrak kullanabilmek için sağ memelerini kestikleri veya yaktıkları söylenir. Aykırılığın ve karşı duruşun en yüksek radikalizmini tanımlamak için bu tür yorumlara gidildiği açıktır. Ancak rölyeflerde memesiz Amazon resimlerine rastlanılmaması, bize şunu düşündürmektedir; egemen erkek uygarlığına meydan okumak mevcut dayatılan kadınlık imgesinde bir depresyon yaratmaktadır ve bu meydan okuma kadınlığa meydan okuma olarak çarpıtılmaya uğramaktadır. Amazonlara dönük, *'erkeksiz yaşayan, erkek avcısı, erkeğin sahibi, erkek öldüren'* vb. ataerkil birçok tanımlamalar yapılmıştır. Grekler bu kadınları barbarlar sınıfına koyarak dışlamışlardır; bu dışlamanın nedeni bu kadınların Grek uygarlığının saldırılarına karşı bir direniş hattını temsil etmesidir.

Amazonların Karadeniz kıyısında yer alan Pontus bölgesinde yaşadıkları söylenir. Burada kraliçeleri Hippolyta önderliğinde bağımsız bir ülke kurarlar. Amazonların Ephesus, Sinop, Paphos ve Smyrna kentlerini kurdukları belirtilir. Amazon bölgesinde erkekler yaşayamaz, Kız çocuklar annelerince büyütülür ve tarım, avcılık, savaşçılık konularında yetiştirilirlerdi. İlyada'da Amazon kraliçesi Penthesilea'nın Akhilleus tarafından öldürüldüğü yazılır. Truva Savaşında Amazon kraliçe Penthesilea'nın yanında

direnişe katılan 12 komutandan bazıları Akhilleus'un düşmanı Ainiaan, Antibrote, Asteria, Cleite, Helene (Akhilleus ile savaşmış ve ağır yaralanmıştır), Hippolyte Amazon kraliçesi, Melanippe' dir. Akhilleus, İskender ve Sezar gibi tanrının oğulları unvanıyla dünyayı kasıp kavuran fatihlerin karşısına ilk çıkan Amazonlar'ın neredeyse bin yıllık bir süre batı yayılmacılığına karşı bir direniş verdiği anlaşılmaktadır.

Amazonlar'ın on iki kişilik komutası, kraliçeleri, kız çocuklarını esas alan ana soylu toplumsal örgütlenmeleri, disiplinli, kararlı ve yetenek ifadesi olan öz savunma ordusuyla ve devletçi uygarlığa başkaldırılarıyla tarihin en özel ve ayrıcalıklı kadınları olmuşlardır. Herakles ve Theseus'la girdikleri savaşların özünü oluşturan ve uygarlaştırılmaya çalışılan kadınların bu uygarlığa ret direnişi, iki defa ötekileştirilmeye uğramalarına neden olmuştur. Onlar hem barbarlar hem de kadınlardı. Amazonlar, kalkanlarını kuşanmış, ok ve yaylarını doğrultmuş halde tarihin tanıdığı en özel ve yaklaşılmaz kadınları olarak kendilerini tanımlamışlardır. Kendini tanımlayan bu kadınlar, bize kendini tanımlamanın özgürlük olduğunu anlatırlar; ama kendini tanımlamanın biricik ön koşulunun, kendini savunan kadın pozisyonunu almakla mümkün olabileceğini anlatarak bizlere bildirirler.

Sarmatyalı Kadınlar

Sarmatyalılar, adına atlarını kurban ettikleri bir ateş tanrısına tapan, Aryen ve Anaerkil karakterli bir topluluktur. Roma imparatorluğunun saldırılarına karşı kadınlar ve erkekler birlikte öz savunma savaşını vermişlerdir. Sarmatya kadın mezarlarında yüzde yirmi beş oranında silahlar çıkmış olması direniş ruhlarının varlığına işaret etmektedir. Aynı durum İskit kadın mezarlarında da görülmüştür.

Tomris

MÖ 6'ncı yüzyılda yaşayan Massaget kraliçesi Tomris (Masagetler Asya halklarından, İran'a komşu olan ve Hazar denizi kenarında yaşayan halktır) barışçıl siyasete ve savunmaya ağırlık vermiştir. Pers İmparatoru Kiros düzenli aralıklarla Saka topraklarına sefer düzenler ama yakılmış tarlalardan başka bir şey bulmadan geri döner. Tomris' in ünlü savunma taktiği 'geri çekilme ve savaş için uygun bir mevzi ve an yakaladığında saldırma, bu olmadığı takdirde de savaşa girmeme' üzerine kuruludur. Kiros' un katliamlarına duyduğu öfke ile *'Kana susamış Kiros!.. Güneşe yemin ederim ki seni kanla doyuracağım!'* diye yemin eder. Ok atmakta usta olan ve savaş arabalarını ustalıklı kullanan Sakaların kraliçesi Tomris, Persler'i bozguna uğratar. Ölenler arasında Pers kralı Büyük Kiros da vardır. Tomris Kiros'un kesik başını kan dolu bir fiçıya atarak *"Hayatında kan içmeye doymamıştın, şimdi seni, kanla doyuruyorum!"* der.

Palmira Rüzgârı Zenobia

Zenobia MS 229 yılında Suriye’de bir klan lideridir; güzelliği, entelektüel bilgisi ve zeki olması ile bilinen Zenobia’ nın eşi Kral Odaenathus ve üvey oğlu Hairan suikaste uğrayarak öldürülünce yönetimi ele alır. Palmira alanını kısa sürede genişletmeye başlar ve Sasani İmparatorluğu'nun saldırılarından korunmak amacıyla bir müddet Romalılarla barış anlaşması yapar; ancak bu durum uzun sürmez ve Zenobia Roma imparatorluğuna karşı bir ayaklanma başlatır. 269 yılında Palmira ordusu, Zenobia komutasında Mısır'a girer. Kendisini "Mısır Kraliçesi" ilan eden Zenobia askerlerle birlikte at sürer ve kilometrelerce yürürmüş. Bu özelliklerinden dolayı kendisine *‘Savaşçı Kraliçe’* denir. Zenobia’nın ordusu Anadolu’nun Ankara ve Kalkedon yakınlarına kadar olan bölgeleri kontrol altına alır. Son Roma saldırısında bazılarına göre Zenobia, Palmira’da iken suikasta uğrayarak öldürülmüştür ya da Roma’ya götürülürken kendisini yılanla zehirlemiştir.

Kelt Kadın Direnişi

Roma, Avrupa’daki neolitik halklara *‘barbarlara’* karşı mücadele adı altında durmaksızın saldırılar düzenlemiştir. Batı Roma’nın en fazla zorlandığı konuların başında bu neolitik halkların egemenliği kabul etmemesi ve sürekli direniş halinde olmalarıdır. Batı devletçi uygarlığın empoze ettiği zihinsel yargı, kadınların ve halkların toplumsallığını yabanılık ve barbarlık evreleri olarak tarif etmesidir. Buna göre, devlet uygarlaştırıcı bir güçtür. Devlet yayıldığı her alanı uygarlaştırır mantığıyla hareket eder ve uyguladıkları şiddeti de bu yolla meşrulaştırırlar. Bu zihniyeti öncelikle batı halklarına karşı uygulamaya geçirmiş ve batının özgür kadınlarını ve halklarını katliamlardan geçirmişlerdir; ancak batı toplumları ve kadınları günümüze kadar devam eden direnişlerinden asla vazgeçmemiş ve bu uygarlaştırılmaya karşı kendilerini savunmuşlardır. Tarihe kayıtlı örneklerden birine değinirsek;

A. Pelletier, Romalıların kadınların yönettiği halklarla karşı karşıya geldiklerinde duydukları hayretten söz eder. Örnek olarak da Marius’la Ambroniari M.Ö. 102’de Aix Province’de karşı karşıya getiren savaşta kadınların oynadıkları role şaşıran Plutarcos’u gösterir: *“Orada Romalıları kılıçları ve baltalarıyla karşılayan, öfke ve nefret çığlıkları atan kadınlar, bir yandan kaçanları durdurmaya çalışıyor, bir yandan da düşmanı kovalıyorlardı... Savaşçıların arasına katılıyor, çıplak elleriyle Romalıların kalkanlarını koparıp kılıçlarını ellerinden alıyor, bir yandan da bedenlerini paramparça eden yaralara yenilmez bir cesaretle katlanıyorlardı.”* (Elisabeth Badinter).

İslam’da Kadın Öz savunması

İslamiyet’in ilk yıllarından başlayarak kadınların verdiği bir direniş vardır; adeta kadınların İslam’ı ve egemen erkeklerin İslam’ı diyebileceğimiz bir gerçeklik ile karşı karşıyayız. Hatta İslamiyet içinde ilk çatışma, ilk mezhepsel bölünme ve ilk katlaşma kadınların ataerkil İslam çıkışına verdiği yanıtlar temelinde gelişmiştir; çünkü İslam’ın başlangıcı yani Muhammed ve Hatice’nin yaşadığı dönem çok farklı bir İslam’ı temsil ederken, ilerleyen yıllarda İslam’da iktidar güçlerinin oluşmasıyla gerçekleşen karşı İslam şekillenmeye başlamıştır.

Bu durumun arka planına göz atarsak, Arap yarımadasında göçebeliliğin yol açtığı yerleşik alan sorunları, avcı klanların talan saldırıları ve gittikçe şef ve şaman etrafında oluşan erk birikimi toplumsal birikimlere el koyma ve mülkiyetine almasına yol açmıştır. Mal ve mülkiyete, kadına ve çocuklara el koyan bu erkek gerçeği kabileler arası savaşların nedeni olur. Aynı paralelde el koydukları kadınları cariyeleştirerek hanedanlık kültürü köle kadın üzerinden inşa edilir. Aile ve evlilik, direnen ve teslim olmayan kadın kültürüne karşı köle kadın üzerinden geliştirilen karşı toplum örgütlenmesi olur. Bu nedenle kadın ve egemen erkek, doğal toplum ve devletçi uygarlık çelişkilerinin, çatışmalarının yoğun olduğu bir dönemdir. Bu çelişkilerin doruğa çıktığı yer Mekke kentidir. Mekke kadın köle pazarlarının kurulduğu, fuhuşun dini bir inanç biçiminde yaygınca yaşandığı, cariyelik kurumuna dayalı ataerkil evliliğin egemen olduğu, ekonomi üzerinde aristokratik sınıfın tekel kurduğu ve kabile savaşlarına dayalı bir iktidar tekelinin hâkim olduğu bir kent özelliğindedir. Bu kent ve doğal toplumun çatışmaları kadın çelişkisi, ekonomik ve kültürel çelişki etrafında dönmektedir. İslamiyet dönemi Ortadoğu kadın tarihi, direnişleri ve öz savunması için bu anlamda yeni bir dönemi ifade eder.

Özgür kabilelerde kadın evliliğe karar verir ve kocasını çadırına alır, istediği zaman da boşanırdı. Çocuk ise onun soyundan sayılırdı. Hatice’nin evliliği bu evlilik modeline benzemektedir. Dayı klanın koruyucusu sayılırdı. Uzza, Lât, Manat ana tanrıçalardır. Putlar Kitabı’na (Kitab el-Esnam) göre İslam öncesi dönemde Araplar Manat’ın kader tanrıçası ve üç baş tanrıçanın en yaşlısı olduğuna inanırlardı. Evli erkekler ile evlenmeme en belirgin tutumdur ve kadınlar istediği zaman boşanırdı. Buna göre: *“Kadınlar sayıca bir evde oturuyorlardı. Eğer evin kapısı doğu yönünde ise, onu batı yönüne çevirirler, eğer Yemen yönünde ise Şam tarafına çevirirlerdi. Bundan erkek, artık kendisinin boşandığını anlardı.”* Kadınlar aynı zamanda göçebe yaşamın ekonomik üretimlerinin tamamında yer alırdı. Ancak kent merkezli gelişen ataerkil ilişkiler kadının bu pozisyonlarını ortadan kaldırmak için üç temel politika uygulamaya koyar; Birincisi, Erkekler köle kadınlar ile evlenirlerdi. Böylelikle egemen erkek evlilik ve aile modeli hayata geçirilirdi. İkincisi, cariyelik kurumu ile esir aldıkları kadınlardan oluşan harem kurulur ve fuhuş kent yaşamının ekonomik unsuru olarak örgütlenirdi. Bu nedenle erkek çocuklara büyüdüklerinde savaş zamanlarında yararlı olmalarından dolayı önem veriliyordu. Üçüncüsü, Arap kabileleri birbirlerine haber vermeden savaş açarlardı ve esir aldıkları kızları ya pazarlarda satarlar ya

da kendilerine cariye olarak alırlardı. İşte bu nedenlerden dolayı kız çocuklarını daha küçükken öldürüyorlardı. Kabileler arası savaşlardan dolayı erkek çocuk sahibi olmak önem kazanınca kıtlık zamanlarında kız çocukları gözden çıkarılır ve kabile savaşlarında kız çocukları esir düşmesin diye diri diri toprağa gömülürdü.

Kendi iç toplum yapısında etkisini kıramadığı, iktidar altına alamadığı ve hala direnişini engelleyemediği kadına karşı diğer toplumlara saldırılar ile el koyduğu kadın üzerinden ataerkil aile ve evlilik modelini gerçekleştiren bu avcı, şaman, şef kliği savaşı bir iktidar olma yöntemi olarak ele alır. Sürekli bir kabileler arası savaşın, ataerkil kültüre bağlı olarak yozlaşmanın, kıyımın yaşandığı bu süreçte, kızların ele geçirilip köleleştirilmemesi için diri diri toprağa gömülmesi kadın tragedyasının boyutlarını açığa vurmaktadır; ancak Menat, Uzza ve Lât kültürü etrafında direnen bir kadın gerçekliği vardır ve bu kadın gerçeği ataerkil kurallara uymamaktadır. Evlilik, miras, soy hukuku hala ana yanlıdır, özgür seçim ve eşitlik içermektedir. Zaten köleleştirilen kadın üzerinden evlilik ve ailenin çok eşli, baba soy hukuklu ve kadının mirastan dışlanarak inşa edilmesi bu yüzdendir. Köle kadının hak ve hukuku yoktur, onu elde eden erkeğin mülkü ve malıdır. Bu eş önceden hiçbir talebi temsil edemez duruma getirilmiştir. Köle kocanın mutlak malı ve üzerinde söz sahibi olduğu kişiydi. Özgür kadın ile mehir nikâhı yapılırdı ve bu eşit evliliğin basısından kurtulmak için erkekler, köle kadın ile ba'l türü (Baal koca, tanrı, efendi, sahip anlamında-tapınaklarda fahişelerle cinsel birleşme ayini) mülkiyetçi evlilik modelini esas aldı. İslam öncesi Arap toplumlarını tanımlamak için kullanılan Cahiliye devri tanımı bu anlamda bir analize tabi tutulmalıdır. Çok tanrılı din yani tanrıçılığın merkezinde kadın tanrıçılığının olduğu ve göçebe kabile toplumunun bağrında gelişen kent uygarlığının ataerkil karakterinin doruğa çıktığı bir dönemi anlatan cahiliye dönemi, paradoksal yönleriyle öne çıkmaktadır. Bu paradoksu oluşturan şey ise İslamiyet'in cahiliye döneminden devraldığı geleneklerin etkisiyle hem kadın lehine ve hem de aleyhine olan yeni bir çıkışı içeriyor olmasıdır.

Tam da bu gerçekliğin merkezinde Hz. Hatice'nin bir kadın olmayı başaran bir duruşu vardır. Özgür seçimlerle evlilik kararlarını veren, bağımsız ekonomik gücü olan, kadın dünyasının sorunları ve kabile çatışmalarının politik çözümlerini arayan bu çöl kadının arayışları, Hz Muhammed ile buluşmasına vesile olur. Muhammed'i bulan Hatice'dir, o bulunan ve seçilen değildir. Bu evliliğin politik karakteri evlilik kararının kendisinde saklıdır ve nihayetinde her ikisinin amacı kabileler arası çatışmalara son verecek bir ideolojik birliği ve kadın dünyasının uğradığı saldırıları durduracak bir uzlaşma kültürünü yakalamaktır. İslamiyet'in ilk çıkışında köleliğe karşıtlığın ilk eylem olması, kızların diri diri gömülmesinin yasaklanması ve bir tanrı etrafında barışın yani İslam'ın çağrısının yapılması bu ikilinin ilişkilerinin ulaştığı düşünce birliğini ifade etmektedir. Hatice bir ana erktir. Kızlarının ön planda olması, ilk ayetlerin üçünde Menat, Uzza ve Lat'ın anılarak dile getirilmesi, evlilik reformlarıyla miras-soy-evlilik hukukunda men edilen köle-cariye kadınların (köle-cariye olmayan kadınlar için bu hukuk geçersizdir) haklara kavuş-

turulması, bu ana erk kadının etkileridir. Ticaret güvenliğinin kabileler arası barışla sağlanmasında etkindir ve ekonomiyi barışçıl, adil hukuka bağlamaktadır. İslamiyet'in ilk yıllarının sadece üç savunma amaçlı savaş dışında daha çok barışçıl temelde yayılmasının ve cihad-fetih içermemesinin nedeni tam da çözmek istedikleri bu çatışma kültürünü aşmak istemelerindendir. Burada Hatice'nin rolü İslam ideolojisinin kurucularından biri olmasıdır. Bu kuruculukta temsil ettiği Menat, Uzza ve Lenat'ın tek tanrı inancının yanında devam ettirilmesi, dengeli bir kültürel uzlaşımın sağlanması ve bir tanrıça inanç ayrıcalığının yakalanmasıdır.

Hatice'nin ölümünden sonra ve İslam'a katılımın politik dengelerle sağlanmaya başlanmasıyla, kadın lehine olan ayetler, peygamber uyurken şeytan tarafından söylenen ayetler olarak tanımlanır ve yerine yeni ayetler düzenlenerek, her üç tanrıça lanetlenir. Kadın reformları ve eşitlik yorumları olan ayetlerle-hadisler cinsiyetçi ve ataerkil hukuk yorumlarıyla değiştirilir. Esasında burada anlaşılması gereken konu, sınırsız sayıda çok eşli evliliğin dört eş ile sınırlandırılması, kadına üçte bir miras hakkının tanınması ve boşanma usullerinde kadın lehine belli düzenlemelerin reform niteliğinde gelişmesinin odağında bulunan köle-cariye kadındır. Bu iyileştirmeler yukarıda belirttiğimiz ataerkil hukuk içine girmeyen kadınları kapsamaktan ziyade, tamamen köleleştirilmiş kadın ile yapılan evlilik biçimine yöneliktir. Bu anlamda, esir alma yolu ile köle yapılan kadınlara belli haklar tanımakla birlikte, ileride özgür kadını da kapsamına almak isteyen bir kurumsal dayatma halini alınca ciddi problemler açığa çıkacaktır.

Muhammed'in ölümünden sonra, İslam özünde barış dini olmasına rağmen fetih dini temelinde yorumlanarak savaşçı bir dine dönüştürülür. Dolayısıyla İslam'ın doğuş nedeni olan kabileler arası çatışmaların uzlaşmaya kavuşturulması yerini mezhep ve dünyaya yayılma savaşlarına, merkezinde ataerkil hukukun kadına dönük saldırılarının bulunduğu sosyal yozlaşmanın çözümlenmesiye yerini kadının ganimet sayıldığı savaş anlayışına ve evlilik hukukuyla kadının tümünden eve kapatılmasına dönüşür. Ancak İslam'ın ataerkil karakterde bir iktidar dinine dönüşmesini kadınlar kabullenmemiş ve bir direniş, öz savunma tavrını ortaya koymuşlardır. İslamiyet'in ilk çıkış sürecinde Mekke oligarşisine ve ataerkil kültürüne karşı devrimci tutum sahibi olan, öz savunma savaşında yer alan kadınlar, aynı tutumu bu dönemde de alırlar. Bu tutumun doruğa çıktığı kişilikler Fatma, Zeynep, Sakine ve Rabia'lardır. Hatice ve Muhammed'in ölümünden sonra etkisizleştirilerek siyasi alanın dışına çıkarmak ve eve kapatılmak istenen kadınlar direnişe geçer. Başı kapatılmak, yeni ataerkil evlilik hukukuna mahkûm edilmek ve eve gönderilmek istenen kadınların haklarını savunma direnişi önemli bir yer alır; çünkü peygamberin arkasında namaz kılan, örtünmeyen, cemaatlerde etkin bulunan ikinci eşi kabul etmeyen, evliliği eşit paylaşan, camiye gidebilen, yabancı ortamlara serbestçe giren kadınların bu hakları geri alınır. İslamiyet'in ilk iç çelişkisi ve çatışması bu nedenle kadın çelişkisi olarak baş gösterir. Peki, bu çelişki, çatışmayla kendini savunma nasıl ve hangi biçimlerde gelişir?

Fatma'nın Evi

Hz Muhammed' in ölümünden sonra kadınlar ve erkek topluluğu arasında yaşanmakta olan gerilimin çatışmaya dönüştüğü ilk olay Fatma'nın evi olayıdır. Fatma ana soylu toplumu ve sınıflaşmaya karşı muhalif İslam'ı temsil etmektedir. İlk mücadele günlerinden sonuna kadar annesi ve babasının yanından hiç ayrılmayan ve babasına yönelik saldırılar sırasında hep yanı başında olan Fatma İslam'ın öncü devrimci kadınıdır. Mücadele yaşamı ve zekâsı nedeniyle babasının ölümünden sonra peygamberin soyunun Fatma'nın soyu üzerinden devam ettirilmesi kararlaştırılır. Muhammed ve Hatice kızları Fatma'yı ve onun çocuklarını bu misyon ile yetiştirmiştir. Muhammed onu *'Babasının Annesi'* ve *'Fatma dünyadaki dört seçkin kadından biridir; Meryem, Asiya, Hatice ve Fatma'* diyerek İslami dünyaya tanıtmıştır. Ana soylu hukuk yerine oligarşik sınıf ve ataerkil hukuk çizgisini temsil eden Ebubekir, Ömer ve Osman çeşitli kompolarla halifelğin son sırasını Ali'ye bırakırlar. Fatma'nın etrafında oluşan sosyal ve siyasi yapılanmayı ve ortak mülkiyeti dağıtmasını isterler. Esas gerginlik konusu Ali ve Ebubekir, Ömer ve Osman arasında değildir. Hatta Fatma'nın en büyük kederi Ali'nin sessizliğe gömülerek bir tavır geliştirmemesidir. Gerginlik Fatma ve Ömer, Ebubekir ve Osman arasında yaşanmaktadır.

Fatma biat etmeyi ret ettiği için belirlenen halifelik halk nezdinde meşru görülmemektedir. Bu nedenle Fatma'nın biat etmesi önemli olur, çünkü biat etmeyecekse Fatma'nın evi yıkılmalıdır. Fatma'nın siyasi ve sosyal toplumunu dağıtması ve İslam'ın eşitlikçi ve özgürlükçü ideolojik merkez duruşundan vazgeçmesi istenir. Haşim'iler ve Fatma bu duruma karşı direnişe geçer. Ömer, kölelerinin ve askerlerinin meşaleleri altında Fatma'nın evine gelerek Ebubekir'e biat etmemesi durumunda evini yakmakla tehdit eder. Evinin yakılması ve öldürülme tehdidine rağmen, Fatma biat etmez ve etrafında biriken isyancı grupla direnişini devam ettirir. Evin içinde çatışma çıkar ve yaralanan Fatma bebeğini düşürür. Fatma toplumun karar merkezi ve iradi temsiliyetidir. Bu nedenle Ali'nin biat etmesi değil Fatma'nın biat etmesi gereklidir. Fatma'nın iradesi teslim alınarak topluma egemen olmak isteyen egemen erkek iktidarı, böylelikle kadına dayalı soy hukukunu ve siyasi önderliği geçersiz kılacaktır. Tüm bunlara rağmen Fatma direnişi sürdürür ve Fatma'nın evinde kıvılcımı yakılan savaş bin yıldır süren bir Ortadoğu kaosu başlangıcı olur. Fatma iktidar İslam'ına karşı kadının aldığı ilk tavır temsil ettiği kadar, kızı Zeynep, torunu Sakine de devrimci İslam'ın direnişçileri olarak bu tavır devam ettirir. Dolayısıyla bu durum tarihsel yol ayrımının da geliştiği bir süreç olur. Çile-i Zenan, Şii kadınlarının, Fatma'nın evi olayına atfen ve sunni iktidar güçlerinin Kerbela katliamını protesto etmek için tuttıkları oruçtur. Fatma'nın soyuna bağlılık adına hafızasını canlı tutmak isteyen kadınlar kırk gün boyunca gündüzleri hiçbir şey yemeden ve içmeden tuttuğu oruç ibadeti bu dönem ortaya çıkar. Kadınlar bu süreçten itibaren iktidar İslam'ına karşı muhalefet hareketi geliştirmeye başlar ve tasavvufi, komünal hareketleri açığa çıkarır.

Tasavvuf ve Kadın

Tasavvuf ve mezhebe dayalı ayaklanmalar kadınların direniş yöntemleri ve kendini savunma modeli olarak açığa çıkmıştır. Zenginlik, mülkiyet, ruhban iktidar ve sınıf eksenli İslam gerçekleşmesine alternatif olarak; eşitlik, komünal yaşam, vicdan özgürlüğü ve kalp-sezi yolu ile hakikate ulaşma arayışları, mülkiyet ve zenginlikten arınma tutumlarıyla bir toplumsal tavır açığa çıkar. Tasavvuf hareketinin başlatıcıları kadınlardır. Bu tavır, İslamiyet'in ilk 2. ve 3. yüzyılında bekârlık, evlilikten kaçış temelinde belirginleşir. Bekârlık bir akım halinde kadınlar tarafından tarikat örgütlenmelerinde öne çıkar. Tasavvufun temel ilkeleri yalnızlık, bağımsız mekânlara çekilme ve evlenmeme biçiminde kadın sufiler tarafından belirlenir. Kadın sufilerin çoğu için engellenmeden yaşamak yani bekârlık çok daha önemli olurken, erkek sufiler evliliği ret etmez. Her ne kadar ana akım bekârlığı tercih etse de kadın sufilerin bir kısmı evliliği bir engel olarak görmezler. Erkek sufiler içinde de bekârlığı tercih edenler vardır. Komünal yaşamı esas alma, mülkiyeti ve evliliği ret etme temelinde kurulan ilk tekke, dergâh, zaviye ve tarikatlar kadınlar tarafından kurulur. Sünni İslam'ın izin vermemesine rağmen, kadınların sosyal statülerini yükseltmek ve özgürlüklerini elde etmek için verdiği mücadele sonunda bağımsız-bekâr yaşamlarının onaylanmasına olanak sağlar. Ancak kadınların öncülüğünü yaptığı tasavvuf hareketi esasta kadın tanrıça tapınma kültürünün örgütlenmesidir. Ölen kadın sufilerin, şeyhiyelerin ve hekimlerin mezarları türbeye dönüştürülmüştür. Su, tepe, ormanlık yerlerde kurulan bu türbeler, ayinsel biçimde ziyaret edilir. Resmi İslam'ın yoğunca karşı durduğu bu kültürde kadınların direnişçi ısrarları kadın tasavvuf hareketinin İslam'a getirdiği yorumun ifadesidir. Kadınların kent uygarlığına, saldırılara, ataerkil İslam yorum ve evlilik dayatımlarına karşı kendilerini korumak, savunmak için çözüm olarak kır komünal yaşam alanlarını oluşturmuşlardır. Tekkeler, zaviye, vakıf ve hanlar kurup bekârlığı örgütlemiş, toplumu anti-iktidarcı İslam yorumuyla aydınlatmaya çalışarak öz savunmalarını sağlamışlardır.

Cinsiyetçi tarih yorumundan kaynaklı kadının tasavvuf hareketinin başlatıcısı ve sürdürücüsü rolü görülmez. Tasavvufta egemen erkek yorumlarının gelişmesiyle ve sunni İslam'ın bu kontrol edilmez kültür yasaklamasının ve dışlamasının etkisiyle kadın adeta yazılı tasavvuf tarih anlatımında yok sayılır. Oysa Sühreverdi, Cüneyd, İbni Arabi, Zennun, Mevlana gibi ünlü tasavvufçuların ortak özelliği, her birinin bir kadın sufiden etkilenerek ya da kadın sufi yorumlarını esas alarak tasavvuf anlayış ve yaşamlarını tayin ettiklerini bizzat söylemiş olmalarıdır.

Rabia Adeviye

Rabia Adeviye, yoksul bir ailenin dördüncü (Rabia) kız çocuğu olarak dünyaya gelir; ancak Rabia öksüz kalınca, kız kardeşleriyle birlikte köle olarak satılır. Tecavüze uğrayan, efendisi tarafından çok çalıştırılan Rabia, bir gün tanrıya isyan edip yakarır *“Eğer elimde olsaydı senin kulluğundan bir saat kaçmazdım; fakat sen beni mahlûka köle ettin, ben ne yapayım”* der. Önce çölde bir neyzenin yanında kalır, sonra kendisine derme çatma bir kuluşe yapar ve yalnız, bekâr yaşamaya başlar. İlk tekkenin kurucularından olan Rabia, Cehennem korkusu ve cennet umudu ile değil, tanrı aşkıyla kavramını vurgular. Rabia, tanrı aşkı kavramını vurgulamasıyla tasavvufun temel ilkelerinden birini de dile getirmiş olur; çünkü aşk için tanrı aşkı, onun felsefesinin ana damarıdır. Bir gün elinde bir testi su ve bir meşale ile onu görenler, ne yaptığını sormuşlar *“cebennemi su ile söndürmek, cenneti yakmak istiyorum. Böylece bu iki perde kalkacak ve tanrıya cebennem korkusu veya cennet umuduyla değil, aşk ile ibadet edenler ortaya çıkacak”* der. Rabia’nın yanı sıra Nişaburlu Fatma, Addeviyeli Rabia, Mekkeli Gülbahar, Kurtubalı Fatma, Ümmül Fukara, Ümmü Muhammed Geylani önde gelen bu sufiye filozoflardır.

Kapitalist sistemin gelişimi ile kadın mücadele ve direniş tarihi muazzam düzeyde çeşitlilik, farklılık ve radikal özellikler kazanarak açığa çıkmaya başlamıştır. Kapitalist sistemin kadın düşmanı cinsiyetçi ideolojisinin vahşi karakteri gereği kadınlarda yaygın direnişe geçmişlerdir. Bunun yanı sıra Kapitalist modernite ve onun politik formu ulus devletin doğuşu ile birlikte toplumsal ve bireysel öz savunma hakları yasadışı ilan edilmiş, silah kullanma yetkisi sadece devlete verilmiştir. Böylelikle hegemonik uygarlığın şiddet gerçekliği ve demokratik uygarlığın öz savunma modelleri yeni bir tanımlama sürecine girmiştir. Özellikle kadın mücadeleleri, direniş tarzı ve bilinci köklü bir değişim yaşamıştır. Değişim iki ana hat üzerinde belirginleşmiştir; birincisi yasal haklar mücadelesi biçiminde şekillenen liberal mücadele tarzı olurken, ikincisi ise kapitalist sömürge sistemine karşı silahlı, radikal ve savaşçı karakterde bir öz savunma tarzında belirginleşmiştir. Bu neden ile kapitalist modernitenin kendisini var edebileceği savaş algısına karşı demokratik modernitenin kadın öz savunma direnişleri olan, batıda hereetik, doğuda komünal hareketler, feminist mücadele, işçi ve emekçi kadın mücadeleleri, sömürge karşıtı kadın öz savunma tarihi önemli bir yer tutmaktadır.

Kaynakça

- Abdullah Öcalan, Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü, Aram Yay., 2009
- Abdullah Öcalan, Ortadoğu’da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü, Aram Yay., 2009
- Abdullah Öcalan, Özgürlük Sosyolojisi, Aram Yay., 2009
- Abdullah Öcalan, Uygarlık: Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı, Aram Yay., 2009
- Ethem Xemgin, Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi, Berfin Yay., 2011
- Jineoloji Akademisi, Jineolojiye Giriş, Aram Yay., 2015
- Kadınların Tarihi, Cilt I Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere, İş Bankası Yay., 2005
- Kadınların Tarihi, Cilt II Ortaçağ’ın Sessizliği, İş Bankası Yay., 2005
- M. Sıraç Bilgin, Zarathustra (Zerdüşt), Berfin Yay., 1995
- Maria Mies, Ataerki ve Birikim, Uluslararası İşbölümünde Kadınlar, Dipnot Yay., 2012
- Nizamü’l-Mülk, Siyasetname, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009
- Özcan İnce, Hızır Hakyol Dört Kapı Kırk Makam, NoktaKitap Yayınevi, 2015
- Özgür Kadın Akademisi, Dünya Devrimlerinde Kadın
- Özgür Kadın Akademisi, Kadın ve Şiddet
- Silvia Federici, Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim, Otonom Yay., 2014
- Süleyman Uludağ, Sufi Gözüyle Kadın, İnsan Yay., 1998
- Tevrat
- İncil
- Kuran

Mülteciliği Yeniden Düşünmek: Feminist Bir Müdahalenin Gerekliliği*

Tebessüm Yılmaz

‘Mülteci Krizini’ İnşa Etmek

‘Mülteci krizi’ son yılların en sıcak konularından biri ve *‘Mültecilik’* ise belki de son iki yüzyıl tarihini en iyi anlatan kavramlardan biri olarak güncel hayatta yerini alıyor. Dünyanın dört bir yanındaki savaşlar, işgaller, soykırım ve katliamlar, açlık, işsizlik vs. insanları çoğu kez gönülsüzce bulundukları mekanı terk etmelerine, bazen büyük umutlarla bazen de sadece hayatta kalabilmek amacıyla başka coğrafyalara yerleşmelerine sebep oldu. Göçün öngörülemesizliği ve belirsizlik aslında göçen ya da göçmek durumunda kalanlardan çok, yerleşik olanları zorlayan, onları kendileriyle ve tutundukları yerleşik statü ve konumlarıyla olan ilişkilerini sorgulamaya sebebiyet verdi. Suriye’deki savaşı takiben milyonlarca insan yerinden edildi ve bir kısmı Türkiye’ye bir kısmı Lübnan’a ve bir kısmı ise Avrupa’ya geldi. Suriye’den gelen sığınmacılar ve mülteciler bir yanda *‘welcome culture’* ile tanışırken ağırlıklı olarak da bürokrasi ve değişik tandanslarda ırkçılıkla ve ayrımcılıkla yüzyüze geldiler. Medyada yükselen ırkçılık ve ayrımcılık da toplum nezdinde olanı yeniden ve yeniden üretmeye devam etti. Yerleşik olanların hayatında ani bir kesintiye ve belirsizliğe yol açan bu gündelik karşılaşmalar bugün *‘mülteci krizi’* dediğimiz şeyin kendisini oluşturdu. Tam da bu yüzden ki ünlü Polonyalı sosyolog Zygmunt Baumann *‘Dünya niçin mültecilerden korkuyor?’* adlı o çok ünlü konuşmasında bahsi geçen ‘krizin’ epistemolojik boyutlarını açığa çıkartır.

* Ardında bıraktığı gülüşler bize direniş olan canım hocam Eren Deniz Tol’un anısına...

¹ “Why the World Fear Refugees?”, narrated by Zygmunt Bauman
(https://www.youtube.com/watch?v=_Qlv8pqtTss). [Erişim tarihi: 21.02.2017]

Ana akım medya araçlarının sığınmacı, mülteci ve göçmenlere yönelik olarak tutturduğu dil *‘kriz’* algısını besleyen ve onu yeniden üreten bir kanal görevi görüyor. Fotoğraflarla destekli mağdur anlatısını yaymaya çalışan medya, mültecileri ve onların deneyimlerini nesneleştiren bu haber dilinde vurguyu göçe sebebiyet veren savaş, katliam ve ekonomik kıyımlardan ziyade, göçü ve göçmenliği sorunun kaynağı olarak işaret ediyordu. Çıkan haberler ve yorumlar doğal afetleri çağrıştıran betimleyen sözcüklerle anılıyor: *‘Mülteci akını’* ve *‘mülteci dalgası’* gibi terimlerle *‘sorunun büyüklüğü’* ve mücadele edilemezliği, egemenin diliyle ifade edecek olursak *‘yönetilemezliği’* vurgulanmak isteniyor.² Kullanılan bu dil, insanın daha doğrusu erkek insanın doğayı mücadele edilmesi, boyunduruk altına alarak ehlileştirilmesi gereken bir meta olarak gören ve kadını da doğaya ve doğal olana içkin kabul eden eril rasyonel aklın bir ürünü aslında. Bir yandan göçmen, sığınmacı ve mülteciler tahakküm altına alınması gereken bir grup olarak görülüyor, diğer yandan da kategorik olarak dışlaştırılarak yardıma muhtaç, kırılgan ve öncelikli olarak korunması gereken bir grup olarak tahayyül ediliyor. Kategorik olarak dışlaştırılmak aynı zamanda cinsiyetçi eril-egemen bakış açısını saklamaya da hizmet etmiş oluyor. *‘Mülteciler’* ya da *‘göçmenler’* her şeyi aynı şekilde deneyimleyen, kendi sesi ve iradesi olmayan dolayısıyla kendi adına karar veremeyecek olan homojen bir grupmuş gibi algılanıyor. Bu bağlamda da özellikle kadın ve LGBTİ bireylerin farklı farklı deneyimleri çoğu kez bilinçli bir biçimde görmezden geliyor. Egemen tarih yazımı nasıl ki yüzyıllarca kadınların deneyim ve mücadelesini görmezden gelip onları kayıt dışına itmeye çalışmışsa, medya, uluslararası sözleşmeler ve düzenlemelerle de aslında benzer bir şey yapılmaya çalışılıyor. 1951 tarihli mültecilerin statüsüne ilişkin Uluslararası Cenevre Sözleşmesi mülteciyi, *‘ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi’*dir³ olarak tanımlarken cinsiyet kimliği ve/veya cinsel yönelime dair herhangi bir tanımlama içermiyor. Böyle bir tanım dolayısıyla kadınların ve LGBTİ bireylerin cinsiyet kimliklerinden doğru yaşadıkları deneyimleri görünmez kınıyor.⁴

² Seth M. Holmes, Heide Castaneda, “Representing the ‘European Refugee Crisis’ in Germany and Beyond”, *American Ethnologist: Journal of the American Ethnological Society*, s. 12-24.

³ 1951 Cenevre Sözleşmesi, (<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>), [Erişim tarihi: 16.02.2017].

⁴ Elena Fiddian-Quasmiyeh, son yıllarda bu alanda yürütülen aktivizm ve akademik çalışmaların neticesinde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin çalışmaları ve bazı uluslararası sözleşmelerin yaklaşımında görece bir iyileşme / farkındalık olduğunu belirtse de kadın ve LGBTİ bireylerinin özel ve istisnai kategoriler olarak ele alınmaya devam ettiğini, onların hak taleplerinin ve mücadelelerinin görmezden gelinmesi yönündeki eğilimin sürmekte olduğunu vurguluyor. Elena Fiddian, Qasmiyeh, “Gender and Forced Migration”, *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration studies* içinde, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 395-408.

Mülteciliğin söylemsel inşası, elbette mülteci kampının da söylemsel ve mekansal inşasına sirayet ediyor; onu etkiliyor ve dönüştürüyor. Eril neoliberal politikalar karşısında kendisini her gün prekaryer pozisyonda bulan yerleşiklere, kendilerinin de her an birer mülteciye dönüşebileceğini hatırlatıyor. Yerleşiklerin güvenlik kaygılarından doğru üreyen bu ihtiyaç, krize yol açanın gözden uzak tutulmasına dair isteği doğuruyor. Yönetilebilir hale getirilmek istenen bu *'kriz'*, çoğunlukla şehirlerin dışında kurulan kamplara hapsedilmeye çalışılıyor. *'Tekinsizlik'*, hayatın aktığı (genellikle) fiziksel şehirlerden uzak kamp alanlarında zapturapt altına alınmak isteniyor. Modernist bir prespektiften şehirlerin gerçek sahibinin *'bizler'* olduğu ve *'ötekiler'*in sadece bizim izin verdiğimiz, müsaade ettiğimiz ölçüde şehir hayatına ve şehirdeki olanaklara erişimi oldukları her fırsatta hatırlatılmak isteniyor. Şehirlerde yaşamaya çalışan mülteci, sığınmacı ve göçmenler ise her birimizin *'korunaklı'* saydığı mekanların ve statülerin hiç de korunaklı olmadığını, kavramı Giorgio Agamben'den ödünç alarak, herbirimizin eşikte bir hayat sürdüğüne işaret ediyor.

Kamp'a Bakmak

Eşikte salınan hayatları bir mekana sabitleme arzusu yeni değil. Baumann, 20. yüzyılın kampların yüzyılı olduğunu ifade ederken ne kadar da haklı.⁵ İçinde bulunduğumuz yüzyıldan bakarak 21. yüzyıl için de benzer bir tahminde bulunmak pek zor görünmüyor. Tarihsel olarak ele alındığında *'kamp'* kendi sesi, anlatısı ve hatıraları olan somut bir mekana dönüşüyor. Çoğu zaman üzerinde hayaletlerin dolaştığı ama farklı bir perspektiften içinde direniş hikayelerini de barındıran mekanlar...

Kampın tarihsel bir bakış açısıyla ele alınması da bu bağlamda ilk kampların nerede ve ne zaman, hangi amaçlarla kurulduğu sorularını sormayı da beraberinde getiriyor. Peter Grbac'ın kampların tarihsel inşasına dair yazdıkları bu bağlamda oldukça ilgi çekici. Grbac, bilinen ilk kampların, 1800'lerin sonunda İspanyol askerleri tarafından Küba'nın sivil halkının hapsedildiği toplama kampları olduğunu yazar.⁶ Kolonyal güçlerin kendi çıkarlarını maksimize etmek ve Cuba köylülerini *'yola'* getirmek için inşa ettiği bu kampları 1900'de Güney Afrika'da kolonyal İngiliz güçleri ve yerli Boer halkı arasındaki savaşta, yerli halka yardım ettiği ve onlara sempati besledikleri iddia edilenler burada

kurulan toplama kamplarına konuldu. Amaç, tıpkı Küba'da olduğu gibi savaşan yerli halka yiyecek ve barınak dahil her türlü desteğin kesilmesini sağlamaktı.⁷ İspanyol ve İngiliz birliklerini Alman birlikleri takip etti. Alman kolonyal güçleri Güney Afrika kolonisinde Herero yerlilerine karşı giriştiği savaşta, toplu katliamların yapıldığı toplama kamplarına böylelikle *'etkinlik'* kazandırmış oldular.⁸ Günümüz mülteci kampları belki toplu katliamların yaşandığı kamplar olmayabilir ve yaşam standartları da farklı olabilir ancak mülteci kamplarının kuruluş mantığıyla, ilk toplama kamplarının ortaya çıkışı arasında tarihsel bir süreklilikten söz etmek mümkündür. Altı çizilmesi gereken ilk husus kampların mekansal olarak spontane bir biçimde inşa edildiğidir. Bir anda *'hasıl olan ihtiyacı'* karşılamak daha doğrusu bir anda ortaya çıkan soruna geçici bir çözüm bulmak gayesi güderler. Eski Nazi komutanı Hermann Göring'in Nuremberg mahkemeleri sırasında dile getirdiği gibi: *"... çünkü bir anda kendimizi elimizde birkaç bin tutukluyla buluverdik."*⁹ Bir diğer nokta ise kolonyal güç yarışının vahşi doğasının, modern savaş anlayışı ile katmerlenmesi, daha kısa sürede daha çok insanı terörize etmenin imkanlarının doğmuş olmasıdır. Üçüncü nokta ise totaliter egemen aklın nasıl çalıştığını daha da iyi özetler: Kamplar aracılığıyla gerçekleştirilen *dehümanizasyon* ve *depersonalizasyon*. Göring'in ifadesinde de yer aldığı gibi insanlar bir anda sayılara indirgenerek, ehlileştirilmesi yahut yok edilmesi gereken sürüler olarak tahayyül edilirler.¹⁰

Modern sosyoloji ve siyaset biliminin en çok okunan düşünürlerinden Foucault, pek çokları gibi toplama kamplarını anlamaya çalışır. Kampın mantığının *'total kurumlar'* üzerinden işlediğini biopolitika ve disiplin kavramlarıyla açıklamaya çalışır. Modern egemenin kavgasının itaat eden uysal bedenler yaratmak olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla Foucault için bu tip bir disiplin ve itaat moderniteye içkindir. Ancak Agamben için durum biraz farklıdır. O, biopolitikanın izlerini Antik Yunan'a dek sürer. *Zoe* ve *bios* kavramlarından hareketle tüm hakları elinden alınarak çıplak hayatlara indirgenenlerden bahseder.¹¹ Kabaca tarif edecek olursak *zoe*, canlı olma haliyken *bios* zengin bir yaşam biçimidir. Bios, yaşamaya değer kalifiye hayatın zuhur ettiği mekanın insanı insan

⁵ Zygmunt Bauman, "The Century of Camps", Bauman Reader, der. P. Beilharz, Oxford: Wiley, 2001.

⁶ Peter Grbac, Civitas, Polis, and Urbs: Reimagining the Refugee Camp As the City, working paper series no: 96, University of Oxford Refugee Studies Centre, 2013, s. 8.

⁷ İzlerini 1800'lerin sonuna dek sürdüğümüz toplama kamplarının kuruluşunun altında yatan amaçla TC. Devleti'nin 1990'lardaki köy boşaltmaları ve 2015'ten itibaren Bakur'da uyguladığı şiddet aynı kolonyal zihniyetin uzantısı olarak değerlendirilebilir.

⁸ Peter Grbac, a.g.e., s. 9.

⁹ Peter Grbac, a.g.e., s.9. (çeviri bana ait)

¹⁰ Peter Grbac, a.g.e., s.9.

¹¹ Giorgio Agamben, Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life. trans. By Daniel Heller-Roazen, California: Stanford Univ. Press, 1998.

yaptığına inanılan her türlü siyasal aktivitenin cereyan ettiği, yurttaşların kendini gerçekleştirdiği *polis*'tir. *Zoe* ise *polis*'ten dışlanır, aşağı bir hayat sürmeye mahkumdur bu sebeple *oikos*'a yani özel alana hapsedilir. *Zoe* konuşamaz, yalnızca bir hayvan gibi anlaşılabilir sesler çıkartırken *bios* söz üretir ve eylemeye muktedirdir. *Bios* halkasında yer alan yurttaşlar şüphesiz ki yalnızca varlıklı yetişkin erkeklerdir ve vatandaşlık hakkını ellerinde tutarlar. *Zoe* katmanında da kadınlar, çocuklar, köleler, esirler vd. yer alır. Agamben'in asıl vurgusu ise *zoe* ile *bios* arasındaki eşikte asılı duran *Homo sacer* yani kutsal insandır. Kutsal insan tüm siyasal varlığından arındırılarak *zoe* alanına hapsedilmek istenendir. *Homo sacer*'in katli suç sayılmaz. Dolayısıyla öldürülmesi meşru ancak kurban edilemeyen hayatlardır bunlar. Hukukun korumasından yoksun, tüm hakları elinden alınarak yalnızca çıplak hayata indirgenenlerdir.¹² Agamben'in terminolojisinde kutsal insana dönüştürülme, kamp hayatı ile mümkündür. Kampı olgusal gerçeklik ile hukukun norm ile istisnanın arasındaki bölge olarak tanımlar. Hukukun içinden hukukun ve tüm kuralların askıya alındığı, istisnanın sürekliliğe dönüştüğü bir mekan. Egemen, ise Schmitt'in belirttiği üzere, *istisna haline karar verendir*¹³, eylemleri sorgulanamaz, meşruiyeti kendinden menkuldür.

Agamben'in yukarıda özetlenen kavramları son yıllarda siyaset bilimi ve özellikle mültecilik çalışmalarında da sık sık referans verilir hale geldi. Agamben, kampı var olma, aidiyet, kimlik ve kimlik yitimi, tanınma ve dışlama, yaşam ve ölüm gibi soyut kavramlar üzerinden düşünmeye olanak tanır. Mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin günümüzün polislerinden dışlanmak istenen, kamplara kapatılıp kamusal alandan ve kamusal söz söyleme hakkından mahrum edilmeye çalışılan Antik Yunan dünyasının kutsal insanlarına benzediğini iddia edemez miyiz? Aynı dili konuşmadığımız ya da konuşmak istemediğimiz, söz söyleyemeyen, söylediğinde anlaşılmayan yani yalnızca ses çıkartan varlıklara indirgenen mülteciler eşik bölgelerde, gri alanlarda yaşamıyor mu? Hukukun koruması altında gibi görünse de çoğu kez hukuki bir statüleri olmadan¹⁴ en temel haklarının dahi

ihlal edildiği gün gibi ortada. Bizim duymak istediklerimizi söylemedikleri müddetçe makbul olamayan ve dolayısıyla kamusal alan ile özel alan arasındaki istisnai bölgede salınıp durduklarını iddia edemez miyiz?

Bu yazılanların hepsi Agamben'in kavramsal dünyasında yerini buluyor. Ancak Agamben'in kavram seti ve yaklaşımı her ne kadar içinde yaşadığımız dünyayı anlamlandırmaya imkan sunsa da açıkta bıraktığı ve/veya görmezden geldiği pek çok husus var. Bunlardan ilki Agamben'in içine düştüğü toptancı ve indirgemeci pozisyon. 'Mülteci' diye homojen bir grup olmadığını ve mültecilik deneyimleri olduğunu düşünüyorsak, tek tip homojen bir '(the) Homo sacer' olamayacağının da altını çizmek gerekir. 'Homo sacer'e indirgeniş biçimleri de keza farklılık gösterebilir. Agamben'in tekillikleri bütününe içine hapseden bakış açısı, günlük ve anlık direnişlere alan bırakmaz. Eğer hepimiz *Homo sacere* indirgenmişsek hikayelerimizin duyulma şansı olabilir miydi? Hayatın içinde açtığımız manevralar ve direniş alanlarının gerçekliği ortadayken asla çıkışı olmayan bir istisnalar diyarında yaşadığımızı söyleyebilir miyiz? Toptancı ve indirgemeci bakışının daha da ötesi, Agamben'e yöneltililecek en büyük eleştirisi onun argümanlarında cinsiyet körü olduğudur. Toplumsal cinsiyet rollerinden arındırılmış *Homo sacer*, konsept olarak kadınların ve LGBTİ bireylerin deneyimlerini görmezden gelinmesine sebep olur. Eğer bir birey kendisine atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı haklarından arındırılmaya ve *Homo sacere* dönüştürülmeye çalışıyorsa o zaman senaryo değişir. Kadın *homo sacer*, sadece kadınlığından dolayı *Homo sacer* konumuna düşürülmüş olabilir. LGBTİ bireylerinin ve kadınların mücadele tarihi bize tam da bunu anlatmıyor mu? Tıpkı *Homo sacer* gibi kampın da 'nötr' bir kavram olarak sunulması, aynı bakış açısının tezahürüdür. Egemen tek tip bir kamp yaratmaya çalışsa da hem kampların muhtevası açısından tarihsel farklılıklar hem de kamplardaki deneyimlerin çeşitliği açısından büyük kırılmalar vardır. Toplumsal cinsiyet rollerinden ve algılarından kaynaklı, kamp hayatının farklı şekillerde yaşanmasına neden olur. Yine bu bakış açısı kampların içinde hiçbir iktidar odağı zuhur edemezmiş gibi bir algının doğmasına sebebiyet verir. Oysa biz biliyoruz ki, örneğin Lübnan'daki Filistinli mülteci kamplarında birbirleriyle mücadele eden, iktidar yarışında olan gruplar vardır. Kısacası kamp, Agamben'in tahayyül ettiği gibi monolitik, durağan ve tek sesli bir yapıya sahip değildir.¹⁵ Farklı iktidar odaklarını, mücadele alanlarını, çok sesliliği ve farklı kimlikleri barındıran; kent hayatından izole edilmiş değil bilakis onun bir parçası olan ve onu yenden üreten mekanlardır.

¹² Giorgio Agamben, a.g.e.

¹³ Carl Schmitt, Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm, Dost Yay., 1996, s.13.

¹⁴ Türkiye'nin uzunca bir müddet hiçbir yasal statü tanımadan, Suriye'den gelen mültecileri 'misafir' olarak addetmesinin önemli sebeplerinden biri de budur. Türkiye bir yandan sorumluluk almakta kaçarken diğer yandan da mekanın ve tüm hakların sahibi olduğunu; 'verdiğiyle yetinilmesi gerektiğine' gönderme yapıyordu. Üstelik potlaç ekonomisindeki 'veren el, alan elden üstündür' mottosuyla kendisini egemen kılarken 'misafirlerinden'de sorgusuz sualsiz minnet göstermelerini bekliyordu. Söz konusu gruplar herhangi bir hak talebinde bulunduğu anda ise 'nankörlük' ve 'açgözlülük'le itham ediliyorlardı. Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz. Tebessüm Yılmaz, Türkiye'nin 'Misafirleri': Medyada 'Suriyelilerin' Temsili" Medyanın Milliyetçiliği: Milliyetçiliğin Medyası içinde, der. Murat İri, İstanbul: 2015. s. 145-175.

¹⁵ Adam Ramadan, "Spatialising the Refugee Camp", Transactions of the Institute of British Geographers, 2012, s. 68, 69.

'Mülteci' konusuna ve mülteci kamplarına yaklaşımımızın kendi çoklu kimliklerimiz, etnik aidiyetimiz, içinde bulunduğumuz sınıf ve başka pek çok unsurun süzgecinden geçtiğini gözden kaçırmamak gerekir. Bütünlüklü bir yaklaşım için 'en kırılgan ve hassas gruplar' gibi tanımlamalardan kaçınarak kadınların ve LGBTİ bireylerinin deneyimlerinin biricikliğinin farkına varıp¹⁶ bütünü içinde kaybolmasına izin vermemek yine kadın ve LGBTİ mücadelesinin bir parçası olarak okunmalıdır. Her türlü cinsiyetçi varsayım ve kabullere karşı teyakkuz halinde olmak; kampların cinsiyetlendirilmiş mekanlar olduğunu kabul ederek işe başlamak; kadın ve LGBTİ mültecileri merkeze koyup seslerinin çoğaltmasına katkıda bulunmak, sözü ve mücadeleyi buradan örmek gerekiyor.

¹⁶ Bu bağlamda kadın ve LGBTİ mültecilerin deneyimlerini merkeze alarak, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin maruz bırakıldığı hukuki şiddeti ve Türkiye'de farklı mülteci olma hallerini ele alan Zeynep Kivilcim'in özellikle şu çalışmaları dikkate değer: Sürgünde Toplumsal Cinsiyet: İstanbul'da Suriyeli Kadın ve LGBTİ Mülteciler (Nurcan Özgür Baklacioğlu ile birlikte), Derin Yay., 2015; Legal Violence against Female Syrian Refugees in Turkey, Feminist Legal Studies, July 2016, Volume 24, Issue 2, pp 193–214; Lesbian, Gay, Bisexual and Transsexual (LGBT) Syrian Refugees in Turkey, in A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis (Edited by Jane Fredman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Özgür Baklacioğlu), Routledge, 2017.

Bellek Oyunları: Zorlu Coğrafyaların Tekil Ve Çoğul Tarihleri

Karin Karakaşlı

Bellek, hayatın sağlama tahtası. Oraya kaydedilen anılar eşliğinde kişisel ve toplumsal hayatta kendi akışımızı oluşturuyoruz. Bu kayıt, özellikle resmi tarihin boşluk ve inkârları karşısında gayri resmi tarihimizi oluşturması açısından ayrıca çok kıymetli. Edebiyat ve sözlü tarihin de talip olduğu bellek kaydı, bir coğrafyanın hayatlardaki karşılığıdır. Elbette insanlar kendi hayatlarına dair kuşaklar boyu bir yalanı benimseyip terennüm ettiremeyeceğine göre, hakikatinden sual olunmaz bir kaynaktır.

Bellek aktarımında kadınların rolü tarih boyunca çok büyük oldu. En küçük topluluk olan ailede çocukların içgüdüleriyle sezindiği sırları gün gelip torunlarına aktaran neler, bunun en yaygın örneğidir. Bu anlamdaki en büyük sır saklı kimliğin adeta bir miras gibi emanet edilişi; Fethiye Çetin'in 'Anneannem' kitabıyla yaptığı tam da buydu.

Birbirinin yanı sıra değil, karşı karşıya yaşamaya, birbirinden eksilterek var olmaya koşullandırıldığımız düzenlerde kombinasyon harikalarının sonu gelmez: Erkek-kadınla, büyük-yetişkinle, yerli-yabancıyla, Türk, Kürt ve Ermeni ile, heteroseksüel-eşcinselle, Müslüman-Hristiyanla karşı karşıyadır. Ve herkesin yeri pek ama pek dardır. Derken gün gelir; resmi söylemlerin, önyargıların kalkanında koca güve delikleri açılır. Korkunun yarattığı garip bir kader cilvesi bu; sakınan göze öteki batır.

Kolay olmadı, hem de hiç... Hep birilerinin o bebeğin ilk adımı denen mucizevi eşiği geçmesi ve hepimizi oralardan geçirmesi gerekti. Heranuş olarak başladığı yaşamını Seher olarak tamamlayan anneannesinin hikâyesi ile birlikte Fethiye Çetin yıllar önce bir tabuya dokundu.

Her şey 11 Şubat 2000'de Agos'ta çıkan bir vefat ilanı ile başladı. O güne kadar insan

hakları kuruluşlarındaki çalışmalarıyla da tanıdığımız Avukat Fethiye Çetin, bu kez bir torun sıfatıyla ninesinin ölüm acısını paylaşıyor ama aslında “*Onun adı Heranuş*”tu diye başlayan satırlarda bundan çok daha fazlasını yapıyordu. 95 yıl boyunca torununun torununu görecekt denli dolu dolu bir yaşam süren Seher Nine’nin Palu’da Heranuş Gadaryan olarak başlayan yaşamını anlatan Fethiye Çetin, 1915’le birlikte tabulaşmış bir dramın kapısını aralıyordu. Birinci elden bir tanığın, bir tanecik anneannesinin Amerika’da yaşayan ama izini kaybettikleri Ermeni akrabalarını arayarak ölüm acısını kavuşma umuduna dönüştürmeye çalışıyordu.

Başardı da... Agos’ta çıkan ilan Fransa’da Haraç gazetesinde de bir yazının konusu olunca kendisi de Habab köyünden ve Gadaryanlar’ın uzaktan akrabası olan Baş Episkopos Mesrob Aşçıyan, ailenin peşine düştü ve Heranuş’un yüzünü hiç görmediği, ABD’de doğmuş kız kardeşi Margret’e ulaştı. Bağ kuruldu, ailenin Türkiye ve ABD sacayakları bir araya geldi. Anneannem, Fethiye Çetin’in bizlerle paylaştığı en gizli hazinenin ta kendisiydi.

Susulan, susturulan ve hep dış ses replikleriyle konuşturulan tarihin içinde bir yer çatladı. Birden bir anneanne ile sırdaş torununun mahrem sohbetine tanık olduk. O anlatılanların içinde neler yoktu ki... Hovannes ve İsguhi Gadaryan’ın sevgili kızları Heranuş’un müzikle yoğrulan, Ermeniceyi hemen söktüğü, mektuplar yazdığı Palu’daki mutlu çocukluk günleri. Derken bir gün tüm erkeklerin bilinmeze götürüldüğü, çoluk çocuk tüm kadınların yollara düşürüldüğü ölüm sürgünü... Babaanneleri tarafından suya atılan çocuklar, çıldıran anneler ve Heranuş’u yanına alan, eşi Esma’nın soğukluğuna karşın ona sevgiyle babalık eden Çermik Jandarma Komutanı Hüseyin Onbaşı...

“O günler gitsin, bir daha geri gelmesin” demişti anneanne. Bunu hiç unutmadım. Hatta kulaklarımda cınlıyor sesi, diyesim var. Bir de en acı çocukluk hatıralarını paylaşırken elbisesinin eteğini hiç durmaksızın düzeltişi vardı, ütüler gibi. Bunu da hiç unutmadım. Neden bunca yıl susup da bir türlü Ermeni akrabalarının izini süremeyişini sorduğunda, torununa verdiği bir yanıt vardı: “*Ne bileyim...*” Bilmenin değil anlatılmaz, sözü bulunmaz olanın ifadesidir; soru bile olmayan bu cümle. Ne kadar çok şey anlatır upuzun paragraflara bedel.

Derken Fethiye Çetin alır sözü kitabın içinden. Bir yarayı sarar, sağaltır usul usul. “*Anneannemin anne ve babasının New Jersey’deki mezarı. Orayı ziyaret ettiğimizde akşam olmak üzereydi. Çiçekçilerin çoğu kapamıştı. Bulabildiklerim arasında en iyileri pembe güllerdi. İki demet gül aldım. Hovannes ve İsguhi’yi aynı mezara gömmüşlerdi. Mezarın başucundaki plaketin yanına gülleri koyarken onlardan, anneannemden, hepsinden, kendim adına ve onlara bu inanılmaz acıları yaşatanlar adına bağışlanmayı diledim.*”

Fethiye Çetin’in Anneannem’i sonrası “*Ne bileyim*” denilenleri bilmiş olduk. Ortak olduk, o zaman da karşı ve öteki kalmadı çünkü tam da Fethiye Çetin’in dediği gibi: “*Düşman bazen aileden biridir ve artık düşman değildir...*”

Türkiye tarihinin en köklü tabusu Ermeni Soykırımı konusunda ilk elden tanıklıklara ve alternatif kaynaklara ulaşmamızın tarihi 1990’lara denk geliyor. 90’larda Kürt siyasi hareketinin faili meçhuller, akıl almaz sistematik işkenceler ve köy boşaltmalara karşın verdiği kolektif haklar ve bizatihi varlık mücadelesi, içine kapanık bir hayat sürerek elde kalan kadarını koruma refleksi içindeki Ermeni toplumunda da bir hareketlenmeyi beraberinde getirdi. Ermeni sözcüğünün küfür niyetine kullanıldığı, vakıf malları gasp edilmiş, tarihi hiçleştirilmiş bir toplum, Agos’un Türkçede yayın yapması ile birlikte hak-sızlıkları da görmezden gelinen koca kültür mirasını da ilk elden, kendi sesiyle anlatmaya başladı. Keza Batı Ermenice edebiyatının en güzel örneklerini Türkçe çevirileri ile okurla buluşturan Aras Yayıncılık, 1993’ten itibaren sadece Türkiye toplumu için değil bu toprakların Ermenileri için de dünyayı genişletti.

“Kışkırtılacak sayıda Ermeni kalmamıştır!”

Ermeni Soykırımı’nın devletin en büyük tabusu olduğu bir coğrafyada, bu adımları teşvik eden, suskunluğa karşı ilk ses verense Belge Yayınevi oldu. Ayşe Nur ve Ragıp Zarakolu çifti Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinin en gergin olduğu zaman yayınladıkları Marenostum serisi ile Ege’nin iki yakasına ses verir, 90’ların köy boşaltmaları sırasında Kürt tarihine ilişkin nice ‘*sakıncalı*’ kitabı yayınlarken, Ermeni Soykırımı’na ilişkin olarak da Yves Ternon’un ‘*Ermeni Tabusu*’ ve Vahakn N. Dadrian’ın ‘*Jenosid*’i ile çıkageldi.

Ternon’un kitabı dolayısıyla iki yıl ağır hapse mahkûm olan Ayşe Nur Zarakolu, ‘*Jenosit*’ kitabı için de ‘*Ermenileri Türklere karşı kışkırtmak*’ gerekçesiyle yargılanırken davanın beraatla sonuçlanmasının ardından tam da uğruna mücadele ettiği üzere tabuyu biraz da olsa delmiş oldu. Beraat gerekçesi ile adeta resmi bir soykırım itirafıydı: “*Kışkırtılacak sayıda Ermeni kalmamıştır!*”

Ayşe Nur Zarakolu, yayınladığı kitaplardan dolayı 40’dan fazla davaya maruz kaldı. Sadece Ermeni ve Kürt tabusu ile ilgili kitaplardan dolayı değil, işkence, kayıplar, idamlar, savaş suçları ve militarizm ile ilgili kitaplardan dolayı da yargılandı. Bu vesileyle onu kendi sesinden dinleyelim ve bu yürekli yayıncıyı bir kez daha minnetle analım: “*Biz, kendimizi Türkiye’nin en özgür insanları olarak hissediyoruz. Bütün bu davalara, hapisliklere karşın kendi özgürlüğümüzü kendimiz yaratıyoruz. Yayıncı olarak bizler, yazarlarımızın kendilerini ifade etmeleri için mücadelemize devam edeceğiz.*”

‘Gâvur Mahallesi’ Kimin Mahallesi?

Aras Yayıncılık, Mıgırdiç Margosyan’ın ‘*Gâvur Mahallesi*’ ve ‘*Söyle Margos Nerelisen*’i yayınladığında Türkiye Diyarbakır’ın Kürt halkı için Amed olarak taşıdığı merkezi rolü idrak etmeye çalışıyordu. Meğerse burada bir de Gâvur Mahallesi diye bir Ermeni Mahallesi yok muymuş? Birden izleri silinmek istenen o devasa Anadolu Ermeni uygarlığı

unutulmaya inat, gururla dikildi yeni kuşakların karşısına. Margosyan başta olmak üzere nice anlatıcı doğup büyüdüğü yerleri, oranın dili, geleneği ve artık masal olmuş ortak hayatını çeviriler aracılığıyla aktarır oldu.

Aras Yayıncılık, Hagop Demirciyan (Mintzuri) *'Arımdan Fırat'ın Öte Yanı'* ile artık yok olmuş o ortak hayatlı Erzincan'ı, Kirkor Ceyhan'ın *'Seferberlik Türkleriyle Büyüdüm'*ü aracılığıyla bir dönemin Sivas Zarası ile buluşturdu. Anadolu'nun taşı ve toprağına âşık Sarkis Seropyan da iyice gerilere giderek Ermeni Tanrı ve Tanrıçaları ile bir araya getirdi Türkçede okuru. *'Can gülüm Anabit ve Kazben Ermeni Tanrıları Konuşuyor'* yine Belge Yayınları'ndan çıkarken, herkese bu kadim halkın ne kadar uzun zamandır buralarda kök saldıgını haykırır gibiydi.

Sonra bir de baktım ki Saroyan çıkagelmiş... Dünyaca ünlü Ermeni yazar olarak bilinen William Saroyan, aslında Bitlis'ten göç etmiş Ermeni bir ailenin ABD'de doğan ilk çocuğuydu ve Bitlis-Fresno-Yerevan üçgeninde kendisine bir aidiyet arayan memleket zengini bir yersiz yurtsuzdu. Nihayet kendisini hazır hissedip de 1964'te Anadolu'yu ziyaret ettiğinde şehrin o günkü gerçekliği ile kendi hayalindeki Ermeni köyü birbirine karışmıştı. İlk kez o an, hayalinin tekabül ettiği bir gerçek olmadığının gördü. Ve o ödeşme anında bir karar verdi. Bu acıyı, büyükannesi Lusis'nin ekmek pişirdiği yerde hâlâ yerli yerinde duran ocağın imgesiyle şifalandırdı. Şimdi bir Kürt kadın pişiriyordu ekmekleri. Ocağın tütmesi hayatın sürmesiydi. Acısında gülümsedi.

Hiçbir aidiyeti olmadığı ama doğmak zorunda kaldığı bu yaban topraklarda bir yandan Bitlis'i, kaybedilmiş vatanını aradı. Zerre kin gütmekten, anlamayı ve anlatmayı denedi. Uzun yıllar sonra kocaman cüssesiyle savrulduğu Anadolu yollarında, neden eski evini satın alıp da oralara yerleşmediğini şöyle anlatacağı Bitlis adlı oyununda: *"Şehirde hiç Ermeni yok, ben burada sadece tuhaf bir yerli olurum. 30 yıllık başarısının sonucunda yeterli kadar para kazanan Amerikalı Ermeni bir yazar, Bitlis'e gelerek ailesinin evlerini yeniden inşa ettirmeye karar veriyor. Büyükannesinin kardeşlerinin -kuzenlerinin değil- evini zengin Kürt işadamından alarak, daktilosuyla bu eve yerleşiyor. Tepelerde uzun yürüyüşlere çıkıyor ve artık orada yaşıyor. Delirmiş bir Ermeni..."*

Saroyan'ın hikâyesi kaybedilen memleketin ve köklerin bedelleriyle cisimleşmiş gibidir. Ailedeki deliliğe özel vurgu yapan Saroyan, bunu bizlere bir nevi kalıtsal miras olarak duyumsatır. Dayısı Vartan'ın deliliği ise çok can yakıcıdır: *"Bir yandan Fresno'daydık, bir yandan hiçbir yerde. Ölüm içimizden birini yakalamadığı, biz de onu gömüp orada yattığını bilmediğimiz sürece nasıl herhangi bir yere ait olabilirdik ki? Aslında bu, deliliğin, Merced Caddesi'ndeki Bloom Brothers'da terzi olarak çalışan dayım Vartan'da aldığı şekildi. Her akşam eve döndüğünde karısına ve annesine şu soruyu soruyormuş: Daha kimse ölmedi mi, bu korku dolu yalnızlığımıza, bu amaçsızca savrulmamıza, bu boşluğa ve köksüzlüğe son verecek biri?"*

Yok Sayılan Kadının Sesi

Ermeni okul müfredatında adı geçmeyen, zamanının önde gelen feminist kadın yazarları keşfetmek de hayat okuluna kaldı. 2000'lerin başında bir grup üniversite öğrencisi genç kadın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla hazırladıkları bir etkinlikte bizi bir grup iddialı, cesur, öncü kadınla tanıştırdı. Yıllar sonra Melisa Bilal ve Lerna Ekmekçi-oğlu tarafından derlenen *'Bir Adalet Feryadı'*, Osmanlı ve Türkiye Ermeni toplumunda kadın haklarıyla ilgili talepleri gündeme getirip bu hakların elde edilmesi için dernekler, gazeteler kuran, romanlar, öyküler, şiirler yazan ve o etkinlikte tanıdığımız beş öncü kadını; Elbis Gesaratsyan, Sırpuhi Düsap, Zabel Asadur (Sibil), Zabel Yesayan ve Hayganuş Mark'ı bize kazandırdı. Adalet, eşitlik, özgürlük, insan ve kadın hakları konusunda mücadele eden, Anadolu hemcinsleri için okullar açan bu idealist kadınlar, feminist tarihteki o anlatılmamış boşluğa konarken, hepimize de ilham kaynağı oldu.

Zabel Yesayan'ın Nisan 1909'da Adana'da yaşanan katliamda yerle bir olmuş Ermeni mahallelerinden ve köylerinden canlı tanıklıklar barındıran *'Yıkıntılar Arasında'* (Aras Yayıncılık) ve diğer kitapları okurla buluştukça, her yerin her dönemin muhalifi olarak sürdüğü trajik hayatı da bir başına çok şey anlatır oldu. 24 Nisan 1915'te, Ermeni aydınlarının çıkarıldığı ölüm yolculuğundan bir hastanede saklanarak kurtulan Yesayan, ne acıdır ki yıllar sonra kendi isteğiyle göç ettiği Ermenistan'da 1937'de Stalin kovuşturmaları sırasında tutuklanıp Sibiry'a sürüldü. Ölüm tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir.

Yesayan, *'Yıkıntılar Arasında'*da, ağladığı için ele verilecekleri korkusuyla saklandıkları kuytadaki diğer Ermeniler tarafından öldürülmeye yeltenince kendi bebeğinin katili olan ve aklını kaçıran anneden, aklıktan yaratığa dönmüş insanlara kadar akla ziyan ayrıntıların tanıklığını yapar. Bu cehennem görüntülerinde bu kadar sakınımsızken, 1911 tarihli önsözünde alabildiğince temkinlidir. Marc Nichanian, bu özel baskının önsözünde, yazarın sunumundaki ruh halini şöyle yorumlar: *"Yesayan felakete bir anlam yüklemek istiyor; tüm o ölümlere, o müthiş anlamsız ölümlere bir anlam kazandırmak ve tabii böylece, yazdıklarını ve yazma edimini aynı zamanda kendisi için gerekçelendirebilmek istiyor. Çünkü anlam yitiminin olduğu yerde çılgınlığın tehdidi söz konusudur."*

"Biz de kurbanlarımızı verdik, kanımız bu sefer Türk yurttaşlarımızla birlikte döküldü." Zabel Yesayan *"Bu son olacak"* der. Oysa 31 Mart vakalarına denk getirilerek eski rejime havale edilmiş görünen katliamdaki İttihatçı parmağı çok iyi bilir. Ve o gerçeği anlatısındaki kahredici ayrıntılardan çıkarmamızı bekler sanki.

8 Mart 1919'da Paris'teki Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Boğos Nubar Paşa tarafından Paris Barış Konferansı'nın dikkatine sunduğu ve Ermeni kabilelerin maruz kaldığı tecavüz, katliam, işkence dolu insanlık dışı muameleleri içeren raporu ise bir feryattır. Büyük çoğunluğu Ermeni olan ve bunun yanında çok sayıda Rum, Süryani ve Nasturî çocuk ve kadının bulunduğu anlatan Yesayan'ın anlattıkları okumak için bile ağırdır.

“Çocuk, genç kız ve genç kadınlarsa caniler tarafından kaçırıldı. Bu onursuz durumdan kaçmayı başaranlar, bu kez de yollarda öldürüldü. Konvoylara refakat eden jandarmalar, onları 1-2 gün yürüttükten sonra bir su kaynağı yanında durduruyor, ama su içmelerini engelliyorlardı. Suya kavuşma izni elde etmenin bedeli, bilmem kaç tane bakire ya da genç kızın kendilerine teslim edilmesiydi. Bu korunç yöntem sistematik biçimde uygulandı.”

Zabel Yesayan’a göre, Müslümanların alıkoyduğu çocuklar ve kaçırıldıkları tarihte reşit olmayan kadınlar koşulsuz geri getirilmeli, ailelerine teslim edilmeli, aile ve yakın akrabalarının ölmüş olması halinde ilgili milletlerin korumasına verilmelidir. Reşit kadınların teslimi daha zor olacaktır. *“Müttefik güçlerin desteğine sahip uluslararası bir kadın komisyonu kurulmalıdır... Ya hemen düşmanın saklanması fırsat bırakmadan harekete geçip bütün bu zavallı köleleri onlardan uzaklaştıracaksın ya da yeni sorun ve komplikasyonlara sebep olacağız... Türklerin elinden kurtarılacak çocukların barınacağı yetimhanelerin sayısı hızla artırılmalı. Müslümanlardan kurtaracağımız kadınlar için, onları yeniden doğdukları topraklara yerleştirenceye kadar yeni sığınaklar oluşturulmalıdır.”*

Belli ki Zabel Yesayan 1909’dan 1919’a kadar o on yıl içinde birlikte yaşama rüyasını ve inancı kaybetmiştir. Artık Türklerden ve Müslümanlardan kurtarılan kadın ve çocuklar vardır. İttihat’ın sistematik imhası sonrası anlam ellerinin arasından kayıp gider. Ve bütün o on yıl aslında koca bir yüzyılın da ifadesidir.

Zabel Yesayan’ın o on yılını ilğimizde hissettiğimiz zaman ihtimal ve anlam yine geri gelir.

‘Meliha Nuri Hanım’ ya da Muktedire Meydan Okuma

Sarsılmak iyidir. Sarsılmak, varlığını sorgulamaz hale geldiğimiz rutini, üzerimize boca edilen ve mutlak değer gibi kuşandığımız önyargıları yerle yeksan etmeye yarar. Elbet bu, hiç de kolay bir süreç değildir. Ayağınızın altından yer çekilir ve uzay boşluğunda bütün iç organlarınız çekilerek asılı kalırsınız. Ama hayatınızı değiştirecek kararları da ancak bu noktada alır, sahici ödemeleri ancak bu noktada başarabilirsiniz. Yaşadığı çalkantılı tarihe doğrudan tanıklık eden sıra dışı hayatı ve birbirinden özgün edebi eserleriyle çağdaş Ermenice edebiyatın vazgeçilmez mihenk taşlarından Zabel Yesayan, *Meliha Nuri Hanım* kitabıyla, ruhlarda işte böyle bir sarsıntı yaratmaya taliptir.

Aras Yayıncılık tarafından yayımlanan novellayı Ermeniceden çeviren Mehmet Fatih Uslu, kapsamlı bir sonsözle metnin edebi ve siyasi bir okumasını da yapmış.

Çanakkale Savaşı sırasında Gelibolu Hastanesi’nden gönüllü olarak hemşirelik yapan ve köşklere büyümüş, seçkin bir ailenin kızı olan Meliha Nuri Hanım’ın günlüğünden notlar biçiminde kurgulanan novella, çok katmanlı yapısı ve bu geçirgen yapılar arasındaki incelikli gel-gitleriyle okuru şaşırtıyor. İlk bakışta cepheden ağır yaralı, ölüm döşeginden askerlerin getirildiği bu hastanede, savaşın dehşeti içerisinde Meliha Nuri

Hanım’ın aşk ve varoluş buhranına tanıklık ederiz. En katı gerçeğin, ölümün karşısında bile, genç hemşire o anda kalmayı başaramaz ve sürekli geçmişe, kendisini terk ederek başka bir kadınla evlenen Celaleddin Bey’e yönelir. Zira Celaleddin’in şahsında, aslında kadınlık gururunu ve varlığını aşağılanmış hissetmiştir. Aşk ve nefret, kendi içinde at başı gider: *“Celaleddin, sen hayatımın cellâdı oldun ve yüreğimin en derininden nefret ediyorum senden. Ateşler içinde ve severek nefret ediyorum, severek ve nefret ederek ıstırap çekiyorum. Boyunduruğundan kurtulmak istiyorum, fakat kalbim bir yaprak gibi seni görmek ümidiyle titriyor.”*

Hastaneyi ziyaret etmesi beklenen ama hiç gelmeyen Celaleddin Bey, bu kısa ve yüklü novella boyunca bir ‘leitmotiv’ olarak kalır; kahramanların anıları, bugünleri ve gelecek algıları açısından bağlantı unsuruna dönüşür. Bu leitmotiv eşliğinde hayatı belirlenen ve üçgenin diğer ayağını oluşturan Remzi ise aynı hastanede tabip olarak görev yapmaktadır. Ancak Meliha Nuri Hanım, bir kez olsun ona ‘bey’ diye hitap etmez; zira Remzi, köşkteki bahçıvanın oğludur ve kendini ne kadar geliştirirse geliştirsün Meliha’nın sınıfsal hiyerarşisinde eşit konumda olamayacaktır.

Çocukluğundan bu yana Meliha’ya âşık olan Remzi içinse, Celaleddin hayatının en büyük travmasının müsebbibidir. Köşkün bahçesinde Meliha’yı hayranlıkla izlediği bir gün, at üzerindeki Celaleddin tarafından görülür ve onun kırbacından kaçmak durumunda kalır. Remzi, işte tam da o anda mücadele alanını belirler: *“Benim o anki alçaklığım, nefretimi zehirledi ve yine o an aldığım yara, dünyanın bütün zayıflarının, aşağılanmışlarının canını yakan, onları ısıran sefaleti benim için anlaşılır hale getirdi. Sonra, zorlu hayatım boyunca, her gün Celaleddinlerle karşılaştım. Celaleddinler, tabkirin kırbacını sürekli başımızın üzerinde salladılar ve biz onların önünden kaçtık. Bu rezillerin içimizde biriktirdiği zehir ve nefret bir gün patladığında, dünya işte o zaman temellerinden sarsılacak.”*

Baştabip Remzi için askerî başarılar dahil her şey, kendi deyişiyle *“Biraz altın tozu, başka da hiçbir şey”*dir. Benimsediği hayat anlayışına uygun olarak, tam da o günlerde aynı hastanede görev yapan ve ailesi Kayseri’den dönülmez tehcir yollarına çıkarılıp yok edilen Ermeni tabibin derdine ortak olmaya çalışır. Meliha Nuri Hanım’ın Ermeni tabibe yaklaşımı ise katıksız bir nefret ve düşmanlık üzerine kuruludur. Tabibin bu nefretin öznesi olmayı gerektirecek hiçbir eylemi yoktur; Ermeni olması, yeter de artar bile...

Tam da bu noktada, kitabı doğrudan Ermeniceden çeviren ve esere kapsamlı bir sonsöz yazan Mehmet Fatih Uslu’nun domino etkisini tarif eden saptamasına bakmakta yarar var: *“Zabel Yesayan, Meliha Nuri Hanım örneğinde Felaket’in sebebine ve Felaket’ten uyanmaya doğru bir yol da tarif eder gibidir. Öyle ki, aslında Meliha Nuri Hanım’ın, Remzi’ye değer vermeyi bilse, Ermeni doktora olan nefretindeki körlüğü de görebileceğini; Ermeni doktora duyduğu nefretin temelsizliği üzerine gerçekten düşünebilse, Remzi’nin Celaleddin’den çok daha değerli biri olduğunu anlayabileceğini; Celaleddin’in sınıfına ve kudretine olan bilinçli ya da bilinçsiz aitliğini yenebilse, kendi iç sıkıntılarını ve çelişkilerini boşa düşürebileceğini hissederiz.”*

Ama Meliha Nuri Hanım, hayatını kökünden değiştirecek ve anlamlı kılacak bu adımı bir türlü atamaz, o eşiği hiç geçemez. Çemberin dışına çıkmayı başaramadığı, buna yeltenecek güç ve cesareti kendinde bulamadığı noktada da bir ömür, aynı fasit dairede dönenmeye mahkûm olur. Dolayısıyla Yesayan'ın gösterdiği ve Remzi'yle simgeleşen anahtar, bir türlü o kalp ve vicdan deliğine sokulup çevrilmediğinden, aslında sadece kilidin nerede olduğunu göstermekle kalır.

Remzi'nin neden Ermeni tabibin yanında yer aldığını buradan anlarız da, Meliha Nuri Hanım hep bir miktar anlaşılmasız kalır. Aslında pek çok yerde Meliha Nuri Hanım'ın sorgulayıcı zihni ve o incelikli kalbiyle bu mesnetsiz nefretten arınmasını bekleriz. Bir olasılık olarak mümkündür bu, ama hep olasılık olarak kalır. Zira kendi varlığını yerle yeksan edecek böyle bir farkındalık için gereken cesareti bulamaz Meliha.

“Ermeni tabip yaptı ameliyatı. Belli mi olur, belki dikkatsiz davranmıştır” der. Aldığı yanıt yine bir yüzleşme imkânı sunar, ama Meliha bunu da görmezden gelecektir: “Remzi adımlarını hızlandırmıştı ama durdu: Sabah saat beşten gece yarısına kadar aralıksız çalıştı, dedi azarlayan ve gücenmiş bir sesle. Ve bu halde üç aydan beridir burada. Dahası iki gün önce genç karısının ve yaşlı ana babasının sürgün yolunda iz bırakmadan yok olduğunu öğrendi.”

Sade bir söylem çözümlemesi, bu nefretin meşruiyetini, egemen ve üstün olma kibrinden aldığını anlamaya yeter: “Geçen gün, ameliyathanede Ermeni tabip bile bir dikkatsizliğim için beni ikaza cüret etti. Nefret ediyorum bu devlet düşmanlarından. Yoksa siz Ermenilerden nefret etmiyor musunuz?” diye sorar Meliha, Remzi'ye. Oysa hemşire olan kendisidir, tabip haklı olarak kendisini uyarmıştır. Ama Meliha için o sadece Ermeni'dir ve bir Ermeni haddini bilmelidir.

Sadece tek bir an eşitlenmelerine izin verir, o da olağanüstü koşulların dayattığı ortak çaresizlik halidir: “Yaralı arabaları namütenahi kuyruklar halinde kapımızın önünde duruyor ve yüklerini boşaltıyorlardı. Artık onlara en basit ihtimamı bile gösteremiyorduk. Tüm çalışanlar ayaktaydılar ve aceleyle birbirlerine yardım ediyorlardı. Bir müddet Ermeni tabiple çalıştım. O, kana bulanmış yaralı ete yapışmış giysi parçalarını çıkarırken, gözlerimiz aynı samimi hüznün içinde birbiriyle buluştu.”

Zabel Yesayan, bir ‘dava romanı’ kolaycılığına gönül indirmemiş. ‘Katil Türkler, kurban Ermeniler’ klişesinin kolaycılığına sığınmadan, insanı olanca karmaşıklığı ve çelişkileri içinde okura sunuyor. Dolayısıyla yazarın bizatihi ataerkiyle ve iktidarla derdi olduğu aşikârdır. Zaten, Yesayan'ın bütün eserleri ve kendi hayat hikâyesi, feminist okuma aracılığıyla ele alındığında bize son derece çarpıcı bir tablo sunar. Pek çok farklı örnekte, Meliha'yı kadın kimliğinin imkân ve açmazları ile de yüzleştiren Yesayan, Meliha'nın çıkmazını da çözüm yolunu da yine onun ağzından birkaç cümleyle özetler: “Kendimizi sabiden hüsr addede bilmek için, saadetimizi şahsi kuvvetimizle ve kaynağı bizde olan vasıtalarla aramış olmamız icap eder.

Kendi başımıza biz neyiz ki? Kadınları ya arzularlar ya da bırakıp giderler... Ve iki halde de kadınlar, meçhul köleler! Başımızda bir adam olmayınca, sahibsiz köpek gibi biçare ve şaşkın kalıyoruz ve ona buna sürtünüyoruz ki eninde sonunda bir sahib bulalım.”

Zabel Yesayan, Meliha Hanım aracılığıyla muktedire meydan okur. Ve o ses, artık duymazlıktan gelinemez; zira hepimize emanet edilmiştir...

Bakmayın siz öyle ‘Diaspora Ermenileri’ diye bir öcünden bahsedildiğine. Onların hepsi Türkiye Ermenilerinin yurtdışında hayat kurmuş akrabalarıdır, kadim Anadolu halkının dağılmış evlatlarıdır. Zaten Ermenilik ile Ermenicenin ilişkisi, tıpkı tarihin dayattığı o savrulmuşluğun kendisi gibi karmaşık. Dünyaya adeta yerleşik olmak için gelmiş bir halkın sürekli olarak göçlerle sınanması nasıl bir talihin cilvesidir bilinmez, ama her eklemlenen ülke ve kaybedilen memleket, önce dilde karşılığını bulur. Bulur ve kaybedersin, azalarak çoğalırsın bir ömür boyu.

Bizimki gibi tarihi tersten anlatılmış coğrafyalarda, ders kitaplarının örttüğünü romanlar, anı kitapları açar. O yüzden edebiyat gayri resmi tarih kaydı olarak, insandan insana bir ses, bir soluk olarak bambaşka anlamlar kuşanır. Ve bellek, sürgün edilemeyeceğin tek yurdun olarak kalır. Sana seni anımsatır.

Rojava'daki Kadın Devrimi ve Kadın Kanunları Diyalektiği

Andrea Benario

Kadın haklarının elde edip uygulanmasını sağlamak Avrupa'daki feminist ve ilerici mücadelelerin temel vazifelerinden biriydi. Atina demokrasinden Fransız devrim dönemine kadar oluşturulan 'yurttaşlık' ve 'insan hakları' kavramları, kadınları ne insan ne de yurttaş olarak aklına getirmeyen ataerkil zihniyet temelinde oluşturulmuştur. "*Kadın hakları insan haklarıdır*" diyen kadınlar bu anlayışa isyan ettiler. Örneğin Olympe de Gouges, kadınları yok sayan Fransız devrimcilerin *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'ne cevaben 1791 yılında *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ni yayımladı. Bununla sınırlı kalmayarak, köleciliğin ve idam cezasının kaldırılması, evlilik dışı doğan çocukların haklarının tanınması ve mahkemelerde halk jürilerinin kurulması için mücadele ederek yeni bir adalet anlayışını ve toplumsal sözleşmeyi savunmuştur. Bu fikirleri nedeniyle Olympe de Gouges 1793 yılında giyotinle idam edilmiştir. Halbuki onun devamında gelişen örgütlü kadın mücadelelerinin sonucunda 20.yy'da kadınlar gittikçe daha çok ülkede seçme ve seçilme, eğitim, boşanma veya şiddetten korunma gibi temel hakları kazandılar. Bununla beraber kadınların özgüveni de gelişti, yaşam ve eylem alanları da genişledi. Fakat bu durum birçok Avrupalı kadında 'özgür' ve 'eşit' olduklarına dair bir yanılsamaya da yol açtı.

Hukuksal çerçevede kadın ve erkek eşitliğini belirlemek ne ataerkil yapılanma ve zihniyeti aşmak için ne de ataerkil şiddeti sonlandırmak için yetmedi. Onun ötesinde toplumsal mücadelelerle kazanılan, fakat devletlerce yazılan kanunlar gerçekliği ve toplumsal ahlak arasında devam eden çelişkiyi Avrupa'daki kadın gerçekliğine baktığımızda net bir şekilde görebiliriz. Kadınların demokratik temel haklarının resmi olarak tanınmasıyla ataerkil, liberal kapitalist düzen sarsılmadı. Aksine cinsiyetçi ve ırkçı istismar, rekabet,

bencilik ve mülk anlayışı sonraki dönemlerde daha fazla kışkırtılmıştır. Kadınların haklarını kısmen almasıyla beraber kadınlar daha fazla egemen sistemin hükmü altına girdi denilebilir. Zira ilerici hukuk normları, empati ve toplumsal sorumluluk gibi kolektif ahlak değerlerine dayanan özgürlükçü, dayanışmacı bir etiğiyle birleştirilemedi.

Avrupa kadın hareketlerinin hak temelli yürüttükleri mücadele sonucunda elde edilen kazanımları, Batı toplumlarının kendi tarihsel, toplumsal dinamikleri içinde değerlendirirken farklı tarihsel ve toplumsal dinamikler içinde nasıl bir mücadele yürütüldüğü, kazanımların hangi ölçülere göre değerlendirilebileceği ayrı bir konu olarak ele alınmak durumundadır. Bugün Avrupa'daki kadın mücadelesinin kazanımlarını evrensel değerler olarak almakla birlikte, ana değerlendirme ölçütü olarak ele yanılığa götürebilir. Bu anlamda Avrupa deneyimine getirdiğimiz eleştirilerin çözüm noktasını yine Avrupa içinde aramak bizi aynı çıkmaza getirecektir. Ortadoğu olarak adlandırdığımız coğrafyanın önemli devrim alanlarından biri haline gelmiş Rojava'da kadınların yürüttüğü mücadelede açığa çıkan deneyimi ele almak evrensellik zeminimizi çoğullaştıracağı gibi, sorularımıza farklı toplumsallıkların ürettiği çözümlerden yola çıkarak cevap aramak bizi oryantalizmden kaynaklanan çıkışsızlığa düşmekten de alıkoyacaktır.

Bu tarihsel deneyimi göz önünde bulundurduğumuzda Öcalan'ın "*Demokratik ulus, hukuk ulusundan çok, ahlaki ve politik ulustur*" belirlemesi kadın özgürlükçü, demokratik ve ekolojik bir toplumun inşası açısından hukuk ve ahlak dengesinin nasıl oturtulması gerektiğine yol göstermektedir. Rojava'da gerçekleşen devrim ve demokratik özerkliğin inşası *'Kadın Devrimi'* olarak tanımlanmaktadır. Faşist DAİŞ çetelerine karşı direnerek askeri alanda başarılar kazanan YPJ savaşçıları şahsında bu kadın devrimi dünyada yankı yaratmıştır. Ama toplum açısından bu kadın devrimi ne anlama geliyor ve nasıl gelişiyor? Günlük yaşamda kendini nasıl hissettiriyor? Toplumsal ahlak ve hukuk arasındaki diyalektik nasıl işliyor? Son altı sene içerisinde Rojava'daki toplum ve ailelerde, cinsiyet rollerinde ne gibi değişiklikler yaşanmıştır?

Bu sorulara cevap bulma yolunda Rojava'da son süreçte 'Kadın Kanunları' etrafında yürütülen tartışmaları ve bu bağlamda yaşanan gelişmeleri kanımca bize bazı önemli veriler sunmaktadır. Komşularla çay içerken, ailelerde, komünlerde veya sokaklarda olsun; genel siyasi toplantı veya Kongra Star konferanslarında olsun Rojava'nın hemen hemen her yerinde 'Kadın Kanunları' tartışılan sıcak bir konudur.

'Kadın Kanunları' Nasıl Gelişti?

Demokratik Özerkliğin ve Kuzey Suriye Demokratik Federasyonu'nun kuruluşu demokratik, ekolojik, kadın özgürlükçü toplum ilkeler temelinde kararlaştırılan ortak Toplumsal Sözleşmelere dayandırıldı. Kadınlar dahil bu coğrafyada yaşayan tüm toplumsal kesimler, inanç grupları ve halklar bu Toplumsal Sözleşmelerin tartışması ve kararlaştırılmasında katılım sağladılar.

21 Ocak 2014 tarihinde Cizîrê kantonunda ilan edilen Demokratik Özerklik Yönetimi ile beraber *'Desteya Jinê'* kurulmuştur. Desteya Jinê, kadınların siyasal iradesi olarak toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasi ve hukuksal ihtiyaç ve taleplerini resmi alanlarda temsil etmekle yükümlüdür. Bu doğrultuda Desteya Jinê, *Kongra Star*² gibi kadın hareketi ve kurumlarıyla, farklı inanç ve ulusal kimliklere sahip olan, komünlerde çalışan kadınlarla ortak ve koordineli çalışmaları geliştirmeyi esas aldı. Savaş, ambargo ve kısıtlı maddi imkanlara rağmen ortak çabalar sonucunda Rojava'daki kadınların yaşamında olumlu değişimler yaratan girişimler gerçekleştirebildiler. İlk etapta yaşadıkları zorlukları Desteya Jinê'nin başkanı Emine Omer şu sözlerle anlatıyor: *"Başlangıçta sorumluluk almaya hazır olan çok az kadın vardı. Biz'e ait olan bir yer bile yoktu. Fakat çalışmalarımıza büyük bir moralle başladık. Kadına karşı şiddeti durdurmak için ilk olarak kadın merkezlerimizi 'Mala Jinê'yi³ açtık."*

Esasta kadınların sorunlarının ataerkil zihniyet, kanun ve kuralları üzerinde sürdürülen erkek egemenliğinden kaynaklandığı tespitinden yola çıkan Desteya Jinê Demokratik Özerklik içinde kadınları ve haklarını güçlendiren kanunları çıkartmayı gerekli gördü. Kadın toplantılarında, kadın örgütleriyle, farklı inanç gruplarından kadınlarla ve komünlerde yürütülen tartışmalar sonucunda *'Kadınların durumu ve hakları ile ilgili temel ilkeler ve genel hükümleri'* adlı taslak hazırlanmıştı. 1 Kasım 2014 tarihinde *Encumena Zagonasaz*⁴ tarafından onaylanan taslağın gerekçe bölümünde şunlar belirtilmiştir: *"Demokratik Özerkliğin temel amaçlarından biri kadının özgürlüğü ve haklarının sağlanması olmaktadır. Ondan dolayı kadınların tüm sorunları çözülmeli, kadının temsiliyeti tüm alanlarda yükseltilmeli; kadınların güzel bir yaşam sürdürebilmeleri için zulüm ve zora karşı korunmalı ve meşru hakları sağlanmalı. Bu nedenle demokratik, ekolojik ve özgür bir toplumun inşası için kadın ile ilgili, kadın ve erkek arası eşitliğin sağlanması ile ilgili temel ilke ve genel hükümler konulmuştur."*

İlkeler

Otuz temel ilke arasında tüm düzeylerde eş başkanlık sisteminin uygulanması, kadınların özerk örgütlenme ve kurumlaşma hakkı, kadınlara ilgili kanunların kararlaştırılmasında kadının iradesinin esas alınması gibi kapsamlı siyasi hakları bulunmaktadır. İş alanında kadınlara eşit imkan sunulması ve eşit maaş ödenmesi belirlenmiştir. *"Toplumda egemen ve gerici anlayışlara karşı mücadele etmek herkesin görevidir."* diyerek her türlü toplumsal cinsiyetçilik ve kadına karşı şiddet yasaklanmıştır. Bu yasaklar, 18 yaş altında olan genç kadınların veya kız çocukların evlendirilmesi, kadının rızası olmadan evlendirmek,

erkeklerin çok eşliliği ve tek taraflı boşanma hakkı, miras paylaşımında veya şahitlikte kadınlara eşit hak tanınmaması gibi dini norm veya şeriat tarafından meşrulaştırılan cinsiyetçi şiddet biçimlerini de kapsamaktadır. 'Namus' adına işleyen cinayetlerde artık -Suriye ceza hukukunda olduğu gibi- ceza indirimi yoktur. Failler artık cinayet için geçerli olan kanunlar çerçevesinde yargılanmaktadır. Başlık parası, kadınları satmak anlamına geldiğinden kaldırılmaktadır. Yine bu yasalara göre, kadınların özel ve ailevi hakları ile ilgili davalarda kadının danışmanı olarak bir kadın kurumu temsilcisi hazır bulunmalıdır.

İlan ve Uygulama

Kadın Kanunları'nın toplumda tanıtılması ve kabul edilmesi için tüm kadın kurumları kampanyalar yürütmektedir. Kongra Star üyesi Sara Xelil kadın kanunlarının ilanının gerçekleştiği günleri şöyle hatırlıyor: *"Ulusal elbiselerimizi giyerek kadınlarla çarşıya çıktık ve kadın kanunlarını tanıtan bildiriler dağıttık. Sonra tüm semt, mahalle ve köylerde halk toplantıları örgütledik ve kanunlar üzerine tartıştık. Başlangıçta erkeklerin tepkileri çoğunlukta olumsuzdu. Fakat yavaş yavaş bu kanunları kabul etmeye başlıyorlar."*

Kadın Kanunları artık okul ve halk akademilerinin eğitim programlarında da işlenmektedir. Bunun dışında Kadın Kanunları'nın ilkelerini hayata geçirmesi için kadın kurumlarının yerel ağırları oluşturulmuştur. Örneğin bugün Rojava'nın tüm şehirlerinde cinsiyetçi, fiziksel veya ruhsal şiddete maruz kalan kadınlar ve onların çocuklarını destekleyen ve koruyan Malên Jinê ve sosyal-psikolojik kadın danışmanlık kurumları var. Bu kurumlarda 'namus' adına şiddetle tehdit edilen kadınlar da destek bulabiliyorlar. Ayrıca kadın korunma evleri kurulmuş ve *Asayişa Jin*⁵ çatısı altında 24 saat boyunca açık olan bir acil yardım hattı oluşturulmuştur.

Kadın Kooperatiflerinin kuruluşuyla kadınların ekonomik durumu ve iradesi güçlendirilmiştir. Kolektif kadın emeği ve kooperatif yerlerinin gelişmesiyle Rojava toplumundaki kadınların evde tecridi ve erkeklerin ekonomik tekeli kırılmaya başlamıştır. Emine Omer anlatıyor: *"İki sene önce çocuk bahçesi ve kreşlerin inşasıyla başladık. Bugün Amûdê, Qamişlo ve Hesekê'de çalışan annelerin çocukları kreşlerimizde kalmaktalar. Engelli çocuk sayısı da çoktur. Bu yüzden annelerin isteği üzerine engelli çocukların özgün ihtiyaçlarına göre bir merkez açtık. Rimêlan'da da anne-babası olmayan çocuklar ve şiddete maruz kalan çocuklar için bir ev kurduk."*

Bu kurumsal inşayla yalnız yaşayan annelerin kendi ayakları üzerinde durmaları, kendileri ve çocuklarına bakabileceği koşullar geliştirilmiştir. Eski zamanlarda eşinin ölümünden sonra veya boşandıktan sonra kadınların tek başına yaşayabileceklerini düşünmek bile mümkün değildi. Bu durumda olan kadınlar çoğunlukla ya kendi ailesine dönmek ya da yeniden evlenmeye mecbur bırakılmıştır.

¹ DesteyaJinê: Kadın Komisyonu

² Rojava'daki kadın hareketinin çatı örgütü

³ Mala Jinê: 'kadın evi', Rojava'da tüm şehirlerde kurulan kadınların sosyal ve hukuksal sorunlarıyla ilgilenen kadın danışma ve dayanışma merkezleri

⁴ Demokratik Özerklik Yasama Meclisi

⁵ Asayişa Jin: Kadın güvenliği. Genel Asayiş güçleri içersinde özerk bir kadın örgütlenmesi

Ataerkil geleneklere göre annelerin değil de baba ve babanın ailesinin çocuklar hakkında karar sahibi olmaları anne ve çocuklar için çok zor durumlar yaratmıştır. O yüzden Kadın Kanunları'nda çocuklara ilişkin yeni bir ilke oluşturulması gerekli görülmüştür: *"Boşanma durumu varsa, 15 yaşına kadar çocukların anneleri yanında kalma hakkı vardır. Annenin yeniden evlenmesi veya evlenmemesi bu durumu değiştirmez. 15 yaşından sonra çocuk annesinin mi babasının mı yanında kalmak istiyor kendisi seçebilir. Çocukların yetiştirilmesi ve bakımından anne ve babaları sorumludur."*

Sorun Ve Çelişkiler – Sadece Kadın Kanunları Yeterli Değil!

Buna rağmen Kadın Kanunları'nın uygulanması ve kabul edilmesinde hala sorunlar yaşanmaktadır. Kongra Star üyesi Welida Botî 2016 yılı çalışmalarını özeleştirisel değerlendirmektedir: *"Kadınlar ve kadın kurumları olarak bala kadın cinayetlerinin tümünü engelleyemedik. Kadın cinayetlerinin ve intiharlarının yaşanmasının nedeni, henüz ortadan tam kaldıramadığımız egemen zihniyettir."* Bazen Kadın Kanunları ihlalleriyle ilgili davalarda Mala Jinê tarafından alınan kararlar komünler tarafından uygulanılmıyor. Bazen de Kadın Kanunları kapsamında yasaklanan evlilikler⁶ Güney Kürdistan'da, Şam'da veya imam tarafından yaptırılarak kanunlar boşa çıkartılıyor.

Çok evlilik ve 18 yaş altındaki genç kadınların evlendirilmesi konusunda açılan davalarda bir azalma olmasına rağmen 2016 yılında kadına karşı uygulanan şiddet biçimleri arasında bu iki konu hala en yoğun yaşanan kadın hak ihlalleri olmaktadır. Azalan davaların kanunları ihlal edenlere karşı uygulanan yaptırımların bir sonucu olarak mı yoksa başlayan bir zihniyet değişimin ifadesi olarak mı değerlendirilebileceği araştırılması gereken bir sorudur. Cizîrê Kantonu Malên Jinê yönetim üyesi İlham Umer bu durum karşısında kendi görevlerini şöyle tanımlamaktadır: *"Kadın Kanunları'nı daba iyi kavratmak için tekrardan bir bilinçlendirme kampanyasını başlattık. Bizim gelen sorunlarda mümkün oldukça her iki tarafın karşılıklı birbirini anlamasını ve ortak bir çözüm geliştirmeyi sağlamaya çalışıyoruz. Çözümü mümkün olmayan davaları ise Dada Jinê'ye⁷ devrediyoruz. Fiziki şiddet veya ölüm tehditleri olduğunda Asayişa Jin'a haber veriyoruz. Bizim çalışmalarımız toplumsaldır. Karşılıklı anlayış ve anlaşma yaratmayı hedefliyoruz. Mahkemelere devrettiğimiz sorunlar ise hukuki bir davaya dönüşüyor. Her ay ortalama olarak her bir Mala Jinê'ye 50 kadın başvuruyor ve bu başvurulardan 20'sini ortak anlaşma çerçevesinde çözebiliyoruz."*

⁶ Kadın Kanunlarının 16. maddesine göre heyirandin, berdelî ve kan davasından dolayı evlendirme biçimleri yasaktır.

⁷ Dada Jinê: Kadın Adaleti, Halk adalet mekanizmaları ve halk mahkemelerinde bulunan özgün kadın komisyon ve meclisleri

Kadına karşı şiddeti önlemek için kurulan SARA kadın örgütünün temsilcisi Necah Emin, İlham'ı onaylıyor: *"Kadın kanunları arasında en fazla muhalefet edilen yasalar küçük yaşta evliliği ve çok evliliği yasaklayan yasalardır. Her seferinde bu yasaları çiğneyen veya boşa çıkartan durumlarla karşılaşyoruz. Bazılarının görüşüne göre bu yasalar toplumsal gerçekliğimize 'aykırı' veya 'çok erken' uygulamaya konulmuştur. Ağırlıklı olarak erkekler buna karşı çıkıyor, fakat bazı kadınlar da bu yasaları benimsemiyor. Onlara göre bu kanunlar sözde fuhuşa teşvik ediyormuş, çünkü bir kadının bir erkeğin tüm cinsel ihtiyaçlarını tatmin edemeyeceğini iddia ediyorlar. Üstelik savaş ve göçten dolayı toplumdaki erkek sayısı kadın sayısına göre azalmış, dolayısıyla tüm kadınların bir erkeğin korunması altında yaşayabilmesi için erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerinin serbest olması gerektiğini savunuyorlar."*

Rojava devrim sürecinde Mala Jinê veya SARA gibi kadın merkezlerinin çalışanları, çalışmalarına yeni başladıklarında fazla ciddiye alınmamış; bazen alayvari veya tehditvari yaklaşımlara maruz kalmışlar. Fakat durmadan verdikleri emeğin sonucunda ve yaptıkları çözüm gücüyle toplum içerisinde gidererek saygınlık kazandılar. Burada yaşlı, tecrübeli analar ve genç kadınlar beraber çalışıyor, yaşam deneyimlerini ve bilgilerini paylaşıyorlar. Özellikle yaşlı analara doğal bir otorite olarak saygı gösteriliyor. Sorunlara adaletli bir çözüm bulma ve karşılıklı anlayış geliştirme çabasını gösterdiklerinden erkekler tarafından da dikkate alınıyorlar. Kürt ve Arap kadınları, miras hakkını veya babanın çocukların bakımı için yapması gereken ödemeleri elde edebilmek, şiddet ve zulümden çıkış yolları bulmak için kadın merkezlerine geliyorlar. İlk dönemlerde erkekler ancak bir kadının başvurusu üzerinden bir sorunu çözmek amaçlı Mala Jinê'ye çağırılmışlar. Ancak bugün ailevi sorunlar karşısında çözümsüz kalan bazı erkekler kendiliğinden de Mala Jinê'ye gidip tavsiye alıyorlar.

Dada Gel ve Dada Jinê sistemin oluşturulmasında yer alan Xeliya, 2012 yılında Baas rejimi Rojava'dan çıkartıldıktan sonra alternatif bir hukuk sistemin inşasındaki zorluklar ve yaşadığı çelişkilerden bahsetmektedir: *"Çalışmalarımıza başladığımızda kendimiz çok zayıftık. O zamana kadar ben kendim çok fazla evden çıkmamıştım. Aniden kadınların ve toplumumuzun çok ağır sorunlarıyla karşılaştım, bu sorunlara çözüm bulmalıydım. Bazen ne yapabileceğimi bilemiyordum. Kendimi çaresiz hissettiğimden dolayı ancak büyük acılar yaşanmış olan kadınlarla beraber ağlayabiliyordum. Ama yavaş yavaş tecrübe kazanıyorduk. İlk etapta ağırlıklı olarak erkek çalışma arkadaşlarımızın söylediklerini esas alıyorduk. Sonra adalet çalışmalarımızda yer alan kadın arkadaşlarla daha fazla bir araya gelmeye başladık. Başlangıçta beraber ağlıyorduk, ama giderek daha fazla düşüncelerimizi paylaştık ve çözümler üzerinde tartıştık. Kadınlarla yürüttüğümüz tartışmalar, süreklileşen sorgulamalarımız ve kendimizi sürekli gözden geçirmemiz doğru çözüm yolları bulmamız için güç kaynağımız oldu. 'Kadın adaleti ne anlama geliyor?' sorusunu kendimize sordüğümüzde erkek çalışma arkadaşlarımız karşı görüşümüzü savunma gücü, öz bilinç ve öz güven kazandık. Biz kendimizi yaratarak alt yapıyı oluşturduk. Farklı büyüme tarzları ve toplumsal şekillenmelerimizden dolayı toplumsal sorunlara bakış açılarımız farklı olabilir. Örneğin aynı olayı farklı şekillerde algılayabiliriz ve farklı sonuçlara varabiliriz."*

Özellikle çok evliliğin yasaklanması konusunda Xeliya genel olarak savunduğu kadın kanunları ve özgün bir durum arasında derin bir çelişkiyi hissettiğini belirtiyor: *“Toplumsal ahlak ve değer yargılarını değiştirmek için kadın kanunları tek başına yeterli değildir. Devrimden önce ekonomik nedenlerden dolayı erkeklerin çok eşli olmaları yaygın bir durumdu. Genellikle bu durumda yaşayan kadınlar çok acı çekiyorlardı. Kadınlar parçalanmış, birbirine karşı kullanılmıştır. Fakat şimdi yeni bir kadınla evlenebilmeleri için bazı erkekler ilk eşlerini boşanmaya zorluyorlar. Bu yaklaşım kadın için daha çok aşağılayıcı olmaktadır. Beni çok düşündüren bir dava önüme geldi: Evli olan bir erkek ve evli olmayan bir kadın birbirini sevmiştir. Erkek, kadına evlenme teklifi getirdiğinde kadın bunu ancak ilk eşinin onayı olursa kabul edebileceği cevabını vermiş. İlk eş sorulduğunda bunu kabul etmiş ve üçü beraber kalma konusunda hemfikir olmuşlar. Ancak Kadın Kanunları’na göre bu durum yasak ve erkeğin en son evlendiği kadından boşanması lazım. Fakat her iki kadın da bu boşanma kararını istemediklerinden çok ağlıyorlardı. Erkek de üzgündü. Onların bu halini gördüğümde ‘bu insanları mutsuz etmeye ne hakkım var ki’ diye kendi kendime sordum. Kadınlar için hissettiğim acıma duygusu bana ‘onlar böyle mutlu olacaklarsa, öyle yaşasınlar’ diyordu. Fakat kadınların ortak iradesiyle kadınların haklarını korumak amaçlı kararlaştırılan yasa bana farklı bir şey diyor.”*

Tartışmalar, Aydınlanma ve Toplumsal Değişim

Kadın Kanunları konusunda başta kadın hareketinin platformlarında çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Prensipte Kadın Kanunları önemli ve savunulması gereken bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Kadın Kanunları’nda tayin edilen ilkelerden birçok kadın güç ve cesaret alarak hem kamu ve siyaset alanında hem de aile yaşamında cinsiyetçi yaklaşımlara karşı mücadele etmeye başlamışlar. Ancak toplumsal değişim dönüşüm ve özgür yaşamın inşası esasta kanun ve yaptırımlara dayalı gelişmeyecek. Bundan ziyade özgün-özerk kadın örgütlenmesi, kolektif bir adalet anlayışı ve aşılması gereken cinsiyetçi zihniyet ve uygulamalarına dönük ortaklaşmanın sağlanması sosyal devrimini belirleyen olgulardır. Kadın Kanunları, bu süreç içerisinde örtülen ilişkileri görünür kılmak, demokratik toplum ahlakı ve eş yaşam ilkelerinin yeniden tanımlanması ve yaratılması için ancak bir araç olabilir.

Efrin, Kobanê ve Cizîre kantonlarında Kürt Kadın Hareketi’nin 30 yıl boyunca yürüttüğü eğitim ve örgütlenme çalışmalarının sonucunda genellikle toplum içerisinde kadın özgürlük mücadelesi konusunda bir bilinçlenme ve kabul görme geliştirilmiştir. Fakat son iki senede YPJ/YPG ve QSD savaşçıları tarafından DAİŞ faşizminin zulmünden kurtulan, çoğunlukta Arap nüfusun yaşadığı Kuzey Suriye bölgelerinde Kadın Kanunları’nın nasıl uygulanacağı tartışılan başka bir konudur. Bazı kişiler Arap toplumunun Kadın Kanunları’nı kabullenemediğini iddia ediyor. Ancak Holê, Til Temir, Şedadê veya Minbiç gibi yeni kurtulan bölgelerde yerel halk tarafından oluşturulan halk ve kadın meclisleri, Demokratik Kuzey Suriye Federasyonu’na katılım kararı aldıklarına göre

kendi iradelerini de 2016 Aralık ayında onaylanan Toplumsal Sözleşme esaslarına ve kadın özgürlük ilkesine katmışlardır. Bu vesileyle *“Kadın Kanunları Arap toplumunda kabul görmez”* diyenler acaba Kadın Kanunları’nın meşruluğunu bir bütün olarak sorgulamak için bahane mi arıyorlar sorusu aklıma geliyor. Tabii ki, yeni kurtulan bölgelerde Kadın Kanunları bağlayıcı olarak yürürlüğe konulmadan tüm komünlerde geniş halk toplantıları ve eğitimlerle kanunların içeriği ve nedenlerinin topluma kavratılması önemli olmaktadır. Gerçekte Kadın Kanunları konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürütülen bölgelerde Arap toplumu içerisinde giderek çok olumlu tepkiler gelişmektedir. Birçok Arap kadını, Kürt Kadın Hareketi’nin kazanımları ve gücünden cesaret aldıklarını söylemektedir. Genç Arap bir kadın Hîbabize gülümseyerek anlatıyor: *“Devrimle beraber Kürt kadınlarının kamu alanına nasıl girdiklerini görmek beni çok etkiledi. Her yerde kadınlar sorumluluk üstlenmiş ve görünür olmuşlar. Ben de böyle olmak istedim. Ondan dolayı şimdi Asayîşa Jin’da çalışıyorum.”*

Keldani ve Süryani komünlerde Hristiyan kadınlarla yürüttüğümüz tartışmalarda sürekli şu görüşü duyuyorum: *“Kadın Kanunları’yla hiç bir sorunumuz yok, çünkü çok evlilik veya zorla evlendirme bizde yok. Kadın ve erkek bizde eşittir.”* Ancak boşanma hakkı konusunda görüşlerini sorduğumda⁸ şöyle tepkilerle karşılaşıyorum: *“Hayır, boşanma bizde yok. Boşanma günahtır. Bu kanun Muslem kadınları için iyi olabilir, ancak bizde olmaz. Evlilik kutsaldır.”* Hristiyan komünlerde kadınlarla buluşmamızdan birkaç gün sonra bir Kongra Star komün çalışanına Süryani bir kadından acil bir çağrı geldi: Eşi, kadının başını kırmış, kadın kendisi ve çocukları için yardım istiyordu...

Gelişen kadın örgütlülüğü, kurumsallaşma ve yaşam alternatiflerine rağmen ataerkil şiddet tüm toplumlarda hala acı bir gerçektir. Somut rakamları bilmesem de Rojava devriminin başlangıcından itibaren Kürt toplumunda boşanmaların arttığı çokça dillendirilmektedir. Öyleyse, bunun birçok farklı nedeni olabilir. Savaş, göç, toplumsal değişim-dönüşüm, yeni hukuki ve sosyal imkanlar gibi koşullarla bağlantılı nedenler olabilir. Bunun ötesinde kadınlar, kazandıkları öz güven ve artan bilinçlerinden dolayı artık baskı görmeyi, dışlanmayı veya iradelerinin yok sayılmasını kabul etmemektedirler. Rojava’daki cins mücadelesi artık sadece kamusal ve siyasi alanda yürütülmüyor, aynı zamanda aileler içinde de yürütülmektedir. Bu da Kürdistan’daki Kadın Özgürlük Hareketi’nin özerk örgütlülüğü ve ısrarla sürdürdüğü mücadele sayesinde artan kadın bilinci ve gücünün bir ifadesidir. Toplumsal sorunları çözebilmenin yolu, toplumsal adalet duygusunu ve ahlakı ataerkil dogma ve dini kalıplardan arındırarak, doğal toplumun demokratik değer yargılarıyla yeniden buluşmasından geçer. Demokratik, ahlaki ve politik toplumun gelişiminde kadın iradesini kapsayan demokratik bir hukuk ve toplumsal

⁸ Kadın Kanunlarının 14. maddesi: “Her iki tarafın boşanma isteme hakkı var ve her iki tarafın onayıyla gerçekleşir.”

adalet sistemi önemli araçlar olmaktadır. Fakat esas olan, Kadın Kanunları gibi ilerici hukuk normlarının toplumsal ahlak ve vicdana dönüşmesi ve kalıcılığıdır. Aynı zamanda hukuk ve kurumları, ahlaki ve politik toplum tarafından sürekli denetlenmelidir.

Devrim Yapan Kadınlar...

Kadın Kanunları'nın toplumda hala çok tartışılan bir konu olduğundan bahsetmiştim. Bazen de tartışma ve dedikodular arasında gelip giden kaygan bir zemin var... Bazı söylentiler dolaşıyor. Örneğin geçenlerde bir kadın bana şunu sordu: *"Eşim diyor ki Kadın Kanunları şuanda yeniden tartışılıyor ve yakında çok eşlilik yasağı tekrardan kalkacakmış. Bu doğru mu?"*, *"Hayır, öyle bir şey duymadım. Tersine Kadın Kanunları yeni kurtulan ve Demokratik Kuzey Suriye Federasyon'una katılan bölgelerde de nasıl daha iyi tanıtılabilir ve uygulamaya geçirilebilir konusu tartışılan bir konudur."* şeklinde cevap verdiğimde kadının gözleri parladı ve gülerek bana dedi ki *"Kadınlarımızın hakkımızı savunacaklarından emindim. Artık geriye dönüş yok. Onursuz, köle bir yaşamı artık asla kabul edemeyiz!"*

Rojava kadın devrimin dinamiği anlatmak açısından son olarak 23 yaşındaki Ronahi'nin hikayesini paylaşmak istiyorum. 20 sene önce Almanya'ya göç etmiş olan Qamişlo'lu bir ailenin çocuğu olarak büyüyen Ronahi, 15 yaşına girdiğinde babası tarafından zorla evlendirilmiş. Hem eşinin hem de babası ve erkek kardeşlerinin şiddeti ve hakaretlerine maruz kalmış sürekli. Ronahi, Almanya'daki baskıcı aile ortamından biraz uzaklaşmak için 2016'da yaz tatilini Qamişlo'da yaşayan halasının yanında geçirmek için Rojava'ya gelir. 10 seneden fazla ülkesini görmeyen Ronahi, Rojava devriminin etkisini nasıl hissettiğini anlatıyor: *"Hayatımda ilk defa 'burası benim ülkem' diye bir duygu hissettim. Çocukluğumda da Qamişlo'ya gelmiştim, ama o zaman bir şey anlamıyordum, çünkü herkes Arapça konuşuyordu. Şimdi insanlarla anlaşıyorum, çünkü her yerde Kürtçe konuşuluyor. Buradaki kadınların cesaretinden çok etkilendim. Kadınlar artık her yerde. O zaman kendime dedim ki ben de bir şey yapabilirim! Almanya'ya dönmeyeceğim, çünkü burada kendimi ve başka kadınları savunabiliyorum. Ondan dolayı ya YPJ'ye ya da Asayişa Jin'a katılmak istiyorum. Rojava'da hayatımda ilk kez saygı ve sevgi gördüm. Kadın olarak bir değerim olduğunun farkına vardım. Burada olduğumdan dolayı çok mutluyum, ancak hala babamın işkencesini çeken annemi de kurtarıp buraya getirmek istiyorum. O da buradaki kadın devrimini görmeyi bekliyor..."*

Bölgesel ve Küresel Dönüşümler Işığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Kadın Hareketleri: Tunus Deneyimi

Saloua Guiga
Çeviren: Nesrin Rihani

Genel Bağlam

Bu makaleyi yazmaya hazırlanırken, Fransız filozof ve sosyolog Edgar Morin'in geçenlerde yaptığı bir açıklamaya¹ rastladım. Dünya gündemindeki ekonomik, sosyal ve siyasi ikilemler, İslam ve aşırıcılık, Avrupa'ya göç dalgaları ve evsizlik, çevre, demokrasi ve küreselleşmenin etkileri hakkında vurgular yapmıştı. Morin'e göre bütün bu karmaşık bahisleri gidermek için ulusların vicdanları arasındaki engelleri kaldırmak, korkuları savuşturmak ve ideallerimizi tekrar gözden geçirmek gerekiyor. En önemlisi ise farklı algılamalarımızın arasında dayanışma ve kardeşlik ruhuyla yeni bir umudun dirilmesi adına bir köprü inşa etmeliyiz ki yeryüzünde varlığımıza verilen anlamı vurgulamalıyız. Morin'e göre, acımasızlık ve vahşet dolu çatışmaları önlemenin tek bir yolu vardır. O da insani yaklaşımdır. Morin, evrenselliğe, insani değerlere ve insanın rasyonel varlığına inanarak yola çıkmıştı. Gerek üstü örtük gerekse açıktan seyreden olaylar karşısında, dünyanın ve parçalanmış insanlığın kanayan derin yaralarından yükselen sesi, bizim büyük bir medeniyet krizinin göbeğinde yaşadığımıza dikkat çekiyordu. Daha da ötesi, 'medeniyetin değişme zamanının' geldiğinin uyarısıydı! İnsanları gerçekten etkileyecek kültürel bir devrim için, geleceğe dönük vizyon belirlemek için umut gerekiyor. Dünyayı mevcut küresel savaştan kurtarmak için, buna dönük tüm çabalar birleşmelidir.

¹ <http://acteursdeleconomie.la Tribune.fr/debats/grands-entretiens/2016-02-11/edgar-morin-le-temps-est-venu-de-changer-de-civilisation.html>

Ne yazık ki tüm dünyada, özellikle Ortadoğu’da günden güne artan bölünme ve mezhepsel holiganlıkla, etnik ve dini kimliklere sımsıkı sarılmaktan başka bir durum görülmüyor.(Ortadoğu’yu konuşmanın anlamına ancak küresel olanı anlatarak varabiliriz. Oysaki Ortadoğu, evrensellüğün en büyük atardamarıdır.)

Kürt özgürlük savaşçısı, düşünür Abdullah Öcalan bu durumu tanımlarken şöyle söylüyor: *“Tarihsel ve kültürel bakıkat manasını ancak bu evrensel çerçevede bulabilir.”*, *“Ne Sümer rahiplerinin görkemli tanrılar mitolojisi, ne aynı kaynaklı tek tanrılı dinlerin tanrı ve peygamberleri, ne de çok başlı mezhep parçalanmaları derinleşen köleliğe çare olabiliyordu.”*² Ve bugün, eğer ki Batı dünyasının 1980’lerde sahip olduğu yüksek yapıyı oluşturmaya yönelik o güveni sarsılmaya başlamış ise ve eğer ki o dönemde güçlü olan Sovyetler Birliği ve Çin’e bağlanmış umutlar çürümüşse, o halde şu anda bu sistemik çöküşün bir sonucu olarak korku, şüphe ve karamsarlık kâbusuna dönüşen onca umutlar ile Ortadoğu’nun halini düşünemeyiz bile. Gelgitlerin hakim olduğu Doğu ve Batı ilişkileri içindeyken, Ortadoğu ülkelerindeki bir takım yöneticilerinin kendi çıkarları doğrultusunda geliştirdikleri emperyalist güçlere mutlak bağımlılıktan kurtulmak mümkün mü? Ya da Batı ile verimli, rasyonel ve eşit kültürel değişimi engelleyerek, halkları belirsizliğe, sosyal ve dini geleneklere iterek kimliklere olan bağlılığı denetimde tutma düşüncesinin üstesinden gelinebilir mi?

Avrupa’da Hristiyanlık, akılcılığa, kozmik bilime ve felsefeye dayalı tarihi bir açılım ile yeniden analiz edilip yorumlanırken, İslam toplumlarında bu türden entelektüel ve felsefi girişimler amaçları doğrultusunda başarıya ulaşmadan bastırılmıştı. Örneğin 1979’da gerçekleşen İran Devrimi, ‘entelektüel izolasyon’ ve ‘ideolojik daralmaya’ maruz kalmıştı. Oysaki iletişim, teknoloji ve dijital devrim çağı diye bilinen bu çağda, farklı kültürler ve toplumlar arasındaki engeller, tüm fiziksel ve bilişsel mesafeler ortadan kalkmıştı.

Bölgede tanımladığımız tüm bu trajediler ve aksaklıklar, yaşanan derin dönüşümler, Osmanlı ve Batı’nın işgalleri sonucunda ortaya çıkmıştı. Bunları, diktatörlüklerin kurulmasına da yol açan kurtuluş hareketleriyle bağlantılı şiddet dalgaları izledi. Arap Baharı olarak nitelendirilen bu şiddet dalgaları, vahşet ve kaosla beslenen DAİŞ terör ideolojisinin yayılmasına yol açmıştı. Bölgede gerek seçkin gerekse ezilen toplumun savunduğu özgürlük, demokrasi, eşitlik ve onur sloganlarına karşı bir baskın hareketiydi bu. Suudi Krallığı 1930’lu yıllarda petrolü keşfetmişse de bunun bölgenin bağımlılık ve sömürden kurtuluşuna katkısı olmamıştı. Kral Suud, zaten İngiltere ve

Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’daki çıkarlarının temsilcisi olarak sözleşmeye imza atmıştı. Düşünür Kamel Al Najjar bunu ‘Uygar Diyalog’³ bülteninde belirtmişti. Petrol gelirlerinin çoğu, her yıl Amerikan şirketlerine ödeniyordu. Karşılığında krala küçük bir ödeme yapılıyordu. Krallığın gelirlerinde artış olmaya başlarken diğer bir yandan Cemal Abdül Nasır öncülüğünde Arap milliyetçi eğilimini ortak bir sistemde buluşturma girişimleri devam ediyordu. Buna karşın Kral Suud, fonlarını Mısır ve diğer Arap ülkelerindeki İslamcı grupları desteklemeye yöneltmişti ve monarşiyi korumak amacıyla Abdül Nasır’ın projesini engellemeye, aşırılıkçı Vahhabi dini düşüncesinin yayılmasını sağlamaya çalışmıştı.

Bu bağlamda Mısır, Ürdün, Kuveyt, Sudan, Türkiye ve daha sonra Pakistan ve Afganistan gibi yoksul İslami ülkelerde İslami Kardeşler’in bankalarını inşa etmeyi sürdürdü. El Suud, bu İslami bankalar aracılığıyla General Ziya ül-Hak ve Molla Ömer gibi diktatör hükümdarlara ülkelerini fanatik Vahhabi mezhebine açmaları için büyük miktarda paralar aktarmıştı. Bu alanda Tunus Beyi Hammuda bin Ali’nin (1810) İbn-i Suud ve Muhammed bin Abdülvahhab’tan aldığı ya Vahhabi mezhebine katılırsın ya da savaşa hazırlanırsın tehditlerini içeren mektupları üzerine başta Şeyh İbrahim Riyahi olmak üzere, Tunus’un önde gelen din adamları Al-Zaytuna Camisi’nde istişare ederek tarihi önemde bir ret yanıtı vermişlerdi. Tunus’u selefi iktidarlara teslim etmek için köklü tarihsel girişimlerde bulunan El Suud’un tüm bu girişimleri, Al-Zaytuna önderleri ve teyakkuzda olan nesiller sayesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bölgede diğer ülkelere göre kadın haklarını tanımış, laik eğilimdeki bu ülkeyi, Arap Baharı diye adlandırılan süreçte birlikte siyasal İslamcı iktidar anlayışına çekmeye çalıştılar. Belirtilmelidir ki Tunus Devleti, Siyasal İslam iktidarının ülkeye sızmasını önlemek amacıyla 1981 yılında, eğitim kurumları ve kamu kurumlarında türbanı yasaklayan yasal kararname yayınlamıştı. Türbanı “bir mezhep kıyafeti” (Vahhabi mezhebine göre tesettür giyimi) olarak görüldüğünden ve 1979 yılında Humeyni liderliğindeki İran Devrimi gibi bir gerileşme hareketine zemin olacağı gerekçesiyle yasayı ülke genelinde uygulama politikası izlendi. Her ne kadar İslamcı militanlar, Başkan Habib Burgiba’yı ‘İslam karşıtı’ olarak tanımlamış olsalar da Burgiba, o kararnamenin uygulanmasından vazgeçmedi. Ta ki 2006’da Başkan Bin Ali’nin son dönemine, yani Arap Baharı başlamadan birkaç yıl öncesine kadar. İslamcıların bu anlamda iktidara saldırma girişimleri, net olarak 2011’de gerçekleşti. 1960’lı, 1970’li yıllarla, bugünkü Tunus sokaklarını karşılaştırdığımızda, türban olgusunun geniş bir yelpazeye yayıldığı aşıkardır. Öyle ki kadının varlığı inkar edilip, kadını sadece cinsel obje olarak nitelendirerek, diğer bazı

² Abdullah Öcalan, Demokratik Uygarlık Manifestosu serisi , Cilt IV, Ortadoğu’da Uygarlık Krizi ve Demokratik Uygarlık Çözümü, s.63

³ <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=263674> Kamel El Najjar (Al – Saud laneti) “uygar diyalog” 17.06.2011

bölgelerde olduğu gibi araç sürmesi dahi yasaklanmıştır. Ne yazık ki bu süreçte, Tunuslu kadınların temsilinde geriye adım atılmasına ve dünden bugüne gerçekleşen farklılıklara karşı sadece üzülmüyoruz.

Net bir şekilde, genel olarak bireysel ve dar grupların çıkarları, halkın çıkarlarına tercih edilmektedir, hatta ve hatta bütün bir bölgenin kaderi hiçe sayılmaktadır. Ve topluluk tabanlı yaklaşımı benimsemeyen, akılcılıktan uzak, tabii ve gerici düşünce yapısına zorlanarak hükmünü sürdüren iktidar, halkın diktatörlüğe itaat etmesini sağlarken, gerici iktidarın pençesinden kurtulmayı sınırlamaktadırlar. Bütün bunlara karşı çok nadir de olsa gerçekleşen siyasi irade girişimleri, birçok zaman elitler tarafından engellenir ve halkın bilinci uyutulur. Ve bu yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin doğasında büyük bir soru işareti olarak kalır. Tunuslu reformcu Ahmed bin Ebi Diyaf'a (19.yy) göre *"Sorunlu bir dünya içinde yaşadığımızdan sadece yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin doğasını izlemekle yetiniyoruz"* ki bu duruma getiren *"yabancı ve otoriter Arap rejimlerinin hakimiyeti arasındaki diyalektik ilişkileridir."*⁴ Aralarındaki diyalektik ilişkinin etkileri, bu tarihi çıkmazın üremesinde önemli bir etkidir. Bunun ideolojik boyutu kadının sadece bir araç olarak kullanılmasıdır ve böylece toplumun en zayıf halkası olarak kalan kadın üzerinde toplumun sıkı denetimi uygulanır. Genel bağlamda geleneksel muhafazakar siyasi, ekonomik, sosyal, entelektüel ve kültürel düzeyi tarzdan arındırma girişimlerinin sonuçları, hesap edilmeyen bir maceranın kapısından dönmekten ibarettir. Eğer kıkadınların fiziksel, ekonomik ve ideolojik olarak bu gerici denemeleri durdurmak ve engellemek için tüm hazırlıklarına rağmen söz konusu bunca komplikasyon çıkıyorsa Ortadoğu'daki kadın hareketlerine dair net bir sorun var demektir. Bu bağlamda kadın hareketinin, gericiliğe kök salmışbaba ocağının ağır etkisinden kurtuluşu ve özgürleşme çabasının; kadın ve erkek, kadın ve diğer kategoriler arasındaki eşitliği elde etme girişimlerinin yansımalarını araştırmalıyız. Ki eşitlik, insan onurunun en değerli koşullarından birisidir.

Ayrıca bölgedeki ve dünyadaki kadın hareketleri ışığında geliştirilecek olan yöntemlere (kavram metodolojilerine) ve mekanizmalarına bakmak gerekmektedir.

Bu Yansımalar Bağlamında Kadın Hareketlerinin Durumu

Suudi desteği ve arkasındaki gizli emperyalist egemen güçler tarafından beslenen Müslüman Kardeşler'in Vahhabi anlayışının, birçok Ortadoğu ülkesinde sosyal statüler üzerinde oynadığı rolü bazı örneklerle belirtmek önemlidir:

⁴Tunuslu düşünür ve yazar, Mohammed Al Haşimi Troda: "Bağdat Trajedisi Nedenleri ve Arap bölgesine yansımaları" 2005, s.4

Bu alanda düşünür Kamel Al Najjar, Kuveyt örneğini gösterir. 20.yy'a kadar Kuveyt dünyaya açılmıştı. Kuveyt'teki kadınlar peçe ve türban kullanmadan, karma üniversitelerde eğitim görüyordu. Kısa bir süre içinde el değiştirmiş olan Kuveyt muhafazakâr yönetimi, kızlı erkekli okulları yasaklamış, müzik derslerini müfredattan kaldırmış; kadınları türban takmaya zorlamıştır, kitaplara, dergilere, gazetelere ve hatta insanların düşüncelerine el koymuştur. 'Al-Arabi' gibi değerli bir dergi yayınlayan Kuveyt, bunun yerine sindirme, cehennem ateşi, mezar azabı içerikli hadis ve dini kitapları piyasaya sürmüş ve böylece 1960'lı yılların Kuveyt'i sona ermiştir. Öte yandan, ülkeye sızmış olan Müslüman Kardeşler aracılığıyla kurulan bankacılık sistemi, Müslüman Kardeşler'in yıldızının Kuveyt parlamentosunda parlamasını sağlamıştı. Para vaadi ve kent yaşamına entegrasyon ile göçmenleri cezbederek ülkeye çekti. Dolayısıyla bu sistematik politika ile iktidardaki El-Sabah kraliyet ailesine karşı olan açık fikirli zengin rakiplerine karşı bir kalkan ve koruma konumuna getirildiler. Al Najjar'a göre *"Tabii ki göçmenler şebre gelince çölün tüm geleneklerini muhafaza ederek değerlerini ve İslami-cehalet mirasını da beraberinde getirdiler."*

Bu senaryo birçok ülkede tekrarlandı. Örneğin; Sudan'da 1989'da gerçekleşen İhvan Darbesi gibi. Ve bu darbenin ilk sonuçları, Arabistan'daki İslami kıyafetlerin Sudan kadınlarına empoze edilmesi oldu. Böylece Sudan kadını her alanda düşüş yaşamaya başladı. Oysaki Sudan kadınları, Arap kadınları arasında oy kullanan ve parlamentoya girebilen ilk kadınlardı. Artık Sudan kadınının sesi sadece namus konularındaydı da sırf çarşaf yerine pantolon giydi için meydanlarda kırbaçlandığında attığı çığlıklara dönüşmüştü.

Libya'da ise askeri yetkililerin 16 Şubat 2017'de yayınlamış olduğu, altmış yaşından küçük kadınların yanlarında aileden bir erkek refakat etmeden seyahatten men edilmesi kararı örnek verilebilir. Bu karar ülke kadınlarının gözünde anayasaya aykırıdır ve cehaletin bir yansıması olan bu Suudi hukuk maddesine karşı cesaretle mücadele edeceklerdir.

Bugün Suudi Arabistan, Katar, Sudan, Gazze ve Türkiye'deki İslami rejimlerde somutlaşan yarı enternasyonalizmle karşı karşıyayız. Böylece bu alanlarda şeriat yanlısı El Kaide ve DAİŞ gibi terör örgütlerinin yayılmasına yol açmaktadırlar. Petrol ve dolarla desteklenen bu terör örgütleri aslında arka bahçede kölelik ve insan ticaretiyle yoğunlaşan güçlerin ön vitriniydi. Bölgede bu projenin toplumdaki ilk kurbanları kadınlar olmuştur. Öyle ki Yezidi kadınlar esaret altına alındı, satıldı ve cinsel sömürü rehinelere oldu. Bu, Allah yolunda bir cihat olarak görüldü ve bu anlayıştan üreyen "cihat nikahı" hızlıca yayıldı. Mısır, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinden çok sayıda genç kızın ve erkeğin beyinlerini yıkayıp, kurbanlarını cezbederek bölgeye ve Suriye'ye karşı olan küresel savaşa sürüklemişti. Kısa süre içerisinde büyüyen zengin İhvanı tabaka, servetlerini vahhabizmi yaymak için cami ve Kuran kursları oluşturarak ve düşünsel temellerini destekle-

mek için dini uydu kanalları kurarak istihdama sunmuştu. Öte yandan modern eğitim gerilemişti, yoksulluk artarken özgürlükler kısıtlanmıştı ve genel koşullar hızlıca bozulmaya yol almışken, özellikle kadın hareketleri vatandaşlık hakları ve kadınların tam eşitlik statüsüne yükseltilmesi konularında hayal kırıklığına uğramıştı. Bunun üzerine Fransız yazar Stendhal'ın (1817) dile getirdiği *“Kadınlar için sağlanan eşitlik, medeniyetin en güçlübelirtisidir ve onunla insanın düşünce gücü katlanarak genişleyecektir.”* Düşüncesi buharlaşıp yok oluvermiştir. Suriye, Yemen, Afganistan, Irak, Libya ve Cezayir halkları, son yirmi yılda yaşadığı onca trajediden, tarihin ve zamanın akışına zıt yönde seyretilmede ısrarcı olan iktidarın gerici perspektifinden bir çıkış yolu bulacak mı?

Bugün, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, tarihi belirleyecek derin bir değişim çerçevesinde yeniden yapılanma ve kuruluş aşamasından geçmektedir. Bu hassas, riskli ve kırı potansiyeller taşıyan dönemden en çok biz kadınlar etkilenmekteyiz. Bu süreç içinde kadınların tarihi mücadele seyrinde omuzlarımıza düşen o ağır sorumluluklarının bilincindeyiz; onur, adalet, özgürlük ve eşitlik elde etmek için bu değişim sürecine katılarak örgütsel ve yapısal çalışmalara girişmek zorundayız. Birleşerek, ortak mekanizmaları tespit ederek, kendimizi etkili, katılımcı ve aktif kılarak kolları sıvayıp; bölgede emperyalist güçler tarafından desteklenen siyasal İslam'ın etkisiyle gerici aileci zihniyetten kaynaklanan ve kadına fiziksel, ahlaki acılar çektiren zulüm, dışlanma ve marjinalleşmeyi ortadan kaldırmalıyız. Benazir Butto'nun deyişiyle *“Ben El Kaide'nin korktuğu ıllımlığı, demokrasiyi, kadın haklarını, medya ve teknolojiyi temsil etmekteyim.”*

Tunus Kadın Hareketi: Tarihsel Zorluklar

Pragmatik yaklaşım genellikle güya, bölge ve bölge kadınlarının yaşadığı korkunç gerçekleri daha iyi hale getirmek ve değiştirmek için çabalar. Ancak, düşünür Abdullah Öcalan'ın yukarıda belirtilen eserinde başlattığı mantığı bize gösteriyor ki *“Tarih ölülerini anlatır, ancak insanca yaşam için anlatır. Tarih bilinci olmayanların toplumsal yaşamlarının bir anlam ifade edemeyeceği çok iyi bilinmelidir. Ne kadar tarih bilinci varsa, o kadar anlamlı bir toplumsal yaşama tekabül edeceği unutulmamalıdır.”*⁵ Bu cümleler Tunuslu İbn Haldun'un argümanı (14.yy) eşleşiyor: *“Tarih yaşananları nakletmekten, haber vermekten, bu haberlerin hakikatini soruşturmaktan öte değildir.”*

Mevcut koşullar ortasında, bizim büyükanne ve büyükbabalarımız tarafından inşa edilen yurttaşlık ve kültür yapıları köklerini salarken dünyaya açılan bu “müstesna Tunus”ta 2015 yılında dört sivil toplum kuruluşunun temsilcisi Nobel Barış Ödülü'nü hak

⁵ Abdullah Öcalan, age., s.29.

ederek Tunus'un dünya çapında tanınmasına sebep olmuştu. Bu, Tunus kadınlarına birçok yasal kazançlar sağlamıştı. Bu kazançları, metinlerden gerçek yaşama dönüştürmek fazlasıyla mücadele ve fedakarlık gerektiriyor.

Her ne kadar genel durum karanlık olsa vecchealetin şiddeti artsa da, vahşetin savunucuları kuvvetlenip aşırıçılık ve terörizm üretenler korunsalar ve masumların kanlarını döküp şehit etseler de, son yıllarda katliam, suikast ve cinayetlerin artışıyla insanlık duygusu ölmüş olsa da Tunuslu kadınlar olarak sindirme, yıldırma, zorbalık karşısında durup ve hep birlikte tek bir sesle *“Biz terörün karşısında duracağız.”* diye bağırarak. Dernekler olarak yaptığımız ortak açıklamada şunları dedik:

“Yolculuğumuza sömürü ve sömürgecilik, zulüm ve terör projelerine karşı dünyanın tüm kadınlarıyla ve özgürlüğü savunanlarla birlikte dayanışma içinde gönüllü olarak devam etmekte kararlıyız.”

“Devrimsel ve bölgesel dayanışma amaçlarına ulaşmak ve insanı, insanlığıyla yüceltmek için dayanışma içindeyiz ve buna gönüllüüz.”

Tunus kadınları tarihle hesaplaşıp, ülkemizde terörle suç ortaklığı içinde bulunan merhametsiz siyasetçilere karşı sağlam duruş sergileyerek, **“Halkla oyun oynamayın, kadınların iradesi ölüm kültüründen daha güçlüdür!”** diyorlar. Ve gerçekten biz gücümüzü irademizden ve tarihi köklerimizden ilhamla alıyoruz.

Kadın Hareketinin Kökleri

Tunuslu paydaş kadınların öyküsü, üç bin yıl öncesine dayanmaktadır. Tunus'ta kadınların karakterini anlamak için sadece birkaç sembolden söz etmek isterim. Tunus adı, bereket tanrıçası ve Kartaca şehrinin koruyucusu antik Berberi tanrıça Tanit adından ilham alınmıştır.⁶

Yunan filozofları, milattan önce 9. yüzyılda Kartaca/Tunus Devleti'ni kurmuş olan Elis-har'dan söz ederken, bu ülkenin Roma hükümdarlığına rakip, güçlü bir devlet olduğu vurgulanmış ve anayasasının o dönemin Atina'sının anayasasından daha iyi olduğu kabul edilmişti. İlk yüzyıllarda Hristiyanların Romalıların kontrolündeyken gördüğü zulüm döneminde Azize Perpétue'nin cesareti, Hristiyanlığın inanç özgürlüğü için mücadele eden Azize Félicité'nin işkenceyle öldürülmesi hala hatırlanır.

⁶ Tanit tanrıçası. Tinit , tanayit , tanit , tnt , veya tanis olarak da telaffuz edilir, Tunus denir.

Bugün Tunuslu bir kadın yazıp torunlarına miras bıraktığı Latince kitabında Azizeyi, iki bin yıl önce işkenceye ve acıya maruz kalan, özgürlük uğruna ruhunu feda eden kültürlü kadının simgesi olarak tanımlamıştı.

7. yy'da Arap-İslam saldırısını püskürterek vatanı Afrikiyye'yi (Tunus'un eski bir ismi) savunan ve yabancı egemenliğine karşı ülkenin bağımsızlığını koruyan Amazigh/Berber ordularının başında olan rahibenin öldürüldüğünü ve kesilen kafasının Emevi halifesine çirkin bir hediye olarak gönderildiğini hatırlarsak 1500 yıl önce Tunuslu kadınların vatanlarını savunma uğruna verdikleri siyasi bedellerin boyutunu kavrayabiliriz.

9.yy'da Doğu'da Emevilerin zulmünden Kayravan şehrine kaçan Arva Al Kayravaniye, eşi Ebu Cafer Al Mansur'un ikinci evliliğine dair çift tarafından yapılan yazılı sözleşmede çok eşliliğe kesin bir tavırla karşı durmuştu. Tunus tarihi bunu 'Al Kayravani evliliği' veya 'evlilikte başlık parası' olarak yazar. Bu sözleşmeye göre, erkeğin ikinci evlilik yapmasına yasak konmuştu. Aksi takdirde ilk eş doğrudan boşanabilirdi ki Berber/Amazighler çok eşlilik nedir bilmezdi. Bağımsızlığın ilk yıllarına kadar da devlet bu sözleşmeye uymaya devam eder ki bu dönemde çok eşlilik kayıtları küçük bir yüzdeyi (% 2) aşmamaktadır.

Bir başka kadın Ayşe El Mennubiye, 13. yy'da, on yaşındayken erken evliliği reddederek, bilim ve bilgiyi seçmişti. Aile baskısına isyan ederek, dışarıya çıkıp ilim ve bilgi elde etmek için cami ve ibadethanelerde dolaştı. O zamanın en ünlü bilim adamlarının yanında fıkıh ve teolojiyi de öğrenmek için kolları sıvamıştı.

Tunus tarihi boyunca birçok önemli başarılar edinilen ve cesur tutumlar sergilenen sayısız örneğin hepsini alan darlığından ötürü bu yazıda inceleyemiyoruz. 1924'te Fransız sömürgeciliğine karşı Ulusal Kurtuluş Hareketi saflarında mücadele veren Habibe El Minşari'nin tok bir itiraz tonuyla yükselen sesi toplantı salonunu dolduran militan milliyetçi erkek kitlenin içinde şöyle yankılanmıştı: *"Kadınların kurtuluşu olmadan vatanın kurtuluşu olmaz!"* Ve toplantıda sembolik bir hareketle peçesini çıkarıp *"Bu beni zincirliyor!"* diye haykırmıştı.

Kadın örgütleri 1930'lu yıllarda kurulmaya başlamıştı. Tunus Müslüman Kadınlar Birliği 1936'da, 1930'lu yıllarda kurulan Komünist Parti'nin içinden çıkan Tunus Kadınlar Birliği 1944'te kurulmuştu. Tunus topraklarının derinlerinde kök salan örgütlü kadın hareketlerinin farkındayız ve bu hareketlerin özelliklerinin, diğer birçok ülkeye göre ayrıcalığı ve olağanüstülüğünün açıklamasına ihtiyaç var. Tunus'ta ilk kız okulu 1901 yılında Tunus'un başkentinde kurulmuştu. Daha sonra diğer ülkelerde kız okullarının yayılmaya başlamasında, bir kez daha Tunus kadınlarının bilinç düzeyinin etkisi hakkında çıkarımda bulunabiliyoruz.

İroni şudur ki dışardan gelen egzotik zihniyete rağmen toplum yapısı içerisindeki nitel dönüşüm, ülkemizde çağlar boyunca Tunus kadınlarının elde ettikleri kazançlar, kadınların zihinsel ve kolektif hafızasını geliştirerek Tunus'un özgünlüğünü açığa çıkarmıştı. Ülkenin coğrafi olarak dışa açık konumu sayesinde oluşan kültür ve medeniyet çeşitliğinin bundaki payını hesaba katmak da Tunus'a dair bakış açısı geliştirmekte yardımcı olmuştu. Buradan bakınca, 1959 yılının Haziran'ında, bağımsızlık anayasası yazılmadan üç yıl önce, 13 Ağustos 1956'de çıkartılan Kişisel Statü Yasası'nda kadın haklarını güvence altına almak için cesaretle hemen harekete geçen Burgiba'ya karşı ciddi bir itirazda bulunulmamasını anlamakta zorlanmıyoruz.

Hukuki ve Sosyal Kazanımları

13 Ağustos 1956'da yayınlanan Kişisel Statü Yasası, ülkede tarihi bir gün, devrimci bir olay olarak nitelendirilmektedir. Bu gün, Tunuslu kadınların bayramı olarak kabul edilmişti. Ve bu günün sembolik olarak ele alınması, son yıllarda Tunus meydanlarında muhalefet edilen iktidarı, kadınların birçok taleplerini gerçekleştirmeye itmektedir. İlerideki satırlarda bunu anlatacağım.

Kişisel Statü Yasası, aileye ilişkin konuları ve kadın haklarını ele alan yasal bir belge olarak, sömürgecilerin kovulması ve Cumhuriyetin ilanından sonra, 1956 yılında kabul edilmişti. Kadınların eşitlik hakkı, çok eşlilik yasağı, evlenme yaşının 18 olarak belirlenmesi, mahkemeler dışında boşanmaların yasaklanması ve kadını evlilik çerçevesinde satılık bir mal gibi görülmemesi, başlık parasının sembolik olarak 1 dinar olarak belirlenmiş olması, böyle olgunlaşan bir ortamda, yasaya cesurca yaklaşılmasının doğal bir sonucudur.

Kişisel Statü Yasası'na eklenen 4196.Sayıli metinde, diğer ekler arasında yer alan, kadının "Aile Planlaması Programı" ile kadınların kürtaj ve doğum kontrol hakkını elde etmesi, Arap ve bazı Batı ülkeleri tarafından eşsiz ve ileri bir adım olarak nitelendirilmişti. Özellikle kadınlara yönelik gerçekleşen hizmet bağlamında ücretsiz kontraseptif dağıtımı sağlanmıştı. Şüphesiz ki bu program, kademe kademe kadınların özgürleşmesine katkıda bulunmuş ve aile içindeki yükünü azaltmıştı. Son istatistiklere göre bugün aile başına çocuk sayısının 2.2 oranında olduğu tahmin edilmektedir.

Kişisel Statü Yasası, çocukların korunmasına yönelik cesur bir eylemde daha bulunarak İslam sistemine göre yasaklanan evlatlık edinilmesine izin vermişti. Böylece ülkenin bağımsızlığından bu yana geçerli olan kişisel hakları düzenleyen Tunus Kişisel Statü Yasaları, bazı sorunlar haricinde, uluslararası sözleşme ve anlaşmalarla

çoğunlukla tutarlı olmaktadır. Elit Tunus kadınları mevcut olan yasanın onarılması ve daha yeni ve iyi anayasaya⁷ için çalışarak bu yasanın Ocak 2014'te onaylanmasını sağlamışlardır. Bu konuda hala devam eden çabaları daha sonra açıklayacağım. Bu Kişisel Statü Yasası'nın ilkeleriyle gelişen Tunuslu kadınların bugün motivasyonları her ne olursa olsun geriye adım atması mümkün müdür? Kişisel Statü Yasası, kadınlara ailenin ötesinde diğer kamusal alanlarda da kadın ve erkek eşitliğini sağlamak için bir dizi ekonomik, politik, sağlık ve eğitim hakları sağlamaya çalıştı ve bugün bu haklar vazgeçilmesi mümkün olmayan kazanımlardır.

Sonuç olarak, bağımsız Tunus Devlet'i evrensel ve ücretsiz eğitimi planladı, kız ve erkek çocuklar arasında ayrım gözetmeksizin yüksek kalite güvencesi verilen eğitime devlet bütçesinin üçte birini tahsis etti. Bu yaklaşım, okullaşmanın artmasıyla sonuçlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2012-2013 yılı resmi rakamlarına göre kız çocuklarının okullaşma oranı ilköğretimde % 98,8, lise döneminde ise %76,6 açıklanmıştı. Üniversite mezunlarının % 62'sinin kız olduğu vurgulanmıştı. Tüm çabalara rağmen çoğunlukla kırsal alanlarda, yaşlılar arasında hala okuma yazma bilmeyenlerin oranının %28,2 olduğunu inkar etmemek gerek. Ancak devrimden sonra endişe verici şekilde erken okul terkinin çoğalmasını görmek üzücüdür. Rakamlar, son yıllarda çoğu kız olmak üzere 100.000'den fazla öğrencinin eğitiminde kesintiler olduğunu göstermektedir. Bu kesintilerin fiziksel, sosyal, güvenlik ve ideolojik birçok nedenlerden dolayı gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda eşitliği sağlamayı hedefleyen kadın dernekleri sahada çalışmalarına devam edecektir.

Tarihte Tunus kadınlarının parlak yüzü, aslında gerek ülkede gerekse dünyanın çeşitli ülkelerinde bilimsel araştırmalarda Tunus tarihinin bu sayfalarının yorumlanmasında bir etken olmuştur. Çünkü tarih boyunca kadınların başarıları ve kazanımları göz önüne alındığında, araştırma, analiz ve en iyisine ulaşma çabası kesinlikle kadınların kendilerine olan özgüvenin ve toplumun kadınlara yönelik algısının gelişimine katkıda bulunmuştu. Bu alanda esas rolü, hümanist düşünceye açık okul programlarının yanı sıra bu düşünce ve değerleri benimseyen öğretmen nesilleri oynamaktadır. Hiç şüphe yok ki Akdeniz'in Kuzey Batısı ile coğrafi yakınlığı, uygun sosyal zemini, entelektüel seçkinlerin yanı sıra siyasi iradenin rolü Tunus'a kök salan toplumsal vizyonu belirlemede önemli faktörlerdir.

Belki de Tunus'un özelliği, Başkan Burgiba'nın düşünceleri sonucunda genel Nasırı Arap milliyetçiliği etkisiyle İslami akımlara karşı geliştirilen savunma ile hedeflenen evrensel hümanizm anlayışı pekişmesiydi. Bu tutum bugün çeşitli alanlarda ilerici akım ve

irtica akımı arasında hararetle tartışmaların yükselmesine sebep oluyor. Bu tartışmalara reformdan geçirilmek üzere olan eğitim sistemi de dahil ediliyor.

Daha yeni, anayasanın ilkelerini ve fiili eşitlik de dahil olmak üzere tüm insani değerleri, eğitim programlarının içeriğini geliştirme girişimlerine yansıtılma çabalarına karşı, milliyetçilerin ve İslamcılarının oy ve siyasi entrikalarıyla Milli Eğitim Bakanı'nın görevden alınması sağlanıp reform odaklı planların gerçekleşmesi engellendi. Ve bu tartışmanın tüm ağırlığı, özellikle kadınlar olmak üzere sivil toplumun omuzlarına düştü. Bağımsız Tunus'un kurduğu eğitim sisteminin birliğini tehdit eden, yasal çerçevede dışında kaynağı bilinmeyen büyük mali desteğe sahip din okulları yayılıyor. Öyle ki bu okullar, ilk kez iktidara gelen siyasal İslam'ın himayesinde denetlenmeksizin özerk ve dokunulmaz olarak çalışmakta.

Genel olarak, Tunus'ta eğitim, kadın hakları bilincinin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Başka bir koldan rol alarak, kadın hareketlerinin örgütselliğini güçlendirmesine ve tarihsel bilincini arttırmasına sevk etmiştir.

Devrimden Önce Kadın Örgütlerinin Rolü

Devrimden önce iktidarın güdümünde olan ve iktidardan bağımsız olan aktif tüm kadın derneklerinden söz edelim ki her bir dernek kadınlar arasında bilinç yaymada rol üstlenmiştir.

A-Tunus Milli Kadın Birliği:

Tunus 1920'li yılların başından itibaren ortaya çıkan kadın hareketinin bir devamıdır. 1956'da ülkenin bağımsızlığından sonra da iktidar partisinin bir kolu olarak elli yıldan fazladır devletin resmi temsilcisiydi. Eğitimli, serbest meslek yürüten kadınlar, iktidar partisi bağlantılı Ulusal Birlik Derneği'yle ilişkili olmadı ve etkileşime girmedi. Ancak bu birliğin, bütün kasabalarda, köylerde ve kırsal alanlarda coğrafi olarak dağılan bağımsız bin şubesi aracılığıyla devletin planladığı yetişkin eğitim programlarında, kaynaştırma ve okuryazarlık sorununun ortadan kaldırılmasında üstlendiği rolü kimse inkar edemez. Tunus Milli Kadın Birliği, kadınların el işçiliği ve zanaat üzerine gerçekleştirilen rehabilitasyon programında önemli bir rol oynadı ve her yıl binlerce kadının ekonomiye katılımına da katkıda bulunuyor. Kadınların kurtuluşu için temel olarak mali bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiği öngörülmektedir.

'Aile planlaması' programı çerçevesinde doğumların azaltılması için yürütülen saha çalışmasında, kadınları programı kabul etmeleri için ikna etmeyi başardılar. Eğer bu

⁷ http://majles.marsad.tn/uploads/documents/TnConstit_final_1.pdf

‘doğum kontrolü’ programı olmasaydı, bugün Tunus’un nüfusu 11 milyonla sınırlı kalmayacaktı. Nüfus kontrol eksikliğinin yansımaları, ülkenin geçireceği ekonomik kriz koşullarında, her düzeyde ama özellikle kadınların durumuna ilişkin ek sorunlar oluşturabilirdi.

B - Tunus Genel İşçi Federasyonu Çalışan Kadınlar Komisyonu

Tunus Genel İşçi Birliği, 1946 yılında kurulmuştur. Arap dünyasında ve Afrika’da işçi haklarını savunan en eski sendikal örgüttür. 1984 yılında eğitilmiş kadınlar, sendikacılar, örgüt içinde ve çeşitli alanlarda emekçi, çalışan kadınların haklarının savunulması için bu komisyonun kurulmasını kabul etti.

Çalışan Kadınlar Komisyonu, çalışmalarını geliştirerek, dinamik, mücadeleci bir kadın hareketi yarattı. Emekçi kadınların çalışma koşulları ve kadınların ekonomik, mesleki haklarına dair farkındalık oluşturulmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu komisyonun içindeki tartışmalarda iktidardan bağımsız bir kadınlar derneği oluşturma fikri doğdu. Tunus Demokratik Kadın Derneği’ni oluşturmak için bu çabalarla bir araya gelinmişti.

C- Tunus Demokratik Kadın Derneği

Tunus Demokratik Kadın Derneği, mevcut iktidar partisi için özerklik temelinde üniversite, sendika ve öğrenci hareketi içinde yer alan, siyasi tutsakların serbest bırakılması için çağrıda bulunan, ulusal ve uluslararası siyasi sahnede Filistin, Irak ve diğer Arap ülkelerine Siyonist saldırıları kınayan bir grup kadın tarafından 1989 yılında kuruldu. Bu grup özgürlük, demokrasi, adalet ve eşitlik ilkeleri ışığında toplanmıştır. İlk görüşmelerini Tahar Haddad⁸ Kültür Kulübü’nde gerçekleştirmişlerdir. Kulüp adını 1930’da cinsiyet eşitliği hakkında yazdığı yazılarla bilinen, bu sendika lideri ve düşünürden almıştır.

Dernek, kuruluşundan itibaren insan hakları temelinde geliştirdiği ilerici kadını bir ilke olarak benimsemişti. Hatta derneğin kurulmasından önce, grup tarafından Uluslararası Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW) ilkelerinin kabul edilmesini teşvik edilmişti. Sözleşmenin onaylanması talebinde bulunarak başkent sokaklarında gösteri yapmışlardı. Bu da Tunus hükümetinin 1985 yılında Sözleşmeyi kabul etmesini sağlamıştı. Ancak bu süreçte bazı maddelerde çekimser

⁸ Tahar Haddad (1899-1935). "Hukuk Çerçevesinde Kadınıımız ve Toplum", 1930, kitabında kadınlar ve erkekler arasında (miras da dahil) eşitlik çağrısında bulunmuştu. İslami inançlara karşıtlık içeren kitabından dolayı kampanyalar başlatılmıştı, hukuk diploması almak için sınav salonuna girmesi kraliyet kararnamesi ile engellenmişti.

davranan hükümet, 2011 yılında Hükümet Sarayı önünde kadın ve insan hakları dernekleri tarafından organize edilen protestolarla diğer maddelerin de kabul edilmesine mecbur kılınmıştı. Ne var ki çekincelerin kaldırılarak Birleşmiş Milletler’e gönderilmesi 2014 yılında, İslami hükümetin istifası sonrası yerine ulusal hükümet gelince ve Kadın Bakanlığı binasının önünde dernekler tarafından düzenlenen gösteriler sonucunda gerçekleşti. Bu bağlamda devrimden sonra ortaya çıkan yeni durum, eski ve yeni oluşan dernekler arasında geniş bir dayanışmanın varlığıyla dikkat çekicidir.

1976 yılında Tunus İnsan Hakları Birliği tarafından oluşturulan insan hakları yaklaşımı çerçevesinde, Tunus Demokratik Kadın Derneği (1989) ve Tunuslu Kadınlar Derneği gibi diğer dernekler, Kalkınma Araştırmaları yoluna koyuldu. Başkan Bin Ali siyasi ve sosyal alanın kontrolü ele geçirmeden önce, diktatörlük döneminde 1980’lerin sonlarında yasal ruhsat almayı başarmıştı.

Durum ne olursa olsun, bu dernekler diktatörlük rejimine karşı güçlü direnci temsil etmişti. Tunus toplumunda insan hakları kültürünün temellerini atmış ve Tunus kadınlarının haklarıyla ilgili çalışmalara temel atmışlardı. Bugün Tunus’un feminist düşünce teorisine bir referans olarak yer alması, tüm gelişmekte olan dernekler için bir dayanak oluşturmaktadır. Bu temelde, bu dernekler, kadın hakları alanında gerekli eğitimi sağlamak amacıyla çalışmalarını koordine etmektedirler. Böylece birçok dernek, bağımsız kuruluş, “Arap Kadınları Eğitim ve Araştırma Merkezi” (CAWTAR) gibi ya da “Kadın, Aile ve Çocuk Bakanlığı Araştırma Merkezi” (CREDIF) gibi birçok devlet merkezi altında buluşmuştu.

Bilinçlendirme kampanyaları, kavramların yayılması ve geniş saha çalışmaları görevi, 14 Ocak Devrimi’nden sonra kurulan derneğin üzerine düşmüştü. Geniş temas kurma avantajına sahip olduğu düşüncesiyle özellikle ülkenin iç bölgelerinde yoğunlaşmışlardı.

Devrimden Sonra Kadın Örgütlerinin Rolü

A- Saha hareketleri: “Tunus Kadınları için İttifak” Ağı

2011 devriminden hemen sonra Tunus, çok sayıda derneğin kuruluşuna sahne oldu. Tunus halkı yıllar süren siyasi baskılardan sonra demokratik bir toplum inşa etmede çok kararlıydı. Sivil toplum içinde bu dinamğin yaratılmasında Eylül 2011’de yayınlanan yeni dernekler yasasıyla dernek kurulmasına yönelik engellerin kırılmasının da katkısı olmuştur.

“Tunus Kadınları için İttifak” ağının kurulmasının temelinde geleneksel derneklerin tek taraflı çalışma tarzlarının sonlanması gerektiği düşüncesi vardı. Eski tarz, özellikle ülkenin karşılaştığı yeni zorluklara göğüs geremezdi. Bu deneyimle çeşitli dernekler ve kuruluşlar ortak çabalarla gerici projelere karşı eşitlik savunusu için birleştiler. Çünkü birlikten kuvvet doğar.

13 Ağustos 2011 tarihinde El Menzah 6’da kültür ve spor kulübünün geniş alanında, devrimin başlangıcı ve Kişisel Statü Yasası’nın onaylanmasının yıldönümü kutlamaları kapsamında toplanan 5000’i aşkın erkek ve kadından oluşan kalabalık, Siyasal İslam’ın saldırılarına rağmen ülkede istenen demokrasinin mutlak suretle eşitlikten geçeceği inancının ve sebatın ifadesidir. Ağ ve İttifak içinde ortak çalışma deneyimi -yenilenmiş ve genişletilmiş olan ağ deneyimi ışığında her ne kadar kolay ve kısıtlanmış bir deneyim olsa da- çeşitli vesilelerle çok sayıda göstericiyi bir araya getirmişti. İslami hükümetin, ulusal bayram ve ülkedeki modernleşmenin yadsınamaz tarihini görmezden gelmesine karşın, 20 Mart 2012 yılında Tunus’un bağımsızlığını kutlamak için yaklaşık 30.000 kişinin başkentte, El Habib Burgiba Caddesi’nde toplanması kadınlar tarafından sağlanmıştı. Bağımsızlığın, bizzat kendi sembolü olan kadınlara neler sunduğunu kim tahmin edebilir ki!

Ulusal bayramlarda gösteriler tekrarlanınca, İslami hükümet bu gösterileri bastırmada karar kıldı. 9 Nisan 2012 Şehitler Günü’nde, hükümet göstericileri sindirmek için göz yaşartıcı gazı ve şiddetin her türüsünü kullanmaktan kaçınmadı. O gün unutulmaz bir gün olmuştu ki kadın hareketi örgütlenme çağrısında bu günü temel olarak belirlemişti.

Kadın hareketinin mücadelesini verdiği toplumsal hedeflerin temelinde ülkenin anayasasının Tunus halkının erkek ve kadınlarının özlemlerine denk olmasının sağlanması vardı. Neticede 23 Kasım 2011 tarihinde, Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinden bir ay sonra, Bardo Müzesi önünde toplanan yaklaşık 3000 kadın haklarının eksiksiz onaylaması için ayakta idi.

Anayasada ‘eşitlik’ için verilen mücadele ise ağ ve ittifak eylemlerinde önemli bir rol almıştı. Anayasayı hazırlamakla yükümlü Ulusal Kurucu Meclis teklifini yapmadan önce kadınların haklarını garantilemek için 100’den fazla kuruluş onaylamıştı.⁹ İslami çoğunluktan oluşan konseyde, Kadın Hareketi’nin talepleri göz ardı edilip, kadınların görmezden gelinmesine cevap verilmiştir. Müslüman Kardeşler’in kendi yasalarında ‘aile içinde kadın, erkeğin rolünün tamamlayıcısıdır’ maddesine yer vermesi sonrasında

⁹ Kadınların Eşitlik ve Vatandaşlık Hakları için Tunus Koalisyonu’nun Anayasa’da yer alması için taleplerimiz anayasanın insan hakları ve cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde olması yönündeydi.

13 Ağustos 2012’de sokaklara çıkan 50.000’den fazla kadın ve erkek kitlesel protestoya katılmıştır. Konsey bünyesindeki bloklar ve demokratik sivil toplumları arasındaki sürekli koordinasyonda, anayasada ‘entegrasyon’ yerine ‘eşitlik’ teriminin yer almasını vurgulamıştık.¹⁰ Anayasal değişimleri takibe odaklanmış, hukuki konularda yetenek ve uzmanlığa sahip olan ve sokak hareketine dönüşebilen birlikler arasındaki rollerin dağılımı, hareketli kuruluş ve derneklerin zorluklara rağmen rol üstlenmesine yol açmıştı. Biz kadınlar bu süreçte, siyasetçilere müzakere alanında diyalog yönetimi dersi verdiğimiz söylerken abartmış olmuyoruz.

Şehit Muhammed Al Brahmi suikastının ardından, 13 Ağustos 2013 kadınlar gününde, ortak bir duruş sergilemek amacıyla partili kadınlar, kadın dernekleri taraftarlarını tek ses olmaya davet etti. Sokaklara dökülen yaklaşık 500.000 kadınlı-erkekli gösterici, İslami hükümetin devrilmesi çağrısında bulunmuştu. Ardından ‘GİT ÇAĞRISI EYLEMİ’ diye adlandırılan oturma eylemi gerçekleşti. Böylece kadın hakları karşıtlarına karşı, siyasi bir kadın hareketi altında birleşmişti. Bunda, kadın derneklerinin çok sayıda insanın çabalarını koordine etmek ve bundan hareketle diğer derneklerle kurduğu geniş ittifak ve ortaklık sayesinde, “Tunusun Hür Kadınları Koalisyonu” diye adlandırılan Tunus İşçileri Genel Birliği Kadın Komitesi ve ilerici partilere mensup kadın komitelerinden oluşan bu geniş ittifak yelpazesi, geniş bir alanda önemli bir rol oynamıştı.

Sivil toplumdan söz ederken, çeşitli bileşenler ve kadın örgütleri tarafından anayasanın yazılmasında, siyasi yaşamda, sosyal hizmetler ve eğitim kampanyalarında üstlendiği rolü göz ardı edemeyiz. Kadın örgütleri ve kişilerin taraflarla ve hatta partiler arasında kadın Komiteleri ile müzakere ve koordinasyon yoluyla oluşturdukları diyalog geleneğinin oynadığı rolün tarih sayfalarına yazılması gerekmektedir.

¹⁰ Tunus Anayasası:

Bölüm 21: Tüm vatandaşlar, erkekler ve kadınlar hak ve görevleri bakımından eşit ve bunlar ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Bölüm 34: Devlet seçilmiş meclisleri içinde kadınların temsiliyi sağlamasını çalışmalıdır.

Bölüm 40: Çalışma her vatandaşın hakkıdır. Devlet verimlilik ve eşitlik temelinde gerekli önlemleri alacağını garanti etmelidir.

Bölüm 46: Devlet, kadınların kazanılmış haklarını korumak ve onları desteklemek, geliştirmek yönünde çalışmak zorundadır.

Erkek ve kadınların her alanda çeşitli sorumluluklar üstlenmesi için Devlet tarafından eşit fırsatlar garanti edilmelidir.

Devlet seçilmiş meclislerde, kadınlar ve erkekler arasında eşit temsiliyet (Altnasuf) elde etmeli.

Devlet kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması sağlayacak tedbirleri almalı.

Bölüm 74: Cumhurbaşkanı adayı olmak her Tunus uyruklu, Müslüman kadın ve erkeğin hakkıdır

Meselelerin zorluğuna rağmen, başlarda eleştiriye maruz kalırken daha sonra ülke tarihinin kritik döneminde ulusal pozisyonların belirlenmesi için bir üsse dönüştüler.

‘Al-MOAKEF’ gazetesi merkezinde, 4 Ağustos 2012 yılında Koalisyon tarafından Tunus kadınları için düzenlenen toplantı hafızalarımızda yer etmiştir. Toplantı, farklı siyasi görüşler, yönelimler, sınıflar arasındaki düşmanlığı söndürmek için diyalog geliştirmeye ihtiyaç olduğuna dair önemli bir ders oldu. Aynı zamanda, bir anda gelişen ulusal bilincin kadınlara karşı dönemeyeceğinin, Tunus’ta halkçı projeyi savunmak için ortak kararlılığın bir ifadesi niteliğinde gerçekleşti. Bunun yanı sıra, koalisyonların, müttefik birlikler aracılığıyla katıldığı onlarca toplantı tarihe kaydedilmelidir. ‘Ulusal Diyalog’ bağlamında büyük kuruluşlar öncülüğünde gerçekleşen bütün ön toplantılarla ülkenin iç savaşa ve trajedilere sürüklenmekten kurtarılması Nobel Barış Ödülü’ne hak kazanmakla sonuçlandı.

B- Altnasf Sorunu Ve Kadınların Siyasal Katılımı

Karar merkezleri ve parlamenter konseylerde kadının varlığının önemi önceden de hiçe sayılmazdı. Öyle ki KOTA sistemine göre, devlet devrimden önce kadınlara koltukların neredeyse dörtte birini verirdi. Ancak Ulusal Kurucu Meclis hazırlıkları aşamasında 11 Nisan 2011’de yayınlanan Altnasf Yasası’nın uygulanması için demokrasi temelinde eşitlik talebiyle Eşitlik ve Altnasf Tunus Derneği başta olmak üzere kadın dernekleri, bildiriler dağıtıp, gösteriler yaparak girişimlerde bulundu.

Bu kanun yayımlanmasına rağmen, konsey içinde kadınların oranı % 29,95’i geçmedi. Çünkü genelde erkekler listelerin başkanlığında yer almaktaydılar. Ancak, Altnasf mantığının eşitlik ilkesini barındıran yönüyle zihniyetleri değişmeye başladı ve Altnasf algısı, nispi temsil ve Al kota sistemine göre tersine işlemektedir. Mantığı ise şudur: “Haklar. Avantajlar değil.” Bu nedenle dernek tarafından anayasal bir ilke olarak talep edilmektedir. Anayasada yer almasını, seçilmiş meclislerin yanı sıra çeşitli karar mercilerinde de kadınların eşitlik ilkesini teşvik edeceği için talep ediyorlar. Derneklerin seçmen listelerinin ‘dikey Altnasf’, ‘yatay Altnasf’ ilkelerine dayalı hazırlanması talebi gibi yerel ve bölgesel seçimler için seçim yasası hala tartışma konusudur.¹¹ Bu bağlamda kadın derneklerinin, siyasi yaşamda kadınların katılımını desteklemek amacıyla rehabilitasyona dikkat edilmelidir ki kadınlar bilinçli bir seçmen ve liderlik adaydır. Özellikle bölgesel ve yerel düzeyde yakın çevresinde entegrasyonu kolaylaştırmak ve Altnasf sistemini fiilen uygulamak gerekir.

¹¹ Altnasf Dikey: Listelerde erkek ve kadın adayların arasındaki rotasyon (erkek/kadın/erkek/kadın)

Yatay Altnasf: Bir partinin liste başkanlığı için erkek ve kadın adayların arasında rotasyon.

C- Ekonomik Kriz ve İşsizlik Sorunu ile Başa Çıkmak

Ülkede yaşanan siyasi dönüşümün, derin sosyal gerginliklerinin ulusal ve uluslararası ekonomik iklim üzerinde olumsuz etkileri gelişmektedir. İşsizlik oranı % 17’dir. İşsizlik kurbanlarının çoğunluğunu kadınlar ve gençler olduğu tahmin ediliyor.

Devrimden sonraki aşamada fırsat eşitliği ilkesinde, bölgeler ve sınıflar arası gelişimde büyük fark olması acı gerçeğin tespitiye katkıda bulunmuştur. Marjinalleşmiş iç bölgelerin mevcut doğal kaynaklarını kullanmadan, yatırım ve tarımsal gelişime dayalı planlama becerisi olmadan, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını güvence altına almadan, yaşam koşullarını sağlamadan, ekonomik ve sosyal kalkınma olmadan demokratik geçiş gerçekleşebilir mi ki?

Bu alanda kadın dernekleri kırsal alanlarda aktif yürütülen çok sayıda projeler uygulamakta. Ağırlıklı olarak kadınlardan oluşan tarım gücü sosyal güvence olmaksızın ve çok düşük ücretlerle neredeyse temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Bunun yanı sıra küçük ölçekli projelerin canlanması kapsamında kadınların becerilerine göre geleneksel zanaat alanında yatırım yapılmaktadır. Bu da özgürlük koşullarında ekonomik özerklik sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Yasal mücadele, aynı zamanda kadının onurunu sağlamak amacıyla ekonomik hakların mücadelesidir. Bunun yanı sıra siyasi, sosyal ve kültürel haklar için bir mücadeledir. Bu, ta ki tüm kadınlara uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetin her biçimini ortadan kaldırmaya kadar sürecek, bütün hakların kazanılması için kapsamlı bir mücadeledir. Çünkü hakkın reddi şiddetin bir biçimidir ve mutlaka kaldırılması gerekir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık da şiddetin başka bir biçimdir ve ortadan kaldırılmalıdır.

D- Sonuçlar

Yukarıda da anlaşılabacağı gibi, görünüyor ki kadın dernekleri de dahil olmak üzere sivil toplum örgütleri, yürütme organındaki kusurları uyarıları ile düzeltme rolünü üstlenmişti. Demokrasiye doğru atılan ulusal vizyon adımları aynı zamanda çağdaş değerler içinde gerçekleşti. Gerçekte iki yönlü bir öneri gücü oluşturmaya çalışıyordu: Bir yandan düşünce teorisi öteki yandan ise pratik kullanımı ve uygulaması. Bu en çok gösteriler, protestolar, sosyal programlar ve saha faaliyetlerinde görünüyordu veya anayasaya ve kanunlara yönelik öneriler, program çizimleri, eğitim atölyeleri hazırlamak, çalışmalara yönelik yazılı değerlendirme raporları tamamlamak.

Görünen o ki çeşitli yönleriyle faaliyet gösteren Tunus Demokratik Kadın Hareketi rasyonel, laik, ilerici insan yapımı yasalar ve felsefi düşünceye dayanmaktadır.

İnsan hakları evrensel sistemiyle sonuçlandı ve bu mücadelelerin küresel kadın deneyimlerinden ilham alınarak kurulmuştur.

Hiç şüphe yok ki Batılı örneklerin de Tunus kadın hareketi içindeki seçeneklerin niteliğini belirlemede etkisi olmuştur. Fransız Devrimi'nin başlamasından hemen sonra 1791 yılında Olympe de Gouges tarafından düzenlenmiş “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”, Bolşevik Devrimi içinde Alexandra Kollantai ve Clara Zetkin'in tutumları, cinsiyet kavramını üretti. Teorik gelişmelerle oluşturulan şartlara göre feminizm kavramının evrimi böylece görülmüştür.

Teorik gelişmeler, pratik inşasını tamamlamasa da alınan sonuçlar aşikardır. Bu da gösteriyor ki, şiddetin sistemi dışında kalan kadınların köleleştirilmeyi egale etmesi İslami hareketin karşılaştığı zorluktur. Önceki örneklerde belirttiğimiz gibi fikir ve gerçek yaşam arasındaki diyalektik, değişimin temelidir. Bu sistematik değerlendirmeyeyle “*Erkeğe karşı kadınların devriminin, erkeğin kendisini düzeltmesini ve toplumu değiştirmek için kapsamlı bir inşaya katkıda bulunduğunu.*”¹² açıklıyor Suzanne Blaize.

Tunus Kadın Hareketinin, kimliğinin oluşması, vizyonun gelişmesi ve belirlenmesi 1970'li yılların sol öğrenci hareketi mücadelesi esas alınarak gerçekleşti. Benzer şekilde, 1989 yılında Tunus Demokratik Kadın Derneği'ni kurduğu grup Mayıs 1968 Fransız gençlik hareketi içinde faaliyetlerde bulundu. 1970'li yılların kadın hareketinde kimlik yenilenmesiyle, bugünkü mevcut siyasi iktidarla temelde anlaşmazlığa düşmeden ama iktidardan bağımsız olarak hareketi yeniden canlandırmak için yola koyulmuştu. Öyle ki kadın hakları sorunu otoriter ve baskıcı sistemden daha geniş ve kapsamlı özgürlük ve demokrasi çerçevesinde ele alınıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz gibi bugün farklılık, anlaşmazlık, yabancılaşma, çatışma ve şiddet, siyasal İslam'ın yükselişinin etkisiyle entelektüel ve ideolojik eğilimleri derinleştirirken Kadın Hareketi, dünyaya açık Tunus kimliğini ilerici vizyonuyla tamamlamak, yerel ve küresel boyutuyla korumak için mücadele vermektedir.

Demokratik İlerici Kadın Hareketi ve İslami Kadın Hareketi arasındaki yakınlaşma girişimleri başarısız olmuştu. Özgürlük ve eşitlik değerlerine inanan, laik, rasyonel ve materyalist düşünce ile metafizik, ideolojik dini düşünce arasındaki bu mesafe, tam eşitliğin korunmasını, insan hakları ve evrensel değerler yönünde Tunuslu kadınların beklentilerini, kazançlarını geliştirmelerini engelleyecekti. Her ne kadar İslami eğilim büyük mali imkanlarla kamuyu etkilemeye çalışsa, her ne kadar modern ve muhafazakâr akımların

¹²Reflexions on Feminism or for Critical Feminism, 2010

arasında çatışma şiddetlense de Tunus kadınlarının yararına önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar zor koşullara rağmen, ilerici kadın hareketinin etkinliğini yansıtmaktadır. Hiç şüphe yok ki son yıllardaki İslami hukuk deneyiminin fiyasko ile sonuçlanması, küresel değişimlerle ele alındığında, sosyal ve politik nüfuzunun azalmasında temel bir rol oynamıştır.

Kadın haklarına ilişkin 2014 Anayasasının kararları ve ardından devam eden mücadeleler, Tunus yasama sistemi ışığında bir dizi yeni usul ve hukuk metinlerini düzenleyerek ilerleme kaydetmişti. Örneğin; Hükümet 25 Mayıs 2016 tarihli, ‘Kadınlar ve Erkekler Arasındaki Eşitlik ve Fırsat Eşitliği için Denetim Konseyinin’ oluşturulmasına ilişkin çıkarılan 626 sayılı yasayı onaylamıştı. Böylece, gerçek eşitliği elde etmek için kamu kurumlarında toplumsal cinsiyet yaklaşımını entegre etmeyi amaçlıyordu.¹³ Bazı gerginliklere rağmen, ‘Kadın, Aile Çocuk Bakanlığı’ ve sivil toplum örgütleri arasında iletişim sağlandığı üzere, kadın hareketinin sürekli ısrarı yeni bir yasa taslağıyla sonuçlandı. Projenin “kadına yönelik şiddetle mücadele için bir taslak, organik kanun” olduğu açıklandı.¹⁴ Temmuz 2016 yılında Bakanlık konseyi kapsamında onaylandı ve şu anda parlamentoda milletvekillerinin onaylaması bekleniyor. Bu bağlamda, projenin istişareler ve diyaloglar sonucu gerçekleştiğini belirtmekte fayda var. Sivil toplumun eleştirileri birkaç küçük noktayla sınırlı kalmıştı. Ancak dini partilerin kanunla ilgili bozulma ve ret kampanyalarına karşı sivil toplum güçlerinin mevcut proje için savunuculuk kampanyalarına destek sunarak seferber olmuştur.

Bakanlıklar, kuruluşlar ve dernekler arasındaki yeni yöntem, Tunus deneyimini karakterize eden ‘diyalog’ seçeneğinden doğmuştur. Uluslararası örgütler destek buldu ise de aynı zamanda tarihte 1930’lu yıllarda, Başkan Burgiba ve ulusal hareketin liderleri tarafından Fransızlarla müzakere ve sömürgeci güçle direnişte silahlı ve kanı durdurmaya yönelik kurulan diyalogun geleneklerine dikkatimizi çekmektedir. Belki Tunus Devrimi’nin barışçıl doğası ülke halkının düşüncesinde olumlu bir etki bırakmıştı.

Bu bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşlarının görünür kayda değer adımları ise Kadın, Aile ve Çocuk Bakanlığı ve ‘Kalkınma Araştırmaları Tunuslu Kadınlar Derneği’ arasında ortaklık anlaşması imzalanan, bu kapsamda şiddet mağduru kadınlar için bakanlık tarafından hazırlanan sığınma evleri dernekler tarafından yürütülmektedir.

¹³Eşitlik ve Fırsat Eşitliği için Denetim Konseyi: Danışma Kurulu Başbakan tarafından denetlenmektedir, çeşitli bakanlıklardan temsilcilerden oluşmaktadır. Bu kişiler kendi kurumlarda eşitlik ve cinsiyetler arasındaki fırsat eşitliği ilkesine takip etmekle sorumludurlar ve toplumsal cinsiyet alanında özel eğitim almaktadırlar.

¹⁴http://www.femme.gov.tn/fileadmin/monia/loi_de_la_femme.pdf

Bu amaçla kurulan ilk hükümet merkezidir. Bu ortaklık, devamında diğer dernekleri de kapsarken ortaya çıkan demokrasi bağlamında devlet kurumları ve sivil örgütler arasındaki ilişkide gerginlikleri azaltmaya başladı. Kadına yönelik şiddete karşı mücadele çerçevesinde kurulan bu ortaklık, ülke genelinde şiddet mağduru kadınlar için farklı türde hizmet sağlayan tüm kamu ve sivil yapıların haritasının çıkarılmasıyla sonuçlandı. Bu harita Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği desteğini alarak “Tunus’ta kırılğan durumda ve şiddet mağduru kadınlar için hizmet odaklı bir yol haritası”¹⁵ olarak adlandırıldı.

Yukarıda Tunus Kadın Hareketini analiz etmeye çalışarak, feminizm, cinsiyet ilişkileri ve kültürel şablonların eleştirisi sabit olmakla birlikte, geleneksel rolleri reddederek, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin çelişki ve çatışmayla sınırlı olmasının mümkün olmayacağına işaret etmek istedim. Bu ilişki gerçeklik, altyapı, düşünce ve üst yapısı arasında karmaşık bir çerçevede hareket ediyor. Geniş toplumsal dönüşümler için çabalamadan feminizm hakkında konuşmamız mümkün değildir. Dolayısıyla bir önceki analizde odak noktası bu toplumsal dönüşümler olmuştur.

Önemli olan kadınların bu anlamda, sadece ataerkilliğe dokunan bir tel olmayı reddederek, yeni bir felsefe ve dünya devriminin eksenleri içinde yer almak istemesidir. İşte modern tarih, dünya çapında her gün kadınlar tarafından gerçekleştirilen devrimi anlatıyor. Kadınlar, erkek iktidarından kurtulmaktan öte, erkekleri de devrim içine sürükleyerek, tüm baskı ve tahakküm çeşitlerinden kurtularak yeni özgürlük dünyasını kurmayı hedefliyor.

Dünya kadınlarına sesleniyoruz:

“İnsanın, İnsanlığını İnşa Etmek İçin Birleşelim!”

¹⁵Fransızcası bulunmaktadır ve yakında Arapça versiyonunu yayınlanacak:
http://www.unfpa-tunisie.org/images/stories/2016/publication/CarthographieServices_Finale_FR.pdf

Afgan Kadınların Baskı ve Köktencilığa Karşı Tarih Boyu Direnişi

Selay Ghaffari
Çeviren: Elif Berk

Her yerde dörtlü giden atların sesleri, yaralıların iniltileri, çaresiz geri çekilen savaşçılar, top patlamaları... Havada toz ve kan kokusu yükselmiş ve nefes bile alınamıyor. Tarih 27 Temmuz 1880, ve Afganlar İkinci Afgan-İngiliz Savaşı sırasındaki Maiwand savaşında İngiliz Sömürgecilere yenilebilecekleri ihtimaliyle umutsuzluğa düşüyor. Henüz 19’unda yaralılarla ilgilenen diğer kadınlarla birlikte savaşçılara içme suyu götüren bir Afgan kızı, Malalai, umutsuzca geri çekilen savaşçılara bakıyor. Sonra, bayrağı taşıyanın öldürüldüğünü ve kızıl bayrağın yere düştüğünü görüyor, ileri gidiyor ve bayrağı alıp dağlara doğru kaldırıyor ve haykırıyor:

Kape Maiwand keshabeednas humay

Khudaya laalia benangi ta de sateena

“Genç Aşık! Maiwand savaşında düşmeyen,

Allah şahittir ki, bir utanç abidesi olarak yaşayacak!”

Ne var ki, çoğu kişi onun bu sözlerini şöyle çevirir: “*Aslan gibi bir gün yaşamak, yüzlerce yıl köle gibi yaşamaktan iyidir!*”

Malalai, Afgan savaşçılara cesaret verdi, vuruldu ve öldürüldü fakat Afgan ordusunun büyük bir zafer kazanmasına yol açtı. Bu gün bile Afganlar, İngiliz Sömürgecileri üç kez neredeyse çıplak ellerle mağlup ettiklerinden gururla bahsederler.

1919’dan sonrası, genç ve ilerici Kral Emanullah Han liderliğinde Afganistan Britanya Kraliyeti’nden bağımsızlığını alınca, Afgan kadınları için altın bir çağdı.

Kamusal alanda başörtüsünü çıkaran ilk kadın, ilk kız okulu Mastorat Lisesi'nin ve ilk kadın gazetesi İrşad ul Nisvan'ın (Irshad-ul-Naswan) kurulmasına yardım eden Prenses Süreyya, kralın eşi, (24 Ekim 1899- 20 Nisan 1968) bu dönemde hayatı bir rol oynadı. Bir grup genç kız, yüksek eğitim için yurt dışına gönderildi. Bağımsızlığın yedinci yılı kutlamalarının arifesinde, *"Biz kadınlar, ulusumuzun ilerlemesi için gayret etmeliyiz ve bu eğitimsiz mümkün değil."* diyordu. Ne yazık ki bu dönem kısa sürdü ve sonraki on yıl içinde cahil bir soyguncu olan Habibullah Kalakani Britanya İmparatorluğu'nun desteğiyle dizginleri ele geçirdi. Ve kadın özgürlüğüne dair her şey kısıtlandı. Biz ona Baba Taliban diyoruz.

1978'de Afganistan'ın Rus birliklerince işgali ve kukla rejimlerini getirmeleriyle Afgan kadınları için karanlık bir dönem daha başladı. Rus kuklası rejim kadın özgürlüğü kisvesi altında kadınları nesneleştirirken, ABD-Nato Ülkeleri, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından desteklenen ve silahlandırılan Mısır İhvan-ı Müslimin'den feyz alan köktencilere ise her tür kadın özgürlüğünü kısıtlayıp kadını erkeğin yarısı ve üstelik erkeklerin şehvetini tatmin etmek için bir araç olarak ele alıyorlardı.

Afgan kadınlarının insan hakları ve sosyal adalet için mücadele eden ilk bağımsız sosyal ve politik örgütü Devrimci Afgan Kadınları Birliği (RAWA), 1977'de Kabil'de oluşturuldu. RAWA, Meena'nın (27 Şubat 1956- 4 Şubat 1987) öncülüğündeki bir grup Afgan kadın tarafından kuruldu. Meena, 21 yaşında, kadınlar için yürüttüğü eğitim çalışmalarıyla RAWA'nın temellerini attı. Kamal, 1979 yılında Sovyet destekli Afganistan hükümetine ve Sovyet güçlerine karşı bir kampanya başlattı. 1981'de, iki dilli Payam-e-Zan (Kadınların Mesajı) dergisini çıkardı. Faaliyetleri ve görüşleri, aynı zamanda kukla hükümete ve kökten dincilere karşı çalışmaları 4 Şubat 1987 yılında suikaste uğramasına yol açtı. Ölümü bu kadın örgütünün bitmesini getirmede ve kadınlar özgürlük, demokrasi ve sosyal adalet için mücadelesiyle gelişmeye devam ettiler.

Her çatışmada olduğu gibi, kadınlar ve çocukların ilk kurbanlarıdır. ABD hükümetinin Afganistan'ı işgal ederken öne sürdüğü "Kadınların Kurtuluşu" sloganına rağmen, Afgan kadınları ve kızları hala çok sıkıntılıdır. ABD, kadınlara karşı sayısız suç işleyen Kuzey İttifakı'nın savaş lordlarını geri getirdi.

Şimdi, kadınların sağlığa ve eğitime ulaşımı kısıtlanmış durumda. Tecavüz kurbanı kadınlar ve kızlar, tecavüzçüleriyle evlenmeye zorlanıyorlar. 27 yaşındaki Ferhunde, Kuran yaktığı iftirasıyla Kabil'in şehir merkezinde bir kalabalık tarafından güpegündüz linç edildi. Uluslararası Af Örgütü'nün 1 Kasım 2015 tarihli raporu Kunduz'a saldırıları esnasında kadınlara karşı işlenen korkunç suçları ortaya çıkardı. Ve başka birçok zorluk...

Afgan hükümeti, 22 Eylül 2016'da, Türk medyasına göre Recep Tayyip Erdoğan'ın yakın arkadaşı olan ve şimdi Türkiye'de ikamet eden, 'Kabil kasabı' olarak bilinen Gulbeddin Hikmetyar'dan, Hizb-i İslami ve hükümet arasında

yapılan 'barış anlaşması' gereğince özür diledi. Adı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kara listesinden çıkarıldı. Bu görüşmeler şimdi Taliban'ı da geri getirmek için sürüyor.

Gulbeddin ve Afganistan'daki diğer savaş suçlularının iğrenç suçlarından muzdarip Afganistan Dayanışma Partisi (SPA) ve ülkenin işkence gören yurttaşları, barış için adaletin feda edilemeyeceğine inanıyorlar. Gulbeddin ve Taliban'ı tekrar yönetime getirerek barış olmayacak, sadece ve sadece suçlular çemberi tamamlanacaktır.

Kadınların artan bilinciyle, her toplumdaki köktencilere ve gerici kuvvetler ve yönetimler verilen mesajı görüyorlar. Bundan ötürü, bu tür rejimlerin ve kuvvetlerin belirgin bir özelliği, kadın kurtuluş hareketlerini bastırmak ve toplumun kadın yarısını evlere hapsedmektir. 1990'larda ülkemizde İslamcı köktenci partilerin iktidarı alır almaz yaptıkları ilk iş, kadınlara karşı saldırıya geçmek, hak ve özgürlüklerini almak olmuştur. Bugün de, güç sahipleri ve savaş ağaları, Taliban'ın düşünceleriyle eş güdümlü olarak, kadınları katlediyor ve kendi suçlarına ve ahlaksızlıklarına maruz bırakıyorlar.

Hiç şüphe yok ki ülkemiz kadınlarının son kırk yılı, bir yandan en fazla kurban verdiği ve baskıların en kötüsüne maruz kaldığı yıllar olurken, diğer taraftan tarihimize eserleri ve hikayeleri ile hepimize örnek ve ilham kaynağı olması gereken kahraman ve cesur kadınlarla doludur. Bütün bu şiddetten ve barbarlıktan kurtulmak, Malalai of Maiwand, Naheed, Wajiha, Meena, Malalai Joya ve diğer yılmaz kadınların kahramanca cesaretlerini gerektirir. Kadınların kendi hakları için yükselen sesleri, bir kadın kurtuluş hareketine evrilebilir, evrilmelidir. Geçtiğimiz yıl, masum Ferhunde ve Tebessüm'ün dökülen kanının halkımızı nasıl birleştirdiğini, benzeri görülmemiş şekilde nasıl binleri sokağa döktüğünü ve çürümüş Gani-Abdullah rejimini nasıl şoka uğrattığını gördük.

Durumları az ya da çok Afgan kadınlarınıninkiyle özdeş olan, Rojava'nın Kobani bölgesindeki savaşçı kadınların mücadelesi bizler için bir model olabilir. Afgan kadınlar kendi kurtuluşları için bilinçle ayağa kalkmadıkları sürece ve kalkmayana kadar, yeryüzündeki hiçbir güç kadınları köktencilüğün prangalarından, köhnemiş feodal ve ataerkil ilişkilerden kurtaramaz.

Afganistan Dayanışma Partisi (SPA) olarak, Afgan kadınlarının içindeki güce sarsılmaz inancımızla, tüm ilerici güçlere, kişilere ve kadınların eşitliğinin hakiki savunucularına dostluk elini uzatıyoruz ve dayanışmaya çağırıyoruz. Ülkenin içinde olduğu felaket koşullarında, kadınların bilinçlenmesine ve harekete geçirilmesine çalışmalarında ve mücadelelerinde öncelik vermek, ilerici güçlerin ve kişilerin omuzlarındaki kaçınılmaz tarihsel görevdir. Zira hiçbir mücadele toplumun kadın yarısının aktif katılımı olmaksızın zafere ulaşamaz.

Botan'ın Gülüşüne Devrim Sığdıran Kadınları: Sêvê ve Asya

Fatma Koçak

‘Kuş ölür sen uçuşu hatırla...’*

‘Tarih sadece yaşanmış ve bitmiş olaylar bütünü değildir, dün bugün ve yarındır’ denir ya tam da bu sözü doğrulayan yaşamları ve ölümleriyle çağlar boyu yaşamın kılavuzluğunu eden kadınlar vardır. İnsanlığın ilk filizlendiği topraklarda kör kuyunun en dibine atılmış ve üzerine eril kültür yerleştirilmeye çalışılan çağlardan ilerleyerek bir arkeolog titizliğiyle tarihsel çalışmayı gerektiren konudur aslında kadın tarihi ve tarihe mal olmuş kadınları yazmak.

Konumuz tarih yazmak değil kuşkusuz, yapmaya çalıştığımız şey dünden bu güne ya da bu günden yarına kalacak olan kadınların yaşam hikayelerinden, özetle öznenin kendisine odaklanmak. İşimiz portre ya da biyografi yazmaya çalışmak ancak biyografi yazarının bireysel hayal dünyasının katılımı olmaksızın olamayacağı gerçeğinden hareketle ve biyografilerde -kadın yazım tarihinin eksikliği- ile bir kaynağa bağlı kalma mecburiyetinin olası tüm zaaflarının farkındalığı ile cümleleri özenle seçmek gerekiyor.

*İranlı şair Fîrûğ Ferruhzad’ın aynı adlı şiirinden

Hele ki yakın tarihi yazarken bunun üzerine birde yazılı tarihi az sözlü tarihi fazla olan Kürdistan’daki kadınları yazıyorsak. Çok değil bundan bir yıl önceydi, bu kadınlar bize sesleniyordu Botan’dan. “Yaşamak direnmektir, teslim olmadık olmayacağız” sözleri yankılanıyordu kulaklarımızda, o direngen seslerindeki iradi duruş yüreklerle işliyordu. Bizim duyup duyarsızlaştığımız, çürümeye yattığımız, duymamak için yorganları kafamıza çektiğimiz ve anlamamak için beynimizi ve yüreğimizi istem dışı dondurduğumuz çağda onlar kıran kırana bir direnişin öznelere olmuşlardı. “Ne olursa olsun sonu muhteşem olacak” olan bir tarihin yazımının parçası olmayı seçmişti onlar ve şimdiden muhteşem sonun mimarları arasına girdiler bile...

Sêvê Demir ve Asya Yüksel. İkisi de Botanlıydı. Biri erken yaşta sürgün edildiği diyarlarda ‘xwebûn’ olmak için yollara düşmüş bir serüvenciydi. Tanıyan hayatına dokunduğu herkesin aklında ‘Ha o gülüşüne yaşamı sığdıran kadın’ diye kaldı. İkincisi toplumsal geriliklerin tüm dayatmalarına maruz kalmış ama bu geriliklere teslim olmak yerine içerde mücadeleyi seçmişti. Erken yaşta evlendirilmesine ve çocuk yaşta anne olmasına karşın, bunları ‘bir kader gibi’ kabul etmek yerine “ben kaderimi baştan yazarım” diyerek, ‘dul’ olmanın ‘ayıplı’ olduğu toplumda bağımsız kalmayı ve ‘anne olmanın’ kutsandığı yerde “*ben çocuklarımın annelik yaparım ancak, aynı zamanda kendim ve onların geleceği içinde mücadelemi sürdürürüm*” demişti ve bunun mücadelesine soyunmuştu. Bu nedenledir ki kime sorsanız, “Şu direnen kadın” diye tanımlar size Asya’yı bir çırpıda.

Asya ve Sêvê sadece iki ismiydi direnmenin yeni varoluşunun. Onlar, isimleri Cizre, Silopi, Nusaybin, Şırnak, Yüksekova, Derik, Silvan... diye uzayıp giden şehirlerde öz yönetimi için öz savunmasını yürüten yani ‘xwebûn’ olmak için direnenler ve hala direnmeye devam edenlerin öncüleriydi. Tarihin durağanlaşmış çok uzak yıllarından değil daha dün yaşadılar, başardılar ve bize öğretiler. Unutmaya meyilli insan belleğine ‘direniş’, ‘devrim’ gibi sözcüklerin birer nostalji değil kendi zamanını yaşamak olduğunu anlattılar ve anlatıyorlar hala...

Sêvê Demir: Gülüşüne Dünyayı Sığdırdı

Sêve’yi yazmak için fotoğrafına bakıp gözlerinin içindeki ışıltı anlamak gerekiyor ve nedense Ona en çok yakışan Gülten Akın’ın ‘Gülerken Yüzün’ isimli şiiri ile seslenerek başlamak gerek.

*“Gülerken yüzün
Dem çeken bir güvercinin sesini
İçin için büyüyen çimenleri
Baharda lunaparkı, bayram yerini
Ve alışkanlıklar dışında her şeyi
Gülerken yüzün
Aşıyor geçmişin acılarını
Kendini yarına değiştiriyor
Gülerken yüzün
Sanki çarmıhını kırmışsın
Senin ve ardından geleceklerin...”*

Sêvê, Mardin’in Savur ilçesinde 1974 yılında dünyaya geldi, henüz 4 yaşındayken sürgün yollarına düştü ve ailesiyle birlikte Manisa’ya yerleşti. Hayatını şekillendiren ve dirençliliğini pekiştiren bu sürgünün bıraktığı izlerdi ki birçok dost sohbetinde *“Ayrımcılığı bu kadar derin hissetmesem Kürtlüğümde bu kadar inatçı olamazdım”* diyordu. Sürgün ve yoksulluğun birlikte harmanlandığı yaşamında küçük yaşlardan itibaren mevsimlik işçi olarak tarlalarda çalışırken bir yandan ise yaşam enerjisini akitacağı bir mecra olarak siyasi çalışmalar girmeye başladı. Kendisi gibi sürgün yaşamış aileleri buluyor, onlarla konuşuyor ve onlara Kürdistan’daki mücadeleyi anlatıyordu. 1990’larda Kürdistan’da ikinci sürgün başlamıştı ve devlet eliyle boşaltılan yakılan köylerden batı illerine göçler başlamıştı. Tam da bu dönemde Kürdistan’ın sıcak savaş gerçeğini yüreğinde hissedenden ve mücadele kararlılığı keskinleşen Sêvê, ev ev dolaşarak yeni gelen ailelerle konuşuyor ve zaman zaman ağrıları çoğu zaman ise umudu birlikte paylaşıyordu.

Kimliğine sahip çıkmanın suç görüldüğü çağda isyancılığı ve devrimciliği ile sivrilmekten kaçınmayan Sêvê kaçınılmaz olarak tutuklandı ve iki yıl cezaevinde kaldı. Cezaevi ona sadece Kürtlüğü değil kadınlığı için de mücadele etmesi gerektiğinin bilincini kattı.

Bu nedenle 2004 yılında zindandan çıktığında artık kadınlarla çalışmaya ağırlık verme kararı almıştı, DEHAP Kadın Kolları’nda çalışmaya başladı. Sêvê demek bitmeyen enerji demekti ve yerinde duramayan bu ufak tefek genç kadın kısa sürede bütün görevleri üstüne aldı ve kaçınılmaz olarak Manisa Kadın Kolu Başkanlığını yürütmeye başladı.

Çalışma arkadaşı Mekiye Görenç tam da bu günlerde Sêvê’nin gülümsemesini ve bitmeyen enerjisini şöyle anlatıyor: *“Sırtımda çantam Manisa’ya vardım ve DEHAP il binasına gittim. Kıvr kıvr saçları ile bana bakıp gülümsüyordu. Gülümsemesi bende ki yalnızlığı biran olsun gidermişti. Sêvê kadın kolu başkanıydı ama kadın yapısı yoktu, sadece Sêvê vardı, tek başına direniyordu. Ben kendi içimde ‘nasıl olacak, tek bir kişi ile bu kentte ne yapacağız’ diye düşünüyordum. Ama Sêvê umutluydu ‘başaracağız’ diyordu tıpkı katledilmeden önce*

‘Umudumuz yüksek bu direniş başarıya ulaşacak’ demesi gibiydi. Gittiğimiz evlerde bazen istenmiyorduk ikimizde bir birimize o anlarda sadece bakıyorduk. Sêvê yine bakışlarıyla ‘başaracağız’ diyordu. Ben yine o bakışlardan güç alıp kendime geliyordum. Sêvê ‘Buraya göç eden kadınlar yıllar önce nasıl gelmişlerse öyle kalmışlar, kimse ilgilenmemiş bizim ilgilenmemiz gerekiyor kadınları evlerinden çıkarmamız gerekiyor’ diyordu. Sêvê hep Kürtçe konuşurdu gördüğü her Kürde diline sahip çıkması gerektiğini anlatıyordu. O nereye gitse peşine takılıyordum çünkü ondaki direniş bana güç veriyordu. Her akşam ‘nerede kalacağız’ hesabı yapıyorduk ama pes etmiyorduk. Biz kadınlara ulaştıkça, anlattıkça bir hareketlilik oluşmaya başladı. Genç kadınlar gelmeye başladı bizim mutluluğumuz dünyalara bedeldi. Sêvê’nin gözlerinde başarının mutluluğu vardı, yemyeşil gözleri ıslı ıslı parlıyordu. ‘Heval insan inanırsa başarr’ diyordu...”

Evet *“insan inanırsa başarr”* sözleri sonraki yıllarda da onun hayat döngüsünün bir parçası olarak gittiği her yerde peşine takıldı. Demokratik Özgür Kadın Hareketi (DÖKH), DTK Kadın Komisyonu ve her yerde gülümseyen gözleriyle inandığı gibi yaşayan ve hayatını öylece yaşayan bir kadın. 2009 yılında Sêvê’nin yolu kaçınılmaz olarak yine zindana düştü. Toplam 5 yıl kaldığı cezaevinde bir başka kendini gerçekleştirme direnişinden geri durmadı ve 12 Eylül 2012’de başlayan ve 68 günlük süren açlık grevine kendini adeta dayatarak girdi. Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan’ın çağrısıyla açlık grevleri sonlandırıldığında geçen süreye rağmen Sêvê’nin enerjisi biraz da olsun azalmamıştı.

Zindandan çıktığında yine kadınlarla çalışmayı seçti ve her fırsatta *“Cins mücadelesi bütün mücadele biçimlerinin özüdür”* diyordu. Rojava Devrimi ve Kobanê direnişi ile birlikte tüm dünyada duyulan Kürt kadın mücadelesinden esinle, uluslararası feminist ağ olan Dünya Kadın Yürüyüşü’nün (DKY) 2015 eylem yılının Mardin’in Nusaybin ilçesinde başlatılması kararlaştırıldığı günlerde Sêvê Mardin’deydi ve bu organizasyonun bütün sorumluluğunu üstüne aldı. 6 Mart 2015’te başlayan ve büyük ses getiren DKY yürüyüşünde dünyanın birçok ülkesinden kadınları ağırlayan ev sahibi olarak herkese kendini tanıttı. Temas ettiği ve gözlerinin değdiği herkesi derinden etkileyen Sêvê katledildiğinde, Afrika’dan Avrupa’ya ve Latin Amerika’ya kadar dünyanın birçok ülkesinden kadınlar, O ve arkadaşları anısına eylemler yaptı.

Kongreya Jinên Azad’ın (KJA) kurucu delege üyesi olan Sêvê, 23 Ağustos 2015 tarihinde gerçekleştirilen Demokratik Bölge Partisi (DBP) 3. Olağanüstü Kongresi’nde parti meclisi üyesi seçildi ve Mardin ile Şırnak’ta siyasi çalışmalara başladı. Bazı kadınlar kökleri üzerine yükselir ve kendi filizlendiği topraklarda boy vermek üretmek onları için ayrı anlam ifade eder.

Tam da bu günlerde kesişti Sêvê’nin yolu Pakize Nayır ve Fatma Uyar ile. Üç kadın, üç yaşam, üçünün ve de daha nicelerinin direnme mevsimi hikayesinin boy verdiği mekan oldu Botan. Pakize kuaförlük yapan ve çocuk yaşlardan itibaren emeği ile yaşamayı seçen

bir kadındı. Aynı zamanda politikaya ilgiliydi ancak Sêvê ile tanışana kadar aktif çalışmanın içinde yer almaya cesaret edememişti. İçindeki isyanları kendi deyimi ile “*Sêvê tetikledi*” ve sabahlara kadar süren sohbetler, bir süre sonra birlikte mahalle mahalle direniş örgütlemeye dönüştü. Kuaför dükkanını kız kardeşine bırakan Pakize özgürlüğün kokusunu aldığı Sêvê’nin peşinde ateşe koşan bir pervane oldu. Annesi o günleri anlatırken aralarındaki kadın yoldaşlığının en güzelini “*O benim değil Sêvê’nin Pakize’si olmuştu. Aralarındaki bağ o kadar güçlüydü ki ölüm bile onları ayırmadı*” diye dile getiriyordu.

Fatma’da tıpkı Pakize gibi yani her Botanlı kadın gibi direnişi ve yurtseverliği doğuştan erdem edinmiş kadınlardandı. Erken yaşlarda zindana girdi ve çıktığında kadınlar için çalışmaya başladı. Sêvê ile yolları sonbaharda kadınlar için düzenlenen bir etkinlikte kesişti. Onların karşılaşmasına tanıklık eden bir kadın, “*İkisinin de en belirgin özelliği gülümsemeleriydi, gülünce ikisinin de yüzlerindeki gamzelerde güller açardı. Sêvê bir şeyler anlatıyordu, Fatma gülümseyerek onu dinliyordu. Sonra toplantı bitti, birlikte çıktılar ondan sonra zaten bir daba ayrıldılar...*”

Onları birleştiren kokusunu aldıkları bahardı ve içine doğdukları yeni yaşam çağrısıydı belki. Kadın yoldaşlığının, birbirini terk etmemenin ve birlikte direnerek güzelleşmenin; yaşadıkları coğrafyanın ‘kader’ diye sunulanını elinin tersiyle itmenin cesaretini bu yoldaşıktan aldılar. Kürt destanlarından Zîn ile Sîtî’nin hikayesini dinleyerek büyümüşlerdi, hemcinsi ile kurduğu bağın derinliğini, üzerindeki yürüdükleri toprağın derinliklerinden almışlardı kuşkusuz.

Sêvê bu bağın gücü ile Silopi’de Aralık ayında öz yönetim direnişi başladığında toprağını terk etmeyenlere gülüşü ile direnme gücü verdi. 4 Ocak’ta Fatma ve Pakize ile birlikte katledildi. Vücuduna 20’ye yakın kurşun sıkılmıştı, yüzünün yarısı yoktu ama diğer yarısı hala gülümseyerek bakıyordu. Yaşadığını ve yaşam için yeni bir miladın adı olduğunu/olduklarını biliyordu.

Silopi’ye yanına ziyarete giden annesine söylediği son sözlerde ise direnişe inananlara selam, inanmayanlara ise sitem vardı: “*Biz burada toprağımızı, vatanımızı, dilimizi ve balkımızı için mücadele ediyoruz. Ölürsem kanım toprağım üzerine dökülsün, onurlu bir ölüm olsun. Biz kendimizi savunuyoruz, kendini savunmayan sizsiniz, size benimle gelin demiştim, gelmediniz, kendimizi de sizi de kurtaracağız.*”

Asya Yüksel: Kızım Benim Yaşadıklarımı Yaşamamın Diye...

Sêvê’nin yaşamını yitirdiği günlerde Cizre’de de özyönetim direnişi sürüyordu ve Asya Yüksel pervasız devlet şiddetine karşı bir başka direnişin içindeydi. Halk Meclisi Eşbaşkanı’ydı ve halkla birlikte direnişi örüyor kimi zaman ekmek yapıyor

kim zaman yaralıları taşıyor, kimi zaman ise telefonla kentteki durumu aktarıyordu. “*Yaşamak direnmektir, Botan kazanacak insanlık kazanacak*” diyordu Asya Yüksel direngen, mütevazı, cesur emekçi... İnsan öyle çabuk tanıyamazdı, Asya kendini anlatmaz övmezdi sessizce üzerine düşeni yapardı. Anneydi, tek başına büyüttüğü 2 çocuğu vardı. Yeni bir yaşamı düşlerken en çok kendi kızının ve tüm kız çocuklarının yaşamı başka türlü olsun istiyordu.

Uludere’de 1973 yılında dünyaya gelen Asya’nın yaşamı ise topluma, geleneklere başkaldırı ve geleceğe emek ve bedelle örme hikayesi. Yaşamı kendi diyalektiği içinde nasıl yaşadığını “*en büyük inancım hayat*” diye tarif ediyordu. Asya annesinin sürdüğü yaşamı istemediğine erken yaşlardan itibaren fark etti ve henüz 12 yaşındayken mahallesine gelen gerillalara “*ben de sizinle gelmek istiyorum*” diyerek bu reddini anlattı.

‘Çok küçüksün daha sonra gelersin’ cevabını aldıktan sonra gerillalarla birlikte çalışmaya onlara kuryelik yapmaya başladı. Feodal aile gelenekleri içinde 15 yaşında zorla evlendirilen Asya’nın dost sohbetlerinde ‘içimde kaldı’ dediği günler bu günlerdi: “*Ben evlendikten sonra gelip beni sormuşlar ama maalesef ben o zamana kadar evlenmişim...*”

Hayatta büyük cümleler kurmak yerine yaşamayı ve onu anlamlandırmaya seçen Asya, kendisini şöyle tarif ediyordu: “*Normal hayata duygusal ve insancıl, etrafımdaki bir insanın turnağına bile zarar gelsin istemem. Yanımdaki bir arkadaşına bir zarar geldiğinde çok etkileniyorum. İnsanlar da bana değer veriyor çünkü sen insana değer verdiğinde kendine de değer veriyorsun.*”

İki çocuğu olan Asya, 20 yaşına geldiğinde eşi iş kazasında yaşamını yitirdi. Toplumsal gelenekler onu ya başka biriyle evlendirecekti ya da sadece annelik rolüne hapsedecekti ancak ikisini de kabul etmeyerek, kendi yolunu seçti. 2005 yılında kadın çalışmalarına katılarak DÖKH içinde mücadele etmeye başladı. Bu dönem Botanda yürütülen çalışmalarda büyük emeği olan Asya, Şırnak Kadın Koordinasyonu üyesi olarak 2011 yılına kadar çalıştı. Daha sonra Siirt ve Batman’da da kadınlarla birlikte çalışan Asya, tekrar Cizre’ye döndü ve Halk Meclisi Eşbaşkanlığı görevini aldı.

Öz yönetim ile kadınların irade olduğu Cizre’de devletin saldırılarının temel nedenlerinde biri de kadınların yaşamlarına dair kararları aldığı, kadınların yaşamı örüşü ve direnişi örgütleyişi ile öncülük ettiği ‘Kadın kurtuluş ideolojisi’nin yaşamsallaştığı mekân olma-sıydı. “Bizim yaşadıklarımızı çocuklarımız yaşamayacak” diyen kadınların elinde örüldü Cizre’nin sokak sokak direnişi. Cizre’deki kadın direnişinin özetiydi Asya Yüksel. “*Kadınlar sorunlarını anlattığında onlarda kendimi görüyordum*” diyordu ve eşbaşkanı olduğu meclis çocuk yaşta evlendirmeleri, berdel, kuma ve başlık parası gibi kadını aşağılayıcı geri toplumsal gelenekleri yasakladı ilk iş olarak.

Asya Yüksel, son olarak işgalciler tarafından vurulan üniversite öğrencisi Helin Öncü'yü kurtarmak için 4 kadınla birlikte ateş altındaki Cudi Mahallesi'ne gitti, burada ayağından yaralandı. Ardından durmayan Asya, ikinci bodrumda bulunan çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu yaralılara yardım için buraya gitti günler sonra yakılmış cenazesi oradan çıkarıldı.

İçten sade ve kararlı anlatımıyla yaşamının son günlerinde savaş ortasında verdiği röportajda şunu vasiyet etmişti: *"13 yaşında bir çocuk biriyle evlendiriliyor ve 8 yıl boyunca onunla yaşıyor. Tabi 8 yıllık yaşamı cezaevi gibi geçiyor. O kadın arkadaş bize geldi bizim ona çözüm bulmamızı istedi ve onu yanımıza alarak bu yaşamdan kurtardık. Yine zorla evlendirilmek istenen bir kadın arkadaş vardı sokaktan geçerken ağlıyor YPS'li arkadaşlar onun ağladığını görünce soruyorlar neden ağlıyorsun diyorlar tabi o da zorla evlendirilmek istediğini söylüyor tabi biz bunun üzerine olaya müdahale ettik ve diğün gecesi kadını zorla gerçekleştirecek olan bir diğünden kurtardık. Cizre'de tabi bu tarz olaylar çok var biz bunların üzerinde durduk ve birçok olayı böyle çözümledik ta ki bu güne kadar şimdi de tank ve topların altında yaşamımızı sürdürüyoruz. Kadınlar insan gibi görülmeli. Kadın da bir irade olarak görülmeli. Anne ve babalar çocuklarını eşit görmeli. Bütün mücadelem kazım ve tüm kız çocukları için benim gibi hayat yaşamasınlar diye..."*

Dünden yarına direnmenin varoluşuna yeni bir halka ekleyen Asya'yı Gülten Akın'ın direngen dizeleriyle hatırlamak bir kez daha:

“...
Şimdi çocukları doyurup giydirdiğçe
Parklara, çarşıları götürdüğünde
Kendini, kendi çocukluğunu
Unutacak mısın yüreğim
Dünya uçurtmayla balonken
Kırmızı ve mavi tayfın bütün renkleri
Sana zehir zindan edenleri
Bağışlayacak mısın
Ölenler ve kalanlar seni bağışlamayacaklar
Duyuyor musun yüreğim
Unutma sakın unutma
Bağışlama sakın
Sakın düşmanını sevmeyi, sakın susmayı
Bekle büyük kavgayı bekle
Anlıyor musun yüreğim...”

6. Sayı İçin Yazı Çağrısı

Sevgili kadınlar, ‘Kadın Doğası’nyı ele alacağımız önümüzdeki sayımıza katkıda bulunarak değerli çalışmalarınızı bizimle paylaşmanız bizi sevindirecek ve güçlendirecektir.

Abdullah Öcalan'ın “Kadın doğası karanlıkta kaldıkça, tüm toplum doğası aydınlanmamış olarak kalacaktır. Toplumsal doğanın gerçek ve kapsamlı aydınlanması ancak kadın doğasının kapsamlı ve gerçekçi aydınlanmasıyla mümkündür. Kadının sömürgeleşme tarihinden ekonomik, sosyal, siyasal ve zihinsel sömürgeleştirilmesine kadar konumunun açıklığa kavuşturulması, tarihin diğer tüm konularının ve güncel toplumun her yönüyle açıklığa kavuşmasında büyük katkıda bulunacaktır.” tespitinden yola çıkarak: Benim bir doğam var mı? Kadının erkeğin, toplumun doğaları var mı? Var olan milyarlarca doğanın ortaklaşan yönlerini ifade edebilir miyiz? Ortaklaşan temel etkenler insanlar açısından ve kadınlar açısından nelerdir? Bu doğaların farklılıklarını geliştiren etkenler nelerdir? gibi daha onlarca soru sorabiliriz. Önemli olan bu konunun polemiğe, demagojiye kapı aralayan çeşitliliği ve zenginliğini, iç içeliğini ve karmaşıklığını, liberalizmin bireyciliğinden kurtarıp özgürlüğe açılan pencere ve kapılara, yollara dönüştürebilmektir. Bunun için de gerçekten sağlam tanımlamaya ve tanımlamalara ihtiyacımızın olduğu aşikardır. Buna ek olarak, kadın doğasını ele alırken etimolojik bir yaklaşım geliştirmek bize hangi kapıları açar? Örneğin Kürtçede doğa 'xweza' yani 'kendini doğuran, kendi doğan' anlamına geliyor. Peki, kelimelerin arkeolojisiyle kadın doğası ve kadına dair geziye çıkmak tıpkı Ali-ce'nin açtığı kapılar misali kendimize dönük açtığımız kapılarda yüzleşmek ve kendi doğamızı irdelemek mümkün müdür? Her açılan kapı kendisiyle beraber bir de yumak getirir. Birinci, ikinci ve üçüncü feminist hareketler kadın doğasını nasıl ele almışlardır? Kadın doğasına ilişkin farklı kuramsal ve politik yaklaşımlar, Feminizmde kadın varoluşu ve cinsel kimliklerin oluşumu nasıl ele alınabilir? Queer tartışmalarının bu perspektifle çözümlenmesi nasıl olabilir? Ayrıca, sanatta kadını görme biçimleri ve bu görme biçimlerinin kadın kimliğinin oluşumuna yansımaları nasıl olmuştur? Yaşamdaki bazı güncel konuların da nasıl ve ne olduğunu sorgulamamız gerekir: Aşk gibi. Kadının sürekli aşk ve özgürlük arayışı bu bağlamda nasıl tanımlanabilir? Bir kısmını açtığımız bu sorular ekseninde farklı kadınlar tarafından sunulan katkıları, yürütülen mücadeleleri okuyucularımızla paylaşmak istiyoruz. Kadın ve kadın doğasına ilişkin kavramsal ve kuramsal çalışmaların her renkten ve sesten kadının dokuduğu ilmekleri sizlerle paylaşabilmenin heyecanını birlikte yaşayalım istiyoruz. (Yazıların 5 ila 14 sayfa aralığında -veya 5500 ila 13000 kelime arası- olması makbuldür. Yazıların en geç 20 Mayıs'a kadar teslim edilmesini rica ediyoruz.)

JİNEOLOJİ

ABONELİK BİLGİ FORMU

Adı Soyadı:

Adresi:

E-mail:

Tel:

Teslim Adresi:

Abone Olacak Dergi: **JİNEOLOJİ**

Abonelik Koşulları:

Yıllık Abonelik Bedeli: 60 TL / Yıllık Abonelik Bedeli: 60 Euro

Türkiye Ziraat Bankası Diclekent Şubesi

Roşta Yolu

Hesap No: 74407525-5002

IBAN: TR 66 0001 0020 0074 4575 2450 02